د ثور کودتا
او د هغې ژورې پايلې

لیکوال:

پوهاند ډاکټر محمد حسن کاکړ

د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب پېژن

دکتاب نوم : د ثور کودتا او د
پایلې
لیکوال : پوهاند ډاکټر محمد حسن
کاکړ
خپرندوی : د افغانستان د کلتوري
ودې ټولنه_جرمني
شمېر :1000 ټوکه
د خپرونو لړ : (118)
چاپ کال : ۲۰10 م / ۱۳۸۹ ل
کمپوزر : ذبیح شفق

اسد دانش مطبعه

د څلورمې حوزې څلور لارې، مروارید هوټل ته مخامخ،
ملي مارکېټ، کابل
Cell:0700-449298/0799-209272
www.danishpress.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالـــــۍ

د پوهې او پوهنې نامتو خدمتګارانو
پاچا امان الله، فیض محمد ذکریا، ډاکټر علي احمد پوپل او ډاکټر عبدالقیوم ته
په ټول اخلاص سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپرندویې ټولنې یادښت:

د معاصر افغانستان
د یو نوي ځپرکي څېړنه

زموږ د هېواد په معاصر کې تاریخ کې د 1357هـ ل کال د ثور پېښه یا کودتا، داسې یو ځپرکی دی چې په اړه یې ډېرې زیاتې لیکنې شوي دي. د غه زیاتره لیکنې د تایید یا رد، د ستاینې غندنې سیاسي تبلیغاتي لیکنې دي، چې د ځانګړو موخو لپاره شوي دي. په دې اړه ځینې خاطرې هم کښل شوي دي. دغه خاطرې هم سره له دې چې ځینې یې ښایي د خاصو موخو لپاره شوي وي، خو بې له شکه چې ددې دورې د تاریخ کښلو لپاره ترې مواد او سندونه ترلاسه کېدای شي.

د ښاغلي پوهاند کاکړ د غه اثر له دې کبله مهم دی، چې د بېلابېلو اسنادو، مدارکو، خاطرو او ان مرکو او پوښتنو ګرویږنو له لارې، د حقایقو د موندلو هڅه شوې ده. زموږ په نظر دغه اثر ددې دورې یوه غوره تاریخي څېړنه ده.

استاد کاکړ د افغانستان د معاصر تاریخ د درېیو عمده ځپرکو په اړه څېړنه کړې ده. لومړنۍ یې د سرطان د کودتا په اړه، دویمه یې د ثور کودتا په اړه او درېیمه یې د روسانو د یرغل په اړه ده.

د سرطان کودتا په اړه څېړنه تېر کال د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې له لوري خپره شوه. دویمه برخه یې دا دی په دغه اثر کې اوس خپرېږي او درېیم ځپرکی به یې د " افغان_شوروي جګړه" په نوم په نږدې راتلونکي کې خپره شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هيله لرو چې دد غو دورو څېړنه د افغانستان د نوي تاريخ د راسپړنې په کار کې ګټور واقع شي او د تاريخ مينه وال ترې ګټه واخلي.

د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه
جرمني_ د کولن ښار
د 2010 کال د می نهمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

سرلیک	مخ
سریزه	الف
پیلامه	1
لومړی څپرکی	
د ثور کودتا	10
د میر اکبر خیبر ترور	11
د خیبر وژونکي	13
د حکومت ځواب	22
د امین د کودتا نقشه	28
ګوندي لویان د کابل ولایت په توقیف خانه کې	36
له بندیانو نه تحقیق	40
د ثور په اومه د کودتا بهیر	44
د جنګي الوتکو غوڅ رول	58
د ګوندي لویانو ژغورنه	61
د شپې ټینګار او دحکومت نسکوریدنه	64
د ثور کودتا او شورویان	79
د محمد داود تېروتنې	83
د ثور کودتا یا د ثور انقلاب؟	86
دویم څپرکی	
د افغانستان لومړنی ایډیالوجیکي حکومت	104
د افغانستان خلق دموکراتیک ګوند	107
د افغانستان خلق دموکراتیک حکومت	113
د حکومت لومړي ګامونه	119
لومړي اعتراضونه او د حکومت ځواب	126
ترور او وژنې	131
سیاسي امران او لومړني ګوندي سازمانونه	135
د پرچمیانو ځپل کېدل	144
دریم څپرکی	
سور بېرغ او درې وروستي فرمانونه	157
سور بېرغ	159
د لیک او لوست کورسونه	160
د ګروي په اړه فرمان	163
د ښځو او ودونو په اړه فرمان	168

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ځمکو د وېش فرمان.............. 169
څلورم څپرکی
بندي توب او جزا............... 188
حکومتي چارواکي او بنديان.......... 192
اګسا او اسدالله سروري............. 195
بنديان د کورنيو چارو په وزارت کې....... 208
مذهبي ډلې او اګسا............... 211
پوځي واحدونه او بنديان............ 215
د ترين کوټ بنديان............... 218
د څرخي پله محبس بنديان............ 226
د څرخي پله زندان او قوممندان سيد عبدالله... 236
د څرخي پله زندان له قوممندان سيد عبدالله نه وروسته
.... 249
پنځم څپرکی
د خلکو پاڅونونه................. 257
د هرات لوی پاڅون................ 259
د دره صوف پاڅون................ 287
د کونړ_نورستان پاڅون............. 290
د کېرالې ټول وژنه............... 296
د اسمار حېرانوونکې پېښه............ 299
د پلخمري پاڅون................. 307
د جندول پاڅون.................. 308
د بالاحصار پاڅون................ 313
شپږم څپرکی
د تره کي_ امين دښمني او د اندروپوف شيطاني319
لومړنی خبرې................... 319
د تره کي_امين دښمني نه دمخه......... 321
خلقي او شوروي لويان په کريملن کې....... 324
د تره کي _امين د اختلاف پيل.......... 328
په افغانستان کې د شوروي اتحاد خاص هيئتونه335
تره کی په هاوانا او مسکو کې.......... 340
وطن ته د تره کي بېرته راتګ او د هغه پای346
اووم څپرکی
د حفيظ الله امين سل او درې ورځې واکمني... 365
نوی حکومت، نوی چلند.............. 365
له شوروي اتحا سره اړيکي............ 380
له امريکې سره اړيکي.............. 407
له پاکستان سره اړيکي.............. 419

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایلیک.......................... 431
د ځینو اثرونو پېژندنه............... 435
یادښتونه......................... 451

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پوهاند کاکړ نور اثرونه او ژباړې

په پښتو کې:

د افغانستان په باب د ژنیو جوړه
1988

افغانان د شپږ شپېتم کال په پسرلي کې
له روسانو سره د جنګ په حال کې 1990

وطن ته یو سفر، طالبان او اسلامي بنسټپالنه
2004

رڼا او دفاع یا د افغانستان د نفوسو، تاریخ
او روانو پېښو په باب لیکنې
1999

د پاچا امان الله واکمنۍ ته یوه نوې کتنه
2005

د سرطان کودتا، د افغانستان د اوړدې...
2009

په فارسي کې:

افغان_افغانستان و مختصری از کوشش های افغانها
برای تشکیل دولت در هندوستان، فارس و افغانستان 1978

جنگ دوم افغان _ انگلیس 1989

مسله افغان 1990

نظری به کتاب افغانستان در پنج قرن اخیر
1990

په انګریزي کې:

افغانستان، داخلي سیاسي انکشافونو ته یوه کتنه 1971

د افغانستان حکومت او ټولنه د امیر عبدالرحمن خان په واکمنۍ کې
1979

افغانستان، د شوروي یرغل او د افغانانو ځواب
1995

د افغانستان سیاسي او ډیپلوماتیکي تاریخ
2006

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: ليکنې چې په اختصاصي مجلو از دايرة المعارفونو کې خپرې شوي دي:

په معاصر افغان تاريخ کې تمايلات، په افغانستان کې په اوياومې لسيزې کې، د لويي دوپري تاليف
1974

په **1973** کې د افغان پاچايي نسکورېدنه، منځنۍ ختيځ بين المللي جورنال، نهمه ګڼه
1978

د افغانستان د مشروطيت لنډ تاريخ، ايرانيکا دايرة المعارف، شپږم ټوک
1992

د معاصر افغانستان لنډ تاريخ
د افغان _ شوروي جنګ
کابل
طالبان

د معاصرې نړۍ
دايرة المعارف،
2009
اکسفورډ پوهنتون

ژباړې:

ګورکي د ادبياتو په باب **1961**
دموکراسی در جهان امروز، ليکنه د ميک فيرسن **1971**
د کابل سلطنت بيان، ليکنه د الفنسټن
لومړی ټوک **1981**
دويم ټوک **1984**
تاريخ څه ته وايي؟ ليکنه د اچ.کار **1970**
د پوهنې فلسفي بنسټونه، ليکنه د جارج نيلر **2007**
د يوې دورې لنډ تاريخ، **1869_1881** **2007**

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

خلقي ګونديانو او چارواکو په افغانستان کې د 1357کال د ثور له کودتا نه وروسته شل میاشتې حکومت وکړ. په د غې لنډې مودې کې هم لړزوونکې پېښې وشوې. اساسي پېښه ددغسې نوي دولتي نظام په پښو درول و، چې د سوشلستي کامپ هېوادونو په شان یواځې د واکمن ګوند له خوا چلول کېده او سروال یې نور محمد تره کي خپلو شوروي ملګروته په پټه وعده ورکړې وه، چې دغه نظام "د شوروي د سرمشق پر بنسټ د پرولتاریا د دکتاتورۍ پیل دی."[1]

بله اساسي پېښه د فرمانونو له لارې د هغو اجتماعي اړیکو سملاسي اړول و، چې افغانانو د هغو له مخې خپله ټولنه او خپلمنځي اړیکې تنظیم کړې او دغسې یې ګڼل، چې هغه لکه د دوی قانون وي. پر دې سربېره ګونديانو د خپلو فرمانونو په پلي کولو کې له زور نه کار اخیسته. دوی له مخالفتونو سره مخ شول، خو هغسې چې له انقلاب نه وروسته په فرانسې کې د پېړیو په بهیر کې روسپییر او په شوروي اتحاد کې لینن او ستالین خپل مخالفان ټکول، داسې هم خلقي ګوندیانو په افغانستان کې خپل مخالفان د "انقلاب ضد" په نامه ځپل. دوی فکر کاوه، چې یواځې د دوی لار سمه او د نورو لارې ناسمې او مردودې دي. په نتیجه کې په ټول افغانستان کې ډېر واړه او لوی پاڅونونه وشول، ټولنه نارامه او واکمن ګوند هم ټوټې ټوټې شو. په معاصر افغانستان کې ټولنه بل هېڅ وخت، هغه هم په دغومره لنډې مودې کې، په دغسې ژور ډول کړکېچنه شوې نه وه.

خو ددغو پېښو په اړه که څه هم د افغانانو ژوند یې په ژور ډول اغېزمن کړی، تراوسه هم

[1] تره کي د ک ج ب مرستیال کریچکوف ته، میتروفین، ک ج ب په افغانستان کې، 39.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کومه عمومي مستنده لیکنه نه ده شوې. په ځینو اړخونو باندې یې لیکنې شوي دي، خو هغه چې یا د نظام د پلویانو یا مخالفانو دي، یو اړخیز او د خاص غرض لپاره دي. سره له دې هم دغه لیکنې، چې ډېرې دي، په خپل نوع کې مهمې دي. اوس د هغو او داسې هم په انګرېزي کې د باندنیو د لیکنو له مخې کېدلی شي، چې د دغې دورې یو عمومي او مستند سیاسي تاریخ وکښل شي. دغه لیکنه په دغې لار کې لومړنی کوښښ دی.

خو د هم مهال پېښو تاریخ کښل ګران وي، اساسي ستونځه د پېښو په اړه معلومات دي، چې نیمګړي دي. نوي معلومات وروسته یو وخت بل وخت عام کېږي، نو تاریخ کښل په اصل کې یوه پروسه ده، چې هېڅ وخت پوره نه وي. د همهال پېښو تاریخ کښلو بله ځانګړتیا دا ده، چې دوره یې تاریخي شوې نه وي او په اړه یې لیکنه احساسات پارولی شي. په دغه حال کې حتمي وي، چې تاریخپوه د تاریخ معیارونه لا په دقیق ډول مراعات کړي او لیکنه یې د پېښو، سیاستونو او نظرونو افاقي بیان وي، بې له دې چې اشخاص په سپکه یاد کړي او خپل نظرونه پکې ځای کړي، که څه هم په پېښو سره به یې متاثر شوی وي. په دغې لیکنې کې دغه معیارونه مراعات شوي دي.

ددغې لیکنې په نشتوالي سره وي، چې ملتونه پخوانۍ تېروتنې تکراروي، لکه د سرطان او ثور کودتاچیانو چې د پاچا امان الله د وخت تېروتنې تکرار کړې او ټولنه یې تر هر بل وخت نه ډېره بې ثباته کړه. دغه لیکنه په دغه مقصد وشوه، چې لوستونکي په تېره سمونپالان د خلقي دورې په سیاسي تاریخ پوه وي، چې چارواکو څه کول، څنګه وکړل او افغانانو د هغو په برابر کې څنګه او ولې غبرګون وښود او په نتیجه کې واکمن ګوند، حکومت، خلکو او وطن ته څه پېښ شول؟.

په پای کې له ښاغلي زرین انځور او ملګرو نه یې مننه کوم، چې زما دغه لیکنه هم د خپلې کولتوري ټولنې له خوا خپروي، لکه چې زما نور اثار یې هم خپاره کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهاند محمد حسن کاکړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیلامه

د افغانستان سیاسي تاریخ ډېر ډینامیک، ډېر ورانوونکی او لږ ودانوونکی دی. دا به ځکه دغسې وي، چې د افغانانو په تېره د پښتنو کولتور په تشدد او فزیکي زور ولاړ دی. دغه کولتور، چې د پېړیو په بهیر کې جوړ شوی دی، ریښې یې له جنګونو او وژنو نه خړوبې شوې دي.

له ویدي دورې راهیسې دغه هېواد د خونړیو جنګونو ډګر شوی دی، دلته یواځې زردشتي دین او بودیزم په تبلیغ سره خپاره شوي دي، په نورو ټولو دورو کې په دغه وطن کې جنګونه شوي، چې په بهیر کې یې ورانۍ ډېرې او ودانۍ لږې شوي او دغه لږه ودانۍ هم چې د سمندري لارو موندلو نه دمخه په ځینو سیمو کې شوې وه، د باندنیو یرغلګرو له خوا ونړول شوه. د دغه وطن خلکو په خپله هم له ویدي دورې نه تر دوو پېړیو نه دمخه پورې په خاص ډول په شمالي هند باندې یرغلونه کړي. له هغې خوا نه هم له پخوا نه یو وخت بل وخت پر دوی باندې یرغلونه شوي دي. په معاصر مهال کې افغانستان یواځینی هېواد دی، چې د نړۍ درې زبرځواکو قوتونو یو وخت بل وخت پرې دانګلي دي.

په دغه ډول د دغې خاورې خلک په خپل ډېر اوږده تاریخ کې له باندنیو یرغلګرو سره مخ شوي او مجبور شوي، چې د هغو په وړاندې له خپل وطن او ارزښتونو نه دفاع وکړي. په نتیجه کې د دغو جنګونو او داسې هم د خپلمنځي جګړو، تربوري او ګوندیماري په سبب دوی هغومره چې د ځان او خپلو کورنیو په فکر وو، د ټولنې په فکر نه وو، هغومره چې فزیکي زور ورته مهم وو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

عقلاني ژوند ورته مهم نه و، هغومره چې له لاندې کېدلو نه د ژغورلو په فکر وو، د همکارۍ په فکر نه وو.

افغانان اوس هم د واک درناوی کوي، د رسمي واک خاوند لا ورته ستر، هوښيار او د درناوي وړ ښکاري. دا نو بيا عجبه نه ده، چې په دوی کې دغه ميل ډېر پياوړی دی، چې په خپله هم واک ترلاسه کړي، حتی که په وچ فزيکي زور سره هم وي. د دغه ميل په دوی کې د غومره پياوړی دی، چې د واقعي کولو په لار کې يې هغه ارزښتونه هم تر پښو لاندې کوي، چې پرې عقيده لري او د دين، اخلاق، قانون او جرګو پروا نه کوي او حتی خپل خپلوان او نږدې ملګري هم له منځه وړي.

د واک ګټلو دغه ميل به په دوی کې له دې امله هم پياوړی وي، چې په دوی کې تراوسه هم د دولت د سروال ځای ناستی موضوع حل شوې نه ده. دغه کشاله البته په اسلامي نړۍ کې هم له ترکيې نه پرته هغه هم تر يوې اندازې پورې پرځای پاتې ده، چې د هغې له امله د غه هېوادونه په اساسي ډول کړکېچن دي، خو په معاصر افغانستان کې هر وخت چې د دولت مشر که څه هم هغه ستر ميرويس يا ستر احمد شاه و، له منځه تللی، د هغه د ځای ناستي په سر جنګونه شوي او ټولنه او خلک ور سره نا ارام شوي دي. دلته يوازې يوه استثنی وه، چې هغه امير حبيب الله سراج و، چې د خپل پلار امير عبدالرحمن له مړينې نه وروسته په ارام ډول پاچا شو.

په افغانستان کې اساسي قانونونه که څه هم د لويو جرګو له لارې ايستل شوي او د هغو پر بنسټ نظامونه په پښو درول شوي او خلکو هم منلي، خو په واک لېوالو هغه نقض کړي او ټولنه يې په زور ډول ناارامه کړې ده. د واکمنو کورنيو مدعيانو له پخوا نه د واک په سر جنګونه کول، خو د ملي دولت په وروستي وخت کې نظامي افسرانو په کودتاګانو لاس پورې کړ. د غه پوځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

افسران په اسلامي هېوادونو کې د پخواني روم د امپراتور محافظان (Praetorian Guard) او د عثماني امپراتورۍ جانثاري (Janissary) راپه زړه کوي، چې ډېر ځله يې د خپلې خوښې کسان په تخت کېنولي، له تخت نه غورزولي او حتی له منځه وړي دي.

د حيرانۍ ځای دی، چې سقراط دوه نيم زره کاله دمخه په خپله رضا له خپل ژوند نه تېر شو، خو د هېواد قانون يې مات نه کړ، خو په افغانستان کې زموږ په وخت کې محمد داود دغه سياسي نظام په کودتا سره نسکور کړ، چې د لويې جرگې او اساسي قانون له مخې جوړ شوی، وطن ارام او د پرمختگ په حال او په نړۍ کې د اعتبار او حيثيت خاوند هم و. که دی د دولتي واک لېوال نه وای، کودتا ته به يې زړه نه وای کړی. دی پوهېده يا بايد په دې پوه وای، چې کله چې حکومت هغه هم قانوني حکومت په فزيکي زور سره نسکور شي، په زور سره بايد وساتل شي او مخالفان په زور سره وځپل شي. دده له کودتا نه وروسته همدغسې وشول، ملگرو يې د بې قانوني او د خپل سري په وخت کې ډېر نوميالي کسان او نور مخالفان او رقيبان له منځه يووړل.

بيا هم که په زور سره د واک نيولو ميل په افغانانو کې پياوړی نه وای د محمد داود د جمهوريت به در ناوی شوی وای، چې وروسته يې د لويې جرگې او اساسي قانون له لارې قانوني بڼه غوره کړه، خو د واک نورو لېوالو دغه نظام هم د ثور په خونړۍ کودتا سره نسکور کړ او دغو کودتاچيانو بيا د خپلې لنډې واکمنۍ په بهير کې د سرطان تر کودتاچيانو نه بېخي ډېرې وژنې، بندي گرۍ، کړونې او پارونې وکړې، چې په هغو سره يې نه يوازې ټولنه په ژور ډول کړکېچنه کړه، خپل حکومت او پوځ يې ضعيف او خپل گوند يې ټوټې ټوټې کړ، چې بيا مخالف گونديان يې د شوروي اتحاد له پوځ سره د واکمن کېدلو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقصد يوځای شول او حکوت يې نسکور کړ.

د غه اثر د همدغو پېښو بيان ته ځانګړی شوی، په دغه مقصد چې لوستونکي د کودتايي، ايډيالوجيکي يو ګوندي، انحضاري او زورواک نظام له پايلو نه خبر وي، چې هغه د ثور د کودتا نظام و.

د غه اثر اووه څپرکي لري، په لومړي څپرکي کې د ثور د کودتا بهير بيان شوی. د کودتا تر بيان نه دمخه د هېواد عمومي وضع او په خاص ډول امنيتي وضع څېړل شوې ده، چې د ګوند د مهم غړي مير اکبر خيبر په ترور او بيا د يو شمېر ګوندي لويانو په بندي کېدلو سره تاوجنه شوه، چې د هغه د نظامي څانګې مشر حفيظ الله امين له خپل بندي کېدلو نه دمخه په پوځ کې خپلو ګوندي افسرانو ته د کودتا دستور ورکړ او هغوی د ولسمشر محمد داود حکومت په زياته اندازه د هوايي قوې په زور نسکور کړ او محمد داود د خپلې کورنۍ له ټولو غړيو او ځينو وزيرانو سره ووژل شو او د افغانستان خلق دموکراتيک ګوند د حکومت واګې په لاس کې ونيوه او مشر يې نور محمد تره کي د کودتايي حکومت سروال شو.

په د غه څپرکي کې په دې اړه هم بحث شوی، چې دغه کودتا د خلق ګوند يا د شوروي اتحاد د ابتکار نتيجه وه. د څپرکي په پای کې په دې اړه هم بحث شوی، چې هغه انقلاب و، لکه چې ګونديانو ويل يا نظامي کودتا وه؟.

دويم څپرکی د نوي حکومت د ترکيب په اړه دی، چې ايډيالوجيکي او يو ګوندي و. په خپله ګوند هم معرفي شوی، چې د کمونستي اصلونو له مخې تنظيم شوی او نوميالي مؤسسان يې په مارکسزم_لينينزم معتقد وو. نوی حکومت د دولتي قدرت د تمرکز د اصل له مخې تنظيم شو، چې په هغه کې د اګسا په نامه جاسوسي ادارې د "انقلاب ضد" ځپلو په پلمه د ترور يوه دوره پيل کړه.

په د غه څپرکي کې دا هم ويل شوي، چې د پخواني

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکومت یو شمېر لوړ پوړي چارواکي څنګه له مېنځه یوړل شول او نور یې ګوښه کړل شول. په داسې حال کې چې نوي ګوندي چارواکي له حکومتي چارو سره بلد نه وو. په عین حال کې د خلکو د خوښ ساتلو لپاره "د کور، کالي، ډوډۍ" شعار عام شو او حکومت د اساسي کرښو په نامه، چې ورته یې د قانون حیثیت ورکاوه، په دغسې چارو لاس پورې کړ لکه "تصفیه دستگاه دولت از وجود عناصر ضد انقلاب، ضد دموکراتیک و ضد منافع خلق و وطن و ایجاد یک اداره دولتی سالم دموکراتیک و خدمت گذار مردم." په دغه څپرکي کې هغه واړه لومړني پاڅونونه هم بیان شوي، چې یوځای بل ځای وشول او وځپل شول.

دریم څپرکی سور بېرغ او درې وروستي فرمانونه یا له ولس سره د حکومت مقابله نومېږي. په دغه څپر کي کې هغه اته فرمانونه بیان شوي، چې حکومت د هغو په تطبیق سره ټولنه وپاروله، په تېره په څلورم او اتم لمبر فرمان سره. په څلورم فرمان سره د افغانستان لپاره سور بېرغ غوره شو، چې هغه د کمونزم نښه ګڼل کېدله. اتم لمبر فرمان په ټول ملک کې د ځمکو د وېش په اړه و، چې د هغه له مخې ځمکې درجه بندي شوې او د لومړي درجې اوبه یېزې ځمکې خاوندان مجبور شو، چې له دېرش جریب نه زیاته ځمکه نورو ته پرېږدي. په هغه سربېره د ځمکو د وېش په بهیر کې ماموران ځمکه وال د "فیوډال" په نامه سپکول. په دغه څپرکي کې ددغو فرمانونو په عملي اړخ باندې پوره رڼا اچول شوې ده. په دغه څپرکي کې د لویانو د ښځو په ګډون د لیک او لوست زده کړې په کورسونو کې د ګوندیانو ناوړې او زورواک چلندونه هم بیان شوي، چې د پاڅونونو غټ عامل و.

د بندي توب او جزا په نامه څلورم څپرکی دی، چې اګسا د ضد انقلاب په نامه د خپل مخالفانو په کابل او نورو ښارونو او حکومتي مرکزونو کې

بندي کول او د محبس مامورانو د قانون په نشته والي کې هغو ته په خپل سر د مرګ تر سرحد پورې ډول ډول جزاګانې ورکولې. په ځينو پوځي قطعو کې له مخالفو بندي افسرانو او د څرخي پله محبس او د کورنيو چارو وزارت د تهکاويو له بنديانو سره د چارواکو زيږ چلند په اوږد ډول بيان شوی. په دې اړه د اګسا د سروال اسدالله سروري او د څرخي پله محبس آمر سيد عبدالله چلند په خاص ډول کتل شوی دی.

پينځم څپرکی د حکومت په مقابل کې پاڅونونو ته ځانګړی شوی، چې د سره بېرغ له هسکولو نه وروسته په ټول ملک کې د حفيظ الله امين تر سروال کېدلو پورې وشول. په دغه څپرکي کې د هرات لوی پاڅون، د دره صوف پاڅون، د کونړ، نورستان پاڅونونه، د کېرالې ټول وژنه، د اسمار غزني غونډ پېښه، د پلخمري پاڅون، د چنداول پاڅون او د بالاحصار غونډ پاڅون په خاص ډول بيان شوي دي. د امين د سروالۍ په وخت کې د ريشخورو په فرقه کې د تره کي پلوو خلقي افسرانو پاڅون هم چې زر وځپل شو، په لنډ ډول بيان شوی دی.

شپږم څپرکي د تره کي، امين دښمني او د اندروپوف شيطانۍ په نامه په اصل کې د هغه اختلاف اوږد بيان دی، چې د هرات له پاڅون نه وروسته چې امين د لومړي وزير مقام ته هسک شو، په خلقي لويانو کې څرګند شو. د اګسا د سروال سروري په مخکښ توب يوې ډلې خلقي وزيرانو له امين سره د مخالفت لار ونيوله او د تره کي تر شا ودرېدل، چې د هغه او امين ترمېنځ د قدرت په سر دمخه حساسيت پيدا شوی و. په دغه حال کې د اګسا سر مشاور بوګدانوف سروري د امين پر ضد لمسوه. ک.ج.ب چې له اول نه پرچميان تر خلقيانو غوره بلل، له دغه اختلاف نه استفاده وکړه او سروري يې توطيو ته هڅوه، چې د سپتمبر د مياشتې په څوارلسمه په ارګ کې په امين او ملګرو باندې يې ډزې وشوې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

امين له دغې توطيې نه روغ ووت او تره كى بيا
نه يواځې د نظام سروالي، بلكې خپل ژوند هم له
لاسه وركړ، او سروري او دده ملګرو ته په شوروي
اتحاد كې پناه وركړل شوه، چې هلته يې د ک.ج.ب
په دستور له كارمل سره د امين پر ضد ملګرتوب
پيل كړ.

اووم څپركى د حفيظ الله امين سل ورځنۍ واكمنۍ
ته ځانګړى شوى. د امين نوى حكومت هم يو ګوندي
و، خو امين د ځينو اصلاحاتو په كولو سره د
حكومت زيږه څېره نرمه كړه، چې ډېر مهم يې د
اساسي قانون د كميسيون ټاكل، د بنديانو وار
په وار ازادول او د "قانونيت، عدالت او
مصؤنيت" شعار اعلامول و، خو امين د دويم ځل
لپاره د پرچميانو په ځپلو پيل وكړ. په دغه
مقصد، چې تنظيم يې له منځه يوسي. هغه په دې
هم پيل وكړ، چې له ټولو علاقمنو هېوادونو په
خاص ډول له پاكستان او امريكې سره انډوليز
سياست پرمخ بوځي، په عين حال كې چې له شوروي
اتحاد سره به دوستي ته دوام وركوي، خو شوروي
اتحاد چې له اول نه له امين سره جوړ نه و،
اوس اندېښمن شو چې افغانستان به د هغې په
سروالي لوېديځ خوا ته واوړي او نور به د
شوروي اتحاد تر نفوذ لاندې هېواد نه وي او په
هغه سربېره له دغه هېواد نه به د هغه د منځنۍ
اسيا جمهوريتونو ته خطر هم پېښ شي. شوروي
اتحاد بيا په افغانستان باندې نظامي يرغل
وكړ. امين يې وواژه او حكومت يې ورنسكور كړ
او د كارمل په سروالۍ يې په كابل كې يو
ګوډاګى حكومت په پښو ودروه. په دې ډول په
افغانستان كې د افغان_ شوروي جنګ پېښ شو، چې
څه باندې نهه كاله اوږد شو، چې ليكونكي په
يوه بل اثر كې د هغه بيان كړى دى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ثور کودتا

د ثور کودتا د سرطان تر کودتا نه هم ډېره اغېزناکه ثابته شوه. په داسې حال کې چې محمد داود له خپلې کودتا نه دوه کاله وروسته خپل کودتايي حکومت قانوني کړ، د ثور کودتا لويانو خپل حکومت تر پايه پورې د يوه ګوندي طرز له مخې د اساسي قانون په نشتوالي سره په خپله حکمو نوچلاوه. په نتيجه کې افغانستان نه يوازې د ژورو کړکېچونو هېواد شو، حکومت او واکمن ګوند هم د کړکېچونو په پنجو کې ګير شو. په دغه حال کې حکومت نه يوازې د ټولنې په له سره تنظيم کې پاتې راغی، چې دغه کار يې خپله اصلي موخه ښووله، حتی د دولتي نظام په تنظيم او ټينګښت کې هم پاتې راغی. واکمن ګوند هم له ولس نه بېګانه او ټوټې ټوټې شو. د حفيظ الله امين په سرواله خلقي حکومت، چې د خپل نظام په اړولو پيل وکړ، شوروي اتحاد هغه په نظامي يرغل سره له مېنځه يووړ او سيمه او نړۍ يې هم کړکېچنه کړه.

په دغه اثر کې د ثور کودتا او د شوروي يرغل ترمېنځ پېښې بيان شوي دي. تر هغه وروسته پېښې، د شوروي_افغان جګړې په نامه په بل اثر کې شرح شوي دي.

د مير اکبر خيبر ترور

د نوي کال 1357 پيل او د پسرلي موسم و، د کابل ښار خلک نور نو د ژمي د سړو له ويرې نه آزاد شوي او د مازيګر په مهال يوه خوا بله خوا په چکر وتل. د ښار د مکروريان په

(c) ketabton.com: The Digital Library

او سېدونکيو کې د چکر وهلو احساس لا قوي و، مير اکبر خيبر)حسين خېل(چې د افغانستان د خلق دموکراتيک گوند يو نوميالی مشر او په مارکسزم کې د خپلې پوهې په سبب په استاد يادېده، د حمل د مياشتې په 28مه له يوه بل گوندي او شخصي ملگري، عبدالقدوس غوربندي سره د خپل مکروريان له اپارتمان نه د مازيگر په چکر ووت. هغسې چې خيبر نرم غږېده، هغسې هم ورو ورو په چکر روان شو. د زاړه مکروريان له پله نه دواړه واوښتل، تا به ويل چې له دغه پله نه تېرېدل د پخواني روم د روبيکان له ويالې نه اوښتل دي، چې په دغه کار سره به بيا په روم کې ستر تحولات راتلل. د وزير اکبر خان مېنې د گويټې انستيتوت تر څنگه غوربندي له خيبر نه بېل شو او په تيمني واټ کې د خپل کور پر لور روان شو. خيبر ورو ورو خپله لار وهله او د ماښام د اوو بجو په شاوخوا کې د دولتي مطبعې شمالي خوا سړک ته ور سېد، هلته ناڅاپه د يوه روان جيپ له موټر نه گولۍ پرې واورېدلې او ځای پرځای مړ شو. دغه مهال د 1357 کال د حمل د مياشتې اته ويشتمې ورځ ماښام و.

په افغانستان کې سياسي ترور نوی رواج مو ندلی و، ترور په اصل کې د ښي او کيڼ لاسو افراطي سياسي گوندونو کار و. د خيبر له ترور نه دمخه د محمد داود د حکومت د پلان وزير علي احمد خرم د مرجان نومي له خوا د هغه له رسمي دفتر نه د توپنگچې په زور ووېستل شو او بيا په بازار کې په رڼا ورځ ترور يا ووژل شو. تر هغه لا دمخه په پاچايي رجيم کې د گ هيځ جريدې چلوونکی منهاج الدين گ هيځ په خپل کور کې په گذرگاه کې د يوه ثقه راوي په وينا د يوه غير گوندي چپي انقلابي له خوا ترور شوی و. په کابل کې بل غټ ترور د هوايي پيلوټ انعام الحق گران و، چې په غالب احتمال د ببرک کارمل په گومان له مينځه وړل شوی و. دوی دواړه د مکروريان په

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه بلاک کې اوسېدل. د خیبر تر ترور کېدلو پورې یو شمېر ګوندي غړي د هېواد په ډېرو برخو کې هم ترور شوي وو. په افغانستان کې که څه هم له زور نه کار اخیستل او وژل یو اشنا عمل و، سیاسي ترور رواج نه لاره. د امیر عبدالرحمن دورې له پیل نه تر دغه وخته پورې د پاچا امان الله او پاچا محمد ظاهر د قانوني پاچایي له دورو نه پرته، د مطلقو حکومتونو په وخت کې وژنه د رسمي سیاست یوه برخه وه، خو د ګهیځ، خرم او خیبر ترور د عصري ښاري ترورونو بېلګه لرله او هغه د نورو سیاستونو او پروګرامونو باندې علامه ګڼل کېدله، نو د خیبر له ترور نه وروسته انتظار داو، چې نور به څه کېږي؟ د خیبر د ترور خبر په ښار کې د برېښنا په څېر ګړندی خپور شو، څنګه چې دی لوی ګوندي شخص و، د افغانستان د خلق دموکراتیک ګوند یې د ښخولو دنده په غاړه واخیسته او له هغه نه یې یوه غټه ننداره جوړه کړه.

د ترور په سبا د ګوند په زرګونو غړي د هېواد له ښارونو نه کابل ته ورسېدل، عصري ترانسپورتي وسیلو چې غېر حکومتي بسونه یې غټه برخه وه، د خلکو انتقال په لنډ وخت کې ممکن کړی و. غزنی او پراخ افغانستان د لومړي ځل لپاره په خپل اوږده تاریخ کې د تګ راتګ په ګړندي عصر کې داخل شوی و، واټن نور نو چندان مانا نه لرله او د خیبر د جنازې لپاره ګوندیان شپه په مېنځ کې له اطراف نه کابل ته رسېدلي وو. د خیبر جنازه د اټکل شلو زرو کسو په ګډون د منظمو قطارونو په سر کې له زاړه مکروریان نه د پل خشتي له لارې د شهدای صالحین هدیرې ته یووړل شوه. په لار کې د امریکې سفارت په مخ کې لکه هسې چې د کمونستانو په منځ کې رواج و، د امپیریلزم پر ضد شعارونه واورول شول. د شهدای صالحین په هدیره کې د خیبر د قبر په سر څو ګوندي لویانو وینا وې وکړې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکومت او ارتجاعي قوتونه يې په د غه ډول ياد کړل، چې د غه ترور به ګواکې د دوی په لمسون شوی وي. په بله ورځ د شاه دو شمشېره په لوی جومات کې فاتحه هم پوره سياسي وه، نه فاميلي. فاتحې ته نه يواځې ګوندیان، بلکې د خيبر غېر ګوندي دوستان هم ورغلي وو. وروسته اورېدل کېدل، چې ګوند له حکومت سره مقابله غواړي.

د مير اکبر خيبر وژونکي

د خيبر وژونکی يا وژونکي تراوسه هم په يقين سره معلوم شوي نه دي، وارثانو يې نه څوک تورن کړ او نه يې حکومت ته عرض وکړ، خو ګوندي لويانو،لکه څنګه چې وويل شول، د حکومت "ارتجاعي قوتونه" تورن کړل او حکومت ته يې په د غه ډول خبرداری ور کړ. دا سې ښکارېده، چې ګوند حکومت او اخوانيان ددغه ترور مسؤول بلل. وروسته چې دولتي واک دد غه ګوند په لاس ور غی، د کورنيو چارو وزير نور احمد نور د راپور له مخې داکتر کريم مشهور په کريم کُپ او د هغه اووه تنه ملګري په همدغه تور ونيول او بې له محاکمې نه اعدام شول. کريم کپ په کابل کې د اسلامي حزب د عملياتي ډلې مشر و.

د مير اکبر خيبر قاتل چا يو څوک او چا بل څوک ښودلی، خو دغه وژنه د پرچم ګوندګي يوه خپلمنځي موضوع وه. خيبر په اصل کې د خپل سياسي نظر او د پرچم په ګوندګي کې دننه د مشرتوب د سيالۍ قرباني شوی دی. خيبر په دې فکر نه و، چې د محمد داود حکومت دې په کودتا سره نسکور شي، دده په فکر کې که ګوند حکومت نسکور هم کړي، خلک يې حکومت نه مني او هېواد به له خطر سره مخامخ شي. هغه د خپل ترور کېدلو نه دمخه د يوې پوښتنې په ځواب کې ويلي و، چې" من هرګز طرفدار کودتا نميباشم، فعلاً مبارزه پارلمانی و بعداً انقلاب سياسی." سپارښتنه يې دا وه، چې "طرفداران سوشلزم بايد

(c) ketabton.com: The Digital Library

از چوکات و اصول دست داشته خود خارج نشویم. در افغانستان فعلاً سیستم نیمه فیودالی بر قرار میباشد و جامعه ما یک جامعه مذهبی بوده و نود و پنج فیصد بیسواد داریم. صنعت وجود ندارد، سیستم زراعتی ما بشکل بدوی بوده انقلاب را باید کارگران (و) دهقانان براه اندازد. من طرفدار کودتاهای نظامی نمیباشم.[1]"

خیبر د محمد داود له حکومت سره په همکارۍ معتقد و، خو نور پرچمیان په تېره ببرک کارمل له دغه نظر سره مخالف وو. د دوی په فکر څنګه چې محمد داود د موسی شفیق په شان په دې لټه کې شوی و، چې افغانستان له لویدیځو هېوادونو په تېره له پاکستان او ایران او داسې هم له عربي هېوادونو سره نژدې او له شوروي اتحاد نه لیرې کړي، باید د هغه پر ضد یو څه وشي. په اصل کې د دوی د همدغې اندېښنې له امله و، چې د خلق او پرچم ګوندګي د 1357 کال د سرطان په میاشت کې له لسکاله بېلتون او مخالفت نه وروسته د شوروي اتحاد په دستور سره بېرته یو موټی شول، خو دغه یو موټی والی فرمایښي او میخانیکي و. نور محمد تره کي چې د خلقي ګوندګي مشر و، خپلو هغو ګوندیانو ته چې له دغه کار سره جوړ نه وو، ویل چې دا د شوروي اتحاد د کمونست ګوند دستور و. د ایران د تودې ګوند مشر احمد کیانوري هم په دغه کار کې رول درلود او په کابل کې یې دغه ماموریت سرته رسولی و. د ایران د تودې ګوند هم د مسکو پر لار روان یو کمونستي ګوند و، خو کارمل له دغه بیا یو موټي والي سره تعلل کاوه، په داسې حال کې چې خیبر د هغه ټینګ پلوی و او په کارمل باندې یې فشار راوړ، چې له تعلل نه لاس واخلي، که څه هم دی په خپله به د یو ځای شوي ګوند په پولټبورو یا سیاسي دفتر کې غړی نه وي، چې هغه تر ټولو لوړ ګوندي رکن دی. د دوی ترمېنځ د اختلاف غټه موضوع شاید له دې امله وه، چې خیبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

نېشنلست ګوندي او کارمل انټرنېشنلست ګوندي و، په دې مانا چې لومړي واک ته رسېدل د افغانانو له لارې غوښتل او ورو ستې د شوريانو په مرسته. دغه اختلاف تر دې حده رسېدلی و، چې خيبر د خپل ترور په ماشام غوربندي ته ويلي و، چې "من ميګويم که تکتيک و ستراتيجی سياسی حزب ما بر اساس تقدم خواست های ملی و اجتماعی وطن خود ما اتخاذ ګردد و کارمل برعکس پافشاری دارد خود را انترنيشنلست و مرا ناسيونالست تنګ نظر معرفی ميکند و بصورت شرم اور اينجا و انجا راپور ميدهد."[2] له "اينجا و انجا" څخه به د هغه مطلب شورويان وو. کارمل فکر کاوه، چې څنګه چې دی په اصل کې د پرچم د واړه ګوندګي سروال دی، د شوروي اتحاد له مرستې پرته اعلی واک ته نشي رسېدلی، له همدې امله به و، چې د پرچم ګوندګی شوروي اتحاد ته بيخي ډېر وفادار و او د کارمل ونډه په دې کې، چې هغه شوروي اتحاد ته د اعتبار وړ وګرځوي، ډېره وه. خيبر لا په دې نظر و چې "وی]کارمل[مطلق يک ايجنت است و ميخواهد افغانستان را دو دسته تقديم روس ها کند."[3]

کارمل او خيبر په اخلاقي لحاظ هم سره وران و، د يوه اعتبار وړ پرچمي يا پخواني پرچمي د خولې خبرې دي، چې کارمل د خپل يوه ګوندي په کور کې په داسې حال کې، چې کوربه د زيات الکول د راوړلو لپاره بېرون تللی و، د هغه په ماينې لاس اچولی و او خيبر د هغې د چيغو په اوريدلو سره ځان ورته رسولی او کارمل يې په څپېړه وهلی او ورته ويلي و، چې "ته هم د افغانانو د مشرتوب ادعا کوې او هم دغسې بې حيايي کوې." د همدغو اختلافونو له امله او دا چې خيبر د خپل متواضع شخصيت او مارکسستي پوهې په سبب په ګوندګي ډېر پلويان لرل، د دواړو ګوندګيو له يو موټي والي نه وروسته په پرچميانو کې دغسې ميل پيدا شوی و، چې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

کارمل نه ناراضي پرچمیان د تره کي خوا ته اوښتل.

عطا محمد شېرزی لیکي: "در جریان این وحدت عده ای از اعضای رهبری حزب پرچم که روابط شان با ببرک کارمل بوخامت گرائیده بود، خود را بیش تر با تره کي و رهبری خلقی ها نزدیک ساختند و این امر ببرک کارمل را در هراس انداخت."(4)

د شېرزي له لیکنې نه ښکاري، چې میر اکبر خیبر دد غه میل مخکښ و او د کارمل پر ضد یې د پرچم په ګوندګي کې مبارزه پیل کړې وه. "میر اکبر که از فساد اخلاقی، شراب خوری و استفاده جویی و همچنین گرایش های نفی سیاسی ببرک کارمل به ستوه امده بود، مبارزه درونی را بر ضد ببرک کارمل اغاز کرده بود. ببرک کارمل که از نفوذ و دانش میر اکبر در هراس بود، نمیخواست که میر اکبر خیبر به نور محمد تره کی بسیار نزدیک شود و قبل از امضاء سند وحدت نور احمد نور را بمنزل میر اکبر خیبر فرستاد تا امکان بازدید و مفاهمه با میر اکبر خیبر را میسر سازد ولی میر اکبر خیبر به نور احمد نور گفت که ملاقات من با ببرک کارمل بجز از جلسات کمیته مرکزی حزب در موارد دیگر تحت یک سقف واحد برای همیشه ناممکن میباشد."(5) خیبر هم غوربندي ته د نور احمد نور په مخ کې ویلي و، چې "ما [کارمل و خیبر] روی کدام مسئله شخصی هیچگونه اختلافی نداریم که جهت رفع آن بکدام خانه مهمان شویم و رفع کدورت کنیم. اختلاف ما جنبه سیاسی دارد و باید در جلسات زیر سقف کمیته مرکزی حل گردد و من حاضرم در انجا طبق نورم های حزبی با کارمل تصفیه حساب کنم."(6) کارمل چې په دغه ډول له خیبر سره له پخلا کېدلو نه ناهیلی شو، په یوې خصوصي غونډې کې خپلو نزدې ملګرو ته د پرچمي توب د ساتلو توصیه وکړه. بیا هم شیرزی: "همان بود که بعد

(c) ketabton.com: The Digital Library

از امضای [سند] وحدت ببرک کارمل تمام امضا کنندگان جناح خود را به استثنی میر اکبر خیبر دعوت نمود تا در منزل نور احمد نور با هم ملاقات نمایند و در این ملاقات ببرک کارمل به اعضای کمیته مرکزی جناح خود توصیه نمود که باوجود وحدت با خلقی ها باید نزدیکی و تماس خاص و نزدیک بین خود را فراموش نکنند و خصوصیت پرچمی بودن خود را باوجودیکه مغایر یکی از مواد سند وحدت بشمار میرود، حفظ نمایند."[7]

خو دغه پټه غونډه پټه پاتې نه شوه، عبدالقدوس غوربندي، نجیب الله او سرور یورش خیبر پرې خبر کړ. څنګه چې خیبر د مرکزي کمېټې د څارنې او کنټرول مسؤل و، له غوربندي او یورش نه یې په دې اړه لیکلي راپورو نه ترلاسه کړل، چې د ګوند عمومي منشي نور محمد تره کي پرې خبر کړي. تره کي په ټیلفون سره په دې اړه په نهو بجو له خیبر سره په ګډه د تصمیم نیولو لپاره وخت وټاکه، خو خیبر د همدغې شپې په ماښام ترور شو.[8]

خیبر له وژل کېدلو نه دمخه په وژل کېدلو ترټل شوی و، هغه د غوربندي په مخ کې نور احمد نور ته ویلي و، چې "کارمل مرا بمرگ تهدید کرده، برایش از طرف من بگوئید که من از مرگ نمیترسم."[9] خیبر د نور احمد نور په مخ کې غوربندي ته هم په ټینګه ویلي و، چې "کارمل را مستقیماً و صراحتاً بوسیله کس دیگری هشدار داده و تهدید بمرگ کرده است."[10] دستگیر پنجشیری هم د محمد حسن بارق شفیعي او سلیمان لایق له خولې نه وایي، چې "در همان روز ها پیام تهدید آمیز ببرک کارمل بوسیله نور احمد نور به خیبر ابلاغ گردیده بود تا از مشی انحلال طلبانه خود صرف نظر کند."[11] د خیبر پر ضد د کارمل د مخالفت بله نښه دا وه، چې له هغه نه یې د پرچم د ګوندګي د نظامي رابطې امتیاز واخیست.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوربندی لیکي: "سازمان نظامی حزب را که بحیث یک شخصیت محبوب و قابل اعتماد برای افسران سالها سرپرستی نموده بود، به بهانه های مختلف و منجمله اینکه گویا شما تحت تعقیب قرار دارید از ایشان گرفتند و به نور احمد نور تفویض نمودند." (12) پر هغه سربېره کارمل او ملګرو یې هڅه کوله، چې خیبر له خپلو ګوندي ملګرو نه ګوښه کړي. بیا هم د غوربندي په وینا: "کارمل و اعوانش سعی داشتند تا خیبر را بکلی تجرید نموده از هرگونه تماس اعضای حزب با استاد [خیبر] جلوگیری نمایند" ددغه منظور لپاره هغو "بدور خانه او یکنوع محاصره ایجاد کرده بودند... کادرهائیکه برای اجرای پاره امور بکابل می آمدند و اکثراً بطور سنتی قبل از بازگشت از ملاقات و صحبت های استاد کسب فیض میکردند دیگر اجازه نداشتند بدیدنش بروند. نور احمد نور که در تشکیلات کار میکرد و وسیع ترین تماس و ارتباط را با کادرهای مرکز و ولایات داشت و اخلاصمندان خیبر را نیز می شناخت در تجرید استاد نقش عمده را ایفا میکرد." (13)

په دې ډول له خیبر سره د کارمل مخالفت د دښمنۍ تر سرحده پورې رسېدلی او د غومره پیاوړی شوی و، چې څه وخت کارمل د شوروي پوځ له خوا په کابل کې د واک په ګدۍ کېنول شو، هم دغه دښمني هېره کړې نه وه. کارمل په خپل پېنځه کلنۍ بېواکي واکمنۍ کې خیبر د ګوند د یوه نومیالي غړي په توګه یاد نه کړ، په داسې حال کې چې د پرچم غونډې رجیمونو کې د سرګوندیان په تېره هغوی، چې په دغې لار کې یې ژوند له لاسه ورکړی وي، لږ تر لږه په هرې سیاسي او اجتماعي موقع کې په غېر عادي ډول ستایل کېږي. حقیقت دا دی، چې خیبر دخپل ترور کېدلو په وخت کې له کارمل نه پرته دغسې دښمن نه درلوده، چې نشتوالی یې د هغه په ګټه وي. کارمل دمخه هم خپل دوه نومیالي حریفان میر غلام محمد غبار او

(c) ketabton.com: The Digital Library

علي محمد زهما له ګوند نه په وتلو مجبور کړي و.)14(کارمل وروسته حفیظ الله امین د شوروي اتحاد په پوځ سره له مېنځه یووړ او له نجیب الله سره یې، چې کارمل پرځای واک ته راوستل شو، دښمني پیل کړه.

څنګه چې د خیبر وژونکي نیول شوي نه دي، د ترور په هکله لا سوندونه هم ترلاسه شوي نه دي، نو په دې اړه ډول ډول او حېرانوونکي حکمونه شوي دي، حتی حفیظ الله امین هم پکې دخیل ښوول شوی دی، خو هېڅ یو حکم ددغې شرح پر بنا شو نه دی لکه دلته چې د نویو او ډول ډول سرچینو له مخې شرح شوی دی. په دغې شرح کې د خیبر په قتل کې د ترور ګوته کارمل ته نیول کېږي. غني ساپی سره له دې، چې د پرچم ګوندګي غړی و او بیا ترېنه ووت، د کارمل نوم په مشخص ډول یادوي او وایي چې: "برخی از حلقات میگفت که مرتکب آن [قتل خیبر] ببرک کارمل است زیرا خیبر در جناح پرچم یک عضو مهم و... رقیب جانشین کارمل محسوب میشد.")15(البته کارمل دغه ترور په خپله نه دی کړی. که د پنجشیري دغه لیکنه رښتیا وي، کارمل به د خیبر د ترور په وخت کې د ګوند د پولټبورو په هغې غونډې کې ګډون کړی وي، چې ددغه ترور په ماښام د نور محمد تره کي په کور کې شوې وه)16(. نو کارمل به د خیبر د ترور لپاره جلادان مامور کړي وي لکه د یوې مافیا د مشر په شان، چې په خپله یې په یوه واده کې د نکاح پلار په شان وظیفه اجرا کوله او ګومارل شوي جلاد یې په هماغه مهال په یوې بلې سیمې کې د هغه یو حریف ترور کړ. په دغه حال کې به دغه روایت رښتیا وي، چې وایي نور احمد نور او امتیاز حسن د حمل د میاشتې په 28مه، 1357/اپریل 17، 1978 د ماښام په مهال له یوه روان جیپ نه په میر اکبر خیبر باندې ګولی واورولې او ویې واژه. نور احمد نور له اول نه ترپایه پورې د کارمل ټینګ ملګری او امتیاز

(c) ketabton.com: The Digital Library

حسن د کارمل شخصي ساتونکی و، چې بیا د معدنونو د وزارت مرستیال وټاکل شو.

زه لا په 1990 کې یانې هغه وخت، چې پورته یاد شوي اثرو نه راوتلي نه وو، په دې اړه په لږ توپیر سره هم دغې نتیجې ته رسېدلی وم. په هغه وخت کې د افغانستان، د شوروي یرغل او افغانانو ځواب نومي انګرېزي اثر کې راوړي وو، چې "زه د قرینو په استناد او نورو آثارو له مخې د غې نتیجې ته رسېدلی یم، چې د غه وژنه د ک.ج.ب په دستور د کارمل او نور احمد نور د جلادانو په واسطه عملي شوې ده.)17(" خو اوس مولف شاه محمود حصین وایي، چې په دغه قتل کې کارملیانو د شوروي سفارت د یوه "هر کاره او باصلاحیت" مامور پښه له قصده دخیله کړې او دوی وروسته له هغه دغه ډول تبلیغ پیل کړ، چې اوبلوف د میخائیل ګورباچوف د حکومت د نوي سیاست له مخې د کارمل په مقابل کې د نجیب الله خوا ونیوله. د حصین په نظر کارمل د خیبر له ترور نه دوه موخې لرلې: "برداشتن حریفی که با شهرت روز افزون داشت جای کارمل را میگرفت و تحریک قبل از وقت نیروهای چپ علیه [محمد] داود و [گرفتن] انتقام آنچه با گروه او کرده بود.)18("

د حکومت ځواب

د خیبر د جنازې چارې او په ګور باندې یې د ګوندي لویانو اخطار د حکومت لپاره یو ډول برالا چیلنج و. حکومت یو کال دمخه تر هغه د جزا قانون په اصل کې د چپیانو او خراب کارو د ځپلو لپاره ایستلی و. حکومت ته اوس معلومه شوه، چې د خلق دموکراتیک ګوند، چې له یوې شپې او ورځ نه په لنډه موده کې خپل غړي له ټول ملک نه میدان ته ایستلي او د جزا قانون ماتولی شي، تر دې لا هم غټ کارونه کولی او

(c) ketabton.com: The Digital Library

عامه امنیت له خطر سره مخامخ کولی شي او که د جزا قانون په رښتیا قانون وي، باید پر هغه باندې عمل وشي. نو ولسمشر محمد داود د عدلیې وزیر او لوی څارنوال وفي الله سمیعي ته هدایت ورکړ، چې معلومه کړي، چې د خلق دموکراتیک گوند ورووستي کارونه د قانون له نظره د تعقیب وړ دي او که نه؟ څارنوال له یو څو ورځو وروسته ولمسشر ته د "هو" ځواب ورکړ.

د یادولو وړ ده، چې محمد داود تر دغه وخته په دې اړه د خپلو ځینو مشاورینو سپارښتنې نه منلې. د هغوی مشورې دا وې، چې د خلق دموکراتیک گوند لویان د قدرت نیولو لپاره تیاری نیسي او شاید کودتا وکړي. په دې اړه د خوست لوی ولسوال محمد ولي تر نورو ډېر ټینگار کاوه. هغه د همدغه مقصد لپاره په کابل کې حکومتي لویان د محمد داود په گډون څو ځلې لیدلي او د مؤلف ستانیزي په مخ کې یې د کورنیو چارو وزیر عبدالقدیر نورستاني ته ویلي و، چې "من بارها به سردار صاحب گفته ام که پرچمی ها و خلقی ها وطن را برباد میکنند و کنون علنی به فعالیت خود ادامه میدهند." دی خپلې خبرې په دې ډول اوږدوي: "من یک روز به سردار صاحب [محمد داود] موضوع را جدی مطرح کردم اما حیدر رسولی [وزیر دفاع] بالای من قهر شده و گفت شما ذهنیت رهبر را مغشوش میسازید. هیچ قدرت و نیرو نیست که رژیم موجود را سرنگول سازد." هغه دا هم ویلي و، چې "تعداد خلقی ها در اردو در ظرف دو سال گذشته رو با افزایش رفته است." (19) جورنلست ستانیزی د ځینو لوړ پوړو چارواکیو او گوندیانو نظرونه د کودتا په درشل کې په خپل اثر "سهل انگازي محمد داود خان و کودتای ثور" کې په اوږده او څرگند ډول راوړي دي. د هغو محوري ټکی دا دی، چې د خلق دموکراتیک گوند په پوځ کې نفوذ او د حکومت پرضد د عمل کولو نیت لري، خو د ملي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفاع وزیر غلام حیدر رسولي ولسمشر محمد داود ته ډاډ ورکوي، چې پوځ په ټینګه د هغه او د حکومت پر خوا ولاړ دی. دد غه نظر له مخې به وي، چې حکومت په سر کې د ګوند څرګند ملکي لویان ونیول او بیا یې د نظامي ګوندیانو د نیولو امر ورکړ، چې عملي نه شو.

د ثور په پېنځمه شپه اتو عملیاتي ډلو، چې هره یوه یې له افسرانو او څارندویانو نه جوړه وه، د کورنیو چارو وزارت د امنیې د عمومي قوماندان، د کابل والي، لوی څارنوال او نورو په هدایت د افغانستان خلق د موکراتیک ګوند دلویانو په نیولو پیل وکړ. لوی قوماندان صدیق واحدي ټولو عملیاتي ډلو ته هدایت ورکړی و، چې د هغو نیول باید په اغېزمنه توګه وي او "بدون اعضای فامیل هر شخص بیگانه ایکه بنام مهمان در خانه مطلوب باشد، دستگیر شود. اسلحه، کتب و اسناد حزبی و پول زیادتر از مصرف خانه نیز مواخذه گردد." څارندویانو نور محمد تره کی، ببرک کارمل، شاه ولي، عبدالحکیم شرعي جوزجانی، دستګیر پنجشیری، په خپلو کورنو کې بې له کوم مشکل نه ونیول او د کابل ولایت په توقیف خانه کې یې، چې له ختونه جوړې وړې کوټې یې لرلې، واچول. د سهار په مهال یې سلیمان لایق او محمد حسن بارق شفیعي هم ونیول. په دوی کې محمد حسن ضمیر ساپی هم و، چې په غلطه نیول شوی و. هغه د ګوند عادي غړی و. اتم عملیاتي ګروپ، چې د شاه ولي له نیولو نه فارغ شو، د شپې ناوخته د حفیظ الله امین په نیولو هم وګومارل شو. د حفیظ الله امین کور د خوشحال مېنې په لومړۍ برخه کې و او د هغه د نیولو د ګروپ قوماندان عبدالغني ساپی عمرزی و. عمرزي د ګوندي لویانو د نیولو او د ثور د کودتا پې ښې لیکلي، چې بیا یې د "شب های کابل" په نامه وروسته چاپ کړي دي.

عمرزي د خپل اثر لومړی لیکنه، چې ما ته یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په 1987کال له پلچرخي نه له وتلو وروسته راکړې وه، د هغه تر چاپ شوي کتاب نه مهمه ده، په دې چې هغه لېږ څه اووړده ده او پېکې یو څه سپین ګړېدلی دی. غني ساپی چې په اصل کې د لغمان او زما دوست او د پرچم ګوندګي پټ غړی و او وروسته ترېنه ووت، د اتم لمبر عملیاتي ګروپ په قومندانۍ د سه شنبې په نیمه شپه د شاه ولي له نیولو نه وروروسته له څلورو افسرانو او شلو تنو څارندویانو سره د حفیظ الله امین د نیولو لپاره خوشحال مېنې ته ورسېد. امین، چې د هغو په ورتګ خبر شو، سمله لاسه یې د نظامي تشکیل لست خپلې مېرمنې پتمنۍ ته ورکړ، چې د پولیسو لاس ته ورنشي او نظامي ګوندي ملګري یې له خطر نه بچ شي. همدغسې هم وشول، امین بیا په سره سینه د ګروپ له قومندان سره، چې ورسره اشنا و، مخامخ شو. قومندان او ملګرو یې وروسته له هغه چې امین یې له موضوع نه خبر کړ، د کور په لټولو پیل وکړ. یو شمېر کتابونه، ګوندي خپرونې، یو میل توپنګچه، اووه دانې کارتوسونه او یو لک او څلوېښت زره افغانۍ هغو ته په لاس ورغلې او په درې بوجیو کې واچول شوې، خو امین د پېسو په سر له هغو سره دعوه شروع کړه او ادعا یې وکړه، چې هغه نغدې پیسې، چې هغه د آبادۍ لپاره پیدا کړې وې، یو لک او اتیا زره وې. قومندان غني ورته وویل، چې دی کولی شي دوی ټول ولټوي. امین همدغسې وکړل، خو ادعا یې سمه ونه ختله. بیا یې څلور زره افغانۍ د کورنۍ د لګښت لپاره بېرته وغوښتلې، چې ورته ورکړل شوې. د کور د لټولو په وخت کې امین د پولیسو په مخ کې له خپل لاسي ډیپلومات ډول بکس نه یوه ټوټه کاغذ وایست او په خوله کې یې واچوه او د ډوډۍ په شان یې تېر کړ. هغو پرې اعتراض وکړ، خو هغه په سره سینه وویل چې "هغه بل څه نه، بلکې یواځې یو شخصي لیک و." پولیس مشکوک او

(c) ketabton.com: The Digital Library

جدي شول، چې هغه به په دې ډول کوم مهم سند له مېنځه وړی وي، خو قومندان غني په بل فکر و: "من که ظاهراً از این وضع ناخشنود بودم، قلباً خوش شدم. بآین عقیده بودم که [آن] کدام ورق تشکیلاتی حزبی بود. شاید شهرت رفقای برجسته حزبی یا کدام سند مهم حزبی بوده باشد."
امین د کور لټولو په جریان کې نوک اخیستونکی په لاس لاره او په پرله پسې ډول یې خپل نوکان اخیستل. داسې بریښېده، چې دې په همدغه وخت کې د کوم تجویز په اړه سوچ کوي. له قومندان غني نه یې دوه غوښتنې وکړې: یوه دا چې پولیسان دې په هغې کوټې کې نه ننوځي، چې ښځې او ما شومان پکې ویده دي. بله دا چې دی دې همدغه اوس بندي خانې ته بو نه تلل شي، بلکې سبا په اتو بجو دې حاضر کړل شي، چې "دریشی و لباس هایم را گرفته بعد از تنظیم خرچ خانه تا به ساعت 8 صبح همراه مامور سمت بقوماندانی حاضر می شوم." قومندان غني ورته وویل، چې "خواهش اول شما را اکنون به صلاحیت خود پذیرفتم به شرط آنکه صرف خودم باتفاق شما یا پسرتان با احتیاط تام که اطفال شما از خواب بیدار هم نه شوند، باصطلاح یک کله کشک نمایم." امین د غه تجویز په خوښۍ سره ومانه او قومندان غني له وره نه د خوب کوټه ولیدله او ورته څرګنده شوه، چې هلته د هغه له خپلې نه سربېره د هغه مشر ورور عبدالله امین هم په غالب احتمال له خپلې مایندې او وړو سره ویده پروت دی.
د امین د دویمې غوښتنې په اړه قومندان غني له کور نه دباندې د مخابرې د آلې په وسیله د امنیت له لوی قومندان نه هدایت وغوښته. دی لیکي، چې: "با او طوری حرف زدم که باید حتماً اجازه قومندان را حاصل نمایم. از اینکه قومندان امنیه هم در این ناوقت شب خسته و سرگیچ شده بود، هر چه گفتم قبول کرد، ولی گفت من باید با قبول مسؤلیت این کار را انجام

(c) ketabton.com: The Digital Library

دهم. بخانه برگشتم و با امین بخنده گفتم که همه خواهشات شما را قبول خواهم کرد، بشرط آنکه مرا در مسؤلیت نگذارید. گفت خاطر جمع باشید من گریزی نیستم که شمارا در مسؤلیت بگذارم." دا وخت د کور لټول پای ته رسېدلي و. څنگه چې د امین کور د شاه ولي د کور په څېر ډېر څه نه لرل، پلټل یې ډېر وخت ونه نیوه. د شاه ولي کور چې د غني په قول "به بهترین دیکوریشن (زینت) فرش شده بود" دغسې یوه تهکاوي هم لرله، چې "انبار های برنج قسما قسم، یک بیلر 200 لیتره پر از روغن زرد، یک بیلر 200 لیتره پر از روغن نباتی، بهمین قسم انواع جبوبات از قبیل لوبیا، نخود، نسک، ماش وغیره مواد خوراکی از قبیل قروت، کچالو، ماش و پیاز وغیره به جوالها موجود بود." د غني د لیکنې له مخې "دوکتور موصوف پسر یک نفر حاجی متحول و برادرزاده یکنفر تاجر قاچاق بر است، تاجری بنام شاه محمد لنگ کاکای دکتور از قاچاقبران شریک خاندان شاهی بوده است."

څار ندویان د نزدې دوه ګړۍ لټون نه وروسته د سهار په درې بجو د امین له کوره وو تل او تر هغه دمخه یې د سمت څار ندویان وګومارل، چې د سهار تر اتو بجو پورې امین او د هغه کور وڅاري. یواځې امین پرې نه ږدي، چې له کور څخه ووځي، خو د کورنۍ له نورو غړیو سره غرض و نه لري.

د امین د کودتا نقشه

حفیظ الله امین په دې ډول د سهار له درې بجو نه د غني ساپي په وینا تر اتو بجو پورې پېنځه ساعته او د خلقي رجیم د کالنۍ له مخې تر لسو بجو پورې اووه ساعته وخت لاره، چې په خپل نوښت او فکر یو څه وکړي. دا سې ښکاري چې چارواکي د امین په هغه رول خبر نه وو، چې د ګوند په

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظامي برخه کې يې لاره، که څه هم د خوست ولسوال محمد ولي د کورنيو چارو وزير عبدالقدير نورستاني ته ويلي و، چې "در بين خلقي ها حفيظ الله امين زيرک و هوشيار بوده و صاحبمنصبان اردو توسط او جذب شده است."(20) په ګوند کې د امين اهميت په اصل کې په دې کې و، چې لکه دمخه ويل شوي، دی د خلقي ګوندګي د نظامي څانګې آمر و. په اول سر کې صالح محمد زيری او عبدالکريم ميثاق هم ورسره په نظامي کمېټې کې شريک وو، خو هغوی له ډاره د غه نده پرېښوده. ټول خلقي افسران د خلقي حکومت د اطلاعاتو او کلتور وزير خيال محمد کټوازي په وينا د ديارلسو او څوارلسو تنو ترمېنځ او د دفاع وزارت د سياسي آمر اقبال وزيري په وينا د نولسو په شاوخوا کې وو. دوی، چې زياتره يې په کابل او شاوخوا کې په پوځي واحدونو کې وو، د څو رابطو غړيو له لارې له امين سره تړلي وو. په خپله وزيري د 180 افسرانو او کټوازی د شاوخوا 250 افسرانو ارتباطي غړی و. په دې ډول د ټولو خلقي افسرانو د ګونديتوب راز له امين سره و. د کټوازي په وينا د پرچمي نظامي افسرانو شمېر د درې سوو او څلور سوو ترمېنځ و، خو امين که څه هم په بيا يو موټي شوي ګوند کې مهم شخص و، د پولټبورو يا سياسي دفتر غړيتوب يې نه لاره او د نورو ګوندي لويانو په شان يې د خيبر د ګور له پاسه وينا هم کړې نه وه، چې حکومت ورته متوجه شوی وي. په هغه سربېره څنګه چې امين په ګوند کې ټينګ مخالفان لرل او هغو ورپسې ډېر پروپاګنډ کاوه، چاروا کو به فکر کړی وي، چې هغه په ګوند کې مهم شخص نه دی. په دغو ټولو سربېره امين د محمد داود د حکومت په مخالفت هم اواز جګ کړی نه و. هغه لا د کټواز په وينا برالا ويل، چې "مونږ له رهبر نه دفاع کوو." له همدې امله به وي، چې امين تر ټولو وروسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

ونیول شو او د هغه د کور په لټولو کې هم خاص جدي توب ونه ښوول شو او حتی د امنیې لوی قومندان هم ورسره سخته ونه نیوله، خو امین په بیا یو ځای شوي ګوندي کې د ګوندي مخالفانو له خوا تر فشار لاندې و. هغوی د هغه په قدرت پوه وو او ترینه ویرېدل. دوی د ګوند په عمومي منشي نور محمد تره کي باندې فشار راوړ، چې د پرچم او خلق د ګوندګیو نظامي برخې دې هم سره یو شي، خو امین دغه کار ته حاضر نه و. مخالفانو بیا له تره کي نه وغوښتل، چې امین د نظامي څانګې له سروالی نه خلاص شي، تره کي په دې اړه یوه میاشت وخت وغوښته، چې بیا به په دې هکله کومه اساسي پرېکړه وشي.

مهمه دا ده، چې امین خپل خلقي افسران، چې زیاتره یې پښتانه وو او د پښتنو شمېر په پوځ کې د نورو قومونو په پرتله ډېر وو، په مهارت سره تر خپل تاثیر لاندې راوستلي وو او دغو افسرانو له هغه وخت نه، چې محمد داود له هغو وعدو نه، چې خلکو ته یې په خطاب کې ورکړې وې، اوښتی و او په دې یې پیل وکړ چې افغانستان له شوروي بلاک نه لیرې او عربي او غربي نړۍ سره نږدې کړي، په تره کي او امین باندې فشار راوړ، چې دوی ته د حکومت د نسکورولو اجازه ورکړي. دوی د همدغه مقصد لپاره یو وخت بل وخت د نظامي تمرینونو په ترسره کولو کې ځانونه ښه رسولي او د تجربو او مهارت خاوندان کړي وو. د دوی د ډاډینې له مخې و، چې امین په **1976/1355** کې خپلو لویانو ته ویلي وو، چې خلقي افسران ددې توان لري، چې حکومت نسکور او دولتي واک ترلاسه کړي، خو د خیبر په څېر له دوی سره هم دغه اندېښنه وه، چې حکومت ړنګول اسان او حکومت کول ګران دي، ځکه چې افغانان د دوی حکومت نه مني. حقیقت دا دی، چې خلقي لویان له هغه وخت نه، چې حکومت د جزا قانون ایښلی و، په سیاست کې ساړه شوي وو. ځینې یې لا په دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیت شوي وو، چې سیاست ګرد سره ترک کړي. په خپله تره کی هم همدغسې شوی و، نو یې د ځان لپاره له ګوند نه پولي امتیازونه او ترانسپورتي وسله وغوښتله، چې ورته ومنل شوه.

د زړه نازړه توب په دغه حال کې هم امین پر خپل فکر او سیاست د پخوا په شان ټینګ ولاړ و، خپلو نزدې ملګرو ته یې د صبر او حوصلې خبرې کولې، سره له دې هم په ملکي ګوندیانو باندې د زړه نازړه توب ځپه خپره وه. امین به ورته ویل، چې د 1957کال د زمري تر میاشتې دې انتظار وکړي او که تر هغو کوم مهم کار ونه شو، بیا اختیار د دوی دی. امین د ډېرو خلقیانو په وینا فیصله کړې وه، چې دی به په دغې میاشت کې په "انقلابي" عمل لاس پورې کوي او د بریالیتوب په حال کې به د "زمري انقلاب" نوم پرې ږدي، خو ولسمشر محمد داود پرې رادمخه شو. بیا نو د ګوندي لویانو له بندي کېدلو نه وروسته د خلق دموکراتیک ګوند لپاره سیاست د مرګ یا ژوند سوال شوی و، په دې ډول چې یا غوځ عمل کول یا کور ته د راغلي اجل منل. امین لومړی تجویز غوره کړ، خو د هغه اساسي مشکل دا و، چې په دې اړه یې له ګوند نه څرګنده اجازه نه لرله. د اقبال وزیري په وینا نظامي کمېټې ته صلاحیت ور کړل شوی و، چې که حکومت د ګوند مرکزي کمېټې غړي بندي کړي، هغه دې د اکثریت د فیصلې له مخې دفاع وکړي. د وزیري په قول دغه صلاحیت یوازې دفاعي و، نه د "انقلاب" کولو او د "انقلاب کولو" لپاره څرګنده اجازه نه وه، ځکه چې دده په عقیده وضع "انقلابي" نه وه. د نورو خلقیانو په وینا ګوند په کوم وخت کې پرېکړې کړې وه، چې که حکومت ګوندي لویان بندي کړي، نظامي غړي مجاز دي هغه څه وکړي، چې یې لازم ګڼي. دا چې په رسمي خلقي خپرونو کې ویل شوي، چې تره کي و امین ته د انقلابي عمل کولو لپاره په لاندې ډول هدایت ورکړی و، سمه نه ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

"هر وخت كه څوک وغواړي، چې د]محمد[داود رجيم رنګ كړي، بايد د افغانستان د خلكو دموكراتيک ګوند سياسي قدرت] په لاس كې[واخلي او كه د]محمد داود[رجيم په خلقيانو بريد وكړي يا ملګري نور محمد تره كي زنداني كړي، خلقيان دې په انقلابي قيام د داود رژيم ړنګ او سياسي قدرت ترلاسه كړي."(21)

دا او دغسې نورې رسمي خپرونې وروسته د سياسي ملاحظو له مخې شوي دي، نه واقعيت ته د درناوي له مخې.

امين وروسته له هغه چې پوليس د هغه له كور نه ووتل، د خپل زوى عبدالرحمن له لارې د تره كي د بنديكېدلو خبر ترلاسه كړ. بيا يې د كودتا نقشه په خپل كور كې وابستله او د ارتباطي غړو له لارې يې خلقي افسرانو ته د عملي كولو دستور وركړ. د ثور انقلاب په نامه رسالې كې، چې د اقبال وزيري په وينا په خپله امين ليكلې، راغلي چې "ملګري امين د ثور په شپږمه نېټه د سهار په شپږ نيمو بجو د خپل زوى عبدالرحمن وروور]عبدالله امين[او د خپل كاكا د يوه زوى په واسطه د ګوندي ملګرو په حاضرولو، چې په سترو كدرونو او له ټكړه افسرانو سره د ګوند په رابطو غړوكي وو، پيل وكړ." د همدغې ليكنې له مخې لومړى ارتباطي غړى، چې د امين كور ته ورسېد، فقير محمد فقير و. "په همدغه ورځ د سهار په اوه نيمو بجو لومړنى كدر، چې د ملګري امين كور ته ور سېد، ملګرى فقير محمد فقير و. ملګرى امين په خپله كوټه كې د ملګري فقير سره كېناست او ورته يې وويل، چې د ملګري تره كي مستبد داود بندي كړ. سبا له غرمې دمخه په نهو بجو دې انقلاب پيل او د داود رژيم دې نسكور شي. ملګري فقير څه وويل. ملګري امين بيا هماغه ټكى په همااغو جملو تكرار كړ. ملګري فقير بيا وويل) اه (ملګري امين وويل) بلا ودار شوې(ملګري فقير وويل: نه ډار شوى نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

یم، خو څنګه چې ملګری تره کې بندي دی، په خبره نه پوهېږم. د کاغذ پرمخ یې را ته ولیکه: ملګري امین سمله لاسه د انقلاب د پیل د څرنګوالي او دوام ټول پلان د کاغذ پرمخ ملګري فقیر ته ولیکه، چې په وسله والو قواوو کې یې ملګرو افسرانو ته، چې له ده سره یې اړیکه درلوده او ملګري سید محمد ګلابزوی ته ورسوي." له دې سره جوخت په همدغې لیکنې کې په ټول افغانستان کې د پوځ د بېلابېلو قطعو او فرقو دپاره 22تنه خلقي افسران د قومندانانو په توګه غوره شول. دوه دېرش کلن محمد اسلم وطنجار د څلورمې زغرورې قوې د لومړي کنډک قومندان د ټولو ځمکنیو قواوو د قومندان، د هوایي مدفاع درستیزوال ډګروال عبدالقادر د هوایي قوتونو لپاره او نظر محمد د خواجه رواش د هوایي میدان لپاره وګومارل شو.

امین دغه هدایت هم ورکړ، چې د دافع هوا قطعې دې د ریشخورو د اومې فرق او د قرغې د اتمې فرقې د حرکت مخه ونیسي، چې د حکومت په ملاتړ به یې کوي او په قطعو کې دننه خلقي افسران دې د هغو قطعو یا کنډکونو مخه ونیسي، چې له حکومت نه دفاع وکړي. جنګي الوتکې دې هم د خلقي مشرانو په لارښوونه په ټولو هغو قطعو باندې وارونه وکړي، چې غواړي د حکومت ملا وتړي. امین فقیر ته لا له دستور ورکولو نه خلاص شوی نه و، چې د انجنیر ظریف په نامه بل نظامي رابط غړی د سهار په اتو بجو د کور دباندې ور سېد، خو دننه ننوتلو ته پرې نه ښودل شو. سره له دې هم امین هغه ته او د هغه له لارې نورو رابطو غړو خیال محمد کټوازي او انجنیر صالح محمد پیروز او خلقي عبدالقادر اشنا ته د پلان دوه نقلونه واستول شول. د وروستي نوم اخیستل شوی نه دی، ممکن په دې سبب چې ده خپله دنده ترسره نه کړه، خو چارواکي یې هم پرې خبر نه کړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هر حال، دغه پېغام رابطو غړو فقير محمد فقير (تڼي)، انجنير محمد ظريف (توتاخېل)، انجنير صالح محمد پيروز (د لغمان مومند) او خيال محمد کټوازي (سليمان خېل) ته دغه پېغام هم ورسول شو، چې دوی دې د سهار په شپږ نيمو بجو په دهمزنګ کې سره غونډ شي، چې که په پلان کې کوم بدلون پېښ شوی وي، دوی ترېنه خبر اوسي. امين د غني ساپي د ليکنې له مخې د سهار په اتو بجو او د انقلاب په هکله مقالې (يا د امين د ليکنې) له مخې په لسو او پېنځه څلوېښت دقيقو کې پوليسو له کور نه وابست او د کابل ولايت په توقيفخانه کې د نورو ګونديانو په شان په يوې کوټې کې بندي کړ.

هغسې، چې امين په لږ وخت کې د کودتا د عمل پلان وايست، داسې هم رابطو غړو هغه خلقي افسرانو ته د ښار په بېلو بېلو برخو کې په ګړنديتوب سره ورسوه. دوی دغه ماموريت په حېرانوونکي ګړنديتوب او د پېسو په بې پروا لګښت سره د تکسي ګانو له لارې سرته ورسوه. له ټکسي وانو سره يې چنه نه وهله او حتی د کرايې پاتې پيسې يې ترېنه نه اخيستلې. هر يوه خپله دنده په بري سره ترسره کړه او په پای کې ټول دغومره ستړي شوي وو، چې همدا چې خپلو کورونو ته ستانه شول، له دريشي او بوټانو سره ويده شول.

اوس د يو څو اساسي ټکو بيا يادونه ضرور ده. يو دا چې د کودتا قومنده يواځې د حفيظ الله امين په نوښت خلقي افسرانو ته ورکړل شوې وه. نور محمد تره کي، چې د ګوند عمومي منشي او د سر سړی و، پرې خبر نه و او پرچمي لويان يې په فکر کې هم نه وو. بل دا چې د کودتا پلان د لنډ وخت کار و او هغه هم په دغسې حال کې، چې امين او کور يې د پوليسو تر څارنې لاندې و. امين په دغسې حال کې هم د کودتا پلان جوړ کړ او دوه ويشت تنه خلقي افسران يې په نامه په کودتايي

(c) ketabton.com: The Digital Library

وظيفې وګومارل. دی به د ښه ټيدنګ ياد خاوند و. بله دا چې خلقي ارتباطي غړو د "انقلاب" قومنده د ثور په شپږمه ورځ او شپه کې د کابل د سيمې خلقي افسرانو ته په وخت ورسوله، بې له دې چې امنيتي چارواکي پرې شکمن شوي وي. د امين په ګډون دوی ټول اطرافي پښتانه وو، دوی ټول به د ښه د سپلين خاوندان، خپل ماموريت ته رښتيني او د نظام ټينګ مخالفان وو. مهمه دا چې حکومتي پوليس غني ساپی، چې دی هم اطرافي پښتون و، بې له دې چې د امين په نيت خبر وي، په ضمني ډول د کودتا په بري کې اساسي رول ولوبوه. ده د خپلې وظيفې او د خپلو آمرانو د هدايتونو پرخلاف عمل وکړ او امين او رابطو غړو ته يې د پلان د عملي کولو لپاره ډګر هوار کړ. که ده خپله دنده په رښتيا سرته رسولې وای، د ثور کودتا به ناشونې وای. امين بيا دی د خپلې واکمنۍ په وخت کې په دې ډول وستايه: "اگر شما برايم شب مجال ماندن بخانه را نميداديد، اگر شما در تلاشی اطاق زنها اسناد مربوط به قومندة انقلاب را از خانمم ميگرفتيد، اگر شما همان دو مهمان را طبق دستور مقام آمر گرفتار ميکرديد، اگر شما دخول و خروج را در منزلم تا 8 فردای همان روز ممنوع ميکرديد، من هيچگاه قومنده انقلاب را نميتوانستم تکميل و صادر نمايم و اين به مساعدت شما بود که من در همان شب [صبح وقت] قومنده انقلاب را تکميل و صادر نمايم. باين حساب شما نزد من قهرمان انقلاب هستيد."

ګونديلويان د کابل ولايت په توقيف خانه کې

لکه چې دمخه ويل شوي، د امين له بندي کېدلو نه دمخه د خلق دموکراتيک ګوند نور مهم غړي د کابل ولايت د سهيل لويديځې برخې په محبس کې، چې په توقيف خانه يادېده، هر يو په بېلې کوټې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې اچول شوي وو. د توقیف خانې ټولې کوټې، چې له خټو نه جوړې او وړې وې، په شمېر اوولس وې. د هغې یو څو کوټې ما په 1950کال کې، چې د ویښ زلمیانو د ګوند یو تکړه شخص غلام حسن ساپی بندي و، لیدلې وې. ساپي د خپلې یوې لیکنې په سر، چې د ننګرهار په سره رود کې د یوې ښوونځي د ودانۍ مواد، چې د موی مبارک په ودانۍ لګېدل، د حضرتانو په تحریک بندي شوی و او په دې ډول د ویښ زلمیانو او عصري افغانانو او حضرتانو او مذهبي محافظه کارو ترمنځ یو ډول مبارزه او غوغا جوړه شوې وه. زه هغه وخت د ویښ زلمیانو د حرکت یو فعال غړی وم.

په هر حال، د توقیف خانې په د غو وړو خټینو کوټو کې د خلق دموکراتیک ګوند د لویانو تخنه کول شیي، چې د دوی موضوع د حکومت له نظره ډېره جدي نه وه. وروسته له دې، چې دغه نهه بندیان په نهو کوټو کې واچول شول، د هغو د دوسیو تر بشپړېدلو پورې د هغو مسؤلیت د قومندان غني ساپي په سروالۍ د پولیسو دوه ویشتو تنو افسرانو په غاړه ولوېد. غني ساپي ته د امینې لوی قومندان هدایت وکړ، چې بندیان به له یوه بل سره نه ګوري. یا یواځې به نه وي، بندیان به له ډوډۍ خوړلو او طبیعي حاجت له رفع نه پرته الچک وي، خو ساپی لیکي، چې "من طور خصوصی به صاحبمنصبان مربوط هدایت داده بودم که الچک هارا به محافظ شان تسلیم داده و دست های شا نرا الچک نکنند." خو د یوه بندي په وینا دوی له ځینو حالتونو نه پرته ټول وخت ولچک وو. د تره کي ولچک ډېر ټینګ و، خو له دوی ټولو سره ښه چلند کېده. ساپي په "شب های کابل" کې لیکي، چې پخوا له دې چې بارق شفیعي او سلیمان لایق بندي شي "برای هفت نفر شان فوق العاده ګوشت ګوسفند، برنج عالی، نان خاصه، دو نوع میوه تازه در طعام چاشت و شب شان حواله ګرد یده بود. چای و سګرت مطابق

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیل برای شان داده میشد." یو طبي ډاکټر هم موظف شوی و، چې بندیان هره ورځ وګوري. غني ساپی لیکي، چې "تمام پرسونل را متوجه وظایف شان نموده و خاصتاً در باره مراعات سلوک انسانی پولیس در مقابل همچو رجال سیاسی هدایت داده انها را جداً متوجه روش نیکو، برخورد اخلاقی، و مودبانه نمودم. بامر نظارت خانه هدایت دادم تا به محبوسین بستره، کمپل، روی جایی جدید توزیع نمایند."

دی دا هم وایي، چې "از پول شخصی ام یکمقدار چای سیاه و شیرینی خریده به امر نظارت خانه تسلیم نمودم. آب گرمی، ظروف نان، منقل برقی، ظروف چای را از اتاق طعام خوری صاحبمنصبان از نزد معتمد اعاشه و طعام خانه گرفته بامر نظارت خانه دادم تا طعام محبوسین را بطور صحی و گرم بوقت معینه توزیع نمایند و خارج از استحقاق رسمی هر وقت میل داشته باشند، بدون کدام معطلی برای شان چای بدهند."

نور محمد تره کی له دغسې اولې درجې ډوډۍ او ښه چلند سره همدا، چې له تحقیق ځای نه ستون شو، له ډوډۍ خوړلو نه ډډه وکړه او اعتصاب یې وکړ. غني لیکي: "بشقاب قورمه گوشت دار، نان و میوه استحقاقیه اش ناخورده بعد از ادای سلام پرسیدم چرا نان نوش جان نمیکنید؟ صحت تان چطور است" تره کي ووېل، چې "صحتم خوب است، مریض نیستم ولی این طعام را نمیخورم." "علت آن چه خواهد بود؟" ځواب یې ورکړ، چې "من یک بندی سیاسی و رهبر حزب هستم، برای امرین خود و وزیر داخله بگوئید مرا که بندی کرده اید مانند یک محبوس سیاسی مطابق میلم باید طعام بدهید، دوا بدهید، چپرکت بدهید و اتاق روشن افتاب دار بدهید." ترهغو پورې بندیانو ته چپرکټونه ورکړل شوي نه و، خو ورکول یې په پروګرام کې و. نو ساپي تره کي ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړه، چې "هر چیز جور می شود، شما امشب نان خود را نوش جان کنید، فردا راجع به چپرکت اقدام میکنم. دوکتور موظف هر روز می آید، امروز هم امده بود، اگر کدام شکایت مریضی داشتید باید به داکتر میگفتید. اطاق شما روشنی کافی دارد، بستره شما بکلی جدید است...نان سه وقته شما درجه یک است." تره کي ورته وویل، چې "نه خیر، من نمیگویم که این غذا خراب است، بلکه بسیار چرب و گرم است، ولی من نسبت تکلیف سابقه به توصیه داکتر چربی و پیاز بریان خورده نمیتوانم." غني ساپي بیا ورته وویل، چې تاسې باید خپل تکلیف داکتر ته ویلي وای. تره کي ورته وویل، چې هغه مې نن خبر کړ، او هغه "در ورق صحی ام نوشت که باید گوشت بی روغن طور یخنی برایم داده شود." داکتر بیا هغه ته د هغه په خوښه د خوراک تهیه کولو توصیه وکړه. په پای کې تره کي ساپي ته په خندا وویل، چې "خوب است، امشب این چربی را نمیخورم، با چای نان میخورم." ساپي بیا ورته کړه چې اوس به ستا په اجازه له خپلې کوټې نه یو څه خواړه درته راوړم. تره کي منله وکړه او ساپی وایي، چې "یکنفر سرباز هدایت دادم (که) فوراً قطی شیر، کلچه ناشتا و چای گرم بیاورد." ساپي بیا په خندا ورته وویل، چې تاسې په کور کې هم د خپلې خوښې خواړه خورئ؟ د هغه ځواب هو و. په دې ډول، چې "من در خانه گوشت سینه مرغ یا گوشت کبک میخورم." ساپي په تعجب وپوښته، چې "شما که رهبر زحمتکشان و حزب طبقه کارگر هستید هر روز گوشت مرغ یا پرندگان صحرایی چطور میسر میگردد؟" تره کي موسکی شو او په ځواب کې یې وویل، چې "خیلی کنجکاو هستید، میدانید که من ریش سفید و رهبر حزب هستم، تمام مصارفم از طرف حزب تهیه مي شود. شاګردان برایم تهیه میکنند، مرا دوست دارند. هر

(c) ketabton.com: The Digital Library

چیزیکه خواسته باشم، مرا میدهند."

له بندیانو او هغه هم له سیاسي بندیانو سره، چې له خپلواک ژوند نه بې برخې شوي او هر یو یې په ورېږ کوټې کې په یواځې ځان تخنه شوی وي، د بندي وانانو چلند او د خوړو څنګه والی ډېر مهم وي. دغسې بندیان تل په دې سوچ کې وي، چې خپله روغتیا له لاسه ور نه کړي او یوه ورځ په پیاوړي روح سره بېرون شي، د ولایت په توقیف خانه کې نه یواځې له نور محمد تره کي، بلکې د هغه له ټولو ملګرو سره دومره ښه چلند وشو، چې کله دوی ازاد شول او انان بندي شول، سمله لاسه یې خپل ژغورونکي قومندان غني ساپي ته وویل، چې "انها را رها کنید، انسان های شریف هستند. در این چند شب و روز با همه ما وضع انسانی کرده اند." خو دوی د خپلې واکمنۍ په وخت کې دغه "انساني چلند" زر هېر کړ، د دوی په وخت کې هر بندي وان بندیانو ته د فرعون په شان و. بندیانو ته لا په ماړه نس ډوډۍ نه ورکول کېدله او هغه څه چې ورکول کېدل، د غومره خراب وو، چې په عادي حال کې د خوراک نه وو. لکه چې ورو سته به وویل شي، د دوی په وخت کې د غومره ډېر افغانان بندي شول، وکړول شول او ووژل شول، چې د بل هېڅ افغان د واکمنۍ په وخت کې د غومره ډېر افغانان بندي شوي او اعدام شوي نه وو.

له بندیانو نه تحقیق

په یقین سره معلومه نه ده، چې ددغو ګوندیانو له بندي کولو څخه اصلي مقصد څه و؟ د سرپټي نظام یوه خاصه دا ده، چې هغه فیصله هم چې په ټولنې اثر کوي، یو یا څو تنه کوي او اصلي مطلب هم نه وایي. په کوم هېواد کې چې فیصلې په دې ډول کېږي، هلته هره ګړۍ د حېرانوونکیو پېښو د پېښېدلو احتمال وي. دا هغه څه و، چې په افغانستان کې د 1357کال په ثور کې د یو څو نه چندان مهمو کسانو له بندي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېدلو نه وروسته وشول. د یوه ناتایید شوي روایت له مخې ولسمشر محمد داود غوښتل، چې د غه بندیان چې خلکو "کمونستان" بلل سمله لاسه بې له محاکمې اعدام شي، چې له هغو نه کومه بلا جګه نه شي، خو د مشاور وزیر عبدالمجید نظر داو، چې اعدام دې بې د محاکمې څخه نه وي. د یوې بلې پر ځان ویسا منبع په قول فیصله سملاسي اعدام و، خو تر اجرا دمخه یې د کابل والي عبدالحکیم، چې بندیان د هغه په قلمرو کې وو، د اعدام له عاملانو نه مهلت وغوښته، ځان یې په بېړه محمد داود ته ورسوه او هغه یې په دې قانع کړ، چې اعدام دې له محامې نه وروسته وي. لکه چې زر په ولیدل شي، ګومان نه کېږي چې د اعدام روایت به پخوا یا وروسته له محاکمې نه حقیقت ولري. سربېره پر دې، چې دا د اشخاصو روایتونه دي، محمد داود په دغسې مهمو موضوعګانو کې خپله او د خپلو مشاورو فیصله نه ماتوله او د هغو په اړه یې د بل چا مشوره نه منله.

مهمه دا ده، چې د حکومت لپاره دغه ټوله موضوع ډېره جدي نه وه او که جدي وای، دغه بندیان به یې د ښارپه مېنځ کې په ختیځ ودانۍ کې نه اچول، بلکې په کوم نامعلوم او ټینګ ځای لکه د څرخي پله په زندان کې تخنه کړي وای او د بند په وخت کې به پرې ډېره سخته نیولې وای.

د چارشنبې په ورځ د ثور په شپېرمه د ماښام په شپږ نیمو بجو نور محمد تره کي، ببرک کارمل او شرعي جوزجاني د کابل ولایت دننه د څارنوالۍ اداري ته د تحقیق لپاره بوتلل شول. هلته د عدلیې وزارت او لویې څارنوالۍ هیئاتونه دمخه ورغلي وو. بندیان هلته تر دولس نیمو بجو پورې کېنول شول او تحقیق تربنه وشو، خو د تره کي له تحقیق نه پرته له نورو نه د تحقیق په اړه معلومات ترلاسه شوي نه دي. د غومره څرګنده ده، چې په دوی باندې د امنیت د ګډوډولو تور لګول شوی و. له تره کي نه د تحقیق په اړه هم معلومات مفصل او دقیق نه دي، له هغه نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځارنوال محمد انور کاکړ، ځارنوال کرام الدین او ځارنوال فیض محمد پوښتنې کړې وې. ځارنوال انور کاکړ، چې زما د پوهنتون د وختونو دوست و، ماته د 1990کال د نومبر په 25مه له ورجنیا نه په یوې تلیفوني مرکې کې وویل، چې دوی ټولو له تره کي نه د اپریل په 25مه کال 1978 د دوو ګړیو په شاوخوا کې پوښتنې وکړې. د ځارنوال انور کاکړ په وینا، تره کي د ځارنوالۍ دفتر ته ولچک راوستل شوی و. هلته ولچک ترېنه لرې شو، چای ورته وغوښتل شو او دا هم ورته وویل شول، چې که نور څه غواړي لکه چرس یا بل څیز به هم ورته تهیه شي. د کاکړ په وینا له تره کي نه په ارامۍ او بې له وېرولو او ترټلو نه پوښتنې وشوې، په داسې حال کې چې په نورو باندې ګواښونه شوي او وېرول شوي وو. د کاکړ په قول ټولې پوښتنې په دې اړه وې، چې د جزا قانون پرخلاف یې ولې مظاهرې کړې دي؟ پوښتنې چې ورته لیکل شوې سپارل شوې وې، داسې نه وې چې تورن دې اعدام ته برابر شي. د کاکړ په نظر تره کي د هغه له مخې شاید له درې نه تر شپږو میاشتو پورې بندي یا له دوه نه تر شپږو زرو افغانیو پورې جریمه شوی وای. د کاکړ په وینا تره کي په بې پروایۍ او بې له وېرې نه ځوابونه وویل او هغه دغومره اوږده وو، چې د نورو پوښتنو لپاره اړه پیدا نه شوه، دوسیه یې بشپړه شوه او چارواکیو ته وسپارل شوه. د تور د سپک والي او ښه چلند له امله به وه، چې د تره کي روحیه کله چې خپلې کوټې ته بېرته راوستل شو، نه دا چې مراوې نه وه، خندانه وه. د غني ساپي د پوښتنې په ځواب کې، چې تحقیق څنګه و، اول وخندل او بیا یې وویل، چې "مسخره بود. خود شان را محکوم کردم، چیزیرا که از من پرسیدند، یکی آنهم سبب مسوؤلیت من نمیشود. مراسم جنازه و صحبت بالای قبر کدام جرم نیست." په یاد دې وي، چې تورن هغه هم په دغسې موضوع

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې واقعیت، هغه هم حکومتي مامور ته، چې غني ساپی و، نه وایي او ځان پرحقه ښیي. څارنوال محمد انور کاکړ ته داسې ښکاریده، چې نه یواځې د تره کي، بلکې د ټولو ګوندیانو له بندي کولو نه د حکومت مقصد اعدام نه، بلکې د یوې مودې لپاره په بند کې د هغو ساتل و، چې افغانستان ته د ایران د پاچا راتلونکی رسمي سفر بې له کومې ناوړې پېښې نه وي. نور محمد تره کی د تحقیق په بهیر کې د څارنوال محمد انور کاکړ له ښه چلند نه دغومره خوښ و، چې هغه یې بیا په خپلې واکمنۍ کې که څه هم د ګوند غړی یې نه و، په بنګله دېش کې د افغانستان د سفیر په توګه واستاوه.

د ثور په اوومه د کودتا بهیر

داسې ښکاري، چې حکومت په دې فکر و، چې د خلق دموکراتیک ګوند د یو څو تنو ملکي لویانو په بندي کېدلو سره به ارامي خوندي وي، نو یې په کابل کې کوم خاص امنیتي ترتیبات و نه نیول. په هغه سربېره د کابل نظامي قطعو ته امر شوی و، چې غونډې او اتڼونه به کوي او په هغو کې به دغه ګوندیان ټکوي او ورته به سخته جزا غواړي. دا چې د انقلاب رساله کې ویل شوي، چې حکومت وسله والو ځواکونو ته په راډیو کې د تیارسۍ امر کړی و، سمه نه ده. د بې احتیاطیو په ډله کې یې یوه لا دا وه، چې جمهوري ګارډ، چې اساسي دنده یې د ولسمشر ساتنه ده، په لازمي وسلو سمبال شوي نه و. په نظر کې وه، چې درې ورځې وروسته به عصري وسلې ورته رسولی کېږي. د څلورمې زغروږې قوی قومندان سرور نورستانی، چې د ولسمشر ټېنګ پلوی ګڼل کېده، مسکو ته په سفر تللی و. لکه چې جنرال محمد صدیق، چې د کابل د امنیت په خوندي کولو کې مهم ګڼل کېده، مزار ته د زیارت کولو لپاره تللی و. دی د قرغې د اتمې فرقې قومندان و. د سرور نورستاني په

(c) ketabton.com: The Digital Library

غیاب کې د زغورې قوې چارې محمد رفیع ته، چې د هغې د ارکان رییس او پرچمی و، د کفیل په توګه سپارل شوې وې، خو تر ټولو غټه تېروتنه په اتڼونو او غونډو کولو سره د کابل د نظامي قطعو بوختول وو. داسې ښکاري، چې په غونډو اتڼونو سره د نظامي قطعو بختول په اصل کې دغسې یوه دسیسه وه، چې د دفاع وزیر غلام حیدر رسولي هم پکې لاس درلود. د مؤلف غوث الدین فایق په وینا رسولي د میر طهماس روف په مشوره پوځ په غونډو سره بوخت کړ. میر طهماس د یوه قصاب زوی او د چاریکارو و. لوړه نظامي زده کړه یې د ارکان تر درجې پورې په مسکو کې د لېنن په اکاډمۍ کې بشپړه کړې وه. طهماس روف د خلق د ګوندګي پټ غړی و او په خاص مهارت او غوړه مالۍ سره یې ځان رسولي ته د اعتماد وړ ګرځولی و، لکه چې عبدالقادر، اسلم وطنجار او محمد رفیع همدغسې کړي وو. فایق لیکي: "حفیظ الله امین وقتیکه بفکر بدست اوردن قدرت از طریق اردو شد و بجلب و جذب افسران اردو اغاز نمود، میر طهماس را در طراحی کودتا از همه افسران ماهر تر و ورزیده تریافت و وی را در بخش نظامی بمعاونی خود برگزید." فایق پسې زیاتوي: "میر طهماس بمجردیکه از زندانی شدن امین و دیگر سران خلقی و پرچمی مطلع شد، فور از قول اردوی پکتیا خود را بکابل ساند و برای مساعد ساختن زمینه کودتای خود غلام حیدر رسولی را به تجلیل گرفتاری سران گروه خاین باک شیدن تانک ها کندک چار زرهدار با همشریان سم گیرنده فریفته ساخت و غلام حیدر را به نحوی اغوا کرد که برای بقدرت رسیدن شما بهترین موقع همین وقت است.[22]" لکه چې دمخه مې راوړي مؤلف محمد عاصم اکرم هم دغې نتیجې ته رسېدلی و. د پاینده محمد کوشاني له لیکنې نه هم ښکاري، چې رسولي د کودتا په لټه کې و. دی لیکي، چې "از جمله کسانیکه نسبت انتصاب عبدالله شدیداً عقده

(c) ketabton.com: The Digital Library

گرفته بود، مرحوم محمد مسجدی (معروف به حیدر) رسولی وزیر دفاع داود خان بود... مرحوم رسولی بعد از انتصاب عبدالاله بحیث معاون رییس جمهور مخفیانه با عناصر ناراضی از حکومت تماس ها قایم کرده بود... رسولی در روز قبل از کودتای 7 ثور توسط طیاره از فرقه های هرات، مزار، قندهار و غزنی دیدن [نموده] و با قوماندان های فرقه های مذکور صحبت کرده بود." کوشانی دا هم لیکي، چې "مرحوم رسولي یک مسلمان صاف دل و ساده بین بود و بالای این عناصر بیدین و جواسیس روس [قادر، وطنجار و محمد رفیع] اعتماد کرد. قادر (از ریاست مسلخ) دوباره بمدافعه قوای هوایی کابل تبدیل و اشخاص مثل وطنجار و رفیع به پست های حساس قوماندانی در قوای چار زرهدار تقرر یافتند و در تحمیق رسولی برای براه انداختن یک کودتا بنفع او زیرکانه کار کرده اند. وطنجار و رفیع اجازه نصب بتری های تانک را روز قبل از کودتا حاصل کرده بودند." کوشاني د یوې حېرانوونکې قیصې نقل کوي او هغه دا چې رسولي ته د کودتا په شپه د کورنیو چارو وزیر قدیر نورستاني له لارې د 105 کودتا کوونکیو نومونه رسېدلي و، خو هغه په دې اړه هېڅ ونه کړل. د راپور وروړونکي محمد عیسی نورزاد ته یې، چې پخوا د کورنیو چارو د وزارت د استخباراتو رییس و، وویل چې "این دو سه نفر دوستان من هستند" او "این دو نفر دیگر پسر خانده های من هستند."(23) ددغو کودتا کوونکیو په سر کې د نظر محمد، عبدالقادر، محمد رفیع او شیر جان مزدوریار نومونه وو. دوی لکه چې دمخه ویل شوي له رفیع نه پرته هغه ګوندي نظامي افسران وو، چې امین په کودتا سره د حکومت د نسکورولو لپاره ګومارلي وو.

د کودتا په اړه د میر طهماس رول په خاص ډول د یادونې وړ دی. د فایق په وینا طهماس "قرار

(c) ketabton.com: The Digital Library

اظهار ضابط نوکری وال ساعت 6 بجه صبح به نظام قراول قوای 4 زرهدار آمده با اسلم [وطنجار] جگرن کندک زرهدار یکنیم ساعت به لب دریا صحبت خصوصی داشته. هفت و نیم بجه صبح در نظام قراول با اسلم وداع کرده با سواری موتر خویش بطرف میدان هوایی خواجه رواش و دیدن و دادن دایرکتیف [هدایت] نزد قادر رییس ارکان هوایی رفته.[24]" د میر طهماس دغه هدایتونه په دقیق ډول معلوم نه دي، خو هغه به اورومرو د کودتا په اړه وو. رسولي کومه هغه پېښه، چې د ثور د اوومې یا د کودتا په سهار د ریشخورو په فرقه کې وشوه، هم ټینګه و نه نیوله. د سهار په اوو بجو رسولي ته خبر ورکړل شو، چې د فرقې یوه ځوان افسر غوښتل د فرقې قومندان تورن جنرال محمد نظیم ووژني، خو هغه ځان وژغوره او پرځای یې د ارکان رییس او په خپله هغه افسر (عبدالغني) ووژل شول. رسولي په بیړه ریشخورو ته ورغی، خو بې له دې چې خبره یې سپینه کړې وي، چې دغه پېښه د څه لپاره وه، ولسمشر محمد داود ته یې په ټلیفون کې ډاډ ورکړ، چې هغه یوه وړه پېښه وه او غلې شوه او له هغه نه یې بښنه وغوښته، چې د ننوځې د کابینې په غونډه کې ګډون کولی نه شي او په خپله په نهو بجو د ملي دفاع وزارت کې خپل دفتر ته ورسېد.[25] د ریشخورو د فرقې پېښه په قوي احتمال د کودتا پیلامه وه او هغه افسر عبدالعلي به پخوا له وخته عمل کړی وي، ځکه چې لکه دمخه ویل شوي یوه ارتباطي غړي قادر اشنا خپله کودتایي دنده نه وه ترسره کړې. د کودتا په اړه ډېره مهمه دا وه، چې د دفاع وزارت د استخباراتو رییس جنرال جان نثار د ثورپه شپږمه د دفاع وزیر ته خبر ورکړ، چې په پوځ کې د حفیظ الله امین فعالیتونه جاري دي او څلورمه زغروره قوه باید پرې نه ښووله، چې په بله ورځ (د ثور په اوومه) له خپل ځای نه وخوځېږي.

د جنرال جان نثار په ژبه "شخصاً به غلام حیدر خان رسول بروز 6 ثور 1357 اطلاع دادم که فعالیت تخریبی در اردو توسط حفیظ الله امین جریان دارد... بعد از [دادن] این اطلاع از وزیر دفاع ملی خواهش کردم تا به تانکست ها اجازه ندهند که بروز هفت ثور بخارج قشله حرکت نمایند. اما او نپذیرفت." په واقع کې هغه د ټول پوځ وضع غیر عادي انځور کړې وه، په دې ډول چې "وضع در اردو بکلی غیر طبیعی بوده باید به قطعات امر احضارات درجه اول داده شود [ولی] او با یک تمسخر مرا توصیه به ارامش اعصاب و خاطر جمعی نمود." د ثور په اوومه د سهار په لسو بجو یې د ټانکونو له حرکت نه بیا هم خبر کړ، خو رسولي بیا هم څه ونکړل. "بساعت ده صبح باز هم باو اطلاع دادم که تانک ها [از قوه چار زرهدار] برخلاف هدایت شما بطرف شهر کابل در حرکت میباشند [و وزیر دفاع] گفت اطلاع دارم، امادگي گرفته میشود."[26] په یوه بل روایت ولسمشر محمد داود وروسته له دې، چې د زغرورو قوتونو له نارامی نه خبر شو، رسولي ته یې په ټلیفون کې هدایت ورکړ، چې چاره یې وکړي. رسولي له محمد رفیع سره، چې د څلورمې زغرورې قوې کفیل و، د هغو په اړه په ټلفون کې وغږېد، خو هغه ورته وویل، چې یواځې دوه ټانکونه له محوطې نه وتلي وو او هغه هم ونیول شول او اوس خیریت دی. رسولي په همدغې ډاډینې بسیا وکړه او نور څه یې ونکړل او په خپل دفتر کې پاتې شو.

د ملي دفاع وزیر جنرال غلام حیدر رسولي کافي وخت او نظامي قوت لاره، چې د ثور په اوومه د نظام پر ضد کودتایی حرکت شنډ کړي. دا چې رسولي د خپل مقام وړ نه و، په دې کې شک نه شته، خو سره له دې هم څنګه چې دی د یوه لوی او وسله وال پوځ سروال و، د خپلو ملګرو په مرسته یې دغه توان لاره، چې حکومتي ضد حرکت

(c) ketabton.com: The Digital Library

شنډ کړي او يا لږ تر لږه د هغه پر ضد له پوځ نه کار واخلي. څنګه چې ده په دغه اړه هيڅ ونه کړل، په واقع کې يې د ورانکارو لپاره د عمل کولو لار خلاصه پرېښوده. که څه هم دی د هغو په خپل سر له حرکت نه خبر کړی شوی و. ددې مانا بل څه نه کېږي، مګر دا چې ده هم غوښتل لکه څنګه چې ويل شوي، د ورانکارو په مرسته واک ترلاسه کړي، خو هغسې چې د پاچا امان الله په وخت کې محمد ولي په دغه لار کې خپل سر باېلود، ده هم خپل سر باېلود، خو ده په خپلې دغې لېونتوب دوېو لنډپاری سره تر محمد ولي نه ډېر د ډېرو غټو ملي مصيبتونو لپاره ور پرانېست، نو ويل کېدای شي چې په حساس وخت کې د لوړو دولتي مقام خاوند حتی که د رسولي په شان لياقت هم ونه لري، د يوه ملت په تاريخ کې غټ اثر کولای شي.

د افغانستان د پوځ اصلي دنده د نورو پوځونو په شان له وطن، خلکو او نظام نه دفاع وه، خو د امير شېر علي خان له وخت نه را په دېخوا چې افغانستان د منظم او دايمي پوځ خاوند شوی دی، له هغه نه د داخلي ارامۍ په ساتلو کې ډېر کار اخيستل شوی دی. څنګه چې افغانستان په نولسمې پېړۍ کې خپلې ډېرې سيمې د ګاونډيو په ګټه له لاسه ورکړې دي او له هغه وروسته ګاونډيو دغه واړه شوي افغانستان ته هم د حرص سترګې نيولې دي، افغانان واکمنو کوښښ کړی، چې د هېواد او د منابعو په تناسب غټ پوځ ولري. په نولسمې پېړۍ کې امير عبدالرحمن او په شلمې پېړۍ کې محمد داود په دغې برخې کې وتلي واکمنان وو. وروستي د خپلې صدراعظمۍ په لس کلنې (1953_1963) دورې کې افغان پوځ په زياته اندازه د شوروي مشاورانو په سلا تنظيم او په نويو عصري وسلو سمبال کړ. دغه پوځ په کال 1972 کې اته شپېته زره سرتېري، شپږ نيم زره افسران، دوه سوه عصري جنګي الوتکې، چې زياتره يې مېګ يوويشت وې، لرل. هوايي ځواک يې پېنځه زره سرتېري او

(c) ketabton.com: The Digital Library

افسران لرل[27]. دغه پوځ د محمد داود د ولسمشرۍ په وخت کې د کابل په شاوخوا، د ولایتونو په مرکزونو او په نورو حساسو ځایونو کې ځای پر ځای شوی و. په کابل کې د مرکزي قوتونو لویې قوماندانۍ د ټولو نظامي قطعو تنظیم او اداره په غاړه لرله، چې مرکز یې د تاج بېګ په غونډۍ کې و. په ریښخور کې اوومه فرقه، په قرغه کې اتمه فرقه، په مهتاب قلعه کې د توپچي لوا او څرخي پله ته ورڅرمه څلورمه قوه او پېنځلسمه قوه پرته وه. ارګ ته نږدې په بالاحصار کې د کماندو یوه قطعه له اضطراري پېښو سره د مقابلې لپاره تنظیم شوې وه. د ارګ نېغ او سملاسي ساتونکي د جمهوري ګارډ په نامه لوا وه، چې دننه په ارګ کې له څه کم دوه زره سرتېرو نه جوړه وه. د ارګ شمال لور ته په لنډ واټن کې د خواجه رواش هوايي ډګر تر څنګه د هوايي مدافعې قوماندانۍ ځای پرځای وه. ارګ د امیر عبدالرحمن په وخت کې د ټینګې کلا په شان ودان شوی و، چې وروسته نور هم ښه شوی و. څلور ورنه یې لرل، چې ختیځ ور یې تر ټولو مهم و.

د 1957 کال د ثور اومه کودتا د څرخي پله د څلورم زغرور کنډک نه پیل شوه. ټانکونه د پنجشنبې ورځې د سهار د لسو بجو په شاوخوا کې د ښار په لور په دې پلمه وخوځېدل، چې غواړي د حکومت پر ضد نارامي غلې کړي. دد غو ټانکونو شمېر څوک د شپېتو او څوک د څلوېښتو او پنځوسو ترمېنځ ګڼي، خو څنګه چې په هغو کې جنګي ماشینونه او ذره پوش هم شامل وو، د ټولو شمېر شاید تر دېنه هم ډېر وي. د دفاع وزیر په دغه وخت کې جنرال مولاداد په یوه جیپ کې د څرخي پله په لور واستوه، چې "تا با قوماندان قوا در تماس آمده علت حرکت را جویا شود." هغه په همدغه وخت کې د پېنځلسم زغرور ځواک قوماندان ډګرمن محمد یوسف ته هدایت ورکړ، چې د موضوع په اړه تحقیق وکړي، خو هغه ورته په ځواب کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وویل، چې "قوای 15 خود در محاصره میباشد و مولاداد هم نتوانست کاری از پیش ببرد." [27الف] د رسولي دغه تدبیرونه کافي نه وو او څنګه چې دی په همدغه سهار کې د ریشخور په فرقه کې د یوې بلې غیر عادي پېښې شاهد و، ده باید دغه پېښه تر هغه لا غټه غیر عادي پېښه ګڼلې او غوڅ نظامي چلند یې ورسره کړی او محمد داود یې پرې خبر کړی وای. د هغو پر ځای دی په خپل دفتر کې د ملي دفاع په وزارت کې پاتې شو، تر څو چې د یولسو بجو په شاوخوا کې په وزارت باندې له ټانک نه برید وشو او ده ته یې ټکان ورکړ. په دغه برید سره "رسولی از خواب پرید و همراه با عبدالعزیز لوی درستیز از در عقبی وزارت دفاع بیرون شد و توسط موتر جیپی که از فرط عمله و شتاب با یک تکسی تصادم کرد خود را به قرغه رسانید." [28] د مولف کبیر سراج په وینا رسولي ته د وزارت له وهلو کېدلو نه وروسته برید جنرال ابوی مشوره ورکړه، چې د قوای مرکز قوماندانۍ ته د تاج بیګ غونډۍ کې ځان ورسوي [29]، خو هغه په قرغه کې اتمې فرقې ته لاړ، چې په حرکت یې راولي، خو هغه یې هم ونه شو کولی. د یوه خورد ضابط په وینا "چون روز 27 اپریل با پنجشبه مصادف بود ما خورد ضابطان در یک گوشه تپه قرغه در افتاب نشسته در انتظار رخصتی و اجازه حرکت بسوی شهر بودیم. ناگهان این خبر بخش شد که در کابل کودتا شده و وزیر دفاع به قرغه آمده میخواهد ان را علیه کودتا کنندگان سوق دهد. صاحبمنصبان دو دول بودند و پس از مقداری تعلل بالاخره امر حرکت بسوی شهر را صادر کردند. چون در نزیکی گردنه باغ بالا رسیدیم تانک های که از جانب کودتاچیان در انجا تعبیه شده بود برما اتش کردند. قوای قرغه که با بی میلی حرکت کرد بود تاب مقاومت نیاورده پراگنده شد. ما هم اسلحه را گذاشته هر یک بسوی خانه خود رفتیم." [30] د فرقې د کفیل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډګروال محمد علي په وینا "من در اداره خود در فرقه قرغه نشسته بودم، که ستر جنرال رسولی حوالی ظهر با سر و وضع بسیار پریشان و صورت خراشیده و خون آلود بقرغه آمد. چون قومندان فرقه [جنرال محمد صدیق] برای زیارت روضه شاه ولایت مآب بمزار شریف رفته بود، لذا من از لحاظ رتبه کفالت فرقه را هم بدوش داشتم. رسولی برایم گفت: محمد علی بچیم در شهر کود تا شده قوا را بکش و اگر دوست یا دشمن روبرو یت آمد، بزن."[31] دا به عجبه وي، که رسولي په رښتیا دغسې حکم کړی وي، ځکه هغه نه ددغسې حکم کولو واک لاره او نه چا پرې عمل کاوه. مؤلف سراج واي، چې ډګروال "... به وزیر دفاع و لوی درستیز خبر داد که زود از این منطقه دور شوند والا هر دو را گرفتار و جابجا اعدام خواهد کرد." د سراج په نظر دغه ډګروال، چې نوم یې محمد علي او په اصل کې د توپچي لوا قوماندان و، محمد علي نومېده "... قبلاً با کمونستان همدست شده بود."[32] رسولي، سراج او محمد علي درې واړه محمدزي وو.

رسولي او لوی درستیز د ناهیلۍ په حال کې فرقه پرېښوده او په سختۍ سره یې ځانونه د تاج بیګ غونډۍ ته ورسول او هلته له درستیزوال تورن جنرال عبدالعلي وردګ سره جرګه شول، چې اوومه فرقه او نور قوتونه څنګه د کودتاچیانو د ناکامولو لپاره په کار واچوي. دوی په دغه اړه په خبرو بوخت و، چې "دفعتاً قصر تاج بیګ هدف حملات توپچی قرار گرفت. اتشباری توپچی از مهتاب قلعه به امر و قوماندۀ دګرمن خلیل الله بابکرخیل... صورت گرفت که در اثر ان قسمت بالایی قصر طعمه اتش شده و از بین رفت."[33] دوی درې واړو د تاج بیګ ماڼۍ پرېښوده او په چاردهي کې د عبدالمجید د دلکشا د ماڼۍ باغبان باشي کور ته، چې د رسولي دوست و، پناه یووړه، خو د هغه زوی کود تا کوونکي پرې خبر کړل. هغوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

درې واړه ونیول او د څرخي پله په پولیګون کې یې بې له محاکمې نه اعدام کړل. د دوی په اعدام سره د پوځ د مرکز سوق او اداري مرکز فلج شو. په ارګ کې د ورځې له یوولسو بجو نه وروسته د پوځ لوړ قومندان ولسمشر محمد داود له ځینو وزیرانو او د خپلې او ورور له کورنیو سره د یاغیانو تر فشار لاندې و او جمهوري ګارډ د جګړن صاحبجان (کندهاري) په سروالۍ د هغو دفاع کوله.

لکه چې دمخه ویل شوي، اسلم وطنجار د حفیظ الله امین له خوا د ځمکنیو قوتونو ګومارل شوی قومندان د سهار د لسو بجو په شاوخوا کې ډله ډله ټانکونه، زره پوشونه او محاربوي ماشینونه د حکومتي نظامي قطعو د حرکت د شنډولو لپاره ټاکلي وو. هغه قطار ټانکونه، چې د بالاحصار د کوماندویي قطعې د حرکت د شنډولو لپاره مامور شوي وو، هغه یې محاصره او بې وسلې کړه. نورو ټانکونو د خواجه رواش هوایي ډګر، د افغانستان راډیو، مخابراتو وزارت، د ښار لویو څلورلارو، د دهمزنګ محبس، د کورنیو چارو وزارت، د کابل ولایت محبس مخې ته ځایونه ونیول او جګړن فتح د پښتونستان له میدان نه په جمهوري ګارډ، شیر جان مزدوریار د ارګ له اړخ نه او په خپله وطنجار د ارګ له مخې نه په دفاع وزارت باندې وارونه حواله کړل[34]. په دغو وارونو سره په واقع کې د نظام پر ضد کودتا په عمل کې په څرګند ډول پیل شوه.

ولسمشر محمد داود د همدغې ورځې (د ثور 7مه) په څاښت کې د ارګ په ګلخانه کې د وزیرانو خاصه غونډه لرله. په غونډې کې د نورو موضوعګانو ترڅنګ په ګوندي بندیانو بحث کېده. په یوولسو بجو د ګارډ قومندان صاحبجان د غونډې سالون ته ننوت او محمد داود ته یې خبر ورکړ، چې له څرخي پله نه ټانکونه او زره پوشونه راروان دي. په همدغه وخت کې د دفاع

(c) ketabton.com: The Digital Library

وزارت د ټانک په ګولیو وویشتل شو. محمد داود پوه شو، چې دا د کوتا نښه ده. د محمد خان جلالي له خولې نه ویل شوي، چې "داود خان زمانی که صدای فیر تانک را شنید، باعضای کابینه گفت که میتوانید از ارگ خارج شوید. بعضی از وزرا خارج شدند اما بعضی دیگر که جلالی هم از انجمله بود از ترسی مرمی ها در جا های امنی در داخل ارگ پنهان شدند."(35) محمد داود په همدغه وخت کې هدایت ورکړ، چې د کورنۍ غړي یې د ښار په هره برخه کې چې وي، ارګ ته راوړل شي، چې همدغسې وشول. محمد داود صاحبجان ته هدایت ورکړ، چې "دروازه های ارګ را بروی کودتاچیان بسته کنند و تدابیر قوی دفاعی اتخاذ کنند." په خپله، ورور یې محمد نعیم، د کورنیو له ټولو غړیو او له سید عبدالاله او قدیر نورستاني سره د ګلخانې په یوې کوټې کې ننوتل. د مؤلف سراج په وینا "وزرای که در مجلس ګلخانه بودند، به محمد داود خان مشوره دادند که از ارګ خارج شده و جانب یکی از قطعات قوای مرکز رفته و اداره آن را در دست ګیرد." محمد داود غه مشوره ومنله. "رئیس جمهور از دروازه خارج شده میخواست که بموتر [سیاه ولګا] سوار شود، محمد عمر جان پسرش بدنبال او برامد، در این آن یک فیر تفنګ از طرف قطعه ګارد هر دو را متوقف ساخت، عمر جان زخم برداشت و رئیس جمهور دوباره به ګلخانه داخل شد و ګفت: نی همه چیز تمام است، مسؤل همه این بدبختی شخص خودم هستم. هر که نمیخواهد کشته شود، به تالار عقبی برود." محمد داود به څکه دغه څه ویلي وي، چې "قراریکه بعدها ګفتند فیر کلاشنکوف بر داود خان و عمر جان بوسیله یکی از صاحبمنصبان ګارد که طرف اعتماد کلی محمد داود خان بود، صورت ګرفته بود."(36) دغه کس د اطفاییې بلوک ضابط بریدمن ببرک و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد داود که څه هم د ارګ په یوې کوټې کې ایسار شوی و، ناهیلی نه و او له نظآمي قطعو سره یې ټلیفون کولی شو. تر دې وخته پورې ټلیفونونه له کار نه غورځول شوي نه وو او ګارډ هم دفاع کوله. ګارډ شاید یواځینی نظامي واحد و، چې پرچمي افسران پکې تر خلقي افسرانو نه ډیر وو، خو پرچمیان په کودتا خبر نه وو. د پرچمي عظیمي په قول "افسران پرچمی که هنوز نمیدانستند طرف مقابل کی است... صاحبجان را در دفاع از گارد یاری میرسانیدند."[37] دوی بیا وروسته د کودتاچیانو خوا ونیوله. په دغه حال کې له جمهوري ساتندویانو نه په متقابلو ګوزارونو پیل وشو. یاغیان په شا وتمبول شول او پېنځه ټانکونه یې له کار نه وغورزول شول او د محمد عمر شریف په نامه یو افسر یې هم ووژل شو. غیر ګوندي یاغي افسرانو میدان پرېښود او یوه خوا بله خوا لاړل. یاغي ګوندي نظامیان پرځای پاتې شول. داسې بریښېده، چې بغاوت وځپل شو، خو له هغه وروسته ورانی په جمهوري ګارډ کې پېښ شو. هلته بې سیمې مخابرې د خلقي افسرانو په لاس کې وې، د محمد داود د مخابرې آمر هم خلقي و. په خپله د محمد داود رول په دغه وخت کې څرګند نه دی، دغومره معلومه ده، چې هغه په دغه حساس وخت کې هم خپل د مخابرې د آمر په وسیله د جمهوري ګارډ آمرانو ته هدایتونه ورکول، خو د هغه خلقي آمر دغه هدایتونه بې له دې، چې محمد داود ورته ځیر شوی وي، تحریفول. څه وخت چې د بې سیمه مخابرې آله به نږدې وه، هغه به یې د هدایت ورکولو په وخت کې له خپلې خولې نه لیرې نیوله، چې ها بله خوا پرې پوه نه شي او په بل حال کې به یې د محمد داود له خولې غوښ امر ور کاوه، چې جمهروي ګارډ دې تر بل امر پورې انتظار وباسي. خلقیان وایي، چې له جمهوري ګارډ سره د مقابلې په وخت کې د بالاحصار د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کماندو قطعې هم چې پرچمي افسران پکې وو، د کودتا پر ضد عمل وکړ، خو قومندان يې له مېنځه يووړل شو او خلقي شهنواز تڼي قدرت په لاس کې ونيوه. د مهتاب قلعه د توپچي لوا قومندان خليل بابکرخېل پرچمي هم يوه قوه له ارګ سره د مرستې لپاره روانه کړه، خو په ميرويس ميدان کې د ښاپسته جان اندړ خلقي له خوا په حيرانوونکي ډول بېرته په شا تللو ته اړ کړه. په همدغه حال کې له ارګ نه په شا تمبول شويو ياغيانو په يوه چال لاس پورې کړ. جمهوري ګارډ ته يې دغه فکر ورسوه، چې پېنځلسم لمبر زغروره قوه د حکومت پر خوا او د ياغيانو پر ضد ده او هغه زر رسېږي او څلورم لمبر قوه تار او مار کوي. په دغه تاکتيک سره جمهوري ګارډ په دوی سخته ونه نيوله او ياغيانو وکولی شول د ارګ چاپېر ځايونه ونيسي او مقاومت وکړي. سره له دې هم د ماسپښين تر څلورو بجو پورې د ياغيانو بری په شک کې و او له ګارډ نه راکټونه پرې اوربدل. له هغه نه وروسته و، چې ارګ له هوا نه تر بمباريو لاندې ونيول شو او پاتې د کودتاچيانو په ګټه واوښته.

د جنګي الوتکو غوڅ رول

لکه چې دمخه ويل شوي، وطنجار يوه ډله ټانکونه د بګرام هوايي ډګر ته استولي وو. حکومت لکه چې په هماغه غرمه کې د هوايي قوې اختيار له لاسه ورکړی وي. د خيال محمد کټوازي په وينا: "محمد داود او د هغه د هوايي قواوو لوی قومندان]جنرال موسی خان[ټولو جنګي الوتکو ته د پاڅون کوونکيو پر ضد د قوماندې امر ورکړی وو خو قومانده يې هېڅ نه وه منلې، يواځې دوه... پيلوټانو خپلې الوتکې الوزولې وې، خو په هدف يې بمبارې ونه کړې." دوی ټولو ځکه بمبارې ونه کړې، چې د کټوازي په وينا

(c) ketabton.com: The Digital Library

"ټول یې خلکیان وو." خو هغه اول ټانک چې د خواجه رواش میدان ته استول شوی و، هلته بې ارتباطه پاتې شوی و "ځکه چې مسؤول کس له دندې څخه تښتېدلی و." دغه کس سید محمد ګلابزوی و، له هغه وروسته به و چې د یوه بل راوي له مخې ډګروال عبدالقادر د هوايي مدافعې درستیزوال، چې د امین له خوا د هوايي قوتونو په قوماندانۍ ګومارل شوی و، په کومې کوټې کې تر څارنې لاندې نیول شوی و، خو هغه خپل نیونکي قانع کړل، چې دی د حکومت ټینګ پلوی دی او د بګرام په هوايي ځواک سره کودتاچیان ځپلی شي. په هلیکوپټر کې بګرام ته لاړ او څنګه چې له ده سره د کودتا شفر و، کودتايي ټانکونو دده مخه ونه نیوله. ده هلته خپل رول سرچپه کړه "تر هغه دمخه میجر [سید] داود تړون د عبرت لپاره په دېرشو تنو تسلیم شویو افسرانو باندې مرمۍ چلولې" او وژلي و[38]. عبدالقادر د بګرام د هوايي ډګر اداره په لاس کې ونیوله او د هغه قوماندان ډګرمن غلام سخي یې بندي کړی او دی بیا د خلقي حکومت د رسمي لیکنو له مخې خواجه رواش ته ستون شو. دغه وخت دغه میدان د هغه له مرکز محل چنار سره د کودتاچیانو په لاس کې وو. ده به بیا له همدغه ځای نه د الوتکو اداره په لاس کې نیولې وي. دده له قول نه ویل شوي، چې ده په خپله هم په الوتنو کې برخه لرلې وه.

ارګ د ځینو په قول په درې نیمو بجو او د نورو په وینا د مازیګر په څلورو بجو د الوتکو تر بمبارۍ لاندې ونیول شو. ما چې له دهمزنګ نه د ارګ له پاسه د لومړي ځل لپاره جنګي الوتکه ولیدله، د مازیګر څلور بجې وې. ارګ په دقیق ډول په جوړه جوړه الوتکو سره تر پېنځه نیمو بجو پورې له هوا نه وهل کېده. الوتکې له شیر دروازه او تخت شاه تاوېدلې او اریانوونکي پیکونه یې وهل او د ارګ په غوره ځایونو باندې یې راکټونه حوا له کول. له همدې امله به وي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې ارګ ته ډېر تاوان ونه رسېد. دغو اریانونکیو الوتکو د هغه پیلوټ له الوتکو نه څرګند توپیر لاره، چې د کودتا په سبا یې په مهتاب قلعه کې کورونه په راکټونو وېشتل او یو څو ملکي کسان یې ټپي او تلف کړل. د یوه پیلوټ الوتکه چېرته په چاردهي کې نسکوره شوه، خو پیلوټ یې په پاراشوټ سره ځان وژغوره. د الوتکو د همدغه څرګند توپیر له امله به وي، چې په کابل کې ویل کېده، چې ددغو الوتکو پیلوټان شورویان وو او کودتا د شورویانو په دستور او همکارۍ شوې ده. ځینو لیکوالو هم همدغسې ویلي دي، خو دا هسې اوازې دي. محمد نذیر کبیر سراج، چې نظامي متخصص او د اعتبار وړ مولف دی، لیکي چې "همه طیاره ها و هلیکوپترها توسط پیلوت های افغانی سوق و اداره میشد." دی دا هم وایي، چې "پیلوت روسی در میدان هوایی بګرام قطعاً موجود نبود."

هو، په همدغه ورځ په بګرام کې د میګ 21، او سو_7 څلور شوروي معلمان وو، خو هغوی او داسې هم د شوروي مشاورانو ته اجازه نه وه، چې په نظامي فعالیتونو کې برخه واخلي. د میګ_21 پیلوټان هر یو میر غوث الدین توتاخېل، سنت الله، تیمور، عبدالروف، شرف الدین، رسول، کافي خان، مختار ګل، دوران خان او وهاب وو. د سو_7 پیلوټان حکیم، شیر محمد، ګلیار او رحیم وو. دوی ټول خلقیان وو(39). د فراه د شین ډنډ له نظامي ډګر نه د کابل له پاسه د حکومت په خوا دوه یا څو الوتکي ښکاره شوې، خو هغه زر بېرته ستنې شوې او کوم اثر یې ونه کړ.

الوتکو په ارګ باندې د مازیګر تر پېنځه نیمو بجو پورې الوتنې وکړې او راکټونه یې پرې حواله کړل. دغو الوتکو د ارګ جمهوري ګارډ ارام کړ او د محمد داود کلابندي یې نوره هم ټینګه کړه. د یوې اوازې له مخې په کابل کې د امریکې له سفارت نه، چې ارګ ته نزدې و، علامه ورسېدله چې ځان سفارت ته ورسوي، خو هغه د غه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلنه ونه منله. دا هغه وخت و، چې ګوندي لویان له توقیف خانې نه ازاد شوي او افغانستان راډیو ته راوستل شوي وو. د هغو په ورتګ سره د حکومت د چلو لو کار کود تا کوونکیو ته اختصاص وموند او حفیظ الله امین د خلق دموکراتیک ګوند د مخکښ غړي په توګه ډګر ته ووت.

د ګوندي لویانو ژغورنه

لکه چې دمخه ویل شوي، یوه وړه ډله ټانکونه او زغرور قوتونه د کورنیو چارو وزارت د نیولو لپاره مامور شوي وو. هلته د هغه وزارت او ځینو نورو وزارتونو د ځانګو آمرانو د کومې لایحې په اړه ګډه غونډه لرله. داسې ښکاري، چې دوی کومه امنیتي کشاله په مخ کې نه لري، ترڅو چې په ښار کې ډزې د هغو غوږونو ته ورسېدلې. بیا نو جنرال محمد طاهر د ژاندارم او ښار ندویانو عمومي قومندان د وزیر په نه شتون کې د وزارت د ځانګو آمران وسله وال کړل، خو وخت له وخت نه تېر و. کوړتایي ټانکونه په اسانۍ سره په دوی غالب شول، بې وسلې یې کړل او د وزارت په انګړ کې یې د ګډو په شان پڼ کړل. جنرال طاهر وروسته ووژل شو. په همدغه وخت کې غني ساپي ځان کودتاچیانو ته د "ملګري" په توګه وروپېژنده او هغو هم پرې باور وکړ او د هغه په لارښودنه ګوندي بندیان ازاد شول. د وزارت د امنیتي ځانګو سروالان د نظام ټینګ پلویان وو، خو سرتېري یې نه وو. په یوه روایت د کورنیو چارو وزیر قدیر نورستاني، شاید له ارګ نه د ولایت د امنیت قومندان میر ګل ته په ټلفون کې امر کړی و، چې بندي ګوندي لویان له مېنځه یوسي، خو هغه نه دا چې امر یې پرځای کړی نه و، د هغه ثبت کړی اوواز یې وروسته کودتاچیانو ته ورکړ. سره له دې هم هغوی وروسته دی اعدام کړ. د ثور په اومه که څه هم بندي ګوندیانو امنیت له خطر سره مخامخ کړی و،

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغوی په خپل حال پرېښودل شوي وو او د ولایت څارندویانو د ډزو په اورېدلو سره په بامونو کې مورچلونه نیولي وو.

څه وخت چې د یوه جیپ په مخ کې دوه ټانکونه د ولایت توقیف خانې ته ور سېدل، غني ساپي په هغو غږ کړې، چې "پولیس های جوان وطن پرست! پایان شوید، انقلاب است. این انقلاب به نفع ما است، رژیم داود شاهی برای ابد از بین رفت." افسران له بامونو نه کوز شول، د یوه بل روایت له مخې دغه افسران وروسته له هغه کوز او تسلیم شول، چې کودتاچیانو یو نه تسلیم کېدونکی افسر وواژه. له همدې امله به و، چې د توقیف خانې سهیلي دېوال یې په زور چپه کړ. له هغه وروسته د کابل والي عبدالحکیم په شخصي موټر کې او د امنیې قومندان ګل میر او نور په ملکي کالیو کې پیاده وتښتېدل. د ولایت هغه وسله وال قطعه، چې دوره په خوله کې پرته وه، هم تیته شوه. په دې ډول د بندي لویانو د ازادولو لپاره لار خلاصه شوه. د توقیف خانې ور هم خلاص شو. ددغې ورځې له ګډوډۍ سره سره د بندیانو کوټې خلاصې وې، خو هغوی ولچک وو. د توقیف خانې له آمر محمد ابراهیم نه د ولچکو کلي ګانې واخیستل شوې او بندیان یو په بل پسې ټول له کوټو نه وایستل شول. په دغه وخت کې د دوی له وینااوو څخه مهمې نتیجې او بصیرتونه راوځي. غني ساپی لیکي: "با اطاق نمره اول داخل شدیم. سلام دادم و گفتم تره کی صاحب! تبریک، انقلاب به پیروزی رسید. برخیزید، با تعجب گویا اینکه هیچ خبری ندارد، از جا برخاست. الچک هایش را باز کردم، دست مرا محکم گرفت و گفت: چه میگوئید، انقلاب چه؟ انقلاب از طرف کی؟ راست بگو. گفتم: دیگر من هم نمیدانم ولی قوای چارو پانزده زرهدار انقلاب را شروع نموده، وزارت داخله را اشغال نموده اند." ساپی خپلو خبرو ته دوام ورکوي: "در اطاق نمره

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوم داخل شدم، سلام دادم، الچک های رفیق کارمل را باز نمودم. پرسیدند: چه وضع است؟ گفتم انقلاب اغاز شده. پرسیدند: از طرف کی انقلاب اغاز شده است؟ گفتم از طرف قوای 4 و 5 زرهدار... رادیو افغانستان بتصرف قوای انقلاب است. جهت شما امده ام، تا شمارا برادیو افانستان ببرم. بطرفم دقیق نگاه کردند و هیچ نگفتند."

نور محمد تره کي او ببرک کارمل له خوښۍ نه یو بل په غېږ کې ونیول، خو په تعجب سره یې وویل، چې "این چه حالت است، از کدام طرف است؟" ساپي په نتیجه کې وایي، چې "از صحبت های شان معلوم گردید که انقلاب بدستور مستقیم شان صورت نگرفته است" خو د حفیظ الله امین په ازاد پدلو سره حال بل ډول ښکاره شو. هغه چې څومره وخت په بندي خانه کې و، نزدې ټول وخت یې په خوب کې تېر کړی و. په مړه ګېډه او ارامي سره یې ډوډۍ خوړلې او هر ځل یې له چای سره یو ټابلېټ سپرین تېر کړی او ویده شوی و. داسې برېښېده، چې دی د هېڅ څیز په فکر کې نه و، نو ځکه یې له خلاصېدلو نه وروسته په داسې حال کې، چې په ښار کې ډزې کېدلې، دی په راښه وچلي او خندانه څېره له کوټې نه ووت. غني ساپی لیکي: "وقتیکه امین از اطاقش بیرون آمد، خندان بنظر میخورد و برای رفیق تره کی و رفیق کارمل انقلاب را تبریک گفت." د یوه بل راوي په وینا په همدغه وخت کې تره کي امین وپوښته، چې " دا څه حال دی؟" امین ورته کړه، چې "د انقلاب امر ورکړل شوی دی." تره کي بیا وویل، چې "لکه چې ټول برباد شوو." امین بیا دغومره وویل، چې اوس خو د انقلاب امر ورکړل شوی دی." دا وخت د مازیګر پېنځه نیمې بجې وې، امین د تره کي او کارمل پرخلاف له خپل سملاسي ژغورونکي نه د ډزو په اړه پوښتنه ونه کړه. دی پوهېده، چې څه وضع

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده، آزاد شوي ملګري يې خپلو نظامي ژغورونکيو ته وروپېژندل او افغانستان راډيو ته د تګ په فکر شول. ساپي ورته وويل، چې هغه د دوی د ملګرو په لاس کې ده او د کودتا موقتي هستوګنځی ټاکل شوی دی. په دغه وخت کې د خلقي حکومت د کالنۍ له مخې د يوه ناډاډه کس له خوا غږ شو، چې "چېرته ځئ؟ په بریالیتوب ډاډ شته؟" دغه کس ببرک کارمل و. امين غږ کړ، چې "هر څوک چې نه غواړي لاړ شي، په زندان کې دې وي." خو کارمل زندان هم نه غوښته او زړه نازړه له نورو سره په زغرورې وسيلې کې ننوت او ټول د مازيګر په شپږو بجو افغانستان راډيو ته ورسېدل او هلته امين د ټولو په خوښه له 32 کلن اسلم وطنجار نه د کودتا سروالي په خپل لاس کې ونيوله.

د شپې ټينګار او د حکومت نسکورېدنه

افغانستان راډيو د ستار ختګر په سروالۍ د يوه ټانګ له وررسېدلو نه وروسته د کودتاچيانو لاس ته ورغله او خيال محمد کټوازي د هغې يو کارمن او د خلقيانو د نظامي ارتباط غړي د هغې اداره ترلاسه کړه. څنګه چې د کودتا نتيجه لا معلومه نه وه، په راډيو کې يې خبر خپور نه شو، خو عادي خپرونې ودرول شوې او خوږې نغمې خپرې شوې. خلک نه پوهېدل، چې څوک څه غواړي او څه کوي؟ د عادي خپرونې په دربېدلو سره څرګنده شوه، چې ناآرامي د حکومت د مخالفانو ده. تر هغې دمخه ويل کېده، چې حکومت ولاړ شوی، کمونستان ځپي. په اصل کې د ګوندي لويانو له بندي کېدلو نه تر دغه وخته پورې ويل کېده، چې ښه شوه، چې محمد داود د دوی په ټکولو پيل وکړ، تر څو وطن د دوی له خوا له خطر نه ژغورل شوی وي. په کابل کې خلکو په عمومي ډول او نورو ګوندونو په خاص ډول خوښي کوله، خو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښار کې د ټانکونو په ګرزهار باندې څوک نه پوهېدل، ټانک ستان او په ټانکونو سپاره ماشین وال په سړکونو باندې ګرځېدل او ښارو ښکارېدل.
له اړ و دوړ نه خلک په وېره کې شول، هر چا زما په ګډون کوښښ کاوه، چې خپل وارډ او د کورنیو غړي له ښوونځیو او نورو ځایونو خپلو کورونو ته بوځي، خو د ارګ په بمبارۍ سره څرګنده شوه، چې نظامیان د حکومت پر ضد پاڅېدلي دي. له راډیو نه د ګوندي لویانو له ورتګ نه وروسته په اغېزمنه توګه کار واخیستل شو.
کارمل د کود تا په بري باور نه لاره، دا وخت په ځینو نظامي قطعو په تېره په جمهوري ګارډ کې مقاومت روان و. د کټوازي په وینا کارمل د جنګي وضع د راپور له اورېدلو نه وروسته "په وارخطايي سره په امین باندې خوله راواړوله، چې ولې دې د ګوند د رهبرۍ له اجازې پرته په خپل سر د پاڅون امر ورکړی دی." امین په ځواب کې وویل، چې "ماته تره کي صاحب اجازه راکړې وه، چې که داود خان د ګوند په مشرتابه باندې حمله وکړي، باید له ځان نه دفاع وکړو." بیا "کارمل سملاسي تره کي ته مخ واړاوه، خو تره کي دا خبره ومنله، چې امین ته یې د ګوند د مشرتابه د زنداني کولو په صورت کې د انقلابي عمل دستور ورکړی و." کارمل بیا هم کرار نه شو او امین ته یې مخ واړوه، چې "ولې دې شوروي ملګري نه دي خبر کړي؟" هغه په ځواب کې وویل، چې "د شوریانو اجازې ته مې اړتیا نه درلوده او نه مې وخت درلود." د کټوازي په وینا په دغه وخت کې کارمل په امین تېره ورته او وروستي په دفاعي حال کې و. کټوازي د پنجشیري دغه ادعا ردوي، چې وايي امین غوښتل کارمل "صحرايي محاکمه" شي، ددې لپاره چې د هغه له شر نه د تل لپاره خلاص شي، خو تره کي امین دغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کار ته پرې نه شوده. کتوازی دا هم وايي، چې "د ثور د انقلاب په شپه کارمل له امین سره د تعرض په حالت کې او امین د فاعي دریځ درلوده. سربېره پر دې، چې امین صحرایي محاکمې ته هېڅ اشاره هم نه وه کړې، بلکې هڅه یې کوله چې د کارمل زړه خوشحاله کړي، ځکه چې په پاڅون کې ځینو پرچمیانو هم ګډون درلود." کتوازی زیاتوي، چې "امین په داسې حساسو او نازکو شرایطو کې د کارمل محاکمې ته اړتیا نه درلوده او په دې پوهېده، چې د پاڅون راتلونکي د امین په ګټه ده او په دې شرایطو کې د محمد داود د واکمنۍ په وړاندې د کارمل او پرچمیانو مرستې ته اړتیا لیدل کېږي." خو کارمل لا هم په اندېښنه کې و او بل وړاندیز یې دا و، چې یا د غلام جیلاني باختري یا د کوم ځاځي په کور کې پټ شو او "د شوروي دوستانو په مرسته ځانونه له خطر څخه الونیا کړو" خو تره کي او امین دغه وړاندیز و نه مانه او وروستي وروسته له هغه، چې د بریالیتوب ډاډینه یې ور کړه، وغوښتل چې "د بریالیتوب یوه اعلامیه ولیکل شي او... نور محد تره کی... هغه له راډیو څخه اعلان کړي." خو دا ځل کارمل له دغه وړاندیز سره مخالفت وکړ. "وروسته دا پرېکړه وشوه، چې د پاڅون عمومي قومندان هر یو قادر خان او وطنجار دې دا اعلامیه له راډیو څخه خلکو ته واوروي." اعلامیه شاه ولي ولیکله او وطنجار او قادر د هغې د پښتو او فارسي متن په ترتیب سره واوروه. اعلامیه د افغانستان د وسله وال پوځ د نظامي شورا په نامه وه، چې په هغې کې د محمد داود د وژل کېدلو خبر ورکړ شوی و، په داسې حال کې چې هغه ژوندی و او جمهوري ګارډ له هغه نه د فاع کوله، خو اعلامیې په پوځ کې د محمد داود د پلویانو ناهیلي کړل او له بلې خوا د مهتاب قلعه د توپچي اته اتیاومه لوا، چې تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې وخته یې د حکومت ننګه کوله، د کودتاچیانو په خوا واوښتله. سره له دې هم ګوندیانو په افغانستان راډیو کې توخته ونکړه او له امین، وطنجار او کتوازي پرته نور ټول د اعلامیې له خپرېدلو نه وروسته د خواجه رواش هوايي ډګر مرکز محل چنار ته ولېږدول شول، په دې هیله، چې که وضع خرابه شوه، دوی به په الوتکه کې کوم بل خوندي ځای ته لاړ شي، خو دغسې پېښه ونه شوه او دوی "سبا ګهیځ د لمر څرک سره... بېرته راډیو ته راغلل."

جمهوري ګارډ د صاحبجان په قوماندانۍ هغه ځواک و، چې د هغه مرستیال او د اوپراسیون امر فضل الرحمن تاجیار په وینا د ثور د اتمې د سهار تر شپږو بجو پورې یې په ټینګه دفاع او برید وکړ، د یاغیانو اته ټانکونه یې له کار نه وایستل، اټکل پنځوس تنه یاغیان یې له منځه یووړل او لکه چې دمخه هم ویل شوي، یاغیان یې په شا تللو ته اړ کړل.

جمهوري ګارډ له 1600 افسرانو، خوردضابطانو او سرتېرو نه په بېلو مسلکي واحدونو کې جوړ و، د تاجیار په وینا "...بجز از عده محدود [معدود] کمونست خاینین بوطن و ناموس، جوانانیکه در ګارد جمهوری داود خان بامن همکار بودند... از جمله صادق ترین، پاکترین و با ناموس ترین اولادهای افغانستان بودند." تاجیار دا هم وايي، چې "لیکن موجودیت نه نفر صاحبمنصبان خلقی و پرچمی و تعدادی از هواخواهان فرصت طلب آنها در ګارد و نه رسیدن کمک و تقویه از قدمه های بالا سوق و اداره و تشریک مساعی قطعه را شدیداً مختل ساخته بودند. انها منافقانه ظاهراً وفاداری خودها را با رژیم جمهوری و سردار محمد داود خان اظهار مینمودند، ولی در خفا اګاهانه مقاومت و مدافعه قطعه را تخریب و خاینانه تسلیم نمودن قطعه را به رفقای ملحد و کمونست خود تبلیغ و

(c) ketabton.com: The Digital Library

تلقین میکردند." د تاجیار په وینا پېژندل شوي "کمونستي افسران" د کشف آمر جګتورن عبدالحق علومي، د اوپراسیون مرستیال جګړن سید جان او دویم پیاده کنډک قوماندان جګړن محمد عزیز حساس وو، خو دوه خلقي افسران اغا محمد د مخابرې آمر او لوموړی بریدمن جمعه خان د ګارد د مخابرې ماشین په له کار نه غورزولو کې د کودتچیانو په بري کې موثر ثابت شول. ګارد د ثور اتم د سهار تر شپږو بجو پورې د قوماندان صاحبجان او د هغه د مرستیال تاجیار په سروالۍ غټ بریالیتوبو نه ترلاسه کړل، خو ګارد د هوای قوې په دفع کې پاتې راغی. تاجیار په خپله محمد داود ته د راپور ورکولو په وخت کې همدغسې وویل، چې "ضربات قوای هوایی را دفع و طرز نموده نیمتوانیم، زیرا که سلاح و وسایط ضد هوایی نداریم."[40]

د کتوازي په وینا په راډیو کې د اعلامیې له خپرېدلو نه وروسته "ټول پوځ له مقاومت نه لاس واخیست او د جمهوري ګارد قوماندان هم د ماښام د تیارو په رانږدې کېدلو سره تر ګهیځه پورې د اوربند غوښتنه وکړه او دا غوښتنه نور محمد تره کي ومنله." خو د سهار په درې بجو "یو ناڅاپه په راډیو باندې د ګارد له خوا د مرمیو باران پیل شو، د راډیو ودانۍ کړکۍ یې ټولې ماتې کړې، امین مجبور شو قادر خان ته یې خبر ورکړ او هغوی په شپه کې د ګارد دپاسه الوتنې پیل کړې، خو د ګارد قوماندان مجبور شو دوباره اوربند ته بیا غاړه کېږدي."

د ثور انقلاب په نامه کتابګوټي کې ویل شوي، چې د الوتکو په زور "قبل از روشنی روز افسران و سربازان رن [ګارد جمهوری] به تسلیم [شدن] مجبور شدند." تاجیار هم د هغه په ضمني تایید کې وایي، چې د سهار په درې نیمو بجو ده د دویم ځل لپاره ولسمشر محمد داود ته ځان د هدایت ترلاسه کولو لپاره ورسوه، خو دغه ځل هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورته کړه، چې "بچیم، جوان هستید، بروید خود را تسلیم کنید، من تصمیم خود را گرفته ام." قوماندان صاحبجان هم ورته وویل، چې " رییس صاحب حجمهور تصمیم خود را گرفته است، شما بروید، قطعه را جمع و امر بدهید سلاح های خود را به دیپوها تحویل کنند." خو "قطعه گارد همه بیک اواز عدم موافقت خود را ابراز کرده و سلاح را بزمین نمیگذاشتند." تاجیار وایي، چې په پای کې د محمد داود امر "ساعت 6 بجه صبح یعنی بعد از [سپری شدن] دو نیم ساعت تعمیل نمودم." د تعجب ځای دی، چې کودتاچیانو د گارد تسلیم شوی منسوبان ونه وژل، سره له دې چې دوی هم ټینګ مقاومت کړی وو او هم یې کودتاچیانو ته تاوانونه اړولي وو. له دوه اونۍ بندي کولو نه وروسته نزدې ټول یې ازاد کړل، خو تاجیار په ټوله خلقي دوره کې بندي و ساتل شو او د یوه بل راوي په وینا"... توفیق احمد عزیزي، قوماندان سابق گارد جمهوری صاحبجان را از ستیشن رادیو برد و بدست خود بقتل رسانید.[41]"

د ثور انقلاب په نامه کتابګوټي کې دا هم ویل شوي، چې په راډیو کې د اعلامیې له خپرېدلو نه وروسته "از داخل ارگ داود علیه خلقی های انقلابی فیرها ادامه پیدا کرد و فرقه هفت ریشخور نیز په مقاومت خود ادامه داد." د شپې په تیاره کې د ریشخور له فرقې نه یوه غټه پلې قوه له ارگ سره د مرستې لپاره د ښار په لور وخوځېده. دغه قوه د ډګروال محمد هاشم)کندهاري(په قوماندانۍ ان تر دهمزنګ پورې ورسېدله. په دغه شپه د کابل اسمان په نریو وریځو پټ او د الوتکو د الوتنو لپاره برابر نه و، سره له دې هم الوتکو الوتنې وکړې او په دغې قوې باندې یې راکټونه حواله کړل او هغه یې پر شا تګ ته اړ کړه. ډګروال محمد هاشم ونیول شو او سم له لاسه اعدام شو. ددغې قوې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

خورېدلو او بیا د جمهوري ګارډ په تسلیمېدلو سره د ایسار شوي محمد داود د ملاتیر مات شو او کودتاچیان د بري درشل ته ورسېدل.

د ثور د اتمې ورځې په سبا د کودتاچیانو لپاره غټه ستونځه له ولسمشر محمد داود سره د چلند موضوع وه، چې په ارګ کې ایسار و. په دې اړه هم روایتونه ډول ډول دي. دستګیر پنجشیری وایي، چې د همدغې ورځې په سبا محمد داود تورن اقا محمد کندهاري، د ګارد د مخابرې آمر په لاس پیغام واستوه، چې "... مایل است با اسلم وطنجار، قادر هراتی و شیر جان مزدور یار ملاقات کند." خو تره کي دغه غوښتنه ونه منله او وېرېده، چې محمد داود به په هغوی ډزې وکړي. پنجشیري په عین حال کې دا هم وایي، چې "ببرک کارمل طرفدار برخورد باانعطاف با سردار داود و خانداننش بود. او اصرار میکرد که باید سردار داود و خانداننش کشته نه شود." "اما سلیمان لایق دور باره شیوه برخورد با سردار داود در پاسخ تره کی گفت: دا فرعون دې ووژل شي." (42) خو لایق اوس دا یو تور ګڼي او ردوي یې.

په خپله پنجشیری د محمد داود وژل کېدل غوښتل، خو دغه مطلب یې په ضمني ډول ادا کړی دی. خیال محمد کټوازی د پنجشیري د روایت پرخلاف وایي، چې په دغه ورځ نه یوازې کارمل، بلکې تره کي او امین هم د محمد داود وژل نه غوښتل او درې واړو له هغه سره پوهاوی غوښته، خو کټوازی هم وایي، چې تره کي قادر او وطنجار ته اجازه ورنکړه، چې له محمد داود سره وګوري، که څه هم محمد داود د یوه قاصد په لاس له هغوی سره لیدل غوښتي و. تره کي غوښتل، چې له محمد داود سره په خپله په افغانستان راډیو کې وویني او دد غه مقصد لپاره یې د کماندو یوه وسله واله ډله د تورن امام الدین په مشری محمد داود ته واستوله او په عین حال کې یې ما (کټوازي) ته "هدایت راکړ، چې د محمد دپاره یوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مناسبه کوټه له پاکو څوکیو او مېزونو سره چمتو کړم." دی پسې اضافه کوي، چې "زه لا په کوټه کې لګیا وم، چې قادر خان او وطنجار یې د کوټې د کنټرول د پاره راولېږل او کله چې موږ د کوټې له سمبالولو څخه خلاص شو، یو افسر چې خپل مټ یې په لاس کې ټینګ نیولی و... راډیو ته راننوت... نوموړي افسر وویل، چې داود خان ووژل شو." کارمل او پنجشیري ددغه خبر په اورېدلو سره هورا کړ، چې د کمونستانو د خوښۍ نارې دي.

د محمد داود د وژل کېدلو په هکله هم اتفاق نه شته، د پنجشیري په وینا امام الدین په محمد داود باندې غږ کړ، چې "به فرمان کمیته مرکزی حزب [دموکراتیک خلق] محکوم هستید و خود را تسلیم کنید." خو محمد داود "به قدیر نورستانی و فرزند خود دستور صادر کرد تا به سوی امام الدین و دیگر سپاهیان و همچنین به زنان و کودکان بیگناه خاندانش اتش بگشایند... و انان اخرین فرمان سردار محمد داود را بدون تزلزل اجرا کردند. بسوی امام الدین و سربازان قطعه کوماندو اتش گشودند.[43]"

د امام الدین له خوا له محمد داود نه ددغسې "تسلیمۍ" غوښتنه د "پوهاوي" له هغې روحیې سره نه جوړېږي، چې تره کي غوښته او په هغه سربېره که د محمد داود له زوی نه عمر داود مراد وي، هغه یوه ورځ دمخه ټپي شوی او په غالب احتمال مړ شوی و.

د کټوازي روایت د پنجشیري له روایت نه متفاوت او امام الدین ته منسوب له روایت سره سر خوري، چې زر به راوړل شي. کټوازی وايي، چې "کله چې سردار داود له امام الدین څخه پوښتنه کړې وه، چې چېرته مې بیایې؟ هغه په ځواب کې ورته ویلي و، چې راډیو ته. په همدغه وخت کې داود خان خپله یو ناڅاپه په امام الدین باندې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلا شنکوف چلولی و، چې ټولې مرمۍ د امام الدین ترمټ وتلې وې او [هغه] په ځمکه لوېدلی و." بیا نو "د امام الدین سره ملګرو عسکرو د خپل ځان له وېرې په مقابلو ډزو کې داود خان د مرمیو هدف ګرځولی او وژلی وو." په خپله د امام الدین له خولې نه روایت د اصلي ټکي په اړه، چې د محمد داود وژل کېدل دي، متفاوت دی. دده په روایت د ثور په اومه د شپې په نهو بجو حفیظ الله امین ورته ویلي وو، چې "د ارګ و ریشخور مقاومت ادامه دارد. اگر بزودی این مقاومت ختم نه شود، امکان دارد بعضی از قطعات که تا حال شاهد و ناظر صحنه بوده و بیطرف مانده اند، بنفع داود خان فعال و متحرک خواهد گردید... لذا هر چه زودتر موضوع ارگ در قدم اول خاتمه یابد." امین بیا ده ته وویل، چې "افسران بلند رتبه شامل کودتا پیشنهاد کردند که برای حصول این مطلب ضروری است که برعلاوه فشار هوایی و توپچی با تعرض افراد پیاده بداخل ارگ رخنه ایجاد گردد و مقاومت ارگ از داخل از بئن برده شود." امین بیا ورته امر وکړ، چې "فردا قبل از طلوع افتاب اماده تعرض باشید."

امام الدین، چې ځان یې د یوه کماندویي ټولي قومندان باله، وایي چې د ثور په اتم سهار "من با دو نفر از افرادم با تاکتیک پیاده خود را نزد یک قصر گلخانه رسانیدیم... به کلکین نزد یک دروازه پهلوی سالون گلخانه یک نفر پهره دار استاده بود، ذریعه کلا شنکوف خود را بالای سرما نشانه گرفت و نام مرا [امام الدین] گرفته ضمن دشنام گفت که تو انگور خور زرغون شهری.. امده یی مرا تهدید میکنی؟ چون دیدم پهره دار مرا شناخته است، من هم متوجه شدم که خواجه عبدالمجید کلنگاری است که او هم از افسران گارد بود، فوری بالایش صدا کردم که میخواهم با

(c) ketabton.com: The Digital Library

داود خان صحبت نمایم تا از خطر از بین رفتن نجات پیدا کند. خواجه مجید کلنگاری گفت: این قسم گپ بزن، گپ تسلیمی را برایم مزن... او به همکاری یک نفر صاحب منصب دیگر بعد از اجازه از داود خان دروازه را برایم باز کرد. من پیش و دو نفر از سربازهایم به عقب من بودند، که با طاق داخل شدیم... به مجرد داخل شدن با طاق به داود خان رسم تعظیم و سلام عسکری را انجام دادم. داود خان که تفنگچه بدست داشت، گفت: چه گپ است؟ گفتم صاحب گپ از گپ تیر است، تسلیم شوید. داود خان به قهر گفت: من هرگز تسلیم شما نخواهم شد." امام الدین په ځواب کې وویل، چې "به شورای انقلابی قوای مسلح تسلیم شوید. داود خان گفت: من هرگز تسلیم شما نخواهم شد." د امام الدین په قول "در این اثنا داود خان ذریعه تفنگچه که بدست داشت بالای من فیر کرد، که بدست من اصابت کرد و شدیداً جراحت برداشتم... دیگر بین افراد من و پهره داران فیرها مبادله شد که در نتیجه آن داود خان کشته شد."[44]

د ابو مسعود فاروقي په وینا بیا "امام الدین با یک دسته کلاشنکوف را طرف داود خان نشانه گرفته او را به قتل رسانیده است. بعد سربازان معیتي امام الدین داخل اطاق شده همه کسانی را که داخل اطاق بوده به قتل رسانیده است."[45] ددغه روایت له مخې ټول هغوی، چې له محمد داود سره په کوټه کې وو، ووژل شول، نه هغوی چې په بلې کوټې کې وو.

د یوه بل راوي په حواله، چې نه غواړي نوم یې واخیستل شي، ښځې او ماشومان په اصلي کوټه کې او نارینه د ناستې یا په کوټه یا هال کې وو. پرېکړه شوې وه، چې هېڅوک به ژوندي نه تسلیمېږي. ددغې فیصلې له مخې ویس د محمد داود زوی د سهار په مهال د ښځو کوټې ته ننوت، په کلاشنوف سره یې اول په خپلې ښځې، بیا په خپلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما شومانو او مور او نورو ډزې وکړې او په اخر کې يې خپل ځان وواژه. شينکۍ، د محمد داود لور هم ځان په خپله وواژه. د راوي په وينا ويس په هغه وخت په دغه بې ساري کار لاس پورې کړی و، چې پلار يې او نور وژل شوي وو. غوث الدين فايق هم د غې تراجيدي ته په لنډ ډول اشاره کړې ده. که دغه روايت رښتيا وي، محمد داود به د خپلې کورنۍ په غړو په تېره په خپلو لمسيانو بانديې جوړې غټ ظلم کړی وي. هغه نه ددې حق لاره او نه دا يقيني وه، چې کودتاچيان به هغوی ووژني يا يې سپکاوی وکړي. ده په واقع کې په دغې بې رحمۍ سره د کودتاچيانو کار لا اسان کړ.

د مؤلف نذير کبير سراج په قول د ارګ په ګلخانه کې له ولسمشر محمد داود نه سربېره د هغه زامن، محمد عمر، ويس او خالد، د هغه لوڼې زرلښت او شينکۍ، د هغه لمسيان ويس، حارس، وايګل او لمسيانې يې هيله او غزال، مېرمن يې زينب او خور يې عايشه، نږکور يې شيما، ورور يې محمد نعيم، وربره يې زرمينه، د ورور لمسی يې صفورا، نظام الدين د شاه محمود غازي زوی، د هغه مرستيال عبدالاله، د کورنيو چارو وزير عبدالقدير نورستانی او نور ووژل شول. په دغه ورځ د ولسمشري ارګ په ګلخانه کې شل تنه ووژل شول او اووه تنه ټپي شول. ټپيان په روغتون کې بېرته روغ شول، د محمد داود بله لور درخانۍ به هلته نه وه، چې هغه ژوندۍ پاتې ده او اوس په سويس کې ژوند کوي. څه وخت وروسته د محمد داود د توسعوی کورنۍ دوه نور غړي عبدالله روکی او صلاح الدين غازي په نوي رجيم کې بې له محاکمې نه اعدام شول[46].

د افغانستان په تاريخ کې د واکمنې کورنۍ د ټولو نارينه وو، ښځو او ماشومانو دغسې ټولوژنه ساری نه لري. دا هغه درنده کورنۍ وه، چې سروال يې محمد داود له څلوېښتو کلونو نه زيات وطن او افغانانو ته په ملکي او نظامي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډګرونو کې خدمت کړی و. په د غومره اوږدې مودې کې موږ څو محمد داود وینو.

هو، هر یوه یې زوروا کي کوله په اول کې ډېره او په اخر کې لږه، خو د هر یوه موخه د افغان ژوند ښه کول، د وطن ودانول او د افغانانو سرلوړي کول و. بې له دې، چې خپل ځان او خپله کورنۍ شتمنه کړي. محمد داود د وطن د ابادۍ په لار کې خپله شخصي شتمني هم لګولې وه، آن تر دې چې د هغه د یوه وزیر په وینا ځان یې خوار کړی هم و. مهمه دا هم ده، چې هغسې چې محمد داود په ملي چارو کې د تقوا او نضباط خاوند و، په کورنیو چارو کې هم و. هېڅ نه دي اورېدل شوي، چې د محمد داود زامنو، لونو یا مېرمن به له خپل مختار مقام نه ناوړې استفاده او له خلکو سره بد سلوکي کړې وي. زامنو یې په شوروي اتحاد کې په خپل لګښت زده کړې، کړې وې، نه د دولتي سکالرشپ یا بورس له لارې. لور یې زرلښتې د ادبیاتو پوهنځی په هنري څانګه کې د یوې عادي افغانې په شان زده کړه کوله او د ډوډۍ خوړلو په سالون کې یې له نورو زده کوونکیو سره یوځای عادي ډوډۍ خوړله. د تدریسي مدیر وزیر تڼیوال په وینا هغې په خپلې سوانح کې ځان د یوه مامور لور ښودلی و، په داسې حال کې چې پلار یې د افغان دولت آعلی آمر و. هغه لا اول په عامه سرویسونو کې پوهنتون ته تلله، تر څو چې ښوونکي یې نامتو انځورګر امان حیدر زاد د کورنیو چارو وزیر په موضوع خبر کړ او هغه بیا ددې لپاره، چې کومه ناوړه پېښه ونه شي، د شخصي موټر ترتیب وکړ، خو بیا هم هغه به له پوهنتون نه لیرې له موټر نه ښکته شوه او پوهنتون ته به یې په خپله ځان رساوه. د ښوونکي سید حسین سعید په وینا، ویس داود په پولي تخنیک کې د یوه متواضع عالي ښوونکي په شان سلوک کاوه، چا چې د محمد داود مشر زوی عمر جان له نزدې نه لیدلی ډېر یې ستایلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغه ملي شعور د غومره پیاوړی و، چې په اخر
کې د خپل تره محمد نعیم په شان د ځینو ملي
مسئلو په سر له خپل پلار سره مخالف شوی هم و،
نو د دوی ټولوژونه غټه انساني او ملي تراجیدي
وه.

که وژنه په نظر کې نه وای، ددغې تراجیدي
مخه به نیول شوې وای. محمد داود او نور ټول
ټینګ ایسار وو، له له باندې سره یې اړیکې
شلېدلې وو او محمد داود هم مړ اعلام شوی و.
طبیعي ده، چې درې څلور ورځې وروسته دوی ټول
له مقاومت نه لوېدل، خو هغوی د غه حال ته پرې
نه ښودل شول. دغې ټولوژنې وښودله، چې په
حکومت کولو کې افغان وژنه غوره لار ده. له بده
مرغه چې دا نه یوازې د خلقیانو او پرچمیانو
غوره لار شوه، د تنظیمي مجاهدو او طالبانو لار
هم شوه، سره له دې چې په هغې سره وطن ورانېده
او افغانان وژل کېدل.

دا چې د کودتا په دوو ورځو کې څومره
افغانان ووژل شول، معلومه نه ده. د خلقي
حکومت رسمي لیکنه یې سل یا اویا ګڼي، خو دغه
نخښې شمېر د حقیقت پرخلاف دی. د نبي عظیمي په
قول په دغو ورځو کې به یو یا یو نیم زره او د
عاصم اکرم په اټکل درې زره افغانان وژل شوي
وي)[47](. د وژل شویو افغانانو شمېر شاید له
وروستي اټکل نه هم ډېر وي، ځکه چې ټولو هغو
افغانانو، چې له برحال نظام نه دفاع کوله او
هغوی هم چې د کودتاچیانو مخالف ګڼل کېدل او
یا د حساسو دولتي مقامونو خاوندان وو، ځای
پر ځای وژل کېدل. تلفات د ریښخورو په فرقه کې
بېخي ډېر وو، نو دغه کودتا د سرطان د کودتا
پرخلاف د زرګونو افغانانو په وژل کېدلو سره
سرته ورسېده. بده یې لا دا وه، چې دغه کودتا د
بیخي ډېرو افغانانو د وژل کېدلو پیلامه شوه.
په دې ډول دغې کودتا افغان ژوند ډېر بې
اهمیته کړ، دغه بې اهمیته کېدل په خپله

(c) ketabton.com: The Digital Library

کودتاچیانو د کود تا په دوېمه ورځ و شود. په دې ډول، چې "اجساد همه مقتولین به شیوه منافی کرامت انسانی یکی بر دیگری اینا شته شدند و در تپه مرنجان در خندقی دسته جمعی زیر خاک شدند. (48)"

د ثور کودتا او شورویان

په افغانانو کې په ټینګه ویل کېږي، چې شورویانو د ثور په کودتا کې لاس درلود، خو په دې اړه د اعتبار وړ سند ښوول شوی نه دی. دا چې د غه کودتا د حفیظ الله امین په دستور د خلق د ګوند د نظامي څانګې د ملکي او نظامي غړو له خوا او د یو څو پرچمیانو په مرسته شوې ده، په دې اړه هېڅ شک نه شته چې پوره بیان یې دمخه شوی دی. لکه چې دمخه وویل شول، د ګوند عمومي منشي نور محمد تره کي او د هغه مرستیال ببرک کارمل پرې خبر نه وو او کارمل بیا امین په دې ګرم کړ، چې د کودتا دستور یې په خپله ورکړی او شوروي ملګري یې پرې خبر کړي نه دي، خو کودتا چې یقیني شوه او سرته ورسېده، پرچمیانو بیا تبلیغ کاوه چې د ثور کودتا چې دوی "انقلاب" بلله، د افغانستان خلق دموکراتیک ګوند په مخکې سرته رسېدلې ده. له د غې تبلیغ نه اصلي مقصد دا و، چې د امین اعتبار ډېر نه شي. مهمه دا ده، چې نه د شوروي اتحاد حکومت، نه د شوروي اتحاد کمونستي ګوند او نه ک.ج.ب ځان په د غې کودتا کې دخیل ښوولی. د غه څه له هغو پرېکړو او لیکنو نه معلوم دي، چې د دوی له خوا په هما غه وخت کې د افغانستان د پېښو په اړه شوي دي او هغه د شوروي اتحاد له شړېدلو نه وروسته ترلاسه شوي او خپاره شوي دي.

په د غو سندونو او لیکنو کې د ثور کودتا د بهیر په اړه هېڅ نه دي وي ویل شوي، خو شوروي اتحاد له کودتا نه بې خبره هم نه و. واسیلي میتروخین چې په مسکو کې د ک.ج.ب د ارشیف

(c) ketabton.com: The Digital Library

چلوونکی و او د افغانستان په اړه یې د ک.ج.ب راپورونه ټول کړي او بیا یې انګلستان ته په پټه پناه وړې وه، په خپل یوه اثر "ک.ج.ب په افغانستان کې وایي، چې د سید محمد ګلابزوی او محمد رفیع په بیره ک.ج.ب ته خبر ورکړ، چې په افغانستان کې "غټې پېښې" کېدونکي دي. ګلابزوی د ماماو او رفیع د نیروز په مستعارو نومو نو د ک.ج.ب ایجنټان وو. ک.ج.ب بیا د اپریل په 26مه په دې اړه سمله لاسه مسکو ته تیلګرام واستوه او په هغه کې د شوروي سفیر الیکزاندر پوزانوف د شوروي اتحاد د کمونستي ګوند پولټبورو یا سیاسي دفتر ته ولیکل، چې "په دې کې خطر دی چې د افغانستان د خلق دموکراتیک ګوند مرکزي کمېټې په هغو غړیو کې، چې لا آزاد دي ځینې]غړي[به وي، چې په افراطي کارونو لاس پورې کړي. دوی به د حکومت د خاصو ارګانونو له خوا وپارول شي، چې همدغسې وکړي. زموږ په نظر په اوسني حال کې دغسې افراطي عمل به په هېواد کې د پرمختللیو ځواکونو د ماتې لامل وګرځي." مسکو په هماغه ورځ په خپل ځواب کې د نورو ځیزونو په ترڅ کې وویل، چې "دغه امکان له نظر نه غورځول کېدی نشي، چې ساواک]د ایران جاسوسي ایجنسي[به دد غه ګوند نظامي څانګه په ارادي ډول د حکومت پر ضد وپاروي، چې ورته ضربه ورکړي." له دغه پارونکي شخص نه به مطلب حفیظ الله امین و، چې د خلق ګوندګي د نظامي څانګې آمر او د ګوند د مرکزي کمېټې غړی و او شورویان پرې شکمن وو. میتروخین دد غو پېښو په اړه خپل ځواب کې ... پر بنسټ حکم کوي، چې "لکه چې لیدل کېږي هستوګنځی]د کابل ک.ج.ب مرکز[، د سفارت او مسکو مشرانو د]افغانستان[د هېواد د وضع په اړه دغومره لږه پوهه لرله، چې په غلطه یې تشخیص کولـه او دد غه امکان پر ضد زړه نازړه وو، چې کودتا به چې پرې پیل شوی و، بریالی کېدی ونه شي." (49)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج.م.کورنینکو)Kornienko(د شوروي اتحاد د ګوند د پولټبورو علی البدل غړي هم لږ و ډېر د میتروخین په شان فکر کاوه. هغه لا ویل، چې "دغه کودتا د مسکو لپاره نه فکر کېدونکې ده. دغه نه فکر کېدونکي خبر د لومړي ځل لپاره د انګلیس د خبري اژانس رویتر له خوا راور سېد او له هغه وروسته په کابل کې د شوروي سفارت له خوا د ترسره شوي عمل پېغام راغی. زموږ خاصه خدماتي ایجنسي له هغه نه پخوا تر پخوا خبره نه وه، حتی د هغو لویانو نومونه چې په واک شول لکه تره کی، کارمل، امین او نور ګرومیکو او نورو شوروي مشرانو ته ناآشنا وو. هغوی یواځې د شوروي د کمونست ګوند د مرکزي کمېټې د بین المللي څانګې او ک.ج.ب ماهرانو ته معلوم وو." کورنینکو دا هم وایي، چې "که مسکو د دوی]د کودتا[په نیت خبر وای، ډېره څرګنده سپارښتنه به یې دا وای، چې ورته لاس وانه چوي، ځکه چې د مارکسزم له نظره دغه هېواد انقلابي شرطونه، نه لري. پر هغه سربېره د پاچا محمد ظاهر او]محمد[داود په وخت کې)له لویدیځ سره د هغه له معاملو سره سره(د شوروي اتحاد او افغانستان اړیکې د دوستی وو." (50)

د خلقي حکومت د پوځ سیاسي آمر اقبال وزیري هم لږ و ډېر همدغسې وایي. د هغه په وینا د شوروي حکومت اول نه غوښتل د ثور پاڅون او د خلقي حکومت په رسمي ډول وپېژني. پوزانوف لا حاضر نه و له تره کي سره وویني، که څه هم هغه اول صالح محمد پیروز او بیا ګل محمد نور زوی د همدغه مقصد لپاره د شوروي سفارت ته استولی و. د شوروي حکومت د پوزانوف له لارې خلقي حکومت د کودتا په دریمه ورځ وروسته له هغه په رسمي ډول وپېژنده، چې تره کي او امین ورسره ومنله، چې پرچمیانو ته به په حکومت کې برابره برخه ورکوي. میتروخین د وزیري دغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکنه تایيدوي[51].

دا چې د شوروي اتحاد حکومت نه غوښتل د ثور کودتا او خلقي حکومت سمله لاسه په رسمي ډول وپېژني، لاملونه يې څرګند وو. لومړی دا چې د هغه د لویانو په فکر افغانستان د انقلابي اوښتون لپاره تیار نه و. لا مهمه دا چې دغه کودتا د امین په دستور سرته رسېدلې وه، نه د کارمل په دستور چې هغه د "مرید" په مستعار نامه له 1957 څخه راپه دېخوا د دوی اجنټ و. د توجه وړ ده، چې هم میتروخین او هم وارنینکو د ثور پاڅون د کودتا په نامه یاد کړی، لکه چې په اول کې د شوروي په رسمي خپرونو کې هم هغه د کودتا په نامه یاد شوی دی. بله دا چې که شورویانو د ثور په کودتا کې لاس لرلای، هغه به يې په بېړه په رسمي ډول پېژندلی وای، لکه چې د ختیځې اروپا په ځینو هېوادونو کې يې همدغسې کړي و. د اقبال وزيري له اثر نه دا هم څرګندېږي ده، چې د شوریو حکومت سره له دې چې د خلقي حکومت يې په رسمي ډول وپېژندہ، ور سره رښتینی نه و او له هماغه اول نه په دې پسې و، چې دخلقیانو پرځای پرچمیان ونیسي. دغه ټکی د همدغه اثر د بحث غټه موضوع ده، چې وروسته به بیان شي.

د محمد داود تېروتنې

د محمد داود د ژوندانه ډېره غټه تېروتنه شاید دا وه، چې د پاچايي قانوني نظام يې په کودتا سره نسکور کړ، هغه هم په زیاته اندازه د وړو چپي افسرانو په مرسته. په دغې کودتا سره هغه نورو ته وښودله، چې که وغواړي دوی هم په کودتا سره دولتي قدرت نیولی شي. له دغې کودتا وروسته و چې حفیظ الله امین په پوځ کې د افسرانو په جلب او جذب پیل وکړ، ترڅو چې په هغه باندې يې هم کودتا وکړه. بله دا چې محمد داود په خپلې کودتا سره د پرچم ګوندګي ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

حیثیت قایل شو، په تېره وروسته له هغه چې پرچمي افسران او ملکي غړي یې په خپلې کابینې کې وزیران وټاکل، په داسې حال کې چې له هغو سره د هغه ایتلاف په اصل کې بې بنسټه و. دی نیشنلست او هغوی کمونستان او په فکري یا ایډیالوجیکي لحاظ سره مخالف وو. همدا چې محمد داود له خپلو اولو ورکړل شویو چپي وعدو نه مخ واړوه، نه یواځې هغوی، بلکې د خلق ګوند دواړه څانګې تربرنه واوښتلې. په واقع کې دغو چپیانو له پیل نه په حکومت کې ایډیالوجیکي سیاست پرمخ بیوه.

د محمد داو بله غټه تېروتنه دا وه، چې په ولسمشري دوره کې یې د صدراعظمی دورې پرخلاف د یو څو وزیرانو نه پرته ناوړ او بې تجربې وزیران په ځان ټول کړي وو. په دې اړه یې حتی د خپلو خواخوږو شکایتونو ته هم غوږ ونه نیوه. د هغه د ورور محمد نعیم له خولې روایت دی، چې "اغالاله ام کر و کور است." څنګه چې محمد داود په ولسمشري دوره کې په چپیانو ډډه کړې وه، دده او د پاچایي د وزیرانو ترمېنځ د ګډ کار کولو فضا له مېنځه تللې وه. دغه حال په پوځ لا ډېر صدق کاوه. په پوځ کې لویو افسرانو ارزښت او درنښت له لاسه ورکړ، په تېره هغه وخت چې ترشلو نه د ډېرو برحال جنرالانو ته سمله لاسه تقاعد ورکړل شو. محمد داود د محمد هاشم میوندوال د کودتا په تور پوځ له دغسې افسرانو څخه خالي کړ، چې په اصل کې ملتپال، وطنپال او دده طبیعي ملګري وو. کوم هغه واړه نظامي افسران، چې محمد داود د غټو ملکي او نظامي مقامونو ته هسک کړل، هغه کسان وو چې دده د صدراعظمی په وخت کې یا له هغه وروسته شوروي اتحاد ته د مسلکي لوړې زده کړې لپاره استول شوي وو. دوی د قدرت سخت لېوال وو، حکومت ته به معلومه وه چې دوی یا د دوی ځینې د خلق دموکراتیک ګوند غړي شوي او ترحکومت نه زیات

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خپل ګوند باندې ولاړ دي. دا چې د ځينو روايتونو له مخې حکومت د ګوندي لويانو له بندي کولو نه وروسته د ډېرو چپي افسرانو د بندي کولو امر هم ورکړی و، ښيي چې حکومت د هغو له ګوندي کېدلو نه خبر و. حکومت ته به دا هم معلومه وه، چې له هغو لسو زرو افسرانو نه، چې په شوروي اتحاد کې يې زده کړه کړې وه، يو شمېر يې د شوروي تر نفوذ لاندې تللي کمونست يا کمونست ډوله شوي وو.

د محمد داود د ناکامۍ بل لامل دی په خپله و، چې د ثور د کودتا په وخت کې 68 کلن او په ځان هم پښ او له ډيناميزم نه لوېدلی و. لکه چې دمخه ويل شوي، زړه يې هم پوره سالم نه و، نو دی په اضطراري حال کې د حکومتي چارو په څارنه کې ډيناميک کېدلی نه شو. په دغه حال کې هم ده دغسې يو څوک خپل مرستيال ونه ټاکه، چې دده ځای يې نيولی نه شو. د غې موضوع وزيران سره وويشل او حيدر رسولي د ولسمشر کېدلو لپاره تخريب کاوه. په اصل کې د ولسمشر محمد داود د امنيتي وزارتونو سروالان د کار سړی نه وو، په تېره حيدر رسولي چې د ځان لپاره يې اجندا هم لرله. له بلې خوا په ملکي او نظامي څانګو کې ګونديانو په ظاهر کې خپلو آمرانو په تېره رسولي ته غوړه مالي کوله او په پټه يې خپل کار کاوه. نه يوازې رسولي، چې د محمد داود په شان صاف زړی مسلمان و، په خپله ولسمشر هم دغسې ګوندي غوړه مالانو باندې تېر وت، نو دوی دواړو په ځينو چپي افسرانو باندې د شک په حال کې هم د هغو په لوړو او غوړه ماليو باندې بسنه کوله، حال دا چې چپي ګونديان د خپلې ايډيالوجۍ له مخې په څرګند ډول يو څه او په واقع کې بل ډول وي. په عين حال کې محمد داود، چې د افغانستان د عصري پوځ مؤسس و، فکر نه کاوه چې پوځيان به دده پرضد جګ شي. د محمد نعيم له خولې نه ويل شوي، چې "فکر نميکنم که

(c) ketabton.com: The Digital Library

اردو به رهبر خود خیانت کند. همین داود خان
بود که اردو را رشد داد و از اردوی عقبمانده
اردوی منظم و عصری بوجود اورد. اگر اردو به
داود خان خیانت کند، دیگر این اردو به درد
هیچکس و هیچ نظامی نمیخورد."(52) د همدغه ساده
فکر له مخې به و، چې ګوندي لویان د ولایت په
توقیف خانه کې واچول شول، نه په کوم بل ټینګ
ځای لکه په ارګ کې. مؤلف شاه زمان ستانیزی
لیکي: "بعد از دستگیری تره کي و ببرک به
سردار داود خان پیشنهاد شده بود که زندانیان
باید در ارگ نگاهداری گردند. اما این پیشنهاد
نیز پذیرفته نشد و باین اکتفا گردید که
رهبران حزب زندانی شده اند دیگر خطر کودتا
رفع گردیده است."(53)

جمهوري ګارد هم چې باید د ګوندیانو تر بندي
کېدلو نه دمخه پیاوړی شوی وای، پیاوړی شوی نه
و. ټاکل شوې وه، چې درې ورځې وروسته به هغه
ته نورې وسلې ورسېږي. عجبه دا ده، چې د
کودتاګانو اوازې چې ډېرې وې هم ټینګې نیول
شوې نه وې. حتی تر کودتا دوه یا درې شپې دمخه
بي. بي. سي چې په خپل فارسي سرویس کې د افغان
پوځ له خوا د کودتا خبر خپور کړی و، هم په
چارواکیو اثر کړی نه و. د ملي دفاع وزیر حیدر
رسولي دغومره وکړه، چې د ثور په پېنځمه
زغورو قوتونو ته یو هیات واستوي. د غه هیات
بېرته د خیریت راپور راوړ او بیا نور څه و نه
شول، نو د ثور کودتا هغومره چې د کودتاچیانو
د ټینګې ارادې او غوښ عمل نتیجه وه، په هماغه
اندازه د ولسمشري د امنیتي لویانو د ناوړتیا
نتیجه وه.

د ثور کودتا یا د ثور انقلاب؟

خلقي لویانو د ثور په پېښې باندې د "انقلاب"
نوم کېښود او هغه یې د "پرتمین او دوران
جوړونکي انقلاب" په نامه بیخي ډېر یادوه، په

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې هیله، چې افغانان به یې هم په دغه نوم ومنې او د دوی له حکومت نه به خوښ وي، چې دغسې غټ او بې ساری کار یې کړی دی او که کوم څوک د غه "پرتمین انقلاب" او د دوی واکمنۍ ته، چې هغه یې عملي کړی دی په کږه سترګه وګوري، حکومت بیا حق لري، چې هغه "انقلاب ضد" وګڼي او و یې ټکوي. په دې ډول خلقي لویانو دغسې ګڼله، چې دوی ددغه "پرتمین انقلاب" په سرته رسولو سره په واقع کې د افغانانو د ژوند او مرګ حق ترلاسه کړی دی. بیا نو دوی خپل او د انقلاب مخالفان د "انقلاب ضد" په نامه ټکول لکه چې جذمي مذهبیانو خپل مخالفان د "کافر" په نامه ټکول او اوس یې هم ټکوي. په دې ډول خلقي لویانو ته د "ثور پرتمین انقلاب" د دین په شان سپېڅلی او له انتقادي نظر نه اخوا وګڼل شو، په داسې حال کې چې هغه د لاندې بحث له مخې د دولتي قدرت د ګټلو په لار کې یوه سوچه نظامي کودتا وه.

د محمد داود په سروالۍ د ولمشري نظام نسکورول او پرځای یې د افغانستان خلق دموکراتیک جمهوریت په پښو درول د ولس یا کارګرو او خواري کښو کار نه و، هغه یوازې د پوځ کار و. د ټول پوځ کار هم نه و. په پوځ کې د هغې وړې برخې کار و، چې ستراتیجیکي مقام یې لاره او له هغه ځای څخه یې د لوړ دولتي قدرت مرکز په بیړه له کاره وایست، په یوه حساب د لسو ګړیو او په بل حساب د څلورویشت ګړیو په بهیر کې یې حکومت یا په دقیق ډول د حکومت د سروالۍ مقام د بیخي ډېرو افغانانو په وژلو سره ترلاسه کړ. د پوځ د غه وړه برخه د څرخي پلړه څلورمه زغروره قوه، د پېنځلسمې زغرورې قوې لوا، د قرغې فرقې د ټانک کنډک او د هوایي قوتونو غټه برخه وه. په دې ډول دغه کودتایي عمل د هغو نظامیانو کار و، چې تر نورو ډېر په پېچلو او پرمختللو تخنیکي وسلو سمبال وو. د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان د ټول پوځ نظامي سرتېرو او افسرانو څخه شاید څه باندې دوه زرو یې په کود تا کې برخه اخیستې وي. په دوی کې هم ځینو له وېرې نه برخه اخیستې وه. په کابل او ټول ملک کې د پوځ ستره برخه د برحال حکومت پر خوا او د کودتا کوونکیو پر ضد وه، خو پېښې په دغسې چټکۍ سره روانې شوې او نتیجه دغومره زر د کودتاچیانو لاس ته ورغله، چې هغوی ټول د ولسمشر محمد داود له مرګ نه وروسته له بشپړ شوي عمل سره مخامخ شول.

په عنعنوي ډول انقلاب هغه تغییر ته ویل کېده، چې د حکومت په ترکیب کې پېښېده او حتمي نه وه چې هغه به له تشدد سره مل ګرځي وي. څه وخت چې په حکومت کې به یو وزیر د بل وزیر پرځا ټاکل کېده، خلکو به هغه ته انقلاب وایه، خو له 1978 نه وروسته د انقلاب مفهوم تغییر وکړ، "خلکو ته دغه کال د یوه نوي انقلاب پیل، له تېرې سره څرګنده پرېکړه وه، چې د زور په استعمال سره به ترسره شوی وي او د اجتماعي، سیاسي او اقتصادي اساسي او ښتون لپاره نامحدود امکانات برابر کړي او خلک هم داسې وګڼي، چې دغه نوې حادثه له ملي پولو نه اوړي او عمومي او عالمي خاصه لري."[54] وروسته انقلاب په دغه مفهوم سره وپېژندل شو، چې د یوې ټولنې زیاتره غړي په خپل شعوري عمل سره مسلط نظام په خپله ګټه رنګ کړي او پرځای یې تر هغه لا ښه نظام په پښو ودروي. په دې اړه د شلمې پېړۍ نومیالی انقلابي لېنن وايي، چې "ددې لپاره چې انقلاب پېښ شي، د استثمار شویو او ستم ځپلو پرګنو لپاره کافي نه ده، چې په زړې لارې باندې د ژوند کولو ناممکني درک کړي او او ښتون و غواړي، ددې لپاره چې انقلاب پېښ شي اساسي ده، چې استثمار کوونکي په زړه ژوند او حاکمیت ونه شي کولی. یوازې هغه وخت، چې)لاندې طبقې(ونه غواړي په زړه لار ژوند وکړي،)پورتنۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

طبقې(و نه شي کولی په زړه لار حاکمیت ته دوام ورکړي، انقلاب بریالی کېدلی شي." لېنن دا هم وايي، چې "انقلاب په ټول ملک کې له عمومي بحران نه پرته) چې استثمار کوونکي او استثمار شوي دواړه متاثر کړي(امکان نه لري. له دېنه داسې نتیجه اخیستل کېږي، چې ددې لپاره چې انقلاب پېښ شي، اساسي ده چې لومړی د کارګرو اکثریت) یا لږ تر لږه د طبقه ییز شعور خاوند، په سیاسي لحاظ فعال او سوچمن کارګران(پوره درک کړي، چې انقلاب ضروري دی او دوی دېته تیار دي، چې د هغه لپاره ځانونه قربان کړي. دویمه دا چې حاکمې طبقې په دغسې حکومتي بحران کې لتاړ وي، چې حتی تر ټولو بېرته پاتې کارګران هم په سیاست کې کشوي... حکومت ناتوانه کوي او د انقلاب کوونکیو لپاره ممکنه کوي، چې هغه په چټکۍ سره نسکور کړي." (55)

ددغه تعریف له مخې په کابل کې نه د ثور پېښه او نه د روسیې په پتروګراد کې د 1917کال د اکتوبر پېښه انقلاب کېدی شي، دواړه په واقع کې کودتاګانې دي.

د روسیې انقلاب د همدغه کال په فبرورۍ کې پېښ شوی و، چې په هغه سره په داسې حال کې چې روسیه په لومړي نړیوال لوی جنګ کې له ماتې سره مخامخ شوې وه، امپراتور نیکولای د عمومو په تېره د عسکرو په تقاضا سره ګوښه کېدلو ته اړ شو او د کرنسکي په صدراعظمۍ یو غېر خانداني موقتي حکومت مېنځ ته راغی او د نوي سیاسي نظم د جوړښت په اړه د سیاسي ګوندونو ترمېنځ کوښښونه جاري شول، خو د کرنسکي غټه تېروتنه د پوځ او بولشویکي ګوند په مخالفت دا وه، چې جنګ ته یې لا هم دوام ورکړ. په نتیجه کې سیاسي فضا کړکېچنه او په ګوندونو کې قدرت ته د رسېدلو هڅه پیاوړې شوه. "د موقتي حکومت پلویان دموکراتیکي عملیې ته ژمن وو او په دې ډول د دوی په مخ کې پارلماني کړنلارې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

قانوني مقرري د لارې خندونه وو. د مساوات غوښتونکيو مشران _په تېره په هغو کې بولشويکان په اوله درجه_ متعهد وو، چې د)خلقو(په نامه په هرې لارې سره چې کېدی شي، قدرت ترلاسه کړي." په دغه حال کې د نومبر په اوومه)د پخوانی جنتري له مخې د اکتوبر په 25مه("سرتېرو د مرکز ستراتيجيکي ځايونه ونيول. د اتم نومبر د سبا په اولو ساعتونو کې د پتروګراد د چونۍ شوروي پلوو سرتېرو، د کرون ستاډ سمندري عسکرو او د کارګرو سرو ساتونکيو په قصر باندې حمله وکړه، چې د نظامي ښوونځيو ځوانانو او حتی د ښځو يو ټولی يې په ضعيف ډول دفاع کوله او د موقتي حکومت وزيران بندي کړل. په خپله کرنسکي يو څو ساعت دمخه تر هغه تښتېدلی و. د شوروي حکومت په پتروګراد او روسيې کې جوړ شو." "په دې ډول دوی د 1917کال په اکتوبر کې نږدې په يوې سپينې کودتا کې په دغه کار بريالي شول. (55ب)"

آيا په افغانستان کې هغسې، چې لېنن د انقلاب لپاره شرايط ښودلي، د 1357 کال په ثور کې وضع هغسې وه؟ نه ګرد سره نه وه. په دغو پېښو کې لکه څنګه چې ولېدل شول، يواځې په کابل کې د پوځ وړې برخې برخه اخيستې وه او غټې برخې يې له کودتا سره مخالفت وکړ. نور خلک خو څه کوي، چې پرې خبر نه وو، ګونديان هم پرې خبر نه وو. د ګوند د پرچمي اړخ غړيو لا له يو څو تنو نه پرته په سر کې ور سره مخالفت وکړ. له غېر نظامي ګونديانو نه يواځې امين او يو څو تنه ارتباطي غړي خبر وو او بس.

ګونديان ادعا کوي، چې کومو هغو افسرانو، چې په دغو پېښو کې ګډون کړی وو، د بزګرو، کارګرو او په عمومي ډول د خواريکښو زامن وو او دوی د هغو هيلې واقعي کولې. دا د شعور يا ويښتيا موضوع ده. ددغې ادعا مانا دا کېږي، چې د افغانستان خواريکښان له خپل بدحال نه خبر،

(c) ketabton.com: The Digital Library

تربـنه بـېزار او د هغه د او ښتون په لـټه کې وو، خو په خپـله يې د او ښتون راوستلو توان نه لاره او د دوی رښـتيني زامـن يـانې دغـه افسـران چـې د خـلق ګو نـد په خلـقي مفـهومو نـو او ارز ښتونو مجـهر کړي وو، د دوی په ا ستازيتوب پاڅ ېدل، هغه نـظام يـې رنـګ کـړ، چـې د دوی پـه تـاوان او د فـيوډالـو او پانـګه ورو په ګټه وو.

د افغانـستان د خواريکښو پـه برخـه کې دغـومره ويـل کـافي دي، چې کـارګر پـ کې بـېخـي لـږ وو او د هغو ډېـر شمېـر دولـتي کـارګران او لـږ يې د خصوصي صنعتونو کـارګران وو. دوی ټـول هغـسې کـارګران نـه وو، چې د نولـسمې پـېړۍ په سر کې په لـويـديځې صنعتي اروپا کې وو. په فرانـسې کې په د غه و خت کې دغسې کـارګرو د لـږې اجورې پـه برابر کې په شپه او ورځ کې تر دولـسو ساعتونو نه ډېر کـار کاوه. د مـارکس پـه تعـبير هغوی د خپـلو غړيو قـوه يـوازې د ژونـد کولـو لـپاره لـرلـه او هغـه يـې د صـنعتونو پـه خاونـدانو خرڅولـه، نـو د افغانـسـتان د کـارګرو وضع د هغه وخت د اروپا د کارګرو لـه وضع نه غټ توپير لاره. افغانـستان په اصل کې يو زراعتي هېـواد او د ځمکـه والـو غټـه برخـه واړه ځمکه وال وو. لـوی ځمکه وال هم په هرات، فراه، ميمـنې او مزار کې وو، خو نه په ډېر شمېر. په ټول مـلک کې يـوازې يو څو تـنو ځمکه والو که د زرګو نو جريبـو هغسـې ځمکـې لـرلـې، چـې پـه روا نو اوبـو سـره خړوبېـدلـې. د وړو ځمکـه والـو ترڅنـګ زراعتي اجاره ګر، بې ځمکې بزګر، زراعتي کارګر د ټولنې ستره برخه وه. د دوی په اړه دد غه څيز په نـظر کې نـيول مـهم دي، چې لـه ځمکه والو سره د دوی اړيکـې د پـېړيـو پـېړيـو د عـرف او رواج لـه مـخې دا سې منظم شوې وې، چې د دوی برخه د ځمکې د ماهيـت پـه تناسـب يـا نيمـايي، يـا دويمـه يـا دريـيمـه يـا څلورمـه يـا پـېنځمـه وه او د حکـومتي مـاليـاتو تـاديـه د ځمکـه والـو پـه غـاړه وه. پـه کنـدوز کـې لا د ځمکـې د اجـاره ګـرو عايـدونـه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکومتي اوسط مامور له قانوني عاید نه ډېر وو. د ځمکې د اجاره ګرو عایدونه په عمومي ډول تر نورو ډېر وو. هغومره چې دوی خواري کوله، په هماغه تناسب یې حاصل ترلاسه کاوه. یواځې د هغو بزګرو وضع خرابه وه، چې بزګري ورته نه پیدا کېدله. دغسې کسان به لویو ښارونو په تېره د کابل شاوخوا کې په صناعتي اجوره کارو تبدیلېدل. په دې حساب ځمکو ته منسوب بزګران په یوڅه استثنی سره د زراعتي لږ و ډېر شتمنیو په لرلو سره د مارکسستي اصطلاح له مخې د وړو بورژواګانو په ډله کې شمېرېدلی شول. داسې شواهد هېڅ نه شته، چې وښیي چې دوی به په کلیو او بانډو کې صنعتي یا طبقه ییز شعور پیدا کړی وي، چې له ځمکه والو نه یې بېل یا له هغو سره متضاد کړي. همدا لامل دی، چې دوی هېڅ وخت د صنعتي روحیې له مخې د ځمکه والو په برابر کې په ګډه عمل نه دی کړی. په معاصر افغانستان کې په تېره د امیر عبدالرحمن په دوره کې د مرکزي حکومت له پیاوړي کېدلو نه وروسته هغومره، چې دوی حکومتي مامورانو ټکولي ځمکه والو په هغه اندول ټکولي نه دي. ځمکه والو د هغو د ټکولو لپاره نه حقوقي دلیلونه او نه عملي امکان لاره، نو عجبه نه ده چې دوی له ځمکه والو او روحانیانو سره په ګډه یو خت بل وخت د حکومتي نادودو په مقابل کې پاڅېدلي وي. دوی هېڅ وخت د مجردو مفهومونو لکه نظام، صنف، طبقې او طبقه ییز جنګ او داسې نورو په فکر نه وو. د معاصر افغانستان د سیاسي تاریخ تر ټولو مهم اړخ له حکومت سره د نورو ډلو په تېره د ځمکه والو ټکر او دننه په واکمنې کورنۍ او په حکومت کې د اعلی واک په سر د فردونو، کورنیو او ډلو ترمېنځ جګړې وې. له دغې شرح نه جوته ده، چې د غه کود تایی نظامیان د خواریکښو د فکري او عملي لیکې استازي نه شي کېدای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کودتاچیانو بله ادعا هم سمه نه ده، چې ویل یې نظامي پاڅون کوونکي د افغانستان د خواریکښو او بېوزلو زامن دي. په دغه حکم کې دغه مفهوم پروت دی، چې کوم هغه څه چې نظامي کودتاچیانو وکړه، د خواریکښو پلرونو د فکر او هیلو له مخې یې وکړل، خو دا د واقعیت پرخلاف دي. نظامي ګوندیان ټول تعلیم کړي وو او د دوی د زده کړې موده لږ تر لږه شپاړس کاله وه. په افغانستان کې زده کړه که څه هم وړیا او عمومي وه، د خواریکښو او بې وزلو زامنو لپاره په عمل کې ممکنه نه وه، چې د غومره اوږده موده په زده کړه کې تېره کړي. په دې برخه کې د لیکوونکي د زده کړې تجربه ده، چې تر دولسم ټولګي پورې یې په سلګونو هم ټولګیان له لاسه ور کړي دي، ځکه چې هغوی په اقتصادي لحاظ تر دولسم ټولګي پورې درس ویلی نه شو. یواځې هغو هلکانو زده کړه کولای شوه، چې پلرونو یې د هغو کار ته اړتیا نه لرله. نظامي او نور ګوندیان په تېره پرچمیان نږدې ټول د لویو یا وړو بورژواګانو، ځمکه والو، بیوروکراتانو، پانګه ورو، خانداني غړیو او داسې نورو ډلو کې راځي. په دغه ډول دغه نظامي تعلیم کړي د عایدو، سلقې، نړۍ لید او په یوه کلمه د شخصیت له مخې له عادي وګړیو نه متفاوت او حتی ور سره مخالف وو. د عصري تعلیم کړو افغانانو په توګه دوی په دغسې کسب اخته وو، چې سروکار یې له تخنیک، قدرت او دولت سره وو. هغوی چې په ګوند کې منظم شوي او له کمونستي مفهومونو سره اشنا شوي وو، متعهد شوي وو چې د خپل ګوند په دستور دولتي واک په یوه ګړندي غیر قانوني عمل سره ترلاسه کړي. دوی په دغسې ایډیالوجۍ کې نغښتي وو، چې د افغانستان د وضع او د افغانانو د ذهن محصول نه، بلکې له باندې په تېره له شوروي اتحاد نه راوړل شوې وه. په دغه حساب دغه تعلیم کړي ځوانان له خپل ولس نه بېګانه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي وو، خو څنګه چې د دغې بېګانه ایډیالوجۍ اساسي ټکی د قدرت ترلاسه کول او دوی په خپله هم د هغه شوقیان وو، دوی په هغې ټینګ ودرېدل، بې له دې چې د خپل هېواد مشخص واقعیتونه په نظر کې ولري.

له بده مرغه په افغانستان کې نظامي او سیاسي قدرت هر وخت سره تړلي او نظامیان د سیاست شوقیان وو. له 1956 نه وروسته، چې پوځ په نویو وسلو سمبال او عصري شو او زیاتره افسرانو د شوروي اتحاد په ګډون په باندنیو ملکونو کې هم زده کړې وکړې، د نظامیانو حیثیت دننه په وطن کې تر پخوا لا لوړ شو. نظامي ډګر د حکومتي کېډلو او د واکمن کېډلو لپاره تر پخوا لا مهم شو. افغانستان، چې د خپل خلکو په تناسب لوی پوځ او افسران لرلي، هر وخت یې مستعد ځوانان جلب کړي دي. هغومره، چې دغه هېواد د سرې په سر ډېرې وسلې لرلې، په هماغه اندول یې تر هر ملک نه ډېر افسران لرلي دي. په دې ډول په معاصر افغانستان کې نظامي افسرانو په عمومي ډول او د خلقي کودتایي نظامیانو په خاص ډول د هېواد په سیاست باندې ډېر اثر کړی دی، خو په سیاست باندې د دوی اثر د خواریکښو افغانانو په تاوان تمام شوی دی. په دې اړه د یو څو بېلګو یادونه کوم، که څه هم هغه به مو له اصلي مطلب نه یو څه لیرې کړي.

د محمد داود د صدراعظمۍ په وخت کې پخوا له دې چې په کال 1955 کې لویه جرګه وبلل شي او حکومت له شوروي اتحاد نه د وسلو پېرودلو ملاتړ ترلاسه کړي، د پنځوسو یا شپېتو لوړ رتبه نظامي افسرانو په ګډون یوه نظامي شورا جوړه شوې وه. محمد داود هغې ته څرګنده کړه، چې لویدیځ هېوادونه نه غواړي په افغانستان باندې وسله خرڅه کړي او امریکا لا غواړي، چې د دغې معاملې په بدل کې په افغانستان کې هوایي هډې ولري،

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داسې حال کې چې د شوروي حکومت هم افغانستان ته وسله ورکوي او هم زموږ د ناپېيلتوب د دريځ درناوی کوي، نو موږ بايد له شوروي اتحاد نه وسله ترلاسه کړو. همدا هم وويل شول، چې لويديځ د پاکستان ننګه کوي او ورته وسله ورکوي او پاکستان خو د پښتونستان د کشالې په سر د افغانستان لپاره خطر دی. شورا په اتفاق سره د محمد داود نظر ومانه، يواځې جنرال اسدالله ساپي د ملي دفاع وزارت د محاکمو رييس ورسره مخالفت وکړ، په دغه دليل، چې افغانستان تراوسه پورې د ناپېيلتوب په حال کې ځان په مېړانه ساتلی او اوس نه شايي خپل هېواد د روسانو غېږې ته وغورزوو. تاريخ پوه او نامتو ديپلومات نجيب الله توروايانا او د پوهنې پخوانی وزير او نامتو عالم فيض محمد ذکريا او داسې هم عبدالروف د ملي بانک سروال له همدغې موضع سره د مخالفت له امله افغانستان پرېښود. په دې ډول د افغانستان د کشالو سرچينه د همدغو نظاميانو دغه فيصله شمېرل کېږي. دوی په دې نه پوهېدل يا نه غوښتل په دې پوه شي، چې همدغه شوروي اتحاد د ختيځې اروپا له هېوادونو سره څومره زورواکي کوله. دوی په دې هم نه پوهېدل، چې د نړېوال ساړه جنګ په حال کې، چې شوروي اتحاد له افغانستان سره مرسته کوله، په واقع کې يې له خپل ځان سره کوله. شوروي لويان په سر کې يې خروشچف او بولګانين په دې پوهېدل، چې که افغانستان د امريکې په کامپ کې ودرېد، دوی به بيا مجبور وي په خپلو اسيايي جمهوريتونو کې دغومره ډېر نظامي تاسيسات ولري، چې لګښت به يې له هغه لګښت نه بېخي زيات وي، چې په افغانستان کې يې کوي. دغه نظاميان دېته هم ملتفت نه وو، چې د پاکستان له خوا افغانستان ته کوم اساسي خطر متوجه و؟ دوی دېته هم پام ونه کړ، چې افغانستان او پاکستان سره دغومره ډېر اړيکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري، چې په نړۍ کې به يې بل دوه ګاونډي هېوادونه سره ونه لري. که افغانستان هر وخت د ډيورنډ د کرښې له خوا پښتو او بلوڅو سره د عنعنوي خپلوۍ ريښې ټينګې او په رښتينې ډول وساتي، په پاکستان باندې به يې لاس بر وي.

د افغان نظامي افسرانو بل مثال هغه خلقي افسران دي، چې په خپلو ګونديانو باندې يې فشار راووړ، چې بايد د محمد داود د ولمشري نظام ړنګ شي. د غه افسران له د غه درک نه عاجز وو، چې کومه هغه سياسي تشيا چې د حکومت په نسکورېدلو سره مېنځ ته راشي، د دوی ګوند به يې ډکه نه کړای شي. د غو نظاميانو چې د خپلې ايډيالوجۍ له مخې هغه نظام نسکور کړ، پرېمانه ويډنې يې تويې کړې، چې خپل نظام د هغه پر ځای پر پښو ودروي. ددغو نظامي افسرانو وروستی مثال لا هم ورا نونکی ثابت شو. د شورويانو په يرغل سره، چې ددغو "انقلابي" افسرانو حکومت يې له مېنځه يووړ، دوی وظيفه لرله، چې د خپلو خواريکښو "پلرونو"، وطن، ازادۍ، ناموس او خپلواکۍ په خاطر د يرغل دفع وکړي. دوی په اصل کې د همدغه مقصد لپاره د همدغه غريب ولس په پېسو روزل شوي وو، خو له جمهوري ګارد او يو څو نورو پرته دغه "انقلابيان" د خپلو "پلرونو" په وژلو کې د يرغلګرو مرستندويان شول. له دوی نه ډېرو او ورسره ډېرو غېر نظامي خلقيانو وويل، چې حفيظ الله امين به داسې څه کړي وي، چې شوروي اتحاد يې حکومت ورنسکور کړ. حقيقت دا دی، چې څومره د غه انقلابي افسران له خپل ولس نه بېګانه شوي او د يوې بېګانه ايډيالوجۍ تر اثر لاندې د پرديو د مقصد لپاره استخدام شوي وو، د افغانستان په اوږده تاريخ کې نور افسران هېڅ وخت دغسې نه وو شوي. د همدغه حقيقت له مخې و، چې د کابل وطنپالو ښځو د غو افسرانو ته د"مېرمن منصبدار" خطاب کاوه.

په پای کې دلته به ددغو انقلابيانو نظر هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

راوړل شي. دوی خپل "انقلاب" په دغه دليل سم شود، چې "فيوډالزم، پانګه وري، کمپرادوري او روحانيت" افغان خواريکښان زبېښلي او د ژوندانه له نعمتونو نه بې برخې کړي دي. د دوی په فکر ددغې بې عدالتۍ چاره له انقلابي عمل نه پرته په بل ډول نه کېږي او دوی د همدغه مقصد لپاره "انقلاب" وکړ.

اول خو د افغانستان اجتماعي وضع دغسې نه ده، چې دغو "انقلابيانو" تشخيص کړې ده او په هغې لارې، چې دوی لاړل د هغې چاره هم و نه شوه. پر هغه سربېره خلقي او وروسته په پرچمي دوره کې د غومره خلقي پاڅونونه، چې په افغانستان کې وشول، په بل هېڅ وخت په د غومره وخت کې نه و شوي. ددغو "انقلابيانو" اساسي تېروتنه دا ده، چې دوی د مارکس او لېنن انقلابي نسخه، چې د يوې اروپايي صناعتي ټولنې لپاره ايستلې شوې وه، دوی په افغانستان غوندې زراعتي هېواد کې خپل سر مشق وګرځوله. د مارکس نظر دا و، چې په يوه صناعتي هېواد کې د پانګه والۍ په انکشاف سره به کارګران، چې شمېر به يې وار په وار ډېرېږي او غريب کېږي، د پانګه والۍ د زبېښاک له امله به تر دې حده پورې انقلابي کېږي، چې يوه ورځ به په خپل انقلابي عمل سره د پانګه والۍ نظام ړنګوي او پر ځای به يې تر هغه لا ښه سوشلستي نظام په پښو دروي، خو د صناعتي هېوادونو په کارګرو کې تر نن ورځې پورې دغه ميل د غومره ضعيف دی، چې په اصل کې د توجه وړ نه دی. پرځای يې دغه ميل عالمي شوی، چې د پانګه والۍ نظام د ننه سمونونه وشي، د کارګرو د کار موده لنډه شي، اجوره يې ډېره شي او داسې نور... د همدغه عالمي ميل له امله د مارکس د نظر له مخې تراوسه د نړۍ په هېڅ صناعتي هېواد کې انقلاب پېښ شوی نه دی. انقلاب په روسيې کې وشوو خو هغه په کال 1917 کې د فبروري په مياشت کې و، چې غټ عامل يې لومړی

(c) ketabton.com: The Digital Library

نړېوال جنګ و، چې روسیې پکې ماتې خوړلې وه او سرتېرو یې د ځمکو په تمه له جنګ کولو نه ډډه کوله. اته میاشتې وروسته له هغه لکه چې دمخه ویل شوي، په داسې حال کې چې نوی حکومت هم د پخوا په شان جنګ ته دوام ورکاوه او سرتېرو یې جنګ نه غوښته، یو شمېر کارګرو او سرتېرو د پتروګراد په مرکزي ښار کې دغه موقتي حکومت په کودتا سره نسکور کړ او بولشویکان واک ته ور سېدل، خو روسیه په دغه وخت کې ډېره لږه صناعتي وه. د اروپا د صناعتي هېوادونو په شان صناعتي نه وه، یو ډېر پراخ زراعتي او د بزګرو هېواد و.

په هر حال، بولشویکانو د روسیې په فبروري انقلاب کې رول نه دی ادا کړی، د اکتوبر په کودتا کې یې د لېنن او تراتسکي په مشری غوڅ رول لرلی، خو په دغه وخت کې دوی مخکښان وو، نه بزګران. بولشویکانو د ځمکې په تمه بزګران خپل ملګري کړل، په داسې حال کې چې بزګران د مارکس په نظر غېر انقلابي او د برحال نظام علاقمن ګڼل کېدل. داځکه چې بزګران د کارګرو پرخلاف لږ و ډېر د شتو خاوندان وو، نو د مارکس دغه نظر چې د کارګرې طبقې ازادول په خپله د کارګرو کار دی، د روسیې په انقلاب کې صدق نه کوي. له همدې امله و، چې په روسیه کې له انقلاب نه وروسته کمونستي یا بلشویکي ګوند حاکم شو، نه کارګران. له هغه وروسته، چې په زراعتي هېوادونو کې د چین په ګډون انقلابونه وشول په هغو کې هم د مارکس نظر شاته و غورزول شو.

د افغانستان د 1357 کال د ثور میاشتې په پېښو کې نه کارګرو او نه بزګرو رول لاره. په دغو پېښو کې لکه چې ولیدل شول، نظامیان مخکښان او ګوندیان شاکښان او لویان یې بندیان وو. هغه نظامیان هم ګوندیان وو، خو هغوی د ګوندیانو په نامه نه، بلکې د نظامیانو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

توګه مخکښان شول. په داسې حال کې، چې له یو
څو ګوندیانو نه پرته نور ټول ګوندیان له
پاڅون نه خبر نه وو. کارګران، چې ډېر لږ او
بزګران چې شه ډېر وو، د پاڅون په قصه کې هم
نه وو. لکه چې دمخه وویل شول، په دغو پېښو کې
د نظامیانو رول غوڅوونکی ثابت شو او حکومت په
اولو ورځو کې څرګنده کړه، چې "موږ انقلاب کړی
دی او موږ یې ساتو." له "موږ" نه مطلب همدغه
نظامیان وو. حکومت د غه وینا په واقع د همدغو
افسرانو په ډاډینې ورکړه، نه د خلکو په
ډاډینې، که څه هم په خپلو تبلیغونو کې یې د
هغو نوم ډېر یاداوه. حکومت دغو "انقلابي"
افسرانو ته بیا امتیازونه ومنل، یو شمېر یې
په ملکي ساحو کې لوړو مقامونو ته هسک کړل،
لکه وزیران او د ګوند د مرکزي کمېټې غړي او
نور یې په پوځ او ځارندوی کې د لوړو افسرانو
پرځای کېنول او د ټولو افسرانو معاش یې په
سلو کې سل زیات کړ. په داسې حال کې، چې دوی
په عمومي ډول د تخنیکي او ماشیني چارو واړه
افسران او په دولتي چارو کې بې تجربې او ناوړ
کسان وو. په حکومت کې د نظامیانو اهمیت تر دې
حده ډېر شو، چې حفیظ الله امین د هغو لا خوښ
ساتلو لپاره یوه نوې تیوري وایستله او هغه یې
نور محمد تره کي ته منسوبه کړه. "در
افغانستان امکان ان است که از کوتاه ترین راه
قدرت سیاسی بدست خلق برسد و آن راه کلاسیک که
باید نیروهای مولده مراحل مختلف خود را
پیموده و باز جامعه مبتنی بر سوشلزم علمی را
بنیان نهد مدت طولانی یی را ایجاب مینماید. پس
کوتاه نمودن این مدت طولانی چنان صورت گرفته
میتوانند که در قوای مسلح افغانستان کار وسیع
و عمیقی انجام پذیرد." امین دغه مطلب د ځان
له خوا په دغه ډول بیان کړ: "لینن مرکز قوت
اجتماعی را در پرولتاریای روسیه یافت. رهبر
کبیر ما نور محمد تره کی مرکز قوت جامعه مارا

در قوای مسلح افغانستان درک کرد و با در دست داشتن مشعل دوران ساز پرولتاریا این قوت را تنویر کرد."[56]

په اصل کې د همدغه نظر پر بنسټ، وچې هغه ویلي و، چې: لومړی باید اردو تر خلقي رهبرۍ لاندې راولو او بیا سیاسي قدرت ونیسو."[57]

څنګه چې په افغانستان کې د کارګرو او بزګرو انقلابي شعور صفر و، نظامیان یواځیني کسان وو، چې "انقلاب" یې کولی، یانې برحال نظام یې نسکورولی شو، نو خلقي ګوندیانو هغوی په انقلابي مفهومونو مجهز او په ګوند کې تنظیم کړل او هغو هم د خلکو په نامه ورته دولتي واک ونیوه.

په دې ډول کوم هغه رول، چې مارکس کارګرو ته، لېنن کمونستانو ته، چې ګوارا شریکیانو ته او ماوتسې دونګ بزګرو ته اختصاص کړی و، امین پوځیانو ته اختصاص کړ، ځکه چې د هغه په اند په پرمختایي هېوادونو کې یواځې پوځیان انقلاب کولی شي، خو ددغې تیوري ژور او خطرناک نا سموالی اول د سرطان په کودتا او بیا د ثور په کودتا سره ښکاره شو. په دې ډول، چې په وروستی کودتا سره بېخي ډېر افغانان ووژل شول او ټولنه سخته کړکېچنه او د پرمختګ له کاروان نه ډېره وروسته پاتې شوه. د همدغې تجربو پر بنسټ ده، چې په پرمختللیو هېوادونو کې پوځیان د قانون له مخې له سیاست کولو نه منع شوي او مؤظف دي، یواځې خپله دنده ترسره کړي، چې هغه د هېواد او د هغه نظام او اساسي قانون ساتنه ده، چې د خلکو او د دوی په ګډ انتخاب سره به رامېنځ ته شوي وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم څپرکی

د افغانستان لومړنی ایډیالوجیکي حکومت

د ثور کودتا د افغانستان په تاریخ کې یو نوی فصل پرانېست. په هغې سره دغسې افغانان په واک شول، چې ز یاتره یې ځوانان او د عصري زده کړې خاوندان وو. په عمومي ډول دوی بېلو قومونو ته منسوب د کلیو خلک وو، نه د یوې کورنۍ غړي لکه پخوا چې وو. ځانونه یې د کمونزم په پړي سره تړل شوي او پیاوړي ګڼل او ادعا یې کوله، چې خواریکښو خلکو ته یې د خدمت لپاره ملا تړلې ده. دوی د افغانستان ټول پخواني حکومتونه د واکمنې طبقې یانې د واکمنې کورنۍ، پانګه ورو، فیوډالو او روحانیانو په خدمت کې ګڼل او خپل نظام یې "خلقي" باله، چې هغه به یواځې د دوی له خوا د افغانستان خلق دموکراتیک ګوند په دستور چلول کېږي. دوی په دې ډول د خپلې ایډیالوجۍ له مخې دغسې حکومتي نظام تنظیم کړ، چې قدرت یې د خپل ګوند له لارې ځانونو ته ځانګړی کړ، نورو افغانانو ته یې پکې برخه ورنکړه، خو هغوی یې د هغه مطلق اطاعت ته مکلف وبلل، نو د غه حکومت افغانانو ته مشروعیت پیدا نه کړ. په داسې حال کې چې قدرت دوی په کود تا سره نیولی و او په خپله د اسلام مخالف ګڼل کېدل او په حکومتي چارو کې یې تجربه هم نه لرله، په وطن کې یوه زوروره کړکېچنه دوره پیل شوه، چې د هغې له امله په ټولنې کې پاڅونونه او په حکومتي پاسنیو کړیو کې مرګکي ټکرونه وشول. په دغه او څو نورو

(c) ketabton.com: The Digital Library

فصلونو کې به ګوندي او حکومتي جوړښتونه او په وروستيو کې به پېښې شرح شي.

خلقيانو وروسته له هغه په حکومت کولو پيل وکړ، چې ګوندي لويان د ثور په اومه د مازيګر په شپږو بجو افغانستان راډيو ته ورسول شول او حفيظ الله امين د خپلو ملګريو په سلا د حکومت کولو چارې په لاس کې ونيولې، که څه هم د جمهوري نظام ولسمشر محمد داود په ارګ کې ژوندی و، خو د کودتاچيانو له خوا محاصره و او له حکومتي ارګانونو سره يې رابطه شليدلې وه. تر دغه وخته پورې دوه ديرش کلن محمد اسلم وطنجار د ځمکنيو ځواکونو لوی قوماندان د کود تا چارې پرمخ بيولې، چې شرح يې په تېرو پاڼو کې شوې ده. سره له دې هم لکه چې دمخه ويل شوي دي، ګوندي لويانو حکومت له راډيو نه د افغانستان د نظامي شورا په نامه اعلام کړ، نه د خپل ګوند په نامه.

په دغه وخت کې دوی په خپل بريا باور نه درلود، نو دوی له امين، وطنجار او خيال محمد کټوازي نه پرته د هوايي قوتونو مرکز (محل چنار) ته لاړل، چې که وضع سرچپه شوه، په الوتکې کې کوم خوندي ځای ته لاړ شي. له دغه وخت نه تر هغو چې حکومت د ګوند په نامه اعلام شو، امين په حيرانوونکې ستړتيا سره د پوځ په تنظيمولو، د قوماندانانو په ټاکلو او د امنيت په خوندي کولو کې تېر کړل. پخوانی نظام يې له کار نه وايست او د خپل حکومت د واکمن کولو لپاره يې ډګر هوار کړ. امين د زيات و کم يوې اونۍ په بهير کې په شپه او ورځ کې يو ساعت خوب او درويشت ساعته کار کاوه. دی په دغه وخت کې 49 کلن او په ځان روغ تکړه و. د هېڅ څيز له خوړلو نه يې ډډه نه کوله، ګندنه او شنيلي يې ډېر خوښېده. له دغسې تکړه او روغ ځان سره زړورتيا او د نوښت ګړی فکر و، چې هغه يې په ګوندي لويانو کې بېجوړې کړی و. که د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلق گوند په دغه حساس وخت کې امین نه لرلای، واکمن کېدل یې په شک کې و. هغسې، چې غلام حیدر رسولي د پخواني نظام په نسکورېدلو کې غټ رول ولوباوه، داسې هم امین د نوي خلقي نظام په واکمن کېدلو کې غټ رول ولوباوه.

په هر حال، په دغسې حال کې چې نه بېروني او نه دننۍ وضع ددغسې گوند د واکمن کېدلو لپاره برابره وه، گوندیانو او په سر کې یې امین په افغانستان کې د یوه پوره نوي طرز د رجیم په واکمن کولو پیل وکړ.

د ثور د میاشتې په لسمه د یکشنبې په ورځ د خلق دموکراتیک گوند لویان رادمخه شول او د نظامي شورا پرځای یې په گوندي حکومت کولو په ښکاره ډول پیل وکړ. دلته به اول دد غه گوند او ورپسې د نوي حکومت په اړه خبرې وشي.

د افغانستان خلق دموکراتیک گوند

پرچمیان او خلقیان د افغانستان خلق دموکراتیک گوند ته منسوب وو، چې د 1343 د مرغومي په یوولسمه)جنوري 1_1965(د کابل ښار په شېر شاه مېنه کې د نور محمد تره کي په کور کې د یو شمېر افغانانو له خوا تاسیس شوی[1]. دغه گوند د مارکس او لینن د فکرونو پر بنسټ تنظیم شوی او کمونستي و. دغه څه د دوی د لویانو له ویناوو نه پوره ښکاره دی. د گوند عمومي منشي نور محمد تره کي، د شوروي اتحاد د کمونست عمومي منشي لیوینډ بریژنیف ته په کال 1970 یې د اکتوبر په لومړۍ ورځ په یوه لیک کې ښکاره کړې وه، چې "د افغانستان خلق دموکراتیک گوند له پیل نه په افغانستان کې د مارکسزم_لیننزم فکرونه خپرول." په لیک کې یې دا هم ټینګه غوښتې وو، چې "هیله کوم چې تاسې به د افغانستان خلق دموکراتیک گوند ته پاملرنه وکړئ، چې په مارکسزم_لیننزم باندې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولاړ دی او د امپیریلزم او ارتجاع پرضد جګړه کوي.[2] " تره کی چې د هرات د پاڅون په وخت کې یوه شپه مسکو ته په پټه تللی و، هلته یې د شوروي اتحاد له ګونديو او حکومتي لویانو سره ژمنه کړې وه، چې "موږ به هېڅکله هغومره چې تاسو ته نږدې یو بل چاته نږدې نه شو. موږ له لینن نه زده کړه کړې ده او لا هم ترېنه زده کوو.[3] " ببرک کارمل د ثور له کودتا نه دوه میاشتې وروسته په کابل کې د شوروي سفیر الیکزاندر پوزانوف او څو نورو شورویانو ته په داسې حال کې، چې تره کی او امین هم هلته حاضر وو، شکایت وکړ، چې "زه په ګوند او حکومت کې له تره کي نه وروسته دویم مقام لرم، خو زه له داخلي چارو او باندني سیاست نه خبر نه یم. زه لکه چې په یوه طلایي قفس کې اوسم. دغه حال زما لپاره د یوه کمونست په توګه غټه تراجیدي ده.[4] " وروریې محمود بریالی وروسته په مسکو کې د ک.ج.ب یوه مامور نیکراسوف ته ویلي و، چې "رښتیني کمونستان ټول د پرچم په ګوند کې دي او د شوروي اتحاد کمونستي ګوند سهو کوي، چې په خلق باندې حساب کوي.[5] " د بریالي په نظر ټول ګوندیان کمونست وو، خو پرچمیان رښتیني او خلقیان نارښتیني یا بدل کمونست وو.

د خلقیانو او پرچمیانو بیا غټه دنده دا شوه، چې په افغانستان کې کمونستي فکرونه خپاره کړي، بې له دې چې ځانونه او ګوند کمونست وښيي. کمونزم په مادیت ولاړه مفکوره ده، چې روح، دین، فلسفه، هنر او ادب د هغه خاصه او ظاهر ګڼل کېږي. داسې هم کمونستان دولت د حاکمې طبقې په خدمت کې ګڼي، چې هغه د دولت له لارې د نعمتونو اصلي تولیدوونکي یانې بزګران، کارګران او په عمومي ډول خواریکښان زبېښي او حکومت پرې کوي. په دغه ډول د دوی په فکر له سوشلستي نظام نه دمخه ټول نظامونه زبېښوونکي وو، چې باید د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خواریکښو په ګټه، چې د ټولنې ستر ډېره کې جوړوي، نسکور شي او د هغو د مخکښانو یاني د دوی کمونستانو له خوا وچلول شي. څنګه چې واکمنه طبقه، د دوی په اند، له قدرت نه په خپله لاس نه اخلي، خواریکښان دنده لري، چې دولت د خپلو مخکښانو په لارښود په انقلابي عمل سره نسکور او سوشلستي کړي. دغه کسان به بیا د نوي سوشلستي دولت له لارې ددغې ټولنې لپاره کار وکړي، چې د خواریکښو په ګټه وي، ترڅو په پای کې دغې ټولنه رامېنځ ته شي، چې په هغې کې به د فرد له خوا د فرد زبېښاک نه وي او خلک به په بې طبقې ټولنې کې د تل لپاره د ورورۍ ژوند وکړي[6]. په دغه ډول د شوروي اتحاد د کمونستي ګوند غړي او پرچمیان او خلقیان سره مسلکي وروڼه شوي وو او شوروي اتحاد ورسره مرسته کوله، چې پیاوړي یې کړي. په دغه مقصد چې یوه ورځ به په افغانستان باندې حکومت وکړي.

دا چې شوروي اتحاد له دوی سره څه وخت مرسته پیل کړه، معلومه نه ده، خو دا یقیني ده چې "د افغانستان خلق دموکراتیک ګوند ته د شوروي اتحاد د کمونستي ګوند د مرکزي کمېټې له خوا پیسې ورکول کېدلې. د ګوند له اخبار سره هم په دغه ډول مرسته کېدله." "تره کي ته په منظم ډول د شوروي اتحاد د کمونست ګوند د مرکزي کمېټې د بین المللي څانګې له خوا پیسې ورکول کېدلې." په 1974 کې ورته پنځوس زره افغانۍ د 1977 په مارچ کې ورته دېرش زره او په مې کې ورته څه باندې دېرش زره افغانۍ ورکړل شوې وې. په 1965 کې ورته پنځوس زره افغانۍ ددې لپاره ورکړل شوې وې، چې ولسي جرګې ته یې د ځان د انتخابېدو په لار کې ولګوي. دغه پیسې په اصل کې د ګوند لپاره وې، د هغه شخصي لګښت لپاره 180روبله، چې څلور زره افغانۍ کېدلې، ورکول کېدلې[7]. دغه پیسې شاید هره میاشت ورکول

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېدلې، په دغه ډول تره کي که څه هم افغان و، د سياسي مقصد لپاره يې له شوروي اتحاد نه په دې نامه پيسې ترلاسه کولې، چې د هغه په وينا "د شوروي اتحاد د کمونستي ګوند له اخلاقي او مادي مرستې نه پرته به د افغانستان کمونستانو لپاره ګرانه وي، چې خپلو فعاليتونو ته دوام ورکړي، په داسې حال کې چې واکمنه کورنۍ زموږ په ګوند باندې بې رحمه ګوزارونه کوي."[8] کارمل ته د نيکولای دوريانکوف په روايت، چې د افغانستان په اړه شوروي متخصص و، هره مياشت پېنځه دېرش زره افغانۍ ورکول کېدلې[9]. شايد له دې امله چې د ک.ج.ب د دوو پخوانيو مامورانو اليکزاندر موروزوف او ولادمير کوزيچکين په وينا ډېرو کارمليانو د هغو په ګډون، چې د محمد داود د مرکزي کمېټې غړي وو، مسکو ته اطلاعات ورکول[10]. تر هرڅه زيات کارمل او تره کي دواړه د ک.ج.ب له لومړيو ايجنټانو څخه وو. تره کي په 1951 کې د "نور" په بدل نامه او کارمل په 1957 کې د "ماريد" په نامه د ک.ج.ب ايجنټي منلې وه. دواړو په کابل کې د ک.ج.ب له مامورانو سره کتل او د افغانستان په اړه يې اطلاعات ورکول، خو دوی لومړني افغانان نه وو، چې د ک.ج.ب ايجنټان شوي وو. له ک.ج.ب نه دمخه چيکا وه، چې د لېنن په وخت کې جوړه شوې وه او په افغانستان کې يې ځاله خپره کړې وه، خو دا د ک.ج.ب ځينې ايجنټان وو، چې په مارکسزم_لينزم معتقد شوي وو، چې کارمل او تره کي د هغو له ډلې څخه وو. تره کي به ځان له افغانستان نه زيات شوروي اتحاد ته نږدې ګاڼه. په هغه ليک کې، چې په 1970 کې يې بريژنيف ته استولی و، له هغه نه غوښتي و چې "د افغانستان په حکومت باندې دې د اقتصادي مرستو کريدت په تېره د لګښتي څيزونو په اړه لکه پترول او بوره، بنده شي."[11]

پرچميان او خلقيان که څه هم په فکري لحاظ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کمونست وو، یا ډېرو یې همدغسې فکر کاوه د خپل نوي هویت له څرګندولو نه ډډه کوله، ځکه چې د افغانانو غوڅ اکثریت هېوادپال، اسلام پال، عنعنه پال او د کمونزم مخالف وو، نو دوی خپل ګوند د خلق دموکراتیک ګوند په نامه یاد کړ. په دې ډول دوی یا د دوی لویانو له اول نه دوه مخي توب غوره کړ، خو د قدرت ګټلو په لار کې یې فعالیت د خلکو په نامه پیل کړ. دغه دوه مخی توب او داسې هم د دوی لویانو ترمېنځ اختلافات په ټولو باندې ژوره اغېزه وکړه. ډېره موده نه وه تېره شوې، چې دوی په ډلو ووېشل شول: د ظاهر افق جازا (د افغانستان د ځوانو زیار ایستونکو جمعیت) ډله، د دستګیر پنجشیري د کار ډله، د عبدالکریم زرغون خلقي دموکراسي ډله، د طاهر بدخشي ستمي ډله، د پرچم ګوندګي او د خلق ګوندګي. بله دا چې د ثور له کودتا نه وروسته د دوی په ګوندي ایډیالوجۍ باندې د دوی شخصي، قومي او ژبني میلونه غالب شول او ګوندي پېوستون هوا وکړه. په دغه ډول دوی په خپله مرتجعان شول، که څه هم په ظاهر کې یې مرتجعان هغسې ټکول لکه فیوډالان، پانګه ور او روحانیان چې یې ټکول. د صالح محمد زیري په وینا د هغه د ګوندي ملګرو غټه خاصه "شخصي عقده" وه، چې دی یې ډېر زوروه. "یوه شي د ګوندي مبارزې په اوږده دوران کې ډېر زورولی وم، هغه په ګوندګي د ګوندي ملګرو ترمېنځ د شخصي عقدو، ځان غوښتنې او نورو له کبله یو له بله برخلاف، غیبتونه او کینه وه." (12)

د ګوند وړې ډلې مهمې نه شوې، په تېره وروسته له هغه چې له ګوند نه وایستلې شوې. یواځې د طاهر بدخشي په سروالۍ ستمي ډلې په ټولنې کې مخ په ځوړې قومي تعصب بېرته پیاوړی کړ، خو د خلق او پرچم ګوندګي په ټولو کې مهم او لوی وو او دواړو د څوارلسو کلونو په بهیر کې (له 1878 نه تر 1992 اپریل پورې) افغان سیاست

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ژور ډول اغېزمن کړ، خو دغه ګوندګي اوړده موده سره بېل او لنډه موده سره یو ځای وو. د اتحاد په حال کې هم دوی سره رقیبان او له یو بل سره ناخوښه وو. له بلې خوا ګوندو ته داسې وو. دا په ځکه دغسې و، چې خلقیان زیاتره د کلیو او بانډو پښتانه او لږ شتمنو کورنیو ته منسوب وو او پرچمیان زیاتره ښاري غېر پښتانه او شتمنو کورنیو ته منسوب وو، که څه هم په لوړه کړۍ کې یې یو شمېر پښتنو شتون درلود. په دوی کې ښځې هم شاید سته ډېرې وې، چې زیاتره یې تعلیم کړې ښاری وې. زیاتره خلقي لویان نېشنلست کمونستان او زیاتره پرچمي لویان انټرنېشنلست کمونستان وو. پرچمیان په عمومي ډول تر ډېر حده انټرنېشنلست او شوروي پال وو، چې افغان هویت، ملي واکمني او حتی وطن ته یې د خپلې ایډیالوجۍ په برابر کې اهمیت نه ورکاوه. پرچمیان تر خلقیانو نه ډېر بولشویکانو ته ورته وو، چې په هکله یې یو تاریخپوه وایي: "له یوې خوا دوی زیاتره په خپله د خواصو زامن وو، چې لوړه یې کړې وه، نسکور یې کړي. ښه تعلیم کړي، د فصاحت خاوندان او لوړو نظري مفهومونو ته ژمن دغسې کسان لکه لېنن، چې ځناورو ته هېڅ ورته نه وو، خو له بلې خوا دوی زر وښودله چې د خپلې ایډیالوجۍ په نامه سخت ځناورتوب وکړي." (13)

د افغانستان د خلق دموکراتیک حکومت

نو محمد تره کی د ثور په لسمه د انقلابي شورا له خوا دد غې شورا د سروال او د هېواد د صدراعظم په توګه غوره شو. سره له دې چې د اقبال وزیري په فکر خلقیان "... په دغه وخت کې نه د انقلاب په فکر... وو او نه د انقلاب لپاره په ملي او نړیواله کچه شرایط برابر وو." (14) حتی د شوروي اتحاد حکومت هم حاضر نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

و، چې د تره کي حکومت بې له قيد او شرط نه په رسمي ډول وپېژني. سفير يې پوزانوف اول نه غوښتل، چې حتى له نور محمد تره کي سره وګوري، که څه هم هغه د کودتا په سبا اول صالح محمد پيروز او بيا ګل محمد نور زوی د همدغه مقصد لپاره ورا ستولي وو. پوزانوف غوښتل، چې تره کی او ملګري يې په نوي حکومت کې پرچميانو ته برابره برخه ورکړي. شوروي اتحاد بيا زر د ک.ج.ب د باندنيو چارو مدير ولادمير کريچکوف په مشری کابل ته يو هيات واستوه. ګريچکوف د حکومت په ترکيب کې "د خلق او پرچم ګوندګيو د غړيو په سره برابر غړيتوب باندې"[15] ټينګار وکړ. تره کي او امين دغه غوښتنه ومنله، يا يې منلو ته اړ شول. په هر حال، له هغه وروسته و چې پوزانوف د کودتا په درېيمه ورځ خلقي حکومت په رسمي ډول وپېژنده"[16]. په دې ډول په نوي "دموکراتيک جمهوريت" کې د ګوند عمومي منشي نور محمد تره کي د انقلابي شورا سروال او صدراعظم ببرک کارمل په دواړو مقامونو کې د هغه مرستيال شو. امين هم د صدراعظم مرستيال او هم د باندنيو چارو وزير وټاکل شو. کارمل که څه هم په نوي حکومت کې دويم شخص و، د ځانله وزارت يا اداري خاوند نه شو. نور وزارتونه د خلقيانو او پرچميانو ترمېنځ په ظاهر کې برابر ووېشل شول او د ځينو لپاره بې لزومه اداري او حتی وزارتونه جوړ شول. د حکومتي ځانګو امرآن هم په همدغه تناسب د دواړو ډلګيو غړي شول. په پوځي واحدونو او ځانګو کې هم همدغسې وشول، خو په حکومت کې په تېره په پوځ کې تر پرچميانو نه د خلقيانو پله درنه وه او پرچميان په شورويانو باندې ډاډه او مغرور وو.

دا چې حکومتي مقامونه د پرچميانو او خلقيانو ترمېنځ برابر ووېشل شول، ما نا يې دا وه چې د دوی ترمېنځ حساسيتونه او بې اعتباري

(c) ketabton.com: The Digital Library

گانې لا هم وې او د دوی يو کلن اتحاد سر سري و. غېر له هغه هم مقامونه د لياقت او شخصيت له مخې نه، بلکې د گوندي کتنو له مخې وويشل شول. د شخصي لياقت اصل، چې د ثور تر کودتا پورې يې تر ډېر حده پورې رعايت کېده او د محمد داود حکومت لا په اخر کې په يوې لايحې سره تنظيم کړی و، په يو وار له ياده وايستل شو، چې دغه کار د دوی په ناکامۍ هم غټ اثر وکړ، ځکه چې دوی غوښتل د ټولنې اړيکې چې د دوی په فکر "د فيوډالو"، "پانگه ورو" او "روحانيانو" له گټه وي بايد د کارگرو، بزگرو، وړو کسبگرو، روښان اندو، او حتی وړو بورژواگانو په نفع واړول شي، نو ددغسې غټ تحول د راستولو لپاره لايقو، مجربو، فني کدرونو او تکنوکراتانو ته اړتيا وه، چې په دغه وخت کې د عصري پوهنې د پراختيا له برکته په ملک کې لږ نه وو، خو دوی هغو ته شا کړه. د دوی له کړو او د حکومت له ترکيب نه معلومه شوه، چې د نظر اصلي ټکی د پرون ورځې له محرومانو نه نوي ممتازان جوړول وو. بيا نو له حکومت نه د پخوانيو مجربو او لايقو مامورانو تصفيه پيل شوه. د باندنيو چارو وزارت د دوی په اصطلاح له "نور چشمانو" نه پوره پاک شو. په عين حال کې بيوروکراتانو په تېره هغوی، چې شتمنو او واکمنې محمدزي کورنۍ ته منسوب وو، له وېرې نه ميدان پرېښود او دباندې لاړل او افغانستان په يوه ځل له فني کدرونو او فني او مسلکي مامورانو نه محروم شو او پرځای يې بې تجربې او ناوړ گوندي غړي کېناستل. په عين حال کې "انقلابي برخورد" يانې په زور سره د کار اجرا او په زور سره د مخالفانو او حتی بانفوذه مخالفانو له مېنځه وړل د دوی اصطلاح شوه.

تر هغې لا جدي دا وه، چې د ثور کودتا ته د "ثور انقلاب" وويل شول او ټولنه "فيوډالي"، "ماقبل فيوډالي" او په عين حال کې "پانگه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وريږ" وبلل شوه. په دې حساب په دغې ټولنې کې د سليم عقل او منطق تقاضا داوه، چې د حکومت په ترکيب کې نور ګوندونه هم بايد ځای ولري او که سمدلاسه د ايتلافي حکومت امکان نه وای، لږ ترلږه فني ماهران او وړ متخصصان بايد په حکومت کې د مقامونو خاوندان شوي وای، خو د دوی "د شرق نابغه" او "ستر لارښود" نور محمد تره کي څرګنده کړه، چې "موږ انقلاب کړی او موږ حکومت کوو." افغانستان لکه چې يواځې د دوی هېواد و. محمد داود، چې د جزا قانون په ايستلو سره نور ګوندونه وېرولي وو، د "شرق نابغه" نور ګوندونه په خپل هېواد کې په حکومت کې له برخې اخيستلو نه محروم کړل او په حکومت او ګوند کې يې د زورواکۍ لار ونيوله.

نوی دولت د درې ګونو قوتونو)اجرائيه، قضائيه او مقننه(په يو ځای کولو او د اعلى واک په غونډولو سره تنظيم شو. د دولت يا حکومت لارښوونه د رسمي ګوند په غاړه شوه او ولس او استازيو ته په کې د رول لوبولو ځای پاتې نه شو، خو هر څه د دوی يانې د خلقو په نامه کېدل. د دولت لوړ رکن پېنځه دېرش کسيزه انقلابي شورا شوه، چې سروال يې د دولت د رييس حيثيت پيدا کړ. دغې شورا ته قضايي قوه، چې د قضايي شورا په نامه له يوه هيئات نه مېنځ ته راغله، مسؤوله وبلل شوه لکه هسې چې اجرائيوي قوه د صدراعظم په مشرۍ هغې ته مسؤله وګرځول شوه. انقلابي شورا پورې د تړل شويو قواوو سروالان او غړي او وزيران ټول د حاکم ګوند غړي وو. يواځې په کوم وزارت کې چې د وزير کوم مرستيال پخوانی غير ګوندي مامور په خپل مقام پاتې شوی وي. د انقلابي شورا غړي هم نږدې ټول ګوندیان شول. په هغې کې وزيرانو هم غړيتوب لاره. په دې ډول ګوندیان او په مشخص ډول د مرکزي کمېټې غړي او د پولټبورو يا د سياسي دفتر غړي د حکومت په ټولو لوړو مقامونو باندې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وګو مارل شول. سره له دې هم د واک سرچینه خلق ګڼل کېدل، خو د سیاست ایستلو، تصمیم نیولو او ټولنې او دولت ته د لوري ورکولو اختیار د رسمي ګوند سیاسي بیورو ته انحصار شو. څنګه چې په واقعي ژوند کې د سیاستونو او طرحو ایستل او په خلکو باندې د هغو تطبیقول خورا مهم او د سیاسي مشرۍ نښې دي، له دې امله حاکم ګوند مهم وګرځېد. په خپله ګوند په اصل کې د قدرت د تمرکز له مخې تنظیم شوی و، چې دوی ورته "دموکراتیک مرکزیت" وایه، خو دېته توجه ونه شوه، چې واک په دموکراسۍ کې متمرکز نه وي او که وي، بیا دموکراسي نه وي.

په ګوند کې د پریکړې کولو واک په مرکزي کمېټې کې او په مرکزي کمېټې کې په سیاسي بیورو کې او هلته په شخص عمومي یا لوی منشي، چې په واقع کې د ټول نظام اعلی واکمن و، متمرکز شوی و. د هغه د واکمنۍ موده هم ناټاکلې یا عمري یا تر هغو وه، چې د کارتوان یې درلود. په دې ډول ټول نظام په زورواکۍ بنا و. دغه زورواکي په خپله ګوند هم د جوزا د میاشتې په دستور العمل کې ښکاره کوي، چې غړیو ته یې د "اطاعت مطلق و بدون چون و چرای دساتیر حزبی" امر کړی و. څنګه چې د ټولنیزو چارو په اړه د پریکړې کولو اختیار به د غه ډول ګوند ته ځانګړی شو او څنګه چې ګوند د حکومت په شان د قدرت د تمرکز د اصل له مخې تنظیم شوی و، د "خلق دموکراتیک" نوم په واقع کې بې مفهومه شو، خو په پای کې هم په حکومت او هم په ګوند کې د واک تمرکز په فردي زورواکۍ تمام شو. د کرنې وزیر صالح محمد زیری، چې د پولټبورو غړی هم و، وايي چې "تر انقلاب وروسته ګوند منحل غونډې و" په دې مانا چې "د ګوند او دولت رهبري د یو څو ملګرو لاس ته ولوېده، چې عمده یې امین و." دی دا هم وايي، چې "... موږ هم له دې وضع څخه شکایت نه درلود، ځکه د غو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کارونو ته مو هیڅ وخت نه لاره. د خپلو وزارتونو په کارونو کې غرق وو." په دغه متمرکز نظام کې ولایتونو ته والیان او منشیان هم له کابل نه استول کېدل او "هغوی هم هرڅه چې یې زړه غوښتل، هغه یې کول. ویل به یې انقلاب دی او هر یو باید لکه ملګري امین قاطعیت ولري." دوی ځانونه "سره خلقیان بلل."[17] په دوی او داسې هم حتی په وزیرانو کې کم سواده او بېسواده غړي لږ نه وو. ځرګنده بېلګه یې د فواید عامې وزیر محمد رفیع او د مخابراتو وزیر سید محمد ګلابزوی وو. لومړنی حتی د خپلې ګوندي ملګرې اناهیتا راتب زاد نوم هم سم لیکلی نه شو. د وروستي لیک لوستل کېدی نه شي، یا په ډېرې سختۍ سره لوستل کېدلی شي. په هغه نظام کې، چې اعلی واک په هغه ډول انحصار شي، لکه د خلقیانو په دولت کې چې انحصار شو، هلته دموکراتان هم دکتاتوران کېږي او د هر ډول نه تصور کېدونکې پېښې امکان پیدا کېږي. افغانستان د خلق دموکراتیک په ګوند په واکمن کېدلو سره ددغسې پېښو لړ پاره یوه صحنه شوه، څنګه چې دغه ګوند د قانون له لارې نه، بلکې په وچ زور سره واک ته رسېدلی و او څنګه چې دغه ګوند نور ګوندونه ځپل او په خلکو یې زورواکي کوله، د هغو له خوا په پټو او ځرګندو مخالفتونو سره مخ شو. په دغه حال کې حاکم ګوند او حکومت مجبور شول، ترهر څه دمخه د هغو د ځپلو او د خپل حاکمیت د خوندي کولو په فکر وي. اصلي نیمګړتیا دا وه، چې کودتایي حکومت د لایقو افغانانو ترکیب نه، بلکې د کمونسټي ایډیالوجۍ له مخې ددغسې کسانو ترکیب شو، چې خواریکښو ته د خدمت او له فرد نه د فرد د استثمار د امحا په پلمه یې زورواکي کوله.

د حکومت لومړي ګامونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ثور په لسمه د خلق دموکراتیک گوند په سروالۍ د حکومت کولو اعلام زیاتره افغانان اندېښمن کړل. یو خو دا چې ویل کېده، چې په وطن کې کمونستان په واک شول، بله دا چې خلکو دغه بې تجربې گوندیان د حکومت کولو وړ نه بلل. اندېښنه هغومره د محمد داود له نسکورېدلو څخه نه وه، چې د نویو او ناپېژندل شویو څېرو د هسکېدلو له امله وه. خلک که څه هم د محمد داود له زورواکۍ نه ناراضي وو، خو په کودتا سره یې حکومت نسکوروول او د هغه د کورنیو غړیو او وزیرانو وژنه یې د راتلونکي لپاره بده علامه گڼله. خلک له دېنه هم په وېره کې شول، چې نوی حکومت به د شوروي اتحاد په ملاتړ په افغانستان کې د کمونزم د خپرولو لپاره کوښښ وکړي او زیار به وباسي، چې د دوی ژوند طرز او ملي او دیني ارزښتونه واړوي. وېره هغه وخت لا زیاته شوه، چې خلقي لویانو خپل نظام لږ و ډېر په هغه شکل په پښو ودروه، چې بولشویکانو د اکتوبر له کودتا نه وروسته په پښو درولی وو. داسې هم هغسې، چې په شوروي اتحاد کې د تشدد ایډیالوجي غوره شوې وه، خلقي لویانو هم له دغسې ایډیالوجۍ نه کار واخیست. په واقع کې دوی ته شوروي اتحاد او په خاص ډول لینن سرمشق شو. په داسې حال کې، چې د لینن واقعي څېره دوی ته معلومه نه وه او په تبلیغي څېرې باندې غولېدلي وو، لکه چې تر دې نزدې وختو پورې ډېر نور هم پرې غولېدلي وو.

تر دې نزدې وختو پورې ویل کېده، چې لینن په اصل کې د تشدد پرخلاف یو زړه سواندی انسان و او دا ستالین و، چې د لېنن له مړینې وروسته یې د ترور او دکتاتورۍ لار ونیوله. الیکزاندر یه کوولیف چې د میخائیل گورباچوف په وخت کې د شوروي اتحاد د کمونستي گوند دپولټ بورو غړی او د گورباچوف د اصلاحي سیاست یا پرسترویکا اصلي نوښتگر او مشاور و په خپل یوه نوي اثر کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وايي، چې په شوروي اتحاد کې د ترور د سياست اصلي مؤسس لېنن و او لېنن د چېکا د سروال له وژل کېدلو وروسته خپل ترور ستي چلند غوره کړی و. لېنن د 1918کال د جون په 21مه ګريګوري زينوويف ته په خپل قلم وليکلو چې "... موږ تر مرګ پورې په جنګ اخته يو. حتمي ده، چې موږ بايد د انقلاب ضد په برابر کې خپله انرجي او د ترور ټول امکانات په تېره په پتروګراد کې تجهيز کړو، چې د هغو مثال به غوخ وي." د اګست په نهمه يې فيودوروف ته په نووګراد کې په يوه تېلګرام کې وويل، چې "موږ بايد هرڅه وکړو، له درې دکتاتورانو نه يوه کميټه... جوړه کړو، سمدلاسه عمومي ترور پيل کړو. په سلګونو فاحشې زموږ سرتېري او پخواني افسران او نور نشه کوي، ووژنو او پرار کړو. يوه دقيقه هم ځنډ په کار نه دی. موږ ته حتمي ده، چې عمل وکړو. عمومي لټونې، د وسلو پټولو لپاره اعدامونه د منشويکانو او نورو غېر اعتمادي کسانو تبعيد." لېنن په هماغه ورځ ملګري بوش ته په سنزا کې هدايت ورکړ، چې "اساسي ده، چې له اعتمادي غوره کسانو نه د محافظانو يوه پياوړې ډله تنظيم کړې، د کولاکانو، مذهبيانو او سپين محافظانو پرضد يو بې رحمه عمومي ترور پيل کړې. مشکوک کسان بايد له ښار نه دباندې په يوه کامپ کې بندي شي." لېنن په بله ورځ په پنزا کې څو کمونست ملګري په دې ډول مخاطب کړل: "ملګرو! د کولاکستان پېنځه ناحيې بايد په بې رحمۍ سره وځپلی شي. د ټول انقلاب د ګټو غوښتنه همدغه ده، ځکه چې له کولاکانو سره اخري جنګ دی، په ټولو ځايونو کې له پېژندل شويو کولاکانو، پشوګانو او وينې زبېښوونکيو نه چې له سلو نه کم نه وي، په دار وځړوئ.... لکه چې په پروني تېلګرام کې ويل شوي يرغمل ونيسي. دغه کار په دغه ډول وکړئ، چې خلک يې په سلګونو ميلو ليرې ووينې او وېرېږي.»(18)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خلق او پرچم ګوندګيو ډېرو غړيو د لېنن په فکرونو باندې هغه سې ټينګه عقيده لرله، لکه چې د يوې طريقې مريدان يې په خپل پير لري. تره کي ويل، چې "خو لېنن موږ ته ښودلي، چې د انقلاب د د ښمنانو په برابر کې بايد بې رحمه اوسو او په مليونونو خلک بايد له مېنځه يووړل شي، ترڅو د اکتوبر انقلاب بريالی شي." تره کي دغه څه هغه وخت پوزانوف ته ويلي و، چې ورنه يې غوښتي و، چې سلطان علي کشتمند او عبدالقادر چې د کودتا په کولو تورن شوي او بندي شوي وو، ونه وژني[19].

ستالين بيا د ترور په چلند کې له لېنن نه هم دمخه ولاړ. په شوروي اتحاد کې غټ تبليغ دا و، چې "ستالين د نن ورځې لېنن دی." دغه فارمول په خپله ستالين ايستلی و. يه کووليف وايي، چې دغه تبليغ د نورو رسمي تبليغونو پرخلاف سم او مناسب و. د هغه په وينا "ستالين په نفرت او وينې ته په لېوالتيا کې په رښتيا هم د لېنن شاګرد شو. هغه نه يواځې د لېنن جنايي کوښښونه په ټينګه پرمخ بيول، د کوليکتيف کولو او د کولاکانو له مېنځه وړلو په وېروونکيو کلونو کې يې د ځمکه والو طبقې له مينځه وړل تکميل کړل، چې دا د روسيې په تاريخ کې يوه غټه غميزه وه."[20]

د ستالين په وخت کې د ټولو سياسي ګوندونو په تېره د منشويکانو، روسي انقلابيانو او تراتسکيانو او داسې هم د روښانفکرو او مذهبي ډلو ځپل تکميل شول. په ټوليز ډول د شوروي اتحاد په څه باندې اويا کلو عمر کې په مليونونو شورويان له مېنځه يووړل شول، چې په هغو کې د کولاکانو يا ځمکه والو شمېر بېخي ډېر وو. شوروي اتحاد په ټوله نړۍ کې يواځينی هېواد وو، چې خپل تبعه يې په د غومره ډېر شمېر په ارادي ډول له مېنځه وړي دي. بل هېڅ حکومت خپل خلک په هغه تناسب له مېنځه وړي نه دي. په دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډول شوري اتحاد وښودله، چې متحد المركز ايډيالوجيكي نظام او انسان وژنه لكه نوك او وری داسې دي.

خلقي چارواكيو د فرمانونو له لارې په حكومت كولو پېيل وكړ. ددې لپاره، چې دوی د عمل آزادي ولري، اساسي قانون يې له منځه يووړ، بې له دې چې نوی اساسي قانون وباسي. نور محمد تره كي د زوروا كو واكمنو په شان احكام د فرمانونو په شكل ايستل. فرمانونه د غومره مهم ګڼل كېدل، چې لكه قانونونه او تلپاتې وي. فرمانونه كه څه هم د انقلابي شورا په نامه ايستل كېدل، اصلي سرچينه يې د ګوند د مركزي كمېټې سياسي دفتر وو چې له يوولسو ګوندیانو نه جوړ او سروال يې د عمومي يا لوی منشي په نامه همدغه تره كی و، چې هيڅ چاته يې مسؤليت نه لاره. د خدمت دوره يې د قانون له مخې محدوده هم نه وه، دی په واقع كې د روسي امپراتور په شان اتوكرات او په خپل سر واكمن و. د سياسي دفتر د غړيو دوره هم ناټاكلې وه او هغه د نورو په تېره د عمومي منشي په خوښه وه. حكومت د مركزي كمېټې په هدايت چلېده او وزارتونه د پخوا پرخلاف يواځې د تخنيكي او فني چارو لپاره مامور شول. دغه حكم په خاص ډول د هغو وزارتونو په اړه رښتيا و، چې وزيران يې د سياسي بورو غړي نه وو. د ټولو اساسي سياستونو ايستل او د هر راز طرحي تجويز نيول د سياسي دفتر مسؤليت شو. د ګوند په مركزي كمېټې كې د هر وزارت لپاره يوه څانګه د كمېټې په نامه وايستله شوه. پر دغو ټولو سربېره د ملي مصؤنيت يا استخباراتو اداره د افغانستان د ګټو ساتلو اداري) اګسا(په نامه په ډېرو پراخو تشكيلاتو او لوړ صلاحيت د خلكو، سياسي ډلو او په خپله د حكومتي مامورانو او ګوندي غړيو د څارنې لپاره جوړه شوه. په دې ډول په افغانستان كې د ثور تر كودتا وروسته ددغسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیستم بنیاد کې ښودل شو، چې دوه ډوله حکومتو نه پکې په کار ولوېدل. په دغه سیستم کې پاسني کسان په خاص ډول عمومي منشي د لوړ واک خاوندان شول، خو څنګه چې واک په قانون سره تاکل شوی او محدود نه و، د ګوندي لویانو په مېنځ کې چې له تره کي پرته په عمر کې لږ و ډېر سره برابر وو، سیالي او توطیې روانې شوې.

نور محمد تره کي د ثور په اتلسمه له افغانستان راډیو نه د "اساسي کرښو" په نامه یوه وینا واوروله، چې حکومت ورته د اساسي قانون په شان اهمیت ورکاوه. په دغې وینا کې د باندنیو او دننیو چارو په اړه اساسي ټکي بیان شول، چې په هغو کې د ځمکو د اصلاحاتو، د فیوډالي او فیوډالۍ نه دمخه اړیکو د الغا، د دولتي سکتور د پیاوړتیا و عدې ورکړل شوې. بله مهمه وعده دا وه: "تصفیه دستګاه دولت از وجود عناصر ضد انقلاب، ضد دموکراتیک و ضد منافع خلق و وطن و ایجاد یک اداره دولتی سالم دموکراتیک و خدمت گذار مردم." په یوې بلې فقرې کې ویل شوي و، چې "وضع و تطبیق قوانین دموکراتیک در تمام عرصه ها و الغای کلیه قوانین، مقررات و مؤسسه های که با ارمان ها و اصول انقلاب هفت ثور در تناقض است."[21] نوي حکومت په دغه ډول د خپل فعالیت ډګر ډېر پراخ ونیوه، له دولتي دستګاه نه یې د "ضد انقلاب عناصرو" د تصفیې په اعلام سره د مخالفانو ځپل خپل څرګند سیاست وګرځاوه. سرو خلقیانو چې ځانونه یې "انقلابي او قاطع شخصیتونه او د انقلاب ساتونکي"[22] بلل، له هغه نه د مخالفانو په ځپلو کې پوره کار واخیست. په دې ډول، چې هر هغه افغان چې یې نه خوښېد ورسره به یې د "ضد انقلاب" په نامه " انقلابي برخورد" کاوه، چې مانا یې د هغه ځپل یا بندي کول او یا وژل و.

حکومتي ادارو د پخوا په شان کارونو ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

اداره ورکړه، د قدرت په انتقال کې ځنډ پېښ نه شو، خو نوي حکومت چې ځان ته یې "انقلابي" وایه، ډېرو غټو موضوعګانو ته لاس واچوه. دا له دې امله، چې یو خو ګوندي لویانو د اساسي اوښتون راوستلو په نامه غړي پر ځان را ټول کړي وو، بله دا چې دغو لویانو د خواریکښو د ژوند د ښه کولو په مقصد ناشونکې وعدې ورکړې وې. څنګه چې دغه حکومت اجتماعي بیخ نه لاره، د هغه د پیدا کولو او د مخالفانو د شنډولو لپاره یې ځان مجبور ولید، چې د خواریکښو د ژوند د ښه کولو په مقصد غټو کارونو ته لاس واچوي، نو یې د خپلې مادي فلسفې له مخې خواریکښو ته د "کور، کالي، ډوډۍ" شعار عام کړ او ددې پروا یې نه کوله، چې په دغسې شعار سره انسانان د څارویو سطح ته کوزېږي او انسان له هغو نه اخوا نورو څیزونو او ارزښتونو ته په هماغه اندازه ضرورت لري.

حکومت د انقلابي شورا په نامه د جوزا د میاشتې تر دوه ویشتمې پورې پېنځه فرمانونه یو په بل پسې وایستل، چې هغه د نوي سیاسي نظام د جوړښت، له نوي سره بیرغ او د پخوانۍ واکمنې محمدزي کورنۍ د غړیو په اړه وو. څلورم لمبر فرمان، چې خاص د نوي بېرغ په اړه و، د اندېښنې وړ شو، خو د بیرغ تر هسکولو پورې هغه کومه موضوع نه وه. د دولتي تشکیلاتو په ترڅ کې انقلابي نظامي محکمه د انقلاب ضد عناصرو د محاکمې لپاره جوړه شوه او د عسکري اصولنامې له مخې اکسا ته د تورنو په محاکمه کولو کې ډېر واک ورکړل شو. په داسې حال کې، چې ان د ثور په لسمه په ټول ملک کې نظامي حکومت اعلام شوی و، په پېنځم فرمان سره هر افغان مکلف وګڼل شو چې د انقلابي ګټو نه "دفاع" او د انقلابي شورا د قانونو "اطاعت" وکړي. په همدغه فرمان سره د سلطنت ټول غړي د پخواني پاچا په ګډون، چې 23 تنه کېدل "ملي خاینان" وبلل شول

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د افغانستان له تابعیت نه محروم وګڼل شول. په دې ډول دغو فرمانونو د انقلاب، ملي ګټو او ملي امنیت په نومونو د ثور انقلاب په نامه اکسا ته د ترور کولو لار خلاصه کړه.

لومړي اعتراضونه او د حکومت ځواب

لکه چې دمخه وویل شول، د خلقي حکومت په هسکېدلو سره افغانان اندېښمن شول. غټه اندېښنه دا وه، چې افغانستان بهٔ د کمونزم په لور روان کړل شي. زیاتره افغانان د خلقي حکومت مخالف او د کمونزم دښمنان وو، خو په خلکو کې نظم نه و. هغه درې اسلامي تنظیمونه، چې د نوي حکومت ټینګ مخالف وو، د محمد داود د حکومت په مقابل کې له ناکامو پاڅونونو نه وروسته له اعتبار نه لوېدلي او سران یې په پېښور کې اوسېدل. چین پلوي شعله یان یا ماوستان او نورې چپي ډلې هم د نوي حکومت سختې مخالفې وې، خو له هغه سره یې د ښکاره مقابلې توان نه درلود. غړو یې چې زیاتره ښاري او تعلیم کړي وو، د پټو مخالفتونو او تخریبونو لار ونیوله، خو د حکومت لاس په ټولو بر و. د غه لاس بری د پوځ او ګوند په سبب و، پوځ چې سرتېري او افسران یې او یا زره او په عصري او پېچلو وسلو سمبال و، د خلقي افسرانو تر کنټرول لاندې و. سره له دې، چې په پوځ کې اخواني او ملتپال افسران هم ډېر وو، د حکومت د قوت اصلي ستنه رسمي ګوند و، چې زیاتره خلقیان یې سر پریکړي ملاتړان وو او د ټولو شاته ګاونډي شوروي اتحاد و، چې له امریکې نه وروسته زبرځواک هېواد و. نوي حکومت ته د افغانستان بانک کې د څلور سوو ملیونو ډالرو زېرمه هم په لاس ورغله.

حکومت په دغه حال کې هم په پوځ او هم په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنې کې د ماوستانو، اخوانیانو او "تنګ نظره نېشنلستانو" په ځپلو پیل وکړ او دا یې یو انقلابي عمل وګاڼه. افغانانو ته ژوند په عادي حال کې هم ډېر ارزښت نه لاره. اوس خلقي ګوندیانو افغان وژنې ته انقلابي بڼه ورکړه او په دې اړه یې قوي تبلیغ هم پیل کړ. لویانو خپل ګوندیان مشغول، چې مخالفان له منځه یوسي، د ګوند د سیاسي دفتر له یوه غړي نه اوربدل شوي، چې له یوه دوه مرګ نه وروسته مرګ یو عادي څیز کېږي. د هرات له پاڅون وروسته حکومت حتی په خپلې رسمي اعلامیې کې له خلکو نه وغوښتل، چې "دښمنان له منځه یوسي."(23) حفیظ الله امین د 1357 کال په دلو کې د حربي پوهنتون فارغانو ته په خطاب کې وویل، چې "... انانیکه... در تاریکی علیه ما توطیه می چینند... در تاریکی از بین برده میشوند. ما هر آن عنصریکه... علیه تکامل پیروزمندانه انقلاب ما سر بالا میکند، به هنگام قلعه وقمع مینماییم." ده دا هم وویل، چې "هر آن کسیکه... بنام دین اسلام بر ضد نظام خلقی شان تبلیغ میکنند... و یا طرح دسیسه میریزد انرا بحیث خاین وطن دستگیر مینمایند."(24) حکومت ته دغه "دښمنان" "مسلمان ډوله پرنګیان وو" چې مقصد یې اخوانیان وو. اخوانیان، چې اول په اسلامي جمعیت کې تنظیم شوي وو، په دغه وخت کې په درې تنظیمونو کې وېشل شوي او درې واړه یې بنسټپال اسلامستان وو. په دغه مانا چې دوی به د سیاسي قدرت له لارې ټولنه او دولت اسلامي او په شرع برابر وګرځوي. د غه درې تنظیمونه، چې مشران یې په پېښور کې او سېدل، د افغانستان اسلامي جمعیت د برهان الدین رباني، د افغانستان اسلامي حزب د مولوی محمد یونس خالص او د افغانستان اسلامي حزب د ګلبدین حکمتیار په مشری وو.

افغان ټولنه، چې د محمد داود له کود تا نه وروسته د حکومتي پرچمیانو په کړو سره تاوجنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي وه، د ثور له کودتا نه وروسته د خلقي لویانو په کړو سره نوره هم کړکېچنه شوه او خلک حکومت ته بدوراکي شول. خلک یو ځای بل ځای اول بې له پخواني اماده توب نه د حکومت پر ضد پاڅېدل، دغه پاڅونونه چې په اول سر کې واړه او محلي وو، وروسته د غټې ناکرارۍ پیلامه شول.

د ثور له کودتا نه پېنځه ورځې وروسته د ثور د میاشتې په دیارلسمه د پکتیا د زېړوک علاقه داري ځدران د حکومت په مقابل کې جګ شول او پرچمي علاقه دار او یو څو خلقي ښوونکي یې ووژل او د حکومت پر ضد یې جهاد اعلام کړ. څنګه چې دا یو محلي قیام او له کابل نه لیرې و، خلک پرې خبر نه شول) په تېره چې حکومت هغه د ګل عثمان ګربز په تدبیر سره زر غلی کړ او قیام له یاده وایستل شو. (څلور ورځې وروسته د پکتیا د وزې ولسوالۍ هم د لبر وخت لپاره د حکومت له کنټرول نه ازاده شوه[25]. تر هغه لوی قیام د پېچ ولسوالۍ د ننګلام د خلکو وو، چې دثور په 23مه وشو. خلک په ظاهر کې د پېچ د نوي ځایي خلقي ولسوال د هنډې او سر زوري له امله جګ شوي وو، چې د یوه نفوذ ناک روحاني سپکاوی یې کړی و. په نتیجه کې د پېچ اوږده دره وپار بده او ډېر مرګ او ژوبله وشوه. حکوت د ربړونو په ګالولو سره دغه پاڅون غلی او خپل حاکمیت بېرته پرې جاري کړ، خو د تاثیر او اهمیت په لحاظ هغه حکومتي ضد حرکت و، چې له کودتا نه وروسته)څومره وروسته معلومه نه ده(په لوګر کې پیل شو. هلته یو ځای بل ځای په دغه مقصد جرګې وشوې، چې د "کمونستي حکومت" په مقابل کې څه وکړي؟ ځواب جهاد و، که څه هم ګوندیان د لوګر او د دوی خپلوان او حتی ورونه او زامن وي. دوی په دغه وخت کې په عام ډول جګ نه شول، خو حکومتي ضد شعور یې خپور کړ او د وروستیو فعالیتونو لپاره یې لار هواره کړه. دا هم د حکومت لپاره ګرانه شوه. لوګر

(c) ketabton.com: The Digital Library

کابل ښار ته نزدې او شمالي غوندې د هر حکومت لپاره مهم دی. دا چې پکتیا ته د حکومت لار له لوګر نه تېرېږي، له دې امله هم حکومت ته مهمه وه، چې په لوګر باندې کنټرول ولري. څنګه چې په لوګر کې اجتماعي پېوستون ټېنګ او اجتماعي توپیرونه او امتیازونه پکې لږ دي، د حکومت لپاره ګرانه وه چې په پارېدلو لوګریانو کې نفوذ وکړي. څنګه چې نزدې هر لوګری په پښتو او فارسي روان ګړېږي، د غه حقیقت هم په اجتماعي پېوستون کې غټ رول ادا کوي. په هر حال، دد غه پېوستون له برکته په لوګر کې دغسې کوم قومي، ژبنی، یا مذهبي درد بدلی اقلیت نه و، چې حکومت پرې نفوذ وکړي او د نورو پر ضد ترېنه کار واخلي.

حکومت د پورته او نورو پېښو په کتنې سره او دا چې د مخالفانو فعالیتونه او تبلیغونه بې اثره کړي، په دوو کارونو لاس پورې کړ. یو دا چې د ګوندي او حکومتي فعالانو له لارې یې په ټول ملک کې قومونه مذهبي او اجتماعي ډلې او حکومتي ماموران وهڅول، چې د "انقلاب" په ملاتړ لاریونونه وکړي، غونډې جوړې کړي، اتڼونه وکړي او حکومت ته د مبارکۍ پېغامونه واستوي. بله دا چې له ټول ملک نه یې قومي او مذهبي مشران او مخور وار په وار کابل ته غوښتل او هلته یې له نور محمد تره کي او امین سره لیدل. کارمل ته موقع نه ورکول کېدله، چې له هغو سره ووینې. تره کي د هغو هرې ډلې ته په عامه او ساده ژبه وینا وې کولې او په هغو کې به یې د خپل حکومت پروګرامونه څرګندول. د "انقلاب" ښېګڼې یې بیانولې او په تېرو حکومتونو یې نیوکې کولې. دا به یې هم ورته ویل، چې د خلقي حکومت کسان چې له ولس نه ولاړ شوي، د دوی ورونه او زامن دي او د دو د خدمت لپاره یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاسونه بـــد وهلـــي او د همدغـــه مقصـد لپـــاره يـــې پـخوانـی حکومت رنـګ کړی او د خلقي نـظام بـدسټ يـې ايښـــی دی. نـــور محمـــد تـــره کـــي پـــه خپلـــو دغـــو لېکچرونـــو ســـره هغـــه ذهنيـــت، چـــې د کودتـــا پـــه لومړيـــو ورځـــو کـــې دده او دده د ملګـــرو پـــه اړه پيدا شوی و او د هغـــه لـــه مخـــې يـــې دوی "کمونســت" او "کـــافر" بلـــل، تـــر ډېـــر حـــده پـــورې خفيـــف وګرځاوه. خلقـيان، چې نـزدې ټول يـې ځوانـان وو، په دې فـکر شول چې دوی تـره کي تـه د يوه مـشر پـه توګه سخت ضرورت لـري. بـيا نـو د تـره کي ستايـنه لـه حد نـه واوښته، پـه هرې رسمي ويـنا او لـيکـنې کې بـه تـره کـي د "شـرق نـابغـه"، "د ګونـد روح" او "ستر لارښود" پـه لـوړو لـقبونـو يـادېـده. مـا يـو ځـل د انـيس ورځپاڼې پـه يوې ګـڼې کې د هغې پـه درې مخونـو کې دده نـوم پـه همدغـې لـقبونـو سره پېـنځه ديـرش کرتـه ولـيـد. د ښـار پـه هـرې دولـتي مـاڼۍ بـانـدې د تـره کي لـوی عکسونـه ځړول شوي وو، تـره کي ولـسي مـخورو تـه پـه لـېکچر ورکـولـو سره خـپل حکـومت او ګـونـد تـه بـې ساری خدمت وکړ. هـغومره، چې دی پـه دغه وخت کې وځلـېد، بـيـا هېڅکـله و نـه ځلـېد.

تـــرور او وژنـــې

پور تـه ويـناوې او تبـليغو نـه ددې لـپـــاره وو، چـــې خلـکو تـه د غـټو وعدو پـه ورکولـو سره د حکومت پـه اړه روغ نـيـتي پـيـدا شي، خو هـغـه څه چې انـسانـان پـــه ژوره تـوګـــه اغـېـــزمن کـــوي، پـــه دوی بـانـــدې د سياســت او پـروګــرام عمـلـــي کـــول دي. هغـــه څـــه چـــې نـويـو چـاروکيـو د امـنـيت او انـقلاب پـه نـامـه حـتـی د کودتـا پـه اولـو شپـو ورځـو کې د پـالېسۍ لـه مـخې وکړل، هـغومره بې ساري وو لـکه پـه لـږ وخت کې چې د دوی لـه خـوا د حکـومـت نـيول و. دغـه نـوي څه د چـــاروکيو پــه تېــره امنيــت چــاروکيو لـــه خـــوا د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانانو ډلې ډلې ترور او وژنه وه.
ترور او وژنه له کابل نه پیل شوه، که څه هم د نوي حکومت پر ضد نه فردي او نه ډله ییز عمل شوی و. د ثور په دیارلسم ماښام د نهو بجو په شاوخوا کې د پخواني حکومت د سرکسان په هغه ځای کې ووژل شول، چې د خلقیانو "انقلاب" ترېنه پیل شوی و: څرخي پله ته نږدې د ځلورمې زغرورې قوې هستوګنځی. په دغه ځای کې د پاچایي د وختونو صدراعظم او د پاندنیو چارو وزیر موسی شفیق، د تېر حکومت د بهرنیو چارو د وزارت مرستیال سید وحید عبدالله، د عدلیې وزیر او لوی څارنوال و فی الله سمیعي او یو څو نور د زغرورې قوې پخلنځي ته ورڅرمه د پولیګون په نامه ډګر کې له مېنځه یووړل شول. ویل شوي، چې د نوي حکومت د دفاع وزیر عبدالقادر او پرچمي افسر خلیل بابکرخېل هم هلته چیرې نږدې ولاړ وو. په یوه روایت خلیل په خپلې توپنګچې سره هغه وواژه او وروسته، چې په څرخي پله کې بندي شو، دغه وژنه یې په ویاړ سره یادوله.
موسی شفیق د مصر د ازهر په پوهنتون کې د لېسانس او ماسترۍ شهادتنامې او بیا د ممتاز محصل په توګه د امریکې د کولمبیا پوهنتون کې په مقایسوي حقوقو کې د ماسترۍ بله شهادتنامه حاصله کړې وه. په دې ډول دی د اسلامي او غربي حقوقو متخصص و. دی په پښتو، فارسي، انګرېزي، عربي او فرانسوي پوهېده. شاعر، لیکوال، نطاق او داستان لیکونکی او نوښتګر انسان و. د نومیالیو شخصیتونو لکه عبدالصمد حامد، سید شمس الدین مجروح او نورو په ملګرتیا یې د قانوني پاچایي د اساسي قانون له ابستلو نه وروسته، چې انګلستان ته په یوه رسمي سفر تللی و، د لندن پوهنتون د اسیا او افریقې پوهنځي استادانو او محصلانو ته یې د همدغه قانون په اړه په لوړه سویه وینا وکړه او پوښتنو ته ځوابونه ورکړل. لیکونکی هم هلته و، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

صدراعظمۍ په دوره کې موسی شفیق په دې لټه کې و، چې افغانستان په شوروي اتحاد باندې له مخ په زیاتېدونکي خطرناکې اتکا نه وژغورل شي او ایران او پاکستان ته په نږدې کولو سره د لویدیځ پر خوا واړول شي. د هغه په فکر چپیان هېواد ته خطر وو، ځکه یې د صدراعظمۍ په وخت کې تر فشار لاندې نیولي وو، خو محمد داود پرې زر کودتا وکړه. موسی شفیق د یوه ډینامیک مستعد او جذاب انسان په حیث خپلو دوستانو ته د اعتماد وړ او حتی د الهام منبع وه، خو چپي ګوندونه ور سره مخالف او پرچمي لویان یې دښمن وو. هغه شاید تر کودتا نه وروسته د کارمل په هدایت وژل شوی وي. په یوه روایت سره شفیق تر کودتا وروسته ددې پرځای، چې له هېواد نه ووځي، د تره کي دفتر ته د مبارکۍ ویلو لپاره لاړ. تره کي ورته د ویښ زلمیانو د وخت د غومره نږدې دوست و، چې فکر یې نه کاوه چې د هغه په واکمنۍ کې به ده ته ضرر ورسول شي، خو تره کي په دغه وخت کې په دفتر کې نه و او ده خپل د هویت کارد ورته پرېښود او هغه د کارمل لاس ته ورغی. کارمل د تره کي په غیاب کې د شفیق د نیولو امر صادر کړ، چې وروسته ووژل شو. دده په ځوانیمرګ توب سره افغانستان له خپل دغسې وړ بچي نه محروم کړی شو، چې د هغه اعتبار له مخې چې په وطن، په عربي او لویدیځو ملکونو یې لاره، وطن ته د شوروي یرغل نه وروسته بحران کې اساسي خدمت کولی شو.

وفي الله سمیعي هم یو وتلی عالم او د اصولي عمل سړی و. د ازهر پوهنتون نه له فراغت نه وروسته اول د کابل پوهنتون رییس او بیا د عدلیې وزیر او لوی څارنوال شو. د یوه ټینګ اعتدال مسلمان په حث له کمونزم سره مخالف او له عربي هېوادونو سره د افغانستان د نږدې کېدو په سیاست کې د محمد داود ټینګ مرستیال و، لکه هسې چې وحید عبدالله له لویدیځو ملکونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره د افغانستان د نږدې کولو په سیاست کې ټینګ و. داسې هم وحید عبدالله د بهرنیو چارو په وزارت کې د سمون راوستلو په لړ کې کوښښ کاوه، چې نه یواځې ددغه وزارت لېسانس دیپلوماتان، بلکې د نورو وزارتونو لېسانس ماموران د دیپلوماسۍ کورس په لوستلو سره د ماسټرۍ شهادتنامه ترلاسه کړي. د همدغه مقصد لپاره په دغه وزارت کې په لوړه سویه یو کورس پرانېستل شوی و، چې ما هم د پوهنتون د یو شمېر نورو استادانو په ملګرتیا ورته درس ورکاوه. وحید عبدالله له دغه کور سره د غومره علاقمن و، چې په ازموینه کې به یې د مشاهد په توګه ګډون کاوه.

په دغو کسانو باندې هېڅ تور نه و لګول شوی، یو هم محاکمه نه شو. یوه هم د نوي حکومت پر ضد عمل نه و کړی، دوی د نورو په شان له کورونو نه وایستل شول او له یو ځو ورځو بند وروسته په داسې حال کې، چې امنیت پر ځای و، له منځه یوووړل شول.

سیاسي آمران او لومړني ګوندي سازمانونه

د افغانستان د حکومتونو یوه ځانګړتیا د امن په حال کې هم نه یواځې د فعالو، بلکې د بالقوه مخالفانو ځپل دي. هغو حکومتونو دغسې کارونه ډېر کړي دي، چې دولتي واک یې په زور سره نیولی او بیا یې هغه د امنیت، خدمت او پرمختګ په نامه ځانله منحصر کړي او نور یې ترېنه بې برخې کړي دي. په دغسې حال کې د چاروواکیو لپاره له واک نه د خپلې خوښې استفادې امکان ډېر شوی، په تېره د هغو لپاره چې د خپلې ایډیالوجۍ له مخې چې دوی ته سپېڅلې ښکاري، خپل ځانونه په سمه لار روان او مخالفان بې لارې ګڼلي. دوی بیا په دې پسې شوي، چې په خپل فکر دغه بې لارې وځپي، بې له دې چې د قانون او اخلاق پروا وکړي. په دغسې حال کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو ته ممکنه نه وي، چې حتی د هغو پېښو په هکله هم چې د دوی په ژوند نېغ اثر کوي، د خپل ازاد فکر او وجدان له مخې اواز او چت کړي، دا خو لا پرځای پرېږده چې د هغو له مخې په عمل لاس پورې کړي.

په افغانستان کې د پاچا امان الله او پاچا محمد ظاهر له قانوني واکمنۍ پرته د څه کم سلو کلونو په بهیر کې لږ و ډېر همدغسې شوي. په دغې مودې کې د فرد حیثیت او ژوند د حکومتي قدرت په برابر کې، چې د پولیسو، سرتېرو، حاکمانو او عدلي محکمو په بڼه څرګند شوی، بې اهمیته شوي. په داسې حال کې، چې د حکومت د پیاوړتیا نه دمخه افغانان د ازادۍ له لوړې درجې نه برخمن وو. په نتیجه کې په افغانستان کې فردي استعداد چې د نامحدود انکشاف ظرفیت لري، انکشاف نه دی کړی یا په کافي اندازه انکشاف نه دی کړی. ځینو چې څه ځلا لرلې ده، په حکومتي چوکاټ کې یې دننه لرلې ده، خو څنګه چې حکومتي چوکاټ په اصل کې محدود وی، ددغسې افرادو انکشاف هم محدود و. ددغه محدودیت پایله هغه شوې، چې انګلیس فیلسوف جان ستوارت مل څه باندې یوه پېړۍ دمخه د هغه وړاندوینه کړې وه. هغه ویلي و، چې په اوږدې مودې کې د دولت ارزښت دهغو افرادو ارزښت دی، چې دولت تربڼه جوړ دی او هغه دولت چې خپل افراد کوچني کوي، ددې لپاره چې د هغه د لاس ارامې وسیلې وګرځي، که څه هم هغه به د ګټورو موخو لپاره وي، وبه مومي چې په وړو انسانانو سره لوی کارونه، نه ترسره کېږي.

تر ستوارت مل دمخه جرمني فیلسوف ایمانویل کانت ویلي و، چې هېڅ انسان باید د بل انسان د لاس اله ونه ګرځول شي. فرد او ژوند ته ددغه اهمیت او ارزښت د قایل توب له امله ده، چې د یهودو په لرغوني مذهبي او مدني قانون، تالمود کې راغلي، چې هغه څوک چې یو ځانګړی ژوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژغوري لکه چې ټوله نړۍ يې ژغورلې وي او هغه څوک، چې يو ځانګړی ژوند له مېنځه وړي، لکه چې ټوله نړۍ يې له مېنځه وړې وي.

د همدغه فکر له مخې ده، چې نن هم يو يهود بل يهود نه وژني او په زياترو لويديځو هېوادونو کې د انسان اعدام غېر قانوني ګرځول شوی دی. دغه فکر د يوې ټولنې د سالم توب لپاره اساسي اهميت لري، ځکه چې غېر يو ته يې ممکنه کوي، چې د ژوند د ښه کولو لپاره رغنده او ابتکاري کارونه وکړي. د لويديځ دغه حېرانوونکې پرمختيا شايد په اصل کې د همدغه فکر له مخې د ژوند کولو نتيجه وي.

خو په مسلمانې نړۍ کې يو مسلمان بل مسلمان وژلي، وژنه په پښتنو کې شايد تر هر بل ولس نه ډيره وي. يو پښتون نه يوازې بل پښتون وژني، د خپلې کورنۍ غړي هم وژني. وژنه د دوی د کولتور په تېره د تربوري او ګونديمارۍ غټه خاصه ده. دا شايد د پښتنو د بېرته پاتې توب او کمزورۍ اصلي عامل وي. په دغسې وژنې سره د ولس د خپل د سر او کاري کسانو له فکر، عمل او خدمت نه بې برخې کېږي او ټولنه په خاص ډول په انتقام سره په داسې کړکېچ اخته کېږي. دا په دغسې حال کې، چې د قرآن مجيد)د النساء سورت، 93_92 ايتونه(حکم دی، چې "مومن دې هېڅکله بل مومن ونه وژني" او "که څوک يو مؤمن په قصدي ډول وژني تل پاتې ځای يې دوزخ دی او د خدای تعالی غضب به پرې بانده او لوی عذاب به ورته تيار وي."

سره له دې هم هغومره د سر پښتانه چې په تربورۍ او ګونديمارۍ کې او داسې هم د حکومتونو له خوا او په دې وروستيو وختونو کې د ايډيالوجيکي او مذهبي تندلارو له خوا وژل شوي، په طبيعي مرګ سره نه دي له مېنځه تللي. دغسې وژنه د ثور له کودتا نه وروسته بيخي ډيره شوې ده.

خلقي حکومت تر کود تا وروسته د ملي مصؤنيت اداره لغو کړه، په دغه مقصد چې له دغې بدنومې ادارې نه ځان خلاص کړي او خلکو ته و ښيي، چې نور نو دغې ځپونکې ادارې ته ضرورت نشته. په معاصر افغانستان کې د امير عبدالرحمن، صدراعظم محمد هاشم او ترڅه حده د محمد داود په وختونو کې، چې درې واړه وطنپال زورواکان وو، د جاسوسي ځالو پراخېدل، د افغانانو بندي کېدل، ځورول او وژل د حکومتونو حتمي برخه شوې وه. تاريخ ښيي، چې اتوکرات يا په خپل سر زورواک حکومتونه او دغسې افراطي کړه سره تړلي دي. څومره چې دکتاتوري پياوړې وي، هغومره بنديخانې، وژنې، کړونې او وېرې ډېرې او شديدې وي. خلقي او وروسته پرچمي رجيمونه په دغې برخې کې تر ټولو دمخه ولاړل.

د ملي مصؤنيت د ادارې د له منځه وړلو مانا په عمل کې دا شوه، چې يواځې د هغې نوم له منځه لاړ شي او پرځای يې د شوروي د ک.ج.ب ډوله (اګسا) په نامه دغسې زوروره اداره تنظيم شوه، چې په بندي کولو، کړولو او وژلو کې يې هغه هم بې له محاکمې او شواهدو نه بې مسؤليته اختيار لاره. کوم هغه قانون، چې د هغه له مخې تر محاکمې وروسته د اعدام حکم د دولت د سروال له منلو نه وروسته اجرا کېده، په انقلابي ډول له منځه يووړل شو. د اګسا چارواکيو ته د "انقلاب ضد" افغانانو له منځه وړل هغسې مطلوب شول لکه د جګړې په ډګر کې چې د دښمن وژل مطلوب وي. ددغه مطلب لپاره د پوځ او څار ندوی او په عمومي ډول په هر اداري واحد کې سياسي آمران په پوره اختيار سره وټاکل شول. تره کي ويل، چې د هغو امر دده د امر په شان د اطاعت وړ دی. سياسي آمران په خپل فکر "انقلابيان" شول او له خپل واک نه يې د "ضد انقلاب" په ټکولو کې اعظمي استفاده وکړه او دوی د اګسا چارواکيو د "ضد انقلاب" په نامه بېحسابه

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانان د مرګ پنجو ته وسپارل.

د عامه ذهنیت پرخلاف د کودتا په لومړیو اوونیو کې د "ضد انقلاب" د ځپلو چارې تر څارندوی نه زیات د پوځي واحدونو کار شو، د پوځ جزاوتام)ټولي، کنډک، غونډ، لوا، فرقه(ته هم د شاوخوا ملکي سیمو څارنه وسپارل شوه. څنګه چې په پوځ کې غیر ګوندي افسران تر ګوندي افسرانو ډېر وو، حکومت له پوځ نه وېره لرله، نو د هغو افسرانو په څارنې باندې لنګر واچول شو، چې اخواني، ماوست او "تنګ نظره نېشنلستان" ګڼل کېدل. د غه افسران د " ضد انقلاب" په تور نیول کېدل او بې له محاکمې نه مجازات کېدل. په خلقي دوره کې ددغسې تورنو لپاره عدلي محکمه نه وه. په اکثرو کې بندیان وهل کېدل، کړول کېدل او وژل کېدل. دا ټول ددې لپاره، چې پوځ خلقي شي او حکومت حاکم وي. سره له دې هم پوځ خلقي نه شو یا هغسې خلقي نه شو، چې حکومت غوښتل. مخالفو افسرانو په څرګند ډول له "انقلاب" نه پلوي کوله، خو په واقع کې مناسب وخت ته په انتظار وو، چې قیام وکړي. دغسې قیامونه د هرات په فرقه کې، د جلال آباد په فرقه کې، د اسمار غرني غونډ کې او د بالاحصار په لوا کې وشول، چې وروسته به یې بیان وشي. هغومره نظامي قیامونه، چې د خلقي حکومت په لنډې دورې کې وشول، د بل هېڅ افغان حکومت په مقابل کې نه دي شوي. د "انقلاب ضد" افسران د کودتا په لومړیو اوونیو کې نه یواځې په کابل کې، بلکې په ټول افغانستان کې د ملي دفاع وزیر عبدالقادر په ټلیفوني امر له مېنځه وړل شوي دي.

له کودتا نه یوه اونۍ وروسته بندیان د غومره ډېر شول، چې چارواکیو ته یې ساتنه مشکله شوه. "د مۍ د میاشتې په شپږمه د افغانستان د وسله وال پوځ وزیر عبدالقادر] له شورویانو نه[مشوره وغوښتله، چې له ټولو بندیانو سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

څه ډول چلند وشي؟ په دغه وخت کې د پنديانو شمېر له لسو زرو څخه اوښتی و او شمېر يې لا هم زياتېده او بندي خانې ډکې وې... اندروپوف او ګروميکو د غه مسئله پولټ بورو ته وړاندې کړه. پولټبورو د اندروپوف وړانديز ومانه، چې د ک.ج.ب يو غړی چې له قادر... سره يې په اوږدې مودې کې اړيکې درلودلې، کابل ته له دغسې هدايتونو سره واستول شي، چې له بنديانو سره څنګه چلند شي؟ ميجر جنرال ل.ن.ګوريلوف]په کابل کې[د شوروي د نظامي متخصصانو د مشر په توګه غوره شو.[26]"

په ملکي ادارو کې هم لومړني ګوندي سازمانونه جوړ شول، په کابل پوهنتون کې سربېره پر هغه سازمان چې د پوهنتون په مرکز کې جوړ شو، په هر پوهنځي کې هم يو ګوندي سازمان جوړ شو. د ګوندي دستور له مخې دغو سازمانونو د نده لرله، چې ګوندي پرېکړې غړيو ته ورسوي او پر هغو بحث وکړي او وګوري، چې اړونده اداره چارې د حزب د هدايت له مخې پرمخ بوځي، خو په واقع کې دغو سازمانونو د نده دا شوه، چې دوی د خپلو اړوندو ادارو مامورانو وڅاري او مخبري يې وکړي. مخبري د شخصي کتنو له مخې هم کېدله. څنګه چې ګوندیان په ټوليز ډول پر ځان ناډاډه او د ټينګې کمونستي جذبې خاوندان وو، شخصي اړيکيو او امنيتي وضعې ته يې ډېره پاملرنه کوله. کله به چې د يوه ګوندي په راپور سره تورن بندي نه شو، بيا به هغه په نورو سازمانونو کې خپل ګوندي ملګري هڅول، چې د تورن په اړه دې هم راپور ورکړي، چې بندي شي. په دغه حال کې د دوی لپاره د خپلو مربوطو ادارو د غړيو او په واقع کې د هر چا په اړه د اطلاعاتو ټولول مهم شول. دوی په مرکز کې له امنيتي مقامونو او بيا له اکسا سره لار پيدا کړه، د ځينو مؤسسو آمران د همدغه ارتباط له امله د اکسا معاش لرونکي ماموران هم شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زیاترو خلقي کوندیانو په خپلو سیمو او ادارو کې خپل پخواني مخالفان ترټل او حتی د مرګ پنجو ته سپارل. دغه کار دوی د اګسا له لارې کاوه. د اګسا چارواکیو استادان د پوهنتون له انګړ نه په ګړندیو موټرونو کې وړل، چې یو یې ما په خپله هم لیدلی و. په دغه اړه زه د کابل پوهنتون د ادب پوهنځي په باب یو څه په زغرده ګړېدلی شم، چې هلته مې د تاریخ درس ورکاوه.

محمد طاهر علمي د ادبیاتو د پوهنځي مرستیال او وروسته سروال د اګسا معاش خور و. دی چې د ننګرهار د شینوارو د ګلاپي له جولایانو نه و، د افغانستان د وړیا او عمومي پوهنې له برکته په وطن کې لیسانس او په شوروي اتحاد کې ماستر شوی و. دده په ټلیفون سره به د اګسا غړیو استادان او محصلان اګسا ته بېول. علمي د پوهنتون د لیلیې په تشنابونو کې تورن محصلان د شپې له خوا هم بندي کول او په سبا به یې د اګسا مامورانو ته سپارل. د ثور له کودتا نه یوه اونۍ وروسته محمد طاهر علمي د خپل پوهنځي د درویشت تنو استادانو یو لست په خپل قلم د پوهنځي سروال محمد حسن ضمیر ساپي ته وړاندې کړ، چې د هغه له مخې ځوک بندي، ځوک له وظیفې نه ګوښه او ځوک په کور کې کېنول شي. ضمیر ساپی هک پک شو، د هغه په سپارښتنه یې عمل ونه کړ، خو دی چې د پرچم ډلګي ته منسوب و، په ځان وډار شو. ددې لپاره چې ژوند یې خوندي وي، وروسته له دې چې د لوړو زده کړو وزیر محمود سوما یې له موضوع نه خبر کړ، د پوهنځي سروالي پرېښوده او د افغانستان د علومو د اکاډمۍ غړی شو. علمي که څه هم پوهندیار و، د هغه پر ځای د پوهنځي سروال وټاکل شو. علمي د خلقي حکومت تر پایه پورې ډېر استادان او محصلان اګسا ته وسپارل، چې هلته بندي شول، وکړول شول او له مېنځه یووړل شول او لږ یې ترېنه ژوندي راووتل. په وژل شویو استادانو کې یو هم غلام

غوث شجاعي و، چې په جرمني کې يې يوولس کاله زده کړه کړې وه او په فلسفه کې يې د ډاکټرۍ شهادتنامه ترلاسه کړې وه. دى د لوړ استعداد خاوند، هېوادپال افغان او يو خوښ طبعه ډيناميک ځوان و. ليکوال و، شاعر و، مترجم و او څېړونکى هم و. په شوق سره يې استادي کوله او په محصلانو باندې هم ګران و. ما په ټول عمر کې بل څوک دده په شان له نزاکت نه ډک ټوکمار او غوريالى نه دى ليدلى.

د ادبياتو پوهنځي په نورو وژل شويو استادانو کې خان اباد وزيري، امير محمد ياد (ارملى)، محمد علم مله بار، خانباز تڼيوال او داسې هم د طب پوهنځي استاد محمد هاشم مهربان د شخصي دوستانو په حيث ماته نه هېرېدونکې څېرې دي. د ادب په پوهنځي کې محصلان تر استادانو ډېر نيول شوي او تري تم شوي دي. د نورو پوهنځيو استادان او محصلان هم د ادب د پوهنځي د استادانو او محصلانو په تناسب بندي شوي او له مېنځه وړل شوي دي. د څرخي پله په زندان کې مې د خلقي حکومت د لوړو زده کړو وزير محمود سوما وپوښته، چې ولې يې د استادانو او محصلانو د نيولو مخه ونه نيوله؟ هغه وويل، چې دغه موضوع دده له واک نه لوړه او د ګوندي منشيانو کار و، خو د لوړو زده کړو د وزير په توګه دا دده وظيفه وه، چې د پوهنتون د استادانو او محصلانو د غېر قانوني بندي کېدلو مخه ونيسي او لږ تر لږه محمد طاهر علمي او د هغه په شان د پوهنتون نور کسان کنټرول يا له وظيفې نه ګوښه کړي، خو ده په دې اړه هېڅ و نه کړل او طاهر علمي ته بيا نورو دغسې جزا ورکړه، چې ګومان نه کوم په نړۍ کې به بل چا ته دغسې جزا ورکړل شوې وي. طاهر علمي د پرچمي رجيم په پيل سره له شينوارو نه د پېښور پر لور وخوځېد، چې د خپلو جنايتونو له جزا نه ځان وژغوري، خو دى په لار کې د کوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسلامي تنظیم مجاهدو ته په لاس ورغی. په یوه روایت مجاهدو علمي د یوه هسک غره سرته بوته، هلته یې د هغه لاس او پښې ټینګې وتړلې او مخ ښکته یې ټېل وهه. محمد طاهر علمي بیا چا ژوندی ونه لید.

د پرچمیانو ځپل کېدل

لکه چې دمخه مې ویلي، پرچمیان او خلقیان سره له دې چې د یوه ګوند غړي وو، له اول نه سره وران وو. د اختلاف غټ لاملونه یې درې وو: د دوی د ګوندګیو ترکیب، له شوروي اتحاد سره اړیکي او د لویانو په تېره د کارمل او امین ترمېنځ اختلاف. د دوی د ډلو په ترکیب دمخه ګړیدی یم. په دې هم غږیدلی یم، چې پرچمیان شوروي اتحاد ته زیات وفادار او شوروي اتحاد هم غوښتل، چې پرچمیان حکومت په لاس کې ولري، خو څنګه چې کودتا په اصل کې خلقیانو کړې وه، هغو نه غوښتل پرچمیانو ته په حکومت کې برابره برخه ورکړي، خو د شوروي اتحاد په هڅونې یا فشار سره د غه کار ته اړ شول. شوروي اتحاد او پرچمي لویان په د غه امتیاز هم قانع نه وو. د اقبال وزیري په وینا، ک.ج.ب والو "... د ثور د انقلاب د بریالیتوب له لوړۍ شېبې څخه د خلقیانو پر ضد دسیسې جوړې کړې." (27) پرچمیانو د حکومت له جوړیدلو نه درې ورځې وروسته اول د کورنیو چارو وزیر نور محمد نور په دفتر کې او بیا په بادام باغ کې د کوپراتیفو په ریاست کې غونډې وکړې. په وروستۍ غونډې کې د شوروي سفارت کوم مامور هم ګډون کړی و. پرچمیانو وروسته په پغمان کې د همد غه مطلب لپاره خپله ګوندي کانګره جوړه کړه (28). تر هغه دمخه دوی د ک.ج.ب له مامورانو سره په ګډه د خلقي حکومت په بدنومي کولو پیل کړی وو او د نجم الدین کاویاني په روایت کارمل دستور ورکړی و، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

"تخریب، تخریب، باز هم تخریب.(29)" دغه څه به څکه رښتیا وي، چې کارمل د امین له لاسه بې واکه کېده او بې اهمیته کېده. د دوی ترمېنځ اړیکې له پخوا نه ترخې وې.

د دوی اختلاف په اصل کې د مفکورې و، چې ورو ورو یې شخصي او نورې بڼې هم پیدا کړې. امین په اصل کې نېشنلست او کارمل په اصل کې سوویټیسټ وو. د سیاست په ډګر کې کارمل په شوروي اتحاد او امین په خپل ګوند ولاړ وو. کارمل له پاچا محمد ظاهر او محمد داود سره هم لیدل. په داسې حال کې، چې امین په خپل ولس په تېره په پښتنو او له امو نه تر اباسین پورې په لوی افغانستان باندې ټینګ وو(29الف).

په دغه حال کې کارمل او پلویانو یې امین "فاشست" او په عین حال کې د سي.آی.ای "ایجنټ" باله، په داسې حال کې چې امین کارمل د پنجابي طاهر پهلوان کړوسی ښوده او ویل یې، چې هغه په اصل کې افغان نه، بلکې "مطلق یو ایجنټ" دی(30). د افغانستان د ټولو اساسي قانونو له مخې هر څوک چې د افغانستان تابعیت ولري، افغان دی، خو لکه څنګه چې لیدل شوي دي د مهاجرو په زوزاد کې افغانستان ته د رښتین توب او وفادارۍ احساس ډېر ضعیف وي. کارمل د یو شمېر نورو افغانانو په شان له مهاجر نسل نه و، نیکه یې محمد هاشم پر 1879 کې له انګرېزي پوځ سره د هندوستان له کشمیر نه افغانستان ته راغلی و(31). کارمل، چې په 1957 کې د ک.ج.ب ایجنټي منلې وه، په دې فکر و چې افغانستان د شوروي اتحاد شپاړسم جمهوریت وګرځوي(32). د عبدالقدوس غوربندي دغه وینا سمه ده، چې "کارمل منبع و منشا قدرت حزبی را در خارج از حزب [در اتحاد شوری] جستجو میکرد و برای بدست اوردن اعتماد آن از هیچگونه جدوجهد دریغ نمیکرد.(33)"

(c) ketabton.com: The Digital Library

کارمل د ثور ترکودتا نه دمخه کوښښ کاوه، چې امین له ګوند نه واېستل شي، دا هغه وخت و چې د امین او کارمل نزدې ملګرو د یو بل پر ضد تبلیغ کاوه او موضوع د تحقیق لپاره د تفتیش کمیسیون ته وسپارل شوه، چې مشر یې د ستیګیر پنجشیری و. دغه کمیسیون په پای کې دې نتیجې ته ورسېد، چې "... امین د]علي احمد[خرم په ترور کې لاس درلود او باید له ګوند نه واېستل شي." سیاسي دفتر د ځلورو رایو په برابر کې په شپږو رایو د کمیسیون فیصله تایید کړه، خو عمومي منشي نور محمد تره کي، چې په امین ولاړ و، وخت وغوښته او فیصله په دې عملي نه شوه، چې امین کودتا وکړه. وزیري له ګوند نه د امین د ایستلو حرکت په اصل کې د ک.ج.ب دسیسه ب، لي، ددې لپاره چې د خلق ګوندګی ناتوان او په نهایت کې قدرت ته د کارمل د رسېدلو لپاره لار هواره شي. دی لیکي، چې "ددې په ځنګ کې غلام دستګیر پنجشیري هڅه وکړه، چې په ګوند کې د بې باوري او بې اتفاقی اور ته لمن وو هي، چې پخوا په ګوند کې موجود وو.... ځکه چې د خلق یانو په منځ کې د ګوند دننه د زړ غون فرکسیون و، چې د امین پر ضد یې فعالیت کاوه، ولې په واقعیت کې ددغه فرکسیون شاته درې تنه، چې اصلي محرک یې پنجشیری و او صالح محمد زیری او عبدالکریم میثاق هم ورسره ملګري وو، ولاړ وو... په پای کې د حفیظ الله امین او د هغه پلویانو ته د ګوند د ضدیت تر نوم لاندې دوسیې جوړې شوې او د امین د ایستلو د سند مسوده د میثاق له خوا ولیکل شوه."[34] دغه روایت د زیري له روایت نه یو څه توپیر لري، خو د دواړو اصلي ټکي له ګوند نه د امین ایستل و، چې امین د هغه په برابر کې د "افغانستان د ملي دموکراتیک ګوند" په نامه په خپلې مشری سره د بېل ګوند بنسټ کې ښود، چې د مرکزي کمېټې غړي یې محمود سوما، منصور هاشمي، عبدالرشید

(c) ketabton.com: The Digital Library

جلیلي، صدیق عالمیار، راز محمد پکتین او صاحبجان صحرایي وو.[35]"

د خیال محمد کټوازي په وینا، پنجشیري د کودتا "په همغه اوله ورځ... د تره کي او امین په څنګ د کارمل پر ضد دریځ بدل کړ." له دواړو سره یې پښتو ویل پیل کړل او امین ته یې غوږه مالي کوله. په خپله کارمل هم، چې هر وار امین لیده، مخ مچی یې ورسره کاوه او دواړو ورنه منه کوله، چې له مرګ نه یې ژغورلي دي. امین تره کي ته، چې ورنه یې غوښتي و، له کارمل سره ښه وضع وکړي، وویل "... نور لا څه وکړم، چې هره پلا مې ووینې، د مخ مچي روغ بړ راسره کوي." زیری لا وایي، چې په دغه وخت کې "ملګري ډلې ډلې شول او هر یوه امین ته ځان نژدې کاوه." دی دا هم وایي، چې "زه په وجداني توګه د امین په اړه له بد نظر څخه پښېمانه وم او له ځان سره مې ویل، چې په دې سړي کې دومره استعداد و، چې د ګوند په غیاب کې یې انقلاب ترسره کړ او موږ ټول یې له مرګ څخه خلاص کړو.[36]"

خو د امین او کارمل ترمنځ بې اعتمادي رښتینې او ژوره وه، هغه وروسته له هغه برالا شوه، چې امین او وطنجار په یوې لویې غونډې کې په پولي تخنیک کې څرګنده کړه، چې د "ثور انقلاب" یواځې خلقیانو کړی او پرچمیانو پکې برخه نه ده اخیستې. تر دغه وخته پورې رسمي نظر دا و، چې کودتا د ګوند له خوا د تره کي په لارښودنه بریالۍ شوې ده، خو امین لا تر کودتا وروسته د اتحاد په نامه د کورنۍ چارو وزارت د امنیني لوی قومندان محمد داود تږون له لارې له پرچمي قومندان صمد ازهر نه د پرچم د پوځي او پولیسي افسرانو لستونه ترلاسه کړي و، نو امین ته د پرچمي ګوندګي قوت چې ډېر نه و، معلوم و. له همدې امله به هم و، چې امین

(c) ketabton.com: The Digital Library

له کود تا نه وروسته سره له دې چې د ک.ج.ب په سپارښتنه يې منلې وه، چې پرچميانو ته به په حکومت کې برابره برخه ورکوي، خو په ګوند، حکومت او په خاص ډول په پوځ کې يې د خپل ګوند دريځ ټينګ کړی او کارمل بېواکه ګرځولی و. کارمل تر دې حده پورې بېواکه شوی و، چې د جون په اتلسمه يانې درې اونۍ وروسته له هغه چې د پولټبورو د يوې پريکړې له مخې دواړه ګوندګي يو موټی شوی ګوند ګڼل شوی او حتی د "خلق" او "پرچم" د نومونو اخيستل منع اعلام شوي و، د تره کي په شتون کې پوزانوف او ورسره يو څو نورو شوريانو ته شکايت وکړ، چې "زه په حکومت او ګوند کې له نور محمد تره کي نه وروسته دويم مقام لرم، خو سره له دې هم زه نه پوهېږم چې په هېواد کې څه واقع کېږي؟ دوی زه ګوښه کړی يم، زه له بانديني او دننني سياست سره سر او کار نه لرم. زه لکه چې په طلايي قفس کې اوسم. دا د يوه کمونست په توګه زما لپاره لويه تراجيدي ده." هغه دا هم وويل، چې "وضع د ګوند د ټوټه کېدلو په لور روانه ده، هر څه د حکومت او پوځ لاسونو ته درومي."(37)

له بلې خوا خلقيانو پرچميان په حکومتي ضد عملونو تورنول، تره کي لا ويل، چې "حتی تر انقلاب نه دمخه مو پر پرچميانو اعتماد نه کاوه او له پرچميانو سره اتحاد يواځې فرمايشي و. دوی په پاځون کې نږدې هېڅ رول نه لاره، خو د انقلاب له بريالي کېدلو نه وروسته د پرچميانو مشر ببرک کارمل په ټينګه وغوښتل، چې د وزارتونو او ځانګو لوړ مقامونه دې سره برابر ووېشل شي." تره کي دا هم وويل، چې کارمل "...ادعا کوله چې د ګوند په جوړولو کې يې د مشري رول لوبولی، څرګندوله يې چې که تاسې پوځ لرئ، ګوند مونږ ته راکړئ." په هغه سربېره وروسته له هغه، چې د دوی غوښتنې و نه منل شوې، دوی ترټل چې پاځون به وکړي. په دغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

حال کې تره کې او امین ښکاره کړه، چې اوس یواځې یوه لار پاتې ده، یا دوی یا موږ.[38]

په دغه حال کې کارمل د خپل او خپل ګوند سیاسي ژوند د شوروي اتحاد په قوت کې لیده، شوروي اتحاد هم د کارملیانو شاته ولاړ و. د وزیري په وینا "د شوروي اتحاد مشرتابه د ببرک ډله دې ته هڅوله، چې څومره زر کېږي، له خلقیانو څخه سیاسي واک ترلاسه کړي.[39] "پروګرام دا شو، چې پرچمیان به په خلقیانو کودتا کوي.

نبي عظیمي، چې تر او سه هم پرچمي پاتې شوی، د کودتا شکل په دې ډول بیانوي: "په داسې حال کې چې د پرچمي لو یانو د سفیر ک ېدلو اوازې روا نې وې، د کودتا موضوع ټینګه ونیول شوه. عظیمي، چې په دغه وخت کې په غزني کې د څوارلسمې فرقې قوم‌ندان و، د پرچمي عبدالوکیل له خوا کابل ته وغوښتل شو او هلته یې ورته هدایت ورکړ، چې "نظر تمام اعضای حزب این است که در صورتیکه امین در تصمیم خود پافشاری نماید، اردو قیام مسلحانه را علیه امین اغاز نماید." وکیل دغه "پاڅون" په دې ضرور ګاڼه، چې امین "در نظر دارد تمام پرچمی هارا از رهبری ای صفوف از صحنه خارج و بصورت فزیکی به نام خاینین بانقلاب ثور از بین ببرد." عظیمي دا هم لیکلي، چې "من به وکیل گفتم اگر راه ها و وسیله های دیگری سراغ ندارید، من حاضرم. اما تاکید میکنم که انتخاب این راه خون ها بسیاری را خواهد ریخت [ریختاند] و فرجام ان بسیار تاریک است. وکیل خوشنود گردید و رمزی بین ما تعیین شد.[40] "

نبي عظیمي وروسته د غزني په فرقه کې ټول پرچمي افسران، چې شمېر یې د هغه په وینا لږ نه و، د حکومت پر ضد پاڅون ته وبلل. "آنها بدون تردید حاضر گردیدند که در صورت رسیدن

(c) ketabton.com: The Digital Library

دستور بخاطر انتقام گرفتن از امین و حمایت از ببرک کارمل داخل اقدام شوند." دی دا هم وایي، چې "ما پلان دقیق اما ساده یی طرح کردیم که نکات اساسی آن را گرفتاری افسران مخالف، مسلح ساختن فرقه و ترک نمودن وضع الجیش فرقه بخاطر جلوگیری از بمباردمان هوایی تشکیل میداد.(41)" خو کارمل طالع من و، چې ترڅو دی په کابل کې و، ملګرو یې په کودتا لاس پورې نکړ.

د محمود سوما په روایت امین "غوښتل چې ببرک کارمل او په کودتا کې نور کسان بندیان کړي، خو د نور محمد تره کي له مخالفت سره مخامخ شو." په دې اړه تره کي له پوزانوف سره مشوره وکړه، چې لکه هغه دده آمر وي. پوزانوف دوه مشورې ورکړې: یوه دا چې کارمل په چکوسلواکیه کې او ملګري یې په نورو هېوادونو کې د سفیرانو په توګه واستوي. بله دا چې د غه ټاکنې باید په دموکراتیکه توګه ترسره شي، خو څنګه چې په دغه مهال کې د سیاسي دفتر زیاتره غړي د کارمل په خوا وو، تره کي خپلو پلویانو ته دنده ورکړه، چې هغوی راواړوي. هغوی په دغه کار کې بریالي شول. "بیا همدغو ټولو ملګرو ته د تره کي له خوا هغسې فیډتې و غبرول شوې، چې د ببرک ډلې د کودتا د جریان خبرې پکې ثبت شوې." او چې هغو ته دا هم وویل شول، چې هغوی د پوزانوف په مشوره سفیران کېږي، هغه د سیاسي دفتر په غونډه کې دغه وړاندیز په زیاترو رایو ومانه(42). بیا نو کارمل پراګ ته، محمود بریالی اسلام آباد ته، عبدالوکیل لندن ته، نور احمد نور واشنګټن ته، نجیب الله تهران ته او اناهیتا بلګراد ته د سفیرانو په توګه واستول شول. دلته د دوو ټکو یادول ضروري ښکاري: یو دا چې په یوې داخلي موضوع یې د یوه خارجي هېواد سفیر دخیل کړی شو او بله دا چې که هغوی په رښتیا کودتا کوله، له ملک نه دباندې په ښه نامه ووتل او مصؤون شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو دننه په وطن کې نور پرچمیان کرار نه شول او د پخوا په شان یې په پټه غونډې کولې. څنګه چې دوی نږدې ټول ښاریان وو، غونډې یې د خلقیانو لپاره د اندیښنې وړ شوې. سره له دې چې ګوندي حوضې د څارندوی په شان په ښار کې ځای پرځای جوړې شوې او فعالې وې. لومړني ګوندي سازمانونه غیر له هغو څخه وو، چې په حکومتي څانګو او هم د هستوګنځیو په سیمو کې په زیات شمېر فعال وو. ددغو ټولو له لارو ښآریان څارل کېدل. سره له دې هم څنګه چې خلقیان ساراني او اطرافي وو، هغو ته ګرانه وه چې ښاري پرچمیان تر ډاډمنې څارنې لاندې ونیسي.

وضع داسې وه، چې لکه د اطرافي حاکمانو او ښاري مخالفانو ترمېنځ جنګ وي. په همدغه ګیر او دار کې د اسد د میاشتې په 28مه (اګست 1978) حکومت په کابل کې د خلقي نظام پر ضد د ځینو پرچمي لویانو د کودتا خبر خپور کړ. په اول سر کې د دفاع وزیر جنرال عبدالقادر لوی درستیز شاهپور احمدزی او د جمهوریت د روغتون سر طبیب میر علي اکبر ونیول شول او وروسته د پلان وزیر سلطان علي کشتمند او د فوائد عامې وزیر محمد رفیع ونیول شول. ددغو بندیانو "اعترافونو" فوتوکاپي ګانې په ورځپاڼو او وروسته په کالنۍ کې خپرې شوې، چې د خلق حکومت په هکله یوه ډېره غټه سرچینه ده. ددغو "اعترافونو" له مخې کارمل پخوا له دې چې له وطن څخه بهر شي، عبدالقادر او نورو ته د کودتا کولو دستور ورکړی و. د کشتمند د "اعتراف" له مخې دغه وخت د کودتا لپاره شرایط برابر شوي وو. "از انجائیکه دولت کنونی از راه سو شلزم دور میرود، مردم ناراضی هستند، یک قیام عمومی سرتاسری در تحت رهبری قادر خان باید صورت بگیرد. در دولت جدید باید تمام نیروها و عناصر ناراضی بشمول خلقی هائیکه موافق باشند، تحت یک اتحاد عمومی یک دولت

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنام جمهوری دموکراتیک خلق افغانستان را بوجود بیاورند."[43] په کودتا کې به بنسټیز رول د پېنځلسمې زغرورې قوې وي، چې د ډگرمن هدایت الله، محمد رفیع، فاروق او خلیل په سروالی نظامي کودتا د اختر په ورځ پیل کړي. په داسې حال کې چې کشتمند به په ښار کې د مظاهرې لارښودنه کوي. اطرافي پرچمیان به په خپلو سیمو کې په کار لاس پورې کوي او داسې نور... د بریالیتوب په حال کې به د نوي دولت سروال او د ملي دفاع وزیر عبدالقادر وي. د کشتمند د لیکنې له مخې کارمل هغه په ځان مَېن گڼلی او په دغې وعدې سره یې د هغه همکاري جلبه کړې ده. د کتوازي په وینا عبداقادر ترپایه پورې خلقي و.

دا چې کودتا په دغه ډول ترتیب شوې وه، یقیني نه ده. دا هم یقیني نه ده، چې دغو پرچمیانو به چې لویان یې له وطن نه بهر وو، په رښتیا کودتا کوله. د تورنو خپاره شوي اعترافونه د واقعیت ځرگندوی کېدلی نه شي. د خلقیانو په وخت کې لکه وروسته د پرچمیانو په وخت کې اعترافونه په زور او کړاونو سره ترلاسه کېدل. په هغه وخت کې کلکه اوازه وه، چې له کشتمند نه د اعتراف ترلاسه کولو لپاره د هغه مېرمن یې ورته حاضره کړې وه، چې که اعتراف ونه کړي، سپکاوی به یې وشي. ددې خبرې مانا دا نه کېږي، چې تورنان به په کړول کېدو سره هم رښتیا ووایي. دوی هغه څه وایي، چې ورنه غوښتل کېږي او له دوی نه هغه څه غوښتل کېږي، چې په هغو سره په سختو جزاگانو محکوم شي. خلقي مستنطقینو ته هر تورن "خاین" و او دوی خپله دنده گڼله، چې له هغو نه همدغسې اعتراف ترلاسه کړي. مستنطق غلام صدیق تورن عبدالغني ساپي ته ویلي و، چې "خاینینیکه اینجا نزد ما حاضر ساخته میشوند، همه انکار مینمایند، (ما) مجبوراً انها را شکنجه میدهیم."

(c) ketabton.com: The Digital Library

کودتا یا نه کودتا د کودتا په نامه د پرچمیانو بندي کېدل د نورو پېښو لپاره لار هواره کړه، چې تر ټولو مهمه یې د نورو پرچمیانو بندي کېدل او پټېدل وو. د بندي کېدلو لړۍ تر میاشتو میاشتو اوږده شوه، پرچمي فعالان هم له خپلو کورونو او هم له ادارو نه ورک کېدل او اکسا ته سپارل کېدل. په دغې فضا کې ځرګند پرچمیان اړ شول، په ورځپانو او غونډو کې خپل پراري لویان وغندي. یوه یې لا په یوه لوړ پوړي غونډې کې د امین په مخ کې پرچمي لویان د درباریانو، اشرافو او داسې نورو نومونو وغندل او په خپله کارمل یې د امپیریلزم توري چترۍ ته پناه وړونکی وښود. ځرګندو پرچمیانو او هغو چې د پرچمي توب ګومان پرې کېده، په ورځپانو او غونډو کې پراري پرچمي لویان په سپکو نومونو یادول. په غندنې کې د پرچم مخالفان تر ټولو دمخه وو. دوی په خاص ډول کارمل سخت غنده او د "دربارمل"، "دربارغل"، "ارستوکرات"، "پردي" د "پردیو ایجنټ" او په داسې نورو نومونو یادوه. په دغه تبلیغ کې عبدالمنان ملګري، چې یو زړور ممثل او زما په وخت کې د پښتو ټولنې د کابل مجلې په اداره کې کاتب و، پوره نوم ایستلی و. په دغه وخت کې په کابل کې د پرچمیانو د ټکولو لویه مسابقه روانه وه، خو محمود بریالی په مسکو کې د ک.ج.ب یوه مامور نیکراسوف ته ویل، چې په دغې مسابقې کې "دغسې کسان کړول کېږي، چې شوروي اتحاد ته په مطلق ډول وفادار دي."[44] په هر حال په دغې مسابقې کې هغومره، چې په پرچمیانو پسې ډول ډول پرپاګندونه وشول، په افغانستان کې بل هېڅ وخت دغسې پروپاګندونه نه دي شوي.

پټو پرچمیانو هم د حکومت په تېره د امین پر ضد پروپاګندونو باندې زور واچوه. دوی امینیان "فاشستان" بلل او په خپله امین یې د سي.آی.ای

(c) ketabton.com: The Digital Library

"ایجنټ" ګاڼه. په عین حال کې حکومت پرچمي سفیران "خاینان" اعلام کړل، موقوف یې کړل او له افغان تابعیت نه محروم کړل. دا یې هم څرګنده کړه، چې دوی د سفارتونو نغدې پیسې غلا کړي. دوی په رښتیا هم دغه اختلاس کړی و. نور احمد نور وروسته ددغو پیسو مجرایي له خپل پرچمي رجیم نه واخیستله. په دغه دلیل، چې هغه غلا کړې پیسې یې په ګوندي چارو لګولي دي. د پرچمیانو د ادعا له مخې نږدې یو نیم زر پرچمیان بندي شوي، چې څه یې له منځه وړل شوي وو، خو دا غټه مبالغه ده. شوروي مشاورانو نه غوښتل، چې د غومره ډېر پرچمیان بندي او اعدام شي، خو په دې کې شک نشته، چې امین غوښتل پرچم د یوه تنظیم په توګه له منځه یوسي او د دوی له لارې افغانستان د شوروي اتحاد له احتمالي خطر نه وژغوري. له نومیالیو بندیانو نه میر علي اکبر او شاهپور احمدزی اعدام شول. احمدزي په دې ځکه اعدام شوی وي، چې دی د لوګر د نامتو فرقه مشر عبدالغني احمدزي کورنۍ نفوذناک قومي مشر و، په اصل کې د کمونزم مخالف و. دی پخوا د محمد داود له معتمدانو څخه و او هغه "...محمد داد خان را بار بار از تحریک و دسیسه سازی اطرافیان کمونستی اش و کشتار و زندانی کردن مردم بیگناه بر حذر میداشت."[45]

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېیم څپرکی

سور بېرغ او درې وروستي فرمانونه
یا
له ولس سره د حکومت مقابله

حکومت د شپږم فرمان تر ایستلو پورې د حکومتي جوړښتي مسئلو، د محمدزي واکمنې او ماوستي ډلو په ځپلو بوخت او په پېښو یې لاس بر و. په همدغه وخت کې یې د خلکو د ښېګڼې لپاره هم یو څه وکړل، لکه د عمومو د اندېښنې وړ د اتم ټولګي د کانکور لغو کول، د کانکور وهلو لپاره بسپنه ټولول او د بسپنې په پېسو سره د هغو لپاره یوه لېسه پرانېستل او په کابل او شاوخوا کې د محمد داود د وخت د جنايي بنديانو ازادول، خو په وروستي کار سره د حکومت په اړه د خلکو شک پیدا شو. هغه درې زره بندیان، چې په کابل او ولایتونو کې د جوزا د میاشتې په 28مه د فرمان له مخې ازاد شول او د نورو د بند موده لږه شوه، جنايي یانې هغه بندیان وو، چې د قتل، غلا او دغسې نورو جنایتونو په تور په محکمو کې محکوم شوي وو. حکومت په دې اړه تر دې حده نندارې جوړې کړې، چې حتی د هغو دوسیې او دفتري پاڼې یې د خلکو په غونډو کې وسوځولې. آوازه شوه، چې حکومت غواړي د ولس په تاوان جانیان له ځان نه خوښ کړي. په داسې حال کې، چې جانیان په هر رجیم کې جانیان دي. دا هم ویل کېدل، چې که حکومت په رښتیا د اصلاح په

(c) ketabton.com: The Digital Library

فکر واى، له جانیانو نه به یې ضامنان ترلاسه کړي واى، چې بیا به جنایت او د قانون پرخلاف عمل نه کوي. دا چې دغومره ډېر جانیان په زندانونو کې پراته وو، د پخواني حکومت په لمن کې یو تور داغ و. د همدغه داغ له امله به هم و، چې د ثور له کودتا نه وروسته په ټول ملک کې دغسې یو غورځنګ و نه لیدل شو، چې د محمد داود په پلوی عمل وکړي.

په هر حال، اوس اندېښنه دا شوه چې حکومت ولې د غه جانیان د نورو جرمونو د کولو لپاره ازاد او په ولس حواله کړل؟ د حکومت په اړه په دې هم شک پیدا شو، چې سیاسي بندیان یې ازاد نه کړل، په داسې حال کې چې په افغانستان کې د رواج له مخې د رجیم په بدلېدلو سره سیاسي بندیان خوشې کېدل او له دغه حکومت نه هم دغه هیله کېده، خو د غه انتقادونه او نارضایتونه د ذهن په ساحه کې محدود وو او که حکومت نور پارونکي کارونه، نه واى کړي، پر ضد به یې عمل نه واى شوى، خو له هغه وروسته حکومت په دغسې پارونکو کارونو لاس پورې کړ، چې د هغو له امله نژدې ټول ولس د حکومت پر ضد فعالیتونو لپاره په پښو ودرېد.

سور بېرغ

د تلې د میاشتې په 27مه (اکتوبر 1978) د ځلورم فرمان له مخې، چې دمخه ایستل شوى و، د کابل په ښار کې نوى بېرغ په ډېر لوړ شان سره جګ شو. د هغه لپاره نه یواځې لوړ پوړي ګوندي او حکومتي کسان، بلکې حکومتي ماموران، د لوړو زده کړو مؤسسو محصلان، د ښوونځیو شاګردان، ښاریان او د شش کراهۍ بزګران په ښه تنظیم سره په پښتونستان واټ او شاوخوا کې سره غونډ شول. د ټولو خلکو شمېر له حساب نه وتلى او ډېر و. خلک ډله ډله د مني په یوې ښکلې لمر یزې ورځې کې د ارګ د ختیځ وره ترمخه، چې هلته لیرې حکومتي او ګوندي لویان د نور محمد تره کي په

(c) ketabton.com: The Digital Library

سروالی په لېسو درېشیو کې د شوروي لویانو په شان قطار ولاړ وو، رژې تېرېدل. حکومت بیا هېڅکله په هېڅ نامه د غومره ډېر افغانان پرځان ټولولی و نه شو. دا یې په واقع کې د بریالیتوب او ویاړ هسکه وه، خو هغه د لږ وخت لپاره وه. د بېرغ رنګ تک سور غوره شوی و او په یوه ځنډه کې یې بس د "خلق" کلمه لیدل کېده. هغه زر په "خلقي بېرغ" یاد شو او د پاچا امان الله د وخت بېرغ، چې تور، سور، زرغون رنګ یې لاره او محراب او منبر هم پکې په نښه شوی و او افغانانو ته د ویاړ او سرلوړی بېرغ و، ترک شو. افغانان پوهېدل، چې سور رنګ د کمونزم نښه ده، دغه پوهه نوره هم شعوري او ټینګه شوه، چې تره کي په هغې وینا کې، چې د نوي بېرغ په اړه وکړه، څرګنده کړه چې د هغه تر نامه لاندې به زوړ "فیوډالي سیستم" ټوټه ټوټه کړو او پر ځای به یې د دوران جوړونکې کارګري نقشې له مخې نوې ټولنه جوړه کړو او د ځمکو اصلاحات به عملي کړو. په عین حال کې یې اخوانیان د خلکو "دښمنان" وبلل او پرضد یې جهاد اعلام کړ. ډېرو خلکو سور بېرغ د ملک د کمونستي کولو په لور د خلقي لویانو لومړی ګام وباله. اندېښنه د پخواني بېرغ له ترک نه هم راولاړه شوه، چې افغانانو ته د خپلواکۍ او هویت ویاړلې نښه وه. په دغه حال کې د خلقي بېرغ په نامه د سره بېرغ غوره کول او په ننداره ییز ډول د هغه هسکول د خلکو له پارولو نه پرته بل څه نه و. خلک په رښتیا هم وپارېدل، په دې کې حکومت ته څه عملي ګټه هم نه وه. د ګوندیانو لپاره دا بس یوه رومانتیکي جذبه وه.

هو، دوی به په دغه بېرغ سره شورویانو ته ښودلي وي، چې دوی د هغو په لار روان ملګري دي. خلکو البته په هغه وخت کې د سره بېرغ په وړاندې څه غبرګون و نه ښود او نه یې ښودلی شو، خو مخالفانو په تېره اخوانیانو د خلکو له دغه

ناراضي توب نه ګټه اوچته کړه. په نتيجه کې دغه شک په يقين بدل شو، چې خلقي لويان د ملي ارزښتونو او اسلام مخالف او د شورويانو پيروان دي. په دغه حال کې په پېښور کې د افغانستان اسلامي تنظيمونو لويانو هم د حکومت پر ضد جهاد اعلام کړ او افغان ټولنه په دغه ډول په دوو کامپونو وويشل شوه.

د ليک او لوست کورسونه

د لويانو د ليک او لوست کورسونو پروګرام عملي کول هم پارونې وکړې. د پرنسيپ له مخې خلک مخالف نه وو، چې لويان ليک او لوست زده کړي. د دوی لپاره دغه موضوع حياتي وه، ځکه چې هېواد يې په دغه اړه د نړۍ د بېرته پاتې هېوادونو په ليکه کې راته او د دوی نارينه او ترهغو لا زيات ښځې په لوړ تناسب په ليک لوست نه پوهېدلې، نو په دوی کې تر کودتا دمخه د ښوونځي او زده کړې شوق تر دې حده عمومي و، چې د اطراف خلکو هم نه يواځې د هلکانو بلکې د نجونو لپاره هم ښوونځي غوښتل او حکومت د ځمکې او کار په بڼه د خلکو په مرستو سره حتی په ډېرو ليرو سيمو کې د نجونو لپاره هم ښوونځي پرانيستلي وو. په خلکو کې د ليک او لوست احساس به له دې امله هم قوي و، چې د نويو ښوونځيو په پرانېستلو او په عمومي ډول د عصري پوهنې په رواجولو کې د خلکو ارزښتونه په نظر کې نيول کېدل او د پاچا امان الله د وخت د ترخو تجربو په نظر کې نيولو سره دعمومو د ارزښتونو په مخالفت څه نه کېدل، خو خلقيانو دغو واقعيتونو ته ونه کتل او دغه متل يې له ياده وايست، چې وايي "افغانان په هڅونې سره دوزخ ته ننوځي، خو په زور سره به جنت ته هم لاړ نه شي."

د لويانو د ليک لوست زده کړې په کورسونو کې د تعريف له مخې لويان بايد داخل شي، همدغسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم کېدل. په کورسونو کې نارينه او ښځې دواړه غوښتل کېدلې، خو د کورسونو لپاره نه ښوونکي او نه درس کوټې په کافي شمېر موجودې وې. کورسونه زياتره په ماجتونو او ښوونځيو کې پرانېستل شول، د ښځو لپاره بايد ښځينه ښوونکي وای، خو ښوونکي زياتره خلقي نارينه وو او هغو د امنيت په نامه ښځې درسي خونو ته د ننوتلو په وخت کې لټولې. يو شمېر خلقيانو په خپلو سيمو کې د اعتبار وړ کسانو لوڼې د نکاح لپاره وغوښتلې او يو شمېر نورو دغسې نجونې په زور خپلې ښځې کړې. اوازه شوه، چې په ښارونو، ولسواليو، علاقه داريو او ښوونځيو کې يانې په حکومتي مرکزونو کې له نجونو او نورو ښځو نه د ګونديانو او حکومتيانو لپاره د استفادې لار خلاصه شوې ده. مجرد تاوجن ګونديان او حکومتيان لږ او بې ميډله نه و، چې له نجونو او ښځو سره د جنسي غريزې له مخې چلند وکړي. بيا نو دغه وېره عامه شوه، چې له دې وروسته به نارينه د خپل ناموس اختيار ونه لري او د کورس په نامه به يې اختيار د حکومتيانو په لاس وي. حکومت اوس په يوه بل ډول په کورنۍ کې لاسوهنې پيل کړې او ددې پروا يې نه کوله، چې په افغانستان کې نارينه د خپلو کورنيو واکمنان دي، چې ښځې خپل ناموس ګڼي او سپکاوی يې نه زغمي. له بلې خوا ګونديان او حکومتيان په دغه وخت کې په رسمي ډول ددغومره زيات رسمي واکخاوندان شوي وو، چې بل هېڅ وخت کې تر دغه حده پورې نه وو شوي. دغو وړو فرعونانو په کورسونو کې هم حاکميت چلاوه، ددې لپاره چې بايد د ثور "د پرتمين انقلاب" د لومړۍ کليزې په وياړ يو مليون لويان او لويانې باسواده کړي.

دا چې په ټول هېواد کې کورسونو ته د ښځو له ورتګ سره مخالفت عام و، په دې کې شک نه شته. په کومو ځايونو په تېره په ښارونو کې چې ښځې په لومړيو ورځو کې په کورسونو داخلې شوي دي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ډار نه و. خلکو نه غوښتل په دغه نامه ور سره انقلابي چلند و شي، ځکه چې ګوندیانو ته انقلابي چلند د مرګ تر پولې پورې جزا ورکول و. په اطراف کې لویان او لویانې تر کورس لوستلو نه ډېرې د ژوند د چارو په فکر وې. کورسونو دوی ته سمدلاسه عملي ګټه هم نه کوله، نو کورسونو ته د دوی کشول یو ډول حکومتي بیګار شو. په دې سربېره په کور سونو کې ا یډیالوجیکي تبلیغ هم کېده. په ټولو هغو ورو لویو پاڅونونو کې، چې یو ځای بل ځای په تېره په هرات کې وشول، په کورسونو کې د ښځو موضوع دخیله وه، چې وروسته به یې بیان وشي.

د ګروي په اړه فرمان

د سود او سلم او ګروي په هکله شپږم فرمان د خلقي حکومت په نظر د ستمګرو له جغ نه د خواریکښو بزګرو په ګټه وایستل شو، خو په واقع کې د دغه فرمان دد غه مقصد پرخلاف تر ډېره حده پورې د ځمکه والو په ګټه تمام شو. فرمان په هغو باندې عملي شو، چې له کال 1974/1353 نه دمخه یا تر هغه وروسته یې د پېسو په بدل کې ځمکې په مشروط ډول یانې په ګروي سره ترلاسه کړې وې، په دې مانا چې ګروي وال به د پېسو په بدل کې تر هغو پورې د ځمکې له حاصل نه استفاده کوي، چې د ځمکې څښتن د هغه پېسې بېرته ورکړي. د فرمان مهم ټکی دا و، چې که ځمکه له 1353 کال نه دمخه په ګرو اخیستل شوې وې، ګروي وال مکلف دی له ولاړ فصل نه وروسته ځمکه مسترده کړي او که یې ځمکه په 1353 کې په ګرو اخیستې وي، د اصلي پېسو په سلو کې شل مستحق ګڼل کېږي. هغه هم یو کال وروسته او که یې د کودتا په کال) 1978/1357 (ځمکه په ګرو اخیستې وي، په سلو کې نوي د خپلو پېسو مستحق دی، هغه هم په پېنځو کلونو کې. البته ځمکه به

(c) ketabton.com: The Digital Library

په همداغه اول سر کې د ځمکې اصلي څښتن ته پرېښودل کېږي.

د فرمان بل مهم ټکی دا و، چې يواځې بې ځمکې زراعتي کارګر پور وړی، نه هر پوروړی، مالکانو ته د سود او پور له ورکولو نه معاف دی. په همدې ډول بې ځمکې بزګر او هغه چې د لس جريبه اولې درجې ځمکې خاوند وي او له 1353 نه وروسته د سود او سلم پر اساس د يوه يا څو کسو پوروړی شوی وي، د پور او سود له ورکولو نه معاف دی، خو اصلي پيسې به په هغه تناسب بېرته ورکوي، چې تناسب يې د ځمکې د ګروي د بېرته ورکولو په باب دمخه ټاکل شوی وي. په دغسې مقررو سره دداغه فرمان عملي کول ناآشنا ستونځې پيدا کړې، چې د هغو هواروال د حکومتي مامورانو له صلاحيت او توان نه اوچت و. له دې امله د ولايتونو او ولسواليو په سطح ددغسې کشالو د هوارلو په مقصد د کمېټو جوړول په نظر کې ونيول شول، خو دغه کمېټې د والي يا ولسوال په سروالي، د حکومتي څانګو آمرانو او د بزګرو له استازو نه جوړې شوې. په هغو کې نه ځمکه والو ته او نه هم د محل مخورو ته د غړيتوب حق ورکړل شو. د حکومت په نظر دوی "فيوډال" وو او حکومت د "فيوډالزم" د له مېنځه وړلو او د خواريکښو بزګرو د جلبلو له پاره پښې لوڅې کړې وې.

ددغه فرمان له مخې له سود او سلم او پور ورکولو نه د بزګرو معافېدل سمدلاسه د هغوی په ګټه تمام شو، خو دغه فرمان په عين حال کې د ژوندانه او ضرورت په سختو شېبو کې لکه د واده، ناروغۍ او داسې نورو د دوی په مخ د پېسو سمدلاسي او اسانه منبع وچه کړه او ټولنه يې د معاملو له رکود سره مخ کړه. تر دغه وخته پورې خلکو په اطراف کې د همدغه دود له مخې په سختو ورځو کې خپلې ستونځې رفع کولې. د همدغه دود له مخې بې سوده يا حسنه پور هم مروج و،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دواړو د ټولنې په پېوستون کې رول درلوده. دغه دود تر اقتصادي نه زيات اجتماعي او د پېړيو پېړيو د تجربو محصول و، چې ممکنه نه وه هغه په يوه فرمان سره له منځه لاړ شي، خو دا چې د کار او عايدو په ډېر بدلو سره ژوند ښه او خلک پر ځان ډاډه شي، د ځمکو د ګروي برخه د فرمان لا غټه خوا ده. په دغه فرمان سره ګټه د هغه چا شوه، چې د ځمکې خاوند و او تاوان هغه چا وکړ، چې بې ځمکې و او د خپل کار له برکته د پېسو او ګروي ځمکې خاوند شوی و. په ګروي والو کې ځمکه وال هم شامل و، خو دوی تر هغو نه ډېر کم وو، چې ځمکې يې په خپلو ګټل شويو پېسو سره په ګروي اخيستې وې. په افغانستان کې له هغه وخت نه، چې په کيمياوي سرې او اصلاح شوي تخم سره حاصل ډېر شوی و، د ځمکو اجاره داران د نقده محصولاتو ياني د سبو، ګلپي، پياز او کچالو د زيات والي او د ترانسپورتي لارو د ښه والي له امله د پېسو خاوندان شوي وو. دوی چې به څومره ډېره خواري کوله، په هماغه اندازه يې ګټه کوله. په ټوليز ډول دغه ډله خلک په تېره په ننګرهار کې د پېسو خاوندان شوي وو او له دوی نه ډېرو په خپلو دغو پېسو سره ځمکې په ګروي ترلاسه کړې وې.

په همدغه ډول افغان کارګرو، چې په ايران او عربي هېوادونو کې پيسې ګټلې وې، په وطن کې يې په ګروي سره ځمکې خپلې کړې وې. په دغه فرمان سره دغو ټولو خواريکښو د ګروي ځمکې او خپلې پانګې له لاسه ورکړې. دا چې حکومت د دغه فرمان له ايستلو نه وروسته ناري سورې سر کړې، چې يوولس مليونه بزګر يې له درانده بار نه ژغورلي او دهقانان يې د برش ملياردو افغانيو په حدودو کې د پور له ورکولو نه معاف کړي[1]، هسې پروپاګند و. که د حکومت د تعريف له مخې د لسو جريبو ځمکو او يا تر هغه لږ د ځمکو خاوندان هم په بزګرو کې حساب شي او په دغې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتنه ګورئ کې هغوی، چې بې ځمکې یا لږ ځمکې او د سود او سلم پوروړي وي او شمېر یې یو ولس میلیونو ته ورسېږي، په دې حساب باید د ملک ټول نفوس د پنځوس ملیون په شاوخوا کې وي، حال دا چې د همدغه حکومت د سروې له مخې د افغانستان ټول نفوس په 1979/1358 کې پېنځلس نیم ملیونه وو.

دد غه فرمان یوې بلې برخې پارول و کړل، د غه برخه د بزګرو د ستونزو د لیرې کولو لپاره کمېټې وې، چې په هرې یوې کې د بزګرو دوه استازیو غړیتوب لاره، خو د محل مخورو او ځمکه والو پکې غړیتوب نه لاره. دغسې کمېټې په علاقه داریو، ولسوالیو او د ولایتونو په مرکزونو کې جوړې شوې. د کمېټې ښکاره د نده دا شوه، چې د ګروي او سود او سلم راپیدا کشالې به هواروي، خو اصلي مقصد دا و چې د بزګرو د غه استازي به د ملکانو، خانانو، بېګانو او نورو محلي مخورو ځای نیسي، چې حکومت "فیوډال" ګڼل او غوښتل یې د خپلې ایډیالوجۍ له مخې یې وځپي او "فیوډالزم" په افغانستان کې بې ریښې کړي، خو دا چېرته کېدی شي چې په افغان عنعنوي ټولنه کې به بې سواده، ناداره، بې تجربې او د ټولنې د ښکته دریځ غړي سمدلاسه اجتماعي شخصیتونه شي. نتیجه دا شوه، چې له حکومت سره د مخالفت په ډېرېدلو سره د بزګرو دغه استازي له مېنځه یووړل شي یا په خپله ډګر پرېږدي.

عنعنوي ملکان او نور تر ډېره بې اثره او د حکومت مخالفان شول، په تېره وروسته له هغه چې ډېر اطرافي مخور د ځمکو د وېش په درشل او د وېش په بهیر کې بندي شول، له مېنځه یووړل شول یا بې ځمکې یا لږ ځمکي شول. په د غه ډول کومه هغه د مشري تشیا، چې په ولس کې پیدا شوې وه، نوره هم ژوره شوه. د پرچمي رجیم په دوره کې له 1985/1364 نه وروسته کوښښ وشو، چې عنعنوي مشري د حکومت په پلوی پیاوړې کړي، خو دغو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوښښونو نتیجه ورنه کړه او ځای یې د اسلامي تنظیمونو قومندانانو او مذهبي کسانو ونیوه. دوی هم په خپل وار له محلي او عنعنوي مشرانو سره مخالفت پیل کړ. دغو ټولو پایله په اطراف یانې په ولس کې د مشري تشیا ژور کېدل او دغو رجیمونو بېګانه کېدل شول او د ټولنې د پېوستون زخمي کېدل او ناکراري شوه.

د ښځو او ودونو په اړه فرمان

د حکومت اووم لمبر فرمان د ښځو او نارینه وو د برابري او د پلار واکي او "فیوډالي" د غېر عادلو اړیکو د له منځه وړلو په مقصد د میزان د میاشتې په 25مه وایستل شو. د فرمان مهم ټکي دا و، چې هېڅ څوک نشي کولای نجلۍ د پیسو یا جنس په بدل کې چاته په نامه او نکاح کړي، یا د واده په وخت کې زوم د ولور په ورکولو او د نورو لګښتونو په کولو مجبور کړي، یا له لس شرعي درهم نه چې معادل یې دري سوه افغانۍ وټاکل شوې، ډېرې پیسې ترلاسه کړي. په همدغه فرمان سره اجباري واده هم منع وښودل شو او د نکاح ښکته منګ د هلک لپاره 18 کاله او د نجلۍ لپاره 16 کاله وټاکل شو او کونډه په بیا مېړه کولو کې واکمنه وګڼل شوه.

د نورو فرمانونو په پرتله دا یو بې ازار فرمان و، نه خلکو پرې عمل وکړ او نه حکومت د هغه عملي کول ټینګ ونیول او نه یې ټینګ نیولی شو. په افغانستان کې په لوښو باندې د ولور په نامه پیسې اخیستل او په ودونو او نورو خوښیو کې ټنګ ټکور کول او د غم په وخت کې خواخوږي ښودل، ټینګ اجتماعي دودونه دي. په دغسې وخت کې لکه د مړو او خیرات په وخت کې خپل خپلوان او کلیوال واده وال، مړي وال او خیرات وال یواځې نه پر بېږدي، ور سره د مېړو، خوړو او حتی پېسو مرسته کوي، دا ځکه چې دغه پېښې په افغان ټولنې کې په ماهیت کې اجتماعي دي، نه د سوداګرۍ معاملې. که څه هم په نجونو باندې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولور په نامه پیسې اخیستل کېږي، ځینې په دې فکر دي چې په افغانستان کې پلرونه خپلې لونې د پیسو په بدل کې د نکاح په نامه خرڅوي، خو دوی دا په نظر کې نه نیسي، چې واده په ماهیت کې یوه اجتماعي پېښه ده او د ولور یوه برخه په کوزده او واده کې په ولس لګول کېږي او ودونه د دواړو خواوو کورنیو او د هغوی د خپلوانو ترمېنځ اړیکې پیدا کوي او سره نژدې کوي یې. په افغانستان کې د هندوانو پرخلاف، چې نجلۍ وال د هلک کورنۍ ته شته ورکوي، د هلک کورنۍ د نجلۍ کورنۍ ته پیسې ورکوي. د دواړو ولسونو دغه سرچپه رواجونه د هغو په خوښه وي. دواړه رواجونه ناوړې خواوې لري، چې باید ورو ورو له مېنځه یووړل شي، نه دا چې هغه په کوم فرمان سره متروک اعلام شي. خلک د پوهې او روښانتیا او په ټولیز ډول د روضع په اوښتلو سره له هغو نه په خپله اوړي، لکه ډېر وخت کېږي چې په تعلیم کړو افغانانو کې ولور نه اخیستل کېږي او د څو ښځو کولو رواج هم سست شوی دی، خو دوی په ودونو کې لا هم ډېر لګښت کوي. همدغه لګښتونه که څه هم د ځینو لپاره به له حد نه ډېر وي او رواجونه دي، چې ژوند ته کیف، ټولنې ته ټینګښت او افرادو ته ارزښت او روحي قوت ورکوي. له همدې امله به و، چې ددغه فرمان له ایستلو نه وروسته ویل کېدل، چې د ښځو ارزښت لږ شو.

د ځمکو د وېش فرمان

ددغه فرمان مقصد د حکومت په ژبه د "فیوډالي" او "فیوډالي دورې نه دمخه" اړیکو له مېنځه وړل، د کارګرو او بزګرو ترمېنځ د یو موټي والي ټینګښت او ژورتیا او د زراعتي محصول د حجم زیاتوالی وښودل شو، خو د هغه سملاسي مقصد سیاسي و او هغه دا چې حکومت غوښتل د خپلو مخالفینو پرضد د بزګرو، کارګرو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو خواریکښو ملاتړ ترلاسه کړي. په دغه وخت کې که څه هم نور محمد تره کي ویل، چې اوس په وطن کې د خلق دموکراتیک گوند پرته بل گوند نشته، نور گوندونه هم موجود وو، خو هغه له حکومت سره پوره مخالف او غړي یې پټ وو او پر ضد یې فعالیتونه کول. سره له دې چې حکومت د هغو په ځپلو کې د هر ډول فشار او زور له استعمال نه ډډه نه کوله. په ټولنه کې بزگران او د لوړې ځمکې مالکان په اکثریت کې وو او حکومت دغه فرمان د هغو په گټه وایست. حکومت دغه فرمان په بېړه وایست، بې له دې چې ددغسې ډېرې مهمې او پېچلې خواوې یې په ښه ډول مطالعه کړې او د تطبیق امکان او وسیلې په فني ډول ورته برابرې کړې وي.

د فرمان مرکزي ټکی د ځمکه وال لومړنی یا هستوي کورنۍ (مور، پلار او تر اتلسو کالو پورې اولاد) لپاره د ځمکې د اندازې ټاکل و، چې هغه دېرش جریبه اعلی ځمکه یا د هغې معادل وه. تر هغه زیاته ځمکه د دولت مال وگڼل شوه. که څه هم مالک مالکیت یې ثابت و او یا یې د ملکیت سند نه لاره او یا یې نوې اباده کړې وه او په تصرف کې یې وه. قانوني سن ته رسېدلی د بې ځمکو، لږ ځمکو، زراعتي کارگرو او بې شتو کوچیان د یوې نومرې ځمکې مشخص وگڼل شول. د هر یوه مستحق لپاره لومړۍ درجه ځمکه (باغي او تاکي) پېنځه جریبه، دویمه درجه ځمکه (دوه فصله اوبه یېزه ځمکه) شپږ جریبه، درېیمه درجه ځمکه (یو فصله اوبه یېزه) اته جریبه او څلورمه درجه ځمکه (یو فصله اوبه یېزه) دولس جریبه وټاکل شوه. د وېش وړ بل ډول ځمکه للمي وه، پېنځمه درجه ځمکه چې للمي وه، 25 جریبه، شپږمه درجه 33 جریبه او اوومه درجه 50 جریبه وټاکل شوه.

د لومړۍ او دویمې درجې ځمکې ډېرې مهمې او عامې وې. مستحقان یې د پېنځه جریبه او شپږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

جریبه په نومونو یاد شول. لومړی درجه مستحقان هغه بزګران وګڼل شول، چې پخوا یې د وېش وړ ځمکې د بزګرو په توګه کرلې. وروستي یې هغه بزګران وو، چې په بل ولایت کې ورته ځمکې ورکول کېدلې. د وېش ځمکه د دولت مال وګڼل شوه او هغه مستحقانو ته د ملکیت د سند په نامه، نه د شرعي قبالې له مخې چې په وطن کې معمول، وړیا ورکول کېدله. د غه ځمکې د نویو مالکانو قانوني وارثانو ته د انتقال وړ وګڼل شوې او نوي مالکان مجبور وګڼل شول، چې درې میاشتې وروسته له هغه چې ځمکې ترلاسه کړي، په کرلو یې پیل وکړي. په نظر کې ونیول شول، چې د ځمکو د غه نوي څښتنان به وروسته په کوپراتیفونو کې تنظیم کېږي او ورته به بیا د دولتي شرکتونو له لارې کیمیایي کود، اصلاح شوی تخم او زراعتي آلې په مناسبو شرایطو ورکول کېږي. په عین حال کې د ځمکو له وېش نه د راپیدا کشالو د هوارولو لپاره د ولایتونو او ولسوالیو په سویه اختصاصي خلقي کمېټې په نظر کې ونیول شې. په دې اړه د هغو فیصلې نهایي او غوڅې وګڼل شوې[2].

په پورته ډول په افغانستان کې په یوه ځل او په غوڅه توګه په ځمکې باندې د شخصي ملکیت اصل ددغې حکومت له خوا په حاکمانه ډول محدود شو، چې قانوني مشروعیت یې نه لاره او په دې اړه یې له ولسي استازیو سره مشوره هم ونه کړه. حکومتونو پخوا هم د خلکو ځمکې ظبطولې، خو هغه لږې او د انفرادي مالکانو وې، چې په کوم ډول به حکومت ته نامطلوب کېدل. دغسې ځمکې به دولتي کېدلې او یو څه به یې له څه وخت وروسته اصلي مالکانو ته بېرته ورکولې. په ځمکې باندې به د ملکیت اصل پرځای د ماضي د ولسمشر محمد داود د ځمکو د اصلاحاتو په وخت کې هم.

د ولسمشر محمد داود د ځمکو د اصلاحاتو پروګرام د مترقي مالیې پر بنسټ و. په دې ډول،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د لږو ځمکو خاوندان د مالیې له ورکولو نه معاف وو او له سلو جریبو نه ډېر مالکانو به ډېره مالیه ورکوله، نو ددغه پروګرام له مخې له سلو جریبو نه د زیاتو ځمکو ساتل به د مالک لپاره ګرانه تمامېده او دا به د هغه په ګټه وه، چې له سلو جریبو نه زیاتې ځمکې په دولت خرڅې کړي. دولت به بیا دغه اضافي ځمکې په مستحقو بزګرانو باندې په لږه بیه خرڅولې او پیسې به یې هم په اوږدې مودې کې په قسطونو سره ترلاسه کولې. له دې امله په 1974/1353 کې، چې د محمد داود په وخت کې د ځمکو د اصلاحاتو اعلام وشو، ځمکه والو د خپلو اضافي ځمکو په خرڅولو پیل وکړ. ځینو یې په نورو لارو هم خپلې ځمکې له سل جریب نه ښکته کړې او په دې ډول یې د درندو مالیاتو له ورکولو نه ځانونه خلاص کړل او خپلې ځمکې یې هم له لاسه ورنه کړې[3].

امیر عبدالرحمن د افغانستان لومړنی واکمن و، چې د لومړي ځل لپاره یې د جګو مالیاتو په وضع کولو سره د ځمکه والو عنعنوي قدرت مات کړ. په دې ډول، چې له هغو ځمکو نه چې په جاري او بو سره خړوبېدلې، د حاصل درېیمه برخه، له هغو ځمکو نه چې په چینو او کاریزونو سره کرل کېدلې، د حاصل پېنځمه برخه او له للمي ځمکو نه د حاصل لسمه برخه د دولت برخه وګرځوله. د دولت دغه برخه هم په جنس سره ترلاسه کېدله او دا د پاچا امان الله خان په وخت کې و، چې دغه مالیه له جنس نه په نغده بدله شوه[4]. په دواړو حالتونو کې د ملکیت اصل پرځای پاتې و او د محمد داود په وخت کې له مالک نه اضافي ځمکه په پېسو اخیستل کېدله او هغه بیا مستحق بزګر ته په پېسو ورکول کېده، خو د اتم لمبر فرمان حکم دا و چې له ځمکه وال نه له دېرش جریبو نه زیاته ځمکه په حاکمانه ډول وړیا واخیستل شي او مستحق بزګرانو ته په وړیا ورکړل شي. دا د کرنې د وزارت د مشاور فضل

(c) ketabton.com: The Digital Library

رحیم مومند د نظر خلاف و، چې ویل یې "په ټولو هغو هېوادونو کې، چې ارضي اصلاحات یې کړي دي، ځمکه نه ده مصادره شوې او بزګرو ته هم د لږ مقدار پېسو په مقابل کې ورکول شوې ده، چې پیسې یې په وړو قسطونو د اوږدې مودې په جریان کې اخستل کېږي."[5] خو د کرنې او اوبو وزیر زیري په وینا "له دې خبرې سره ټول ملګري او ترټولو زیات په خپله زه او نور محمد تره کی مخالف وو."[6] دوی ځکه مخالف وو، چې د ځمکو له دغه وېش نه د دوی اصلي مقصد د "فیوډالو" ځپل او د بزګرو د ملاتړ ترلاسه کول و. په دغه حال کې غټه ستونځه د مستحقو بزګرانو ډېروالی او د هغه پرخلاف د وېش وړ ځمکو لږوالی و[7]. له همدې امله به هم و، چې دوی د محمد داود د وخت د ځمکو اصلاحات ګرد سره له پامه نه وغورځوي، ځمکه والو ته لږې ځمکې پرېږدي (دېرش جریبه) او بزګرو ته د ځمکو وړې ټوټې (پېنځه یا شپږ جریبه) ور کړي. په دغه حال کې د افغانستان د کرنې میکانیزه او ماشیني کول که ناممکن نه شول، ګران شول. د ډېر شو جریبو ځمکو خاوند له توان نه پورته و، چې زراعتي ماشینونه په بیه واخلي او واړه بزګران په کوپراتیفونو کې سره تنظیم شي. په هغه سربېره ددغه پروګرام په تطبیق سره د کرنې د میکانیزې کولو هغه طرز هم له مېنځه لاړ، چې په ځینو سیمو کې یې رواج موندلی و لکه په هلمند کې چې لویو مالکانو له درې سوه زراعتي ماشینونو څخه کار اخیسته.

غېر له هغه هم د شوروي اتحاد سوخوز (دولتي فارم) او کولخوز (کوپراتیفي فارم) ښوولې وه، چې په دغه ډول له ځمکو نه په هغه اندازه حاصل ترلاسه کېدلی نه شي، چې د پراخو شخصي ځمکو نه ترلاسه کېدلی شي. زیري ته د غه واقعیت معلوم و، چې ویل ې زه "پوهېدم هر څونه چې په یوه زراعتي قطعه کې د ځمکې اندازه زیاته وي، په هغه اندازه یې کښت، قلبه کول، تخم پاشل،

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوډور کول او نور خدمامت اسانه او تولید یې زیات وی، خو اراضي اصلاحات له یوې خوا ځمکه په وړو ټوټو وېشي او د بله پلوه د داسې کسانو په لاس ورکول کېږي، چې د ځمکې د تنظیمولو تجربه نه لري.(8)" سره له دې هم حکومت ددغه واقعیت پرخلاف عمل وکړ. زیری اعتراف کوي، چې "موږ پوهېدلو چې تر ارضي اصلاحاتو وروسته به د هېواد د مجموعي ځمکې حاصل لږ شي.(9)" له دېنه هم څرګنده ده، چې د ځمکې د وېش له دغه طرز نه د حکومت اصلي مقصد سیاسي و او په فرمان کې د محصولاتو د حجم زیاتوالی ښوول هغسې غولوونکی پروپاګند و.

د زراعتي حاصلاتو او د حکومتي مالیاتو د زیاتوالي او د هېواد د ابادۍ لپاره یوه ښه لار داده، چې د بندونو په جوړولو او د کاریزونو په کندلو سره هغه پراخې او مکېنې ځمکې، چې له مقر نه د لویدیځ په لور ان تر هرات پورې او له هندوکش نه پورته او نورو ډېرو سیمو کې پرتې وي، د کر کیلې او داسې هم د برېښنا د تولید لپاره برابرې شي او په بې ځمکو بزګرو او نورو محتاجانو باندې د یوې کورنۍ د کفاف په اندازه په لږه بیه په قسطونو سره ووېشل شي. د افغانستان لوی او واړه سینونه د هېواد د سمسورتیا او د خلکو د ژوند د سطحې د لوړولو لپاره غټې سرچینې دي. د نفوسو په زیاتوالي سره به له هغو نه استفاده یوه ورځ حتمي شي، خو ضروري ده چې اوس هم له هغو نه د استفادې فکر وشي او لږ تر لږه د بندونو وړې پروژې دلته او هلته عملي شي، ځکه چې لویې پروژې غټه پانګه، منظم او لوړه تخنیکي پوهه غواړي. حکومتونه کولی شي د هغوی لپاره سر له اوسه د امکاناتو په لټه کې وي، یواځې په دغسې پروژو سره وطن ابادېدلی، افغانان شتمن کېدلی او ټولنه له کړکېچ نه ژغورل کېدای شي، خو خلقي حکومت ددغسې پروژو پر ځای د شوروي اتحاد چلند

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته ورته چلند غوره کړ، چې په هغه سره يې کوښښ وکړ، ځمکه وال د "فيوډال" په نامه وټکوي لکه چې شوروي اتحاد د ستالين په وخت کې کولاکان د يوې ډلې يا يوې طبقې په توګه محو کړي و.

خلقي حکومت د "فيوډالو" ځپل د فرمان په پلي کېدلو سره پيل کړ، خو څنګه چې ځمکه ډول ډول وه او ملکيت هم د شرعي او هم عرفي سندونو له مخې او نوې ابادې شوې ځمکې بې سنده ملکيت وې، ټول پروګرام پېچلى و. غېر له هغه هم د ځمکو سروې او اندازه کول او بيا له ټاکل شوي نصاب نه اضافي ځمکه بېلول او هغه په نورو وېشل يو ګران کار و، چې د هغه لپاره له مسلکي او حرفوي کدرونو نه کار اخيستل د پروګرام په بريالي کېدلو کې رول لوبولى شو، خو هغه د زيري په ژبه هم "... د ډېرو کمزورو کدرونو په لاس په زور پلى شو او مخالفينو ته يې زياتې پلمې په لاس ورکړې.[10]" دا سره له دې، چې د هغو لپاره د کرنې د وزارت يو شمېر رييسان او نور ګوندي کدرونه په يوې اونۍ کې په يوه کورس کې وروزل شول، خو حقيقت دا دی چې د ځمکې د مصادرې او وېش کار د ګوندي ځوانانو په لاس په زور او ننداره ييز ډول په بېړه ترسره شو او زياتره د "فيوډالو" په سپکاوي سره پرې پيل وشو. په دغه کار کې د عملياتي پلان آمرانو ته له حد نه زيات واک ورکړل شوی و. هغوی د صدراعظم د مرستيال له خوا په دغو الفاظو مامور شوي و: "تاسې نه يوازې بزګران د استثمار له منګولو نه ژغورئ، بلکې په افغانستان کې د څو پېړيو يوه ستمګره طبقه په اقتصادي لحاظ نسکوره کوئ، چې د انقلاب په بريالیتوب سره په سياسي لحاظ نسکوره شوې ده.[11]" نور محمد تره کي لا دمخه زيري ته فرمايلي و، چې "...د ځمکې اصلاحات دې زر پيل او پای ته ورسېږي.[12]" په دغه حال کې د فضل رحيم مومند نظر ته چا غوږ نه نيوه، چې ويل يې

(c) ketabton.com: The Digital Library

"دغه ډېر پېچلی کار دی، په نمونه وي ډول به د بېلو ولایتونو په یو شمېر ولسوالیو کې اصلاحات وکړو، د هغو نتیجې به و ګورو، خپلې غلطۍ به مطالعه کړو او بیا به هم دا ډول په نورو ولسوالیو کې عملیات پیل کړو."[13] کدرونو ته په یوه کورس کې د ځمکې د اندازه کولو لارې چارې ښوول شوې وې. دوی ته دا هم ویل شوي وو، چې د مساحت په چارو کې به له محلي مساحانو او داسې هم له رسیو نه کار اخلي. د ځمکې د مصادره کولو عملیات سمدلاسه د کابل ولایت په ولسوالیو کې پیل شول. بیا د جدي په میاشت کې په کندهار، فراه او هرات کې پرې پیل وشو. عملیات د بل کال د ثور تر میاشتې پورې روان وو.

په دویمې دورې کې د ځمکې وېش، په شمالي ولایتونو او ننګرهار کې د **1358** کال د ثور په میاشتې کې پیل شو او تر جدي پورې یې دوام وکړ. پروګرام په ټول هېواد کې عملي نه شو. په افغانستان کې په عمومي ډول لوی ځمکه وال په میمنې، مزار، نیمروز، کندوز، هرات او فراه کې وو. په هرات او فراه کې لوی ځمکه وال د زرګونو جریبو ځمکو خاوندان وو، خو د هېواد په ډېرو سیمو کې په تېره په سین لرونکیو اوږدو پراخو درو کې واړه او متوسط ځمکه وال عام او لوی ځمکه وال د ګوتو په شمار وو. په عمومي ډول افغانستان د وړو او متوسطو ځمکه والو هېواد او تر دې حده پورې زراعتي دی، چې په سلو کې له پېنځه اویا نه ډېر افغانان په ځمکه باندې کار کوي، نو د ځمکې په ملکیت کې تغییر راوستل، د ډېرو افغانانو په ژوند کې تغییر راوستل کېږي او له دې امله د ځمکې وېش په هر نامه چې یاد شي، په دغه ملک کې ډېره غټه موضوع کېږي.

عجبه ده، چې په فرمان کې د اوبو تنظیم او حق آبه هېڅ په نظر کې نیول شوې نه وه، په داسې حال کې چې په افغانستان کې د کرنې لپاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اوبو تنظیم اساسي موضوع ده. په افغانستان کې ځمکې ډېرې او اوبه لږې دي او د ځمکې ارزښت هم په اوبو پورې تړلی دی. باران په دغه ملک کې لږ اوري او هغه هم غېر یقیني وي. له دې امله د للمې حاصل لږ وي، که څه هم افغانستان دغسې پراخې د ښتې ډېرې لري، چې خاورینې او د کرنې وړ دي. له هغو ځمکو نه، چې په مصنوعي ډول یانې په ویالو او نهرونو سره خړوبېږي، په معمولي ډول د کال دوه فصله اخیستل کېږي. که څه هم له هغو نه په کال کې څو فصله اخیستل کېدلی شي. په دغسې ځمکو کې د انګورو او نورو میو باغونه هم کېږي. دغسې ځمکې د سیندونو په دواړو خواوو سیمو کې او په سین لرونکیو درو کې پرتې دي. افغانستان په اصل کې په دغو ځمکو ودان دي، چې او به ور ته له هسکو واوریزو غرو نه وررسېږي.

اتم لمبر فرمان هم په اصل کې دغو ځمکو ته متوجه و. ورپسې هغه ځمکې دي، چې په کاریزونو او په چینو سره خړوبېږي. لکه چې دمخه وویل شول، د اوبو په بندونو جوړولو او له سیندونو نه د نهرونو په ایستلو سره افغانستان سمسوریدلی او د افغانانو ژوند په اساسي ډول ښه کېدلی شي، خو دغه کار یواځې حکومتونه کولی شي.

نور محمد تره کي د اوبو موضوع هم ساده ګڼله. زیري ته یې د هغه ددغې وینا په اړه، چې "ځمکه زیاته ده، خو اوبه نه لري" ویلي و، چې "... ته ځمکه ورکړه او به دوی]بزګران[ور ته په خپله پیدا کوي.) 13 ("

د ځمکې د وېش په وخت کې به د حکومت په هڅونې سره د خدای عالم په موټرونو او لاریو کې ساحې ته رسېده. ډولونه او سرنې به وهل کېدل او نڅاوې به کېدلې او یوه لویه ننداره به جوړېدله. د عملیاتي ډلو وړو فرعونانو به د سروې او کدر مسترد حکومتي مامورانو په سر کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

به په مستحقو کسانو باندې د ځمکه وال ځمکې وېشلې او د ملکيت سندونه به يې ورکول، په داسې حال کې چې ځمکه وال به هم حاضر وو. ځمکه والو د فرمان له مخې حق لاره، چې له خپلو ځمکو نه د برش جريبه د ځان لپاره غوره کړي او نوره يې پرېږدي، خو د غو فرعو نانو به زياتره وخت د فرمان رعايت نه کاوه. داسې ډېر شوي، چې د ځمکه والو د کلي شاوخوا ځمکې ټوټه ټوټه شوي او "محلي رهبري به د خان د کور له اړخ ځمکه وېشله، خپلو خپلوانو ته به يې ورکړې وه."(14)

يواځې دا هم نه و، له وېش نه وروسته به په ننداره ييز ډول مارشونه کېدل او د وړو فرعونانو په اشاره به ځمکه والو ته "فيوډالو"، "ستمګرو" او "تاريخ ځپلو" په نومونو سپکې سپورې هم ويل کېدلې. دغسې شعار او لمسېدلي خواريکښان لږ نه وو، چې د پت او عزت ځمکه وال د خلکو په مخ کې په ترخو نومونو ياد نه کړي. د زيري په وينا "...د حصارک غلجايي په ولسوالۍ کې د يوه چا ځمکه وېشل کېده، د ځمکې خاوند په خپله پړی ور سره نيولی و او ويل يې، چې دی خوښ دی، مګر کله چې دده ځمکه ووېشل شوه، مليشه پر ډېره لاړې ور تو کړې وه او ويل يې "مرګ پر فيوډال" د ځمکې خاوند ډوب شو او په پای کې ډېر زر مړ شو."(15) په بلخ کې يو ځمکه وال له کابل نه امر ترلاسه کړی و، چې دی حق لري له خپلو ځمکو نه د برش جريبه د فرمان مطابق د ځان لپاره غوره کړي، خو فرعو نانو د وېش په وخت کې هغه ځمکه بل چا ته ور کړې وه. ځمکوال د ولسوال په امر هغې ځمکې ته بوتلل شو او هلته له مېنځه يووړل شو. دغسې حېواني پېښې ډېرې نه وې، خو وې.

هغو ځمکه والو ته، چې عرفي قبالې يې په لاس وې، که څه هم د ډېرو ټوټو ځمکو خاوندان به وو، يواځې لس جريبه ورپرېښودل کېدل او نوره به يې وېشل کېدله. ددغسې ځمکه والو شمېر په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټول ملک کې ډېر و. په افغانستان کې په عرفي قبالو سره د ځمکو رانیول یو پخوانی دود و، هغو ځمکه والو ته چې شاړې ځمکې یې خړوبې کړې وې، ځمکه هېڅ نه پرېښودل کېدله، که څه هم د ډېرو ځمکو څښتنان به وو. دغسې ځمکه وال په تېره د هرات د هریرود د سین په دواړو غاړو کې ډېر وو، چې د سل جریبو ځمکو خاوندان هم شوي وو او اوس په یو ځل تر ېنه محروم شول. داسې هم هغو کورنیو ته، چې ځمکې به یې د غور نیکونو په نامه په شرعي قبالو پاتې وې، چې په هغې کې به د بېلګې په ډول پنځوس جریبه او له درجه ځمکه د یوه کس په نامه وه، خو هغه به تر دغه وختـه پورې د هغه د لمسیانو او کړوسیانو ترمېنځ وېشل شوې وه، اوس د هغو یوې کورنۍ ته حتمي پېنځه جریبه هم نه رسېدله[16]. شاید فکر وشي، چې دغو وړو فرعونانو، چې هرڅه کول، زیارکښو او خپل حکومت ته د خدمت لپاره کول او خپل غرضونه یې پکې دخیل نه وو، خو خبره دغسې نه ده. دغو تر شلکلونو نه یو څه زیاتو بې تجربې او نادارو وړو فرعونانو له هغه زیات واک نه، چې ور ته ورکړل شوی و، ناوړې استفادې کولې. زیری، چې د خپل وزارت په وخت کې د تره کي او امین امرونه بې له ګړاوزړ نه منل اوس وايي، چې "د محل د رهبري سرو خلقیانو د خپلو قومي سوابقو پر اساس شخصي چلند کاوه."[17]

د عملیاتي ډلو فرعونانو د ولسوالانو په مرسته یا د هغو په ګډون د ځمکه والو او نورو شتمنو کورونه هم لټول او د هغو کم حجمه قیمتي اموال به یې خپل کول. د هرات په ولایت کې په دغسې لټونو سره له بېلابېلو کورونو نه د څښتنو په بېړه اوه منه طلا اخیستل شوې او شخصي شوې ده. ځینې ځمکه وال به په دې هم ترټل کېدل، چې خپلې لوڼې خلقي ځوانانو ته نکاح کړي او که نه د انقلاب ضد چلند به ورسره وشي. دغسې چلند په هرات او فراه کې ډېر شوی دی. د نغدې بډې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترلاسه کول هم په دغو وړو فرعونانو کې رواج موندلی و. ډېرو ځمکوالو رشوتونه ورکول، چې تر نصاب نه اضافي ځمکې یې ونه وېشلی شي. مستحقو بزګرانو هم رشوتونه ورکول، چې په لومړۍ درجه ځمکو کې باغي او تاکي ځمکې ترلاسه کړي. رشوتونه د کابل ولایت په قرغه باغ کې ډېر ورکړل شوي او اخیستل شوي وو. یو څو تنه بډې اخیستونکي ګوندیان نیول شوي هم وو، چې په هغو کې د عدلیې وزیر او لوی څارنوال عبدالحکیم جوزجاني وراره هم و.

د زیري په وینا "... موږ د ارضي اصلاحاتو د فرمان له مخې تقریباً دوه سوو او یا زرو کورنیو بې ځمکې او لږ ځمکې بزګرانو ته په وړیا توګه ځمکه ورکړه." دی دا هم وایي، چې "... یواځې اوه سوه زره کورنۍ مې په یاد کې پاتې دي، چې په دغو کې څلور، څلور نیمو سوو زرو کورنیو هېڅ ځمکه نه لرله او تقریباً درې سوه زره کورنۍ هغه کسان وو، چې یواځې یې یو، دوه، درې یا څلور جریبه لومړۍ یا د هغه معادل ځمکه درلودل (لرله)."[18] که دا ارقام رښتیا وي، د خلقي حکومت په دوره کې تر نیمایي نه زیاتو بې ځمکو او لږ ځمکو بزګرانو ته ځمکه ورکړل شوې نه ده. په دې حساب د ځمکې د وېش پروګرام به په سلو کې د پنځوس په شاوخوا کې رسېدلی او "فیوډالزم" هم په اساس کې پرځای پاتې شوی، که څه هم ددغه فرمان له عملي کولو نه اصلي مقصد یا لوی مقصد د "فیوډالزم" له منځه وړل و، خو د هغه د عملي کېدلو په بهیر کې ډېر ځمکه وال، محلي مخور، خانان وځپل شول او ځېنې یې بندي او حتی ووژل شول. حکومت او ګوند له بزګرو نه هم لږ خپل کړل، که څه هم د خپلې ایډیالوجۍ له مخې یې په دغې ګڼې عمل کاوه، چې لکه په اروپا کې په منځنیو پېړیو کې د افغان "فیوډال" او بزګرو ترمېنځ دزر دغومره ژور دی، چې وروستي به د ځمکې په وېش سره د لومړیو پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

ضد جګ او د حکومت ملاتړ شي. دغسې ونه شول. په واقع کې د دغه هیله بې ځایه وه. په افغانستان کې د اروپا د منځنیو پېړیو فیوډالزم او د هغه له مخې اجتماعي او سیاسي اړیکې، نه پخوا او نه په دغه وخت کې شتون لاره او نه د بزګرو او ځمکه والو ترمېنځ اړیکې د دښمنۍ تر حده پورې ترخه وو. له دې امله یو خو په ځینو ځایونو، د بېلګې په ډول د فراه ولایت په انار دره کې بې ځمکو بزګرو له ځمکې اخیستو نه ډډه وکړه، په دې دلیل، چې نه غواړي د خپلو تربورانو ځمکې په دغه ډول واخلي. په دغسې خلکو کې به د اخوانیانو د تبلیغ هم اثر وو چې ویل یې د شریعت له مخې چې شخصي ملکیت روا ګڼي، د ځمکو مصادره او وېش حرام دی. بله دا چې لکه چې په خپله زیری هم وایي، چې د ځمکې په دغه ډول وېش او ددغو وړو فرعونانو په زورواک او زیږ چلند سره "خلک د اصلاحاتو څخه د شکایت تر مرحلې تېر او د ضد انقلاب سره د ملګري کېدو مرحلې ته ورسېدل.(19)" خلک به ځکه د شکایت له مرحلې نه او ښتي او د ضدیت مرحلې ته رسېدلي وو، چې له دغو وړو فرعونانو نه شکایت ته چا غوږ نه نیوه. د زیري په ژبه "ما دغه شکایتونه په وار وار لوړو مقاماتو ته ور سول، خو د هغه په اړه کوم اقدام نه کېده.(20)" د محل ګوندیانو په دې اړه د زیري امر نه مانه(21). بل تریخ واقعیت دا و، چې هغو بزګرو له خپلو نویو ځمکو نه استفاده نه شوه کولی، چې کلیو ته نږدې د ځمکو خاوندان شوي وو. په تېره هغه بزګر، چې له یوه بل ولایت نه به وو. دا یوه غټه تراجیدي وه، چې د څلور سوو په شاوخوا کې هغه بې ځمکې بزګران چې له لغمان، ننګرهار او نورو ولایتونو نه په بغلان، هلمند، کندهار او نورو سیمو کې د محلي مستحقو بزګرو پرځای او د فرمان پرخلاف پېنځه جریبه یا شپږ جریبه شوي وو، ددغه سیاست قرباني شول. له دوی څخه یو اځې لږو وکولی شول

خپلو اصلي ولايتونو ته ستانه شي او ډېر يې د خلقي حکومت تر نسکورېدلو او له هغه وروسته له مېنځه يووړل شي. دا هغه بزګران وو، چې حکومت د هغو د سفر په لار کې په کابل کې حتی د پوهنتون استادان هم د هغو د هرکلي لپاره ايستلي وو او په دغه بې مثاله کار سره يې هم استادان او هم بزګران حېران کړي وو.

په هغه وخت کې په کابل کې په ټينګه ويل کېدل، چې د شوروي حکومت د خپلو مشاورو له لارې په حکومت باندې فشار اچولی و، چې اوس ددې وخت دی چې په افغانستان کې "فيوډالزم" له مېنځه يووړل شي او "فيوډالان" وځپل شي، چې د حکومت پر ضد جنګ نه شي او حکومت په ټول ملک باندې مسلط شي، چې خپل اصلاحي پروګرامونه عملي کړي. ښکاري، چې دا هسې اوازه وه. زيری وايي، چې "يو شی چې ما تل په فکر کې اچوي، هغه په ارضي اصلاحاتو کې د شوروي د مشورو نه شته والی و." دده په فکر د شوروي حکومت، چې په دې اړه "بېطرفي" غوره کړې وه، ددې لپاره به و، چې "موږ دغسې غلطي وکړو" او "تر نورو کارونو سربېره دغه مشکل هم ځان ته پيدا کړو."[22] دی دا هم وايي، چې وروسته د پرچمي رجيم په دوره کې، چې دی د زراعت منشي و، د شوروي حکومت همکاري کوله او سفير يې احمد جانوويچ هغه ته هم په دې اړه مشورې ورکولې او "موږ خپلې ټولې تيرې غلطۍ اصلاح کړې." خو زيری به ټوکې کوي، چې دغسې ويناکوي، ځکه چې په دغه وخت کې نزدې ټول بزګران د نورو ترڅنګه د رجيم په مقابل کې جګ شوي وو.

په هر حال، د شوروي حکومت به د سياست له مخې له خلقي حکومت سره د ځمکې د وېش په اړه همکاري نه وي کړې، ددې لپاره چې په هغه کې پاتې راشي او د حکومت کولو چانس کارملديانو ته ور سپېږي. د زيري د کتاب له مخې نور محمد تره کي او حفيظ الله امين د ځمکې د فرمان په پلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېدلو کې اصلي کسان وو او ده له هغو نه په هرې موضوع کې هدایت غوښته. دا سمه وه، چې د خلقي په زورواکي نظام کې واک د سرکسانو په انحصار کې و، خو د کرنې او اوبو د وزیر په توګه صالح محمد زیري د فرمان د پلي کېدلو له زور زیاتي او بېعدالتي له مسؤلیت نه ځان ژغورلی نشي. دا د لمر په شان واقعیت دی، چې ګوندیانو او حکومتیانو د ځمکو وېش په ټینګه غوښته او ناري سورې یې سر کړې وې، چې په دغه اصلاحي پروګرام سره به "فیوډالزم" او تر "فیوډالزم" نه دمخه اربکي له مېنځه یووړل شي او "ځمکه د هغه چا ده چې پرې باندې کار کوي او موږ به دغسې ټولنه جوړه کړو، چې په هغې کې به "د فرد له خوا د فرد استثمار نه وي" او داسې نور... خو کومې هغه تېروتنې، چې زیري د ځمکو د وېش په اړه په لاندې ډول کړي دي، سمې دي، خو ده دغه انتقاد د پرچم رجیم په وخت کې کړی، چې په هغه وخت کې په خلقي حکومت باندې انتقاد کول دود ګرځېدلی و، نو دی هم په کال 1983/1362 کې لیکي، چې "عمده ترین اشتبآهات مرحله اول اصلاحات ارضی عبارت اند از اشتباهات در تطبیق تحولات زراعتی نادیده گرفتن اشکال زمینداری و استفاده از زمین در مناطق مختلف کشور محاسبه و سنجش نادرست مسایل استفاده از آب، عهدم تامین امادگی قبلی دهقانان بانجام اصلاحات ارضی، در نظر نگرفتن سنن، عنعنات، رسوم و اعتقادات مردم، برخورد تحریک آمیز در برابر دهقانان مرفه الحال و متوسط و نرساندن کمک های لازم به دهقانان کم زمین، و بی زمین که در نتیجه اصلاحات ارضی صاحب زمین گردیدند."

بیا د یادولو وړ ده، چې صالح محمد زیری په خلقي حکومت کې د کرنې او اوبو وزیر د پولټبیوورو غړی او د ځمکو د وېش پروګرام آمر و، نو دد غو تېروتنو مسؤلیت په اوله درجه هغه ته راجع کېږي، خو څنګه چې په زورواکو نظامونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د ملامتۍ ګوته له مېنځه تللیو او په خاص ډول له مېنځه وړل شویو ته نیول کېږي، زیري هم ملامتي په حفیظ الله امین اچوي، چې "اشتباهات مذکور و شرایط بغرنج استیلای امین و باند تبهکار آن [او] بر مواضع قدرت تا اندازه زیاد عمداً بالای حزب تحمیل گردید." (23)

زیری هغه څوک دی، چې په افغانستان باندې د شوروي له یرغل نه دوه ورځې دمخه، چې د خپل وزارت ځینې ماموران حفیظ الله امین ته معرفي کول، هغه یې په مبالغه ییزو تودو کلمو ستایه، خو له یرغل نه زر وروسته یې چې خلقي حکومت نسکور شوی او امین وژل شوی و، هغه یې سخت وغنده او ببرک کارمل یې چې د شوروي یرغلګر پوځ په واک رسولی و، په غوړو کلمو ستایه. بیا یې د نجیب الله په سروالۍ کې د ګوند په دویم سراسري کنفرانس کې په کارمل باندې نیوکې وکړې، بې له دې چې نوم یې واخلي او د نجیب الله یې ستاینه وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

بندي توب او جزا

په افغانستان کې د امیر عبدالرحمن له واکمنۍ نه دمخه رسمي بندي خانې نه وې، لکه چې د رسمي دفترونو له پاره هم ودانۍ نه وې، واکمنو له پخوا نه د اطراف زورورو کورنیو زامن په کابل کې د یرغمل په توګه ساتل. د امیر عبدالرحمن په وخت کې بندیان په بالاحصار، ارګ او کوټوالۍ کې ساتل کېدل. له ځینو سرایونو او حکومتي ودانیو نه هم د بندي خانو په توګه کار اخیستل کېده. په بالاحصار او ارګ کې په سیاه چاګانو کې هم بندیان اچول کېدل. بیا په دهمزنګ کې لویه بندي خانه جوړه شوه، چې د هغې له ورو او نمجنو کوټو څخه ان د څرخي پله د لوی کانکریټي زندان تر جوړېدلو پورې کار اخیستل کېده. د امیر عبدالرحمن په وخت کې د غومره ډېر افغانان بندي شوي، چې واقعي شمېر یې شاید حکومتي چارواکیو ته هم معلوم نه وو(1).

د امیر عبدالرحمن له دورې نه ورو سته د ثور تر کودتا پورې هم له بندي خانو نه پوره کار اخیستل کېده، په تېره د صدراعظم محمد هاشم په اولسو کلونو کې. یواځې د پاچا امان الله په واکمنۍ او د پاچا محمد ظاهر په قانوني لسیزې کې افغانان له حکومتي سیاست سره د مخالفت له امله د محکمې له حکم نه پرته نه بندي کېدل. په نورو وختونو کې سیاسي بندیان تر جنایي بندیانو په شمېر کې ډېر وو، دا ځکه چې زورواکي او بندي خانې سره تړلې وي. په دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه کې خلقي او پرچمي حکومتونه د افغانستان تر هر بل حکومت نه دمخه ولاړل. هغومره، چې په هر يوه دغه رجيم کې ښځې او نارينه بندي شوي، کړول شوي او اعدام شوي دي، په معاصر افغانستان کې د بل هيڅ حکومت په وخت کې په هغه تناسب نه دي شوي او دا په دغسې حال کې، چې د دوی د چارواکيو د بل هر حکومت له چارواکيو نه ډېرې خلقو ته د خدمت کولو نارې سورې وهلې، خو دوی د نورو حکومتونو له چارواکيو نه څرګند توپير لاره. دوی په خپلې ټاکلې ايډيالوجۍ ټينګ ولاړ وو او هغه ورته د غومره سپېڅلې وه، چې نور خلق يې تر ينه قربانول. دوی ځکه دغسې کول، چې د غه ايډيالوجي په اصل کې په توپير او د ښمنۍ ولاړه وه او دوی د هغې له مخې شتمن په تېره "فيوډالان" او پانګه ور او مذهبي کسان دښمنان او د هغه پرعکس خواريکښان خپل دوستان ګڼل. د همدغه نظر له مخې و، چې د خلق او پرچم چارواکيو نه يواځې خپل عقيدوي مخالفان ځپل حتی خپل ګوندي مخالفان هم په بندي خانو کې تخته کول. په افغانستان کې هغومره، چې د دوی د رجيمونو په وخت کې له بندي خانو کار اخيستل شوی دی، د بل هيڅ افغان حکومت په وخت کې په هغه اندازه ترينه کار نه دی اخيستل شوی.

د کودتا په لومړيو اونيو کې بېحسابه افغانان بندي شول، د پخواني حکومت د سر کسان هم د لومړيو بنديانو په ډله کې وو. لکه چې دمخه د ک.ج.ب په حواله ويل شوي، د مۍ د مياشتې تر شپږمې پورې د يوې اونۍ په بهير کې له لسو زرو نه زيات افغانان بندي شوي وو. د بلخ ولايتي کمېټې منشي عبدالله احد]عبدالاحد[يونسي په امر د مۍ د مياشتې په بهير کې نهه سوه کسان د ضد انقلاب په تور بندي شوي وو. د جون د مياشتې په نيمايي کې، چې له کابل نه امر وشو، چې دغه بنديان کابل ته واستوي، د هغو پخوانۍ شمېر نه و پاتې. تر دغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخته پورې د اتلسمې پلې فرقې له لارې په مزار کې هره شپه له پنځوسو نه تر شپېتو پورې بنديان له مېنځه وړل کېدل. چارواکيو ويل، چې دغه کم شوي کسان"... د شوروي اتحاد يورال او سايبريا ته د سخت کار کولو لپاره استول شوي وو." سره له دې هم په دغه وخت کې هره ورځ له ديرشو نه تر اويا پورې افغانان بندي کېدل(2).

په واقع کې د زندان آمران د بنديانو باقي وو او حساب يې ور کولی نه شو. لکه چې دمخه ويل شوي، د کودتا په لومړي وخت کې اول د دفاع وزير عبدالقادر، چې د عثمان په مستعار نامه د ک.ج.ب ايجنټ و او بيا د ګوندي منشيانو په امر پوځي افسران بندي کېدل، حکومت له پوځ نه وېره لرله او مخالف افسران يې همدا چې پېژندل نيول، که څه هم هغو به د حکومت پر ضد عمل نه و کړی. حکومت په اصل کې کوښښ کاوه، چې پوځ خلقي ياني د مخالفو افسرانو له شتون نه خالي کړي، نو يې نورو ګوندونو ته منسوب افسران په تېره اخوانيان او ماوستان نه زغمل. په دې ډول حکومت د بالقوه او بالفعل مخالفانو ترمېنځ توپير نه کاوه او دواړه يې نيول. دغه چلند په پوځ کې سخت کړکېچ پيدا کړ، چې په نتيجه کې په پوځي واحدونو کې پاڅونونه وشول.

د اګسا له جوړېدلو نه وروسته نيول نيول ډېر شول. اګسا که څه هم د افغانستان د ګټو ساتلو اداري په نامه له کودتا نه يو څو اونۍ وروسته جوړه شوه، په واقع کې د افغانستان پرځای يې د رسمي ګوند ګټې په نظر کې لرلې، چې هغه په دغه وخت کې د ګوند په انحصاري سروالۍ د حکومت ټينګول وو، نو ځکه هر افغان نر يا ښځه يا ستمي يا غير ستمي، پښتون يا غېر پښتون، ګوندي يا غير ګوندي بندي کېده، چې په يوه يا بل ډول به يې له دغه انحصاري حکومت او د هغه له زور زياتيو سره مخالفت کاوه. په دغه وخت کې ژوند د غومره نامصؤون او وېره تر دې حده پورې خوره

وه، چې پلرونه به په کورونو کې د خپلو اولادونو په مخ کې د حکومت پرخلاف نه غږېدل. په ښوونځیو کې خلقي ښونکي ګومارل شوي وو، چې زده کوونکي وپوښتي، چې تېره شپه چې لویانو په تلویزیون کې وینا وې کولې، د هغو (زده کوونکیو) مېندو او پلرونو د هغه په اړه څه ډول غبرګون ښوده؟. وېره دغومره ډېره وه، چې چا د روانو پېښو په اړه لیکنې نه کولې. ما په خپله که څه هم له خلکو سره د حکومت په چلند پوهېدل مې خپله مسلکي دنده ګڼله، د اګست په میاشت کې د بالاحصار له پېښې نه وروسته په جورنال لیکلو پیل وکړ او په 1982 کې مې په پرچمي رجیم کې تر بندي کېدلو پورې ورته دوام ورکړ. د څرخي پله په زندان کې مې بیا له بندیانو نه په دې اړه ډېر معلومات ترلاسه کړل، خو له بده مرغه هغه مې لیکلی نه شول. اوس دلته هغه او د خپل ژوندانه معلومات له هغو د معلوماتو سره یوځای وړاندې کوم، چې مې د اسدالله نوابي، روشن احمد شاه، س.ن. حسیني او محمد عثمان هاشمي له اثرونو نه ترلاسه کړي دي. دوی ټول په خلقي دوره کې بندیان وو. سره له دې هم ممکنه نه ده، په ټول ملک کې په خلقي دوره کې د بندي توب او جزاګانو په اړه انځور وړاندې شي.

حکومتي چارواکي او بندیان

د خلقي حکومت په لومړیو اوولس میاشتو کې یاني په هغه وخت کې، چې تره کی د نظام او اسدالله سروري د اګسا سروالان وو، بیخي ډېر افغانان بندي شوي، کړول شي او له منځه وړل شوي دي، خو څنګه چې خلقي نظام انحصاري او سرپټي او زورواک و او یواځې له ځینو بندیانو نه تحقیق په لیکلي ډول کېده او د تحقیق پاڼې هم له یو څو نه پرته عامې شوې نه وې، د بندیانو او هغو ته د جزاګانو په اړه لیکنې هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دقیقې کېدلی نه شي. په دې اړه لکه چې وویل شول، یو شمېر پخوانیو بندیانو لیکنې کړي دي، خو هغه نه یواځې د شخصي معلوماتو او تجربو پر بنا او محدودې دي، تر زیاتې اندازې احساساتي او نااقاقي دي. سره له دې هم هغه د څېړونکیو لپاره ارزښتناک منابع دي. د امیر عبدالرحمن د وخت د زندانونو په اړه زما لیکنه شاید تر دغې لیکنې، چې اوس یې کوم، ډېره دقیقه وي، ځکه چې په هغه وخت کې د امیر په دربار کې د برتانوي هند حکومت مسلمان ایجنټ په منظم ډول خپل حکومت ته راپورونه ورکول، چې هغه ټول د هند په ملي ارشیف او د لندن برتانوي کتابتون کې د څېړونکیو د استفادې لپاره ایښودل شوي دي، خو له بده مرغه په افغانستان کې دغسې سرچینې هېڅ نه شته، چې د هغو له مخې افغان تاریخ په دقیق ډول او په خاص ډول له خلکو او بندیانو سره د حکومتونو چلند په مستند ډول وکښل شي. حکومتونه او په دقیق ډول حکومتي چارواکي هغه وخت ښه پېژندل کېدلی شي، چې له خلکو سره په عمومي ډول او له خپلو مخالفانو سره په خاص ډول د عمل په ډګر کې څه ډول چلند کوي، نه دا چې څه وایي. له دې امله په یوې سیاسي ټولنې کې د خلکو غړه دنده دا ده، چې د خپلو چارواکیو ویناوو او کړو ته پوره ځیر وي.

د ثور له کودتا نه وروسته د حکومت فرمان په ټول ملک کې چلېده او حکومت په ولایتونو، ولسوالیو او علاقه داریو کې لکه د کابل په ښار کې نوي چارواکي وټاکل. دوی زیاتره خلقیان او څه یې پرچمیان وو. له پخوانیو چارواکیو نه ډېر یې لا هم په خپلو مقامونو پاتې وو، خو هغوی به یا لېرې ځایونو ته استول کېدل یا یې ځانونه په خپله ګوښه کړل. وروسته معلوم پرچمي چارواکي هم ګوښه کړل شول. په دې ډول په ښارونو او ولایتونو کې د ګوند او حکومت د سروالی مقامونه د خلقیانو شول، مسلکي او

حسابي ميرزايان پرځای پاتې شول، ځکه چې خلقيانو يې کارونه نه شو کولی. په خلقيانو کې هم "...د دولت اساسي اداري، امنيتي او سياسي کارونه د ګوند حاکم ګروپ ته سپارل شوي وو، چې د سرو خلقيانو په نامه يادېدل."[3] خو د دوی په نظر حکومت کول د نامطلوبانو بندي کول، کړول او مرګکي وهل ټکول شول. په اطراف په تېره د ولايتونو په مرکزونو کې هم له زندانونو نه پوره کار واخيستل شو. د مرګکي وهلو ټکولو لوی مرکز د کابل ښار و، چې د کودتا په وخت کې يې نيم ميليون وګړي او د بندي توب څو مرکزونه لرل، لکه د دهمزنګ زندان، د ولايت توقيف خانه او د څرخي پله لوی کانکريټي زندان، چې په دغه وخت کې له او وبلاکونو څخه يې يواځې اول لمبر بلاک د استفادې وړ و. د حکومت لپاره دغه بندي خانې بس نه وې، نو يې د بنديکولو په همغه اول وخت کې د کورنيو چارو وزارت او ملي دفاع وزارت له کوټو او تهکاويو او وروسته د صدارت له کوټو او نورو دولتي ودانيو نه هم کار اخيسته او د څرخي پله د ټولو بلاکونو په بشپړ کولو باندې لنګر واچوه.

ن.حسيني شايد لومړی کس وي، چې د کودتا په دويمه ورځ يانې د ثور په نهمه ونيول شو او لس ورځې وروسته له درې نورو بنديانو سره د څرخي پله زندان لومړي بلاک ته ولېږل شو[4]. د حسيني له ليکنې نه معلومېږي، چې د اسلامي جمعيت غړی وي. له هغه نه وروسته به وي، چې د پخواني حکومت د سرکسان د موسی شفيق په ګډون د ملي دفاع په کوټو کې اچول شوي او بيا په پوليګون کې له مېنځه وړل شوي دي، چې يادونه يې دمخه شوې ده. له کودتا نه ورسته نور معلوم بنديان د بدخشان پخوانی والي تاج محمد وردګ او د هغه مشر ورور روشن احمد شاه، چې په روشندل وردګ يادېده، وو چې د ولايت په توقيف خانه کې واچول شول. توقيف خانې په وړو کوټو کې يو شمېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنايي بنديان او داسې هم ځينې سياسي بنديان لکه عبدالمجيد د دولت وزير، عبدالقيوم وردګ د سرحدونو وزير، عبدالله عمر د روغتيا وزير او يو څو ديني پوهان او قاضيان دمخه بندي شوي وو. د جوزا په لومړۍ ورځ دغه دوه ورونه او درې وزيران د ځرخي پله لومړي بلاک ته ولېږل شول[5].

اګسا او اسدالله سروري

اګسا د نوي نظام د ټينګښت او باندنيو په ټېره امريکې ته د جاسوسۍ په نامه د خپل فعاليت ډګر د غومره پراخ نيولی و، لکه په شوروي اتحاد کې چې ک.ج.ب پراخ نيولی و. د اګسا لومړنی او وروستنی سروال اسدالله سروري و. سروري د اګسا له لارې د افغانانو په بندي کولو، کړولو او له مېنځه وړلو کې د امير عبدالرحمن د وخت له نايب کوټوال مير سلطان (افشار) سره پرتله کېدی شي. مير سلطان په امنيتي او جزايي چارو کې د مطلق اختيار خاوند و. د هغه له دغه مطلق اختيار نه په پراخې استفادې سره ناراضي توب تر دې حده پورې عام شو، چې په پای کې حکومتي لوړو چارواکيو امير ته څرګنده کړه، چې د هېواد نارامي د هغه د بې رحمۍ له امله وه. دا هغه وخت و، چې د مير سلطان مطلقيت له حد نه اوښتی او امير هم همدغسې فکر کاوه. مير سلطان بيا په لغمان کې په دار وځړول شو[6].

اګسا د عصري تخنيکي وسيلو، د ګوندي سرتېرو، بېحده اختيار او د شوروي اتحاد د ماهرانو او په سر کې يې د بوګدانوف په لرلو سره د غومره پياوړې او په خپل سر شوي وه، چې له يو څو کسانو نه پرته بل هر څوک يې بندي کولی شو، بې له دې چې له کوم مقام نه يې اجازه ترلاسه کړې وي. د هغې له لارې سروري حتی د صدراعظم حفيظ الله امين د له مېنځه وړلو لپاره څو ځله تجويزونه نيولي وو، چې نابريالي شول. په دې ډول اګسا ددغسې اختيار له لرلو نه بهره منه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وه، چې چارواکیو یې په تېره سروري د نظام د مخالفانو په ځپلو کې هر هغه څه کول، چې یې لازم گڼل، بې له دې چې څوک ترېنه پوښتنه وکړي. د دوی مطلقیت به هغه وخت پوره څرگند شي، چې د بندي افغانانو شمېر او د هغوی د کړولو او وژلو طرز هغسې، چې په رښتیا و تثبیت شي او دوی بې شمېره افغانان په ښارونو او اطراف کې بندي کړي او بې شمېره بندیان یې د مرگ پنجو ته سپارلي دي. د کابل او څرخي پله په زندانونو کې په تېره له پاڅونونو وروسته به یو شمېر بندیان له دې امله هم له مېنځه وړل شوي، چې په زندانونو کې ورته ځای نه و.

اسدالله سروري د غزني سهېل ته د سپندې د کلي فارسي ژبی په منګ ځوان خلقي و، خو په خټه یې ځان مومند ښوده. دی د هوايي قوې میخانیک و، دی د کودتا په اوله ورځ په غزني کې و، خو دی په اصطلاح سخت انقلابي و. تر کودتا دمخه یې په گوندي لویانو باندې فشار راووړ، چې باید انقلاب وشي، یانې حکومت په کودتا سره ونیول شي. له همدې امله به و، چې دی تر کودتا وروسته د اگسا سروال وټاکل شو، چې انقلاب واقعي کړي، که څه هم هغه د دغسې اداري د چلولو لپاره تجربه او وړتیا نه لرله او کسب یې هم د پوځي میخانیک و. هر څه، چې و د یوه ټینگ انقلابي په صفت اگسا د شوروي اتحاد سرمشاور، کرنیل لیونید بوگدانوف په مرسته د نظام یو بې جوړې پیاوړی مرکز وگرځاوه. اگسا په نېغ ډول تره کي ته مسؤله وه او سروري په خپله هم د ځینو بندیانو په وهلو او کړولو کې برخه اخیستله او د کورنیو چارو وزارت کې یانې چېرې، چې اگسا هم وه، هره شپه یې نوي بندیان په خپله لیدل. کله به چې دی هلته ته، زیاتره وخت به نشه و، بندیان به یې په خپله وهل. ده په همدغسې حال کې د یوه ملا ږیره هم شکولې ده. د یوه مشاهد په روایت یوه ښځه او مېره یې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې تور هلته وړل شوي وو، چې ګواکې امریکې ته یې جاسوسي کوله. دغه سړی د امریکې په سفارت کې یو عادي مستخدم و او که څه هم سخت وو هل شو، مطلوب اعتراف ترېنه ترلاسه نه شو. په پای کې په یوه حاضر ازبک سرتېري امر وشو، چې ښځه بربنده کړي، هغه د نورو په مخ کې همدغسې وکړل. سره له دې هم له مېړه نه یې اعتراف ترلاسه نه شو. بیا دواړه له کوټې نه بیرون وایستل شول. خانباز تڼیوال د کابل پوهنتون د ادبیاتو په پوهنځي کې د پښتو ژبې استاد و، لکه چې په پخواني څپرکي کې یې یادونه شوې وه. دی په ځان دنګر خو په فکر کې شخ او ماوست ډوله ځوان و، خو په اګسا کې یې پرې تور لګولی و، چې دی د امریکې جاسوس دی، لکه په پرچمي دوره کې په خاد کې په ما باندې، چې دولس کاله مې په انګلستان او امریکې کې زده کړه او څېړنه کړې وه، دغه تور لګول شوی و چې زه د کمونستي چین پلوی ډلې رهاییي کدر وم. په داسې حال کې، چې تر هغه وخت پورې مې دغې ډلې مشر ډاکټر فیض نوم نه و اورېدلی. محمد علم مله بار هم، چې د ادبیاتو په پوهنځي کې یو لایق استاد و، په اګسا کې تر دې حده پورې وهل شوی و، چې په امریکایي انتروپولوجست لویي دوپرې باندې یې د هغه په مخ کې شهادت ورکړو چې هغه یو جاسوس دی. مله بار په قانوني پاچایي کې له دوپري سره د کابل پوهنتون له خوا له هغه سره د څېړنې لپاره بدخشان ته د سفر ملګرتوب کړی و. په هغه وخت کې له باندنیو پوهانو سره د کابل پوهنتون له خوا د استادانو ملګرتوب د تحقیق او څېړنې لپاره عام و، لکه چې محصلان به د علمي سیر په نامه د هېواد ځینو سیمو ته په رسمي ډول تلل او یو ځل زه له خپلو محصلانو سره کندهار او هرات ته تللی وم.

د بندیانو په کړولو کې د سروري ونږه د پلان وزیر سلطان علي کشتمند او د پوهنتون استاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

عثمان هاشمي له ليکنو نه هم څرګنده ده، چې د خلقي حکومت پر ضد د کودتا په تور نيول شوي وو. کشتمند د سنبلې په لومړۍ ورځ د ارګ په کوټې باغچه کې په دې تور بندي شوی و، چې د جنرال عبدالقادر او نورو په ملګرتيا يې کودتا کوله، لکه چې ددغې پېښې يادونه دمخه شوې وه. دی شايد د هغو خاصو بنديانو نه وي، چې هم شفاهي او هم په ليکلي ډول ترېنه پوښتنې شوې وي(7). د بندي توب په دويمه شپه ترېنه پوښتنې پيل شوې، د پوښتنو کوونکيو ډله د اسدالله امين په سروالۍ له اسدالله سروري، سيد داود تړون، د کورنيو چارو وزارت د ژاندرم او پوليس سروال عزيزي اکبري، د همدغه وزارت د چارواکي او د تره کي د دفتر خاص سکرتر تورن جان محمد نه جوړه وه. اول اسدالله امين کشتمند وپوښته، چې "... چه وقت و چطور کودتا ميکرديد؟" د کشتمند ځواب دا و، چې "چنين اتهامی درباره من کاملاً بی پايه و دروغ است." کشتمند وايي، چې څو نورې شپې هم په دغسې پوښتنو او ځوابونو سره تېرې شوې. په پېنځمه شپه د همدغې ودانۍ دويم پوړ د بندي عبدالقادر کوټې ته بوتلل شو. هلته اسدالله امين له قادر نه وغوښتل، چې خپلې خبرې واوروي. هغه کړه، چې "من و کشتمند پلان داشتيم که يکجا کودتا کنيم." کشتمند وايي، چې ما قادر ته سمدلاسه وويل، چې "قادر تو چرا برخود و من اتهام وارد مينمايی؟" قادر هم سمدلاسه ځواب ورکړ، چې "کشتمند بايد بدانی که اين ظالم ها مرا بسيار زده و شکنجه کرده اند، راه ديگر نداشتم." د کشتمند په وينا يو ډوله پوښتنو په شپو شپو دوام وکړ، ترڅو ده ته هم اسدالله سروري په امر او شته والۍ سره برق ورکول کېده، په دې ډول چې "سيم های تيلفون [برق] را در شصت هايم بستند و ترون دسته تيلفون را چرخاند." او ده سخت ټکان وخوړ. دده په وينا

بل ځل "جان محمد... بر روی سینه ام نشست، در عین حال دهنم را بسته کردند." او برق یې بیا چالان کړ، خو سره له دې هم مطلوب اعتراف د پوښتنو کوونکیو ترلاسه نه شو. بل ځل، چې په همدغه ډول تر برق لاندې ونیول شو، له ډېر درد نه یې لاس پورته کړ، چې غواړي اعتراف وکړي، خو بیا یې وویل چې "میخواهم که بمیرم و روی شما را دیگر نه بینم. نفرین زمین و اسمان و همه بر شما." بیا نو د سروري په حضور کې "انان چندین سگی ولگلد محکم بر سر، روی و کمرم کوفتند." په بل ځل یې په عین وخت کې په دوو برقي ماشینونو سره د پښو او لاسونو په ګوتو کې برق ورتېر کړ، چې اثر یې "دردهای وحشتنک تکان ها و خورد شدن ها بود" بیا نو کشتمند وایي، چې "سرانجام من مغلوب شدم و اظهار داشتم که خود هر چه میخواهند [بنویسند] و من پای آن امضا میکنم." خو پوښتنو کوونکیو غوښتل، چې ځوابونه هغه په خپل قلم ولیکي. له هغه وروسته و، چې ده په خپل قلم ولیکل، چې "در کودتا من تظاهرات اعتراضیه شاگردان و محصلان، پسران و دختران و مجموع روشنفکران و زحمتکشان را سازماندهی میکردم."

په پورته ډول د کشتمند د لیکنې له مخې له یو لړ پوښتنو وروسته، چې وهل ټکول او برق ورکول ور سره ملګري وو، هغه څه ولیکل، چې ورنه وغوښتل شول، خو دده دغه ځواب د نورو ځوابونو په شان لنډ او په یوې ساده جمله کې ادا شوی. ده په "کودتا" کې هم خپله ونډه وړه ښوولې، په داسې حال کې چې دده په خپل قلم په هغو ځوابونو کې، چې په کالنۍ کې فوټوکاپي شوې خپله ونډه مهمه او لویه ښوولې ده. په دغو ځوابونو کې ده د نظامي او ملکي ملګرو په ګډون خپل د "کودتا" پلان ښه اوږد بیان کړی، البته څنګه چې کشتمند په مرګ سره ترټل شوی و،

(c) ketabton.com: The Digital Library

اعترافونه يې د اعتبار وړ نه شي کېدی، خو کشتمند بايد په خپل کتاب کې دد غې موضوع په مهمو اړخونو باندې پوره رڼا اچولې وای او په دې يې بسيا نه وای کړې، چې "رژيم بخش از سوال ها و پاسخ ها را که بنفع خود تشخيص کرده بود، منتشر ساخت." د کشتمند دغه ليکنه هم رښتيا نه ده. رښتيا دا ده، چې دده د هغه وخت ځينې ځوابونه دده له هغو ځوابونو نه، چې په کتاب کې يې راوړي، ډېر اوږده دي او د "کودتا" په اړه يې اوږده ليکنه کړې. دد غه تفاوت يا دغه دوه ډول توب له امله د هغه د اوسنيو ځوابونو په اړه شک پيداکېږي، په تېره چې دا هم په نظر کې ونيول شي، چې دغه ځوابونه يې 24 کاله وروسته له خپلې حافظې نه بيان کړي، هغه هم په يقيني ډول چې د غه کارګران څه چې په واقع کې ناشونکي دي. داسې ښکاري، چې هغه څه چې کشتمند اوس په خپل کتاب کې ددغې موضوع په اړه راوړي،. ددې لپاره راوړي چې خپل دريځ په حقه وښيي، نه دا چې د واقعيت بيان وکړي. دغه ليکنه دغه شک نور هم پياوړې کوي، چې دی وايي په اعترافونو کې يې په "کودتا" کې د عبدالقادر، محمد رفيع، شاهپور او مير علي اکبر له نومونو سربېره "دوه درې" نور نومونه هم ذکر کړي، حال دا چې هغه "دوه درې" نومونه، نه بلکې يوولس نومونه دي.

د کشتمند له کتاب نه دا هم جوته ده، چې نور مهم تورنان تر ده نه زيات کړول شوي، چې په هغو کې يو هم محمد عثمان هاشمي د کابل پوهنتون د طب پوهنځي استاد و. هاشمي له خپل بندي کېدلو نه يوويشت کاله وروسته په کال 1999 کې د "فرار از کام مرگ" په نامه کتاب خپور کړی او په هغه کې يې د خلقي دورې په زندانونو کې خپلې شخصي تجربې، لېدنې کتنې او اورېدنې راوړي او خپل تعبيرونه او تفسيرونه يې پرې اضافه کړي دي. کتاب يې په 350 مخونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د ناول په شان کښلی او د پېښو نېټې یې هم نه دي ورکړي. غټه ځانګړتیا یې دا ده، چې دی په خپل دغه ناول ډول کتاب کې یوازې له بندیانو او له هغو سره د چاروکیو له چلند نه غږېږي. دا چې هاشمي په کومه نېټه له پوهنتون نه د صدارت مانۍ ته وړل شو، معلومه نه ده، خو هلته په هماغه اول ورځ اسدالله سروري په داسې حال کې چې په کوچ باندې د هغه تر څنګ ناست و، ورته وویل چې "استاد قلم و کاغذ برایت میدهم، جریان را بدون کم و کاست برایم بنویس." او چې ده کړه "کدام جریان را؟" سروری "مشتش را پس برده چنان به بینی و دهنم کوبید که باصطلاح ستاره ها در روز روشن در نظرم مجسم گردید. ضربه آنقدر شدید بود که باوجود شکستن بینی درد آن را در همان لحظه احساس نکردم ولی جریان خون از ان پیراهن و پتلونم را کاملاً الوده ساخت." هاشمي وړاندې وایي، چې "بعد از ان اسدالله سروری مانند رهزنانی که به عجله و قبل از رسیدن کمکی دار و ندار شخصی را به یغما ببرد [ببرند] بجانم افتاد." بیا نو په خپله سروري د هغه شخصي شیزونه یانې د لاس ساعت، درې خود رنګه قلمونه، د سګرټو قطۍ او یو څه مقدار پیسې له هغه نه قبضه کړې. هاشمي نه یوازې فیروزه یي رنګه ګوتمۍ، دریشي او د تن کالي پاتې شول او بیا په یوې ټوټې رسۍ سره یې پښې او په بلې سره یې لاسونه وتړل شول. بیا سروري په خپله هاشمي له کوچ نه لاندې وغورځاوه "...با لگدهایش بجانم افتاد و بانگ میزد: حال برایت نشان میدهم." سروري وروسته "چون خرس های وحشی حمله نموده و با دو چنګالش گلویم را گرفت و با دو دستش، بروی مجرای تنفسی، طوری به فشردن پرداخت که تنفسم تدریجاً مشکل و مشکل تر گردد... وجودم رو بهٔ کرختی میرفت." سروري بیا له یو څو شېبو وروسته، چې خپله سترتیا یې ایستلې وه، "...روی شکم من بالا شده

(c) ketabton.com: The Digital Library

و به لگد کردن پرداخت." بیا یې امر ورکړ، چې هاشمي ته دې برق ورکړل شي. برقي آله یوه لاستي لرونکې صندوقچه وه، چې سیمونه به یې د چاد وجود په کوم ځای یا ځایونو تړل کېدل او د لاستي په څرخولو سره به برق ورتېرېده. سیمونه د هاشمي په پښو و تړل شول او برق ورته چالان شو. "شدت درد باندازه ی بود که خود داری از فریاد و فغان را ناممکن میساخت. اما دیری نگذشت که فریاد و فغانم فرو نشست و دیگر صدایی از من بلند نشد." دی دا هم وایي، چې "اولین باری بود که متوجه مرگ شدم، خاموشانه درد میکشیدم و خاموشانه ارزوی مرگ میکردم."له یو څه ځنډ وروسته، چې د صدارت چارواکي رخصت شوي وو، سروري له هاشمي نه پوښتنه وکړه، چې "با ولید حقوقی چه پلانی را طرح کرده بودید؟" له هاشمي نه د سروري دا دویمه پوښتنه وه. دی وایي، چې ما حقوقي له نږدې نه، نه پېژنده، خو د هغه نوم مې اورېدلی و او چې دا مې په ځواب کې وویل "او یک بار دیگر با مشت و لگد بجانم افتاد و به سر و تنم آنقدر مشت و لگد حواله نمود که ممکن خودش هم از درد پا عذاب کشیده باشد. سلسله شوک های برقی دو بار اغاز یافت و یک بار دیگر رقص شیاطین به دور من بر پا شد."

سروري به په ځان تکره "د انقلاب" ټینګ پلوی او د مخالفانو مرګکي دښمن و، چې بندیان یې په خپله وهل. که یو څوک همدغسې هم وي، خو چې د یوې مهمې دولتي مؤسسې سروال وي، لږ تر لږه په خپله دغسې نه کوي، مګر دا چې په طبیعت کې وحشي ډوله انسان وي. د جنرال عزیز احمد عزیزي په نظر سروري په اصل کې همدغسې انسان و. ده "در برابر انهانیکه تصور میرفت تهدید و خطر برای انقلاب را بار می آورد برخورد بیرحمانه و قاطع داشته تا حد نابودی آنها تصمیم میگرفت.)[8]" د هاشمي په وینا سروري بل ځل له

(c) ketabton.com: The Digital Library

میر علي اکبر سره کوټې ته ننوت او علي اکبر سمدلاسه غبر کړ، چې "این شخص دوکتور محمد عثمان هاشمي است. با ولید حقوقی پلان کودتا را طرح نموده بود، تا رجیم فعلی را از بین برده و در رجیم جدید ولید حقوقی به حیث رییس جمهور و محمد عثمان هاشمی بحیث معاون اجرای وظیفه نمایند." هاشمي د میر علي اکبر له قول نه دا هم وایي، چې "عثمان هاشمي از من دعوت نموده بود تا به آنها بپیوندم." په دې ډول هاشمي له ولید حقوقي او میر علي اکبر سره د حکومت پر ضد "کودتا" کې ښکېل وښودل شو. ولید حقوقي په پاچایي دوره کې د سترې محکمې مرستیال او یو پېژندل شوی حقوق پوه لکه میر علي اکبر یو پېژندل شوی طبي ډاکټر او د جمهوري روغتون سرطبیب او یو ملي شخص و. پښتو یې هم روانه ویله. دواړه په اګسا کې سخت کړول شوي وو. میر علي اکبر په داسې حال کې، چې په کوټه کې سروري ناڅاپه په ټلیفون کولو بوخت شو، "چنان وانمود کرد که دیگر تحمل شکنجه و عذاب کشی برایش نمانده است." وروسته هاشمي ته دا هم معلومه شوه، چې "ولید حقوقی را تحت شکنجه های وحشیانه قرار داده بودند."

هاشمي ځان د ملي وحدت نهضت غړی ښيي، خو دی هغه کله د "حلقي" او کله "د حزب" په نامه یادوي. د غه نهضت د ثور له کودتا نه یوه میاشت وروسته د کابل پوهنتون د غو استادانو جوړ کړی و. سید عبدالله کاظم، غلام محمد نیاز، عزیز الله لودین، محمد داود یار، محمد امین فرهنګ او محمد اختر مستمندي. هاشمي خپل ځان او ضامن علي غرجی هم د هغه په مؤسسانو کې حسابوي. مؤلف صدیق فرهنګ ددغې ټولنې موخه "تنویر محصلان در باره سیاست ضد ملی رژیم و توسعه جویی شوروی در افانستان بود."(9) وروسته محمد ګل رومان چې د طب ډاکټر و، د محمد داود یار

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اعتبار ددغې ټولنې غړی شو. دا هغه وخت و، چې هاشمي له مير علي اکبر سره ليدلي او د هغه له "حلقې" سره يې د خپلې "حلقې" د يو موټي والي په اړه خبرې کړې او دغه جريان يې خپلو ملګرو ته څرګند کړی و، بې له دې چې نوم يې اخيستی وي. په دغې غونډې کې فيصله شوې وه، چې "ما حلقه مربوط به مير علی اکبر را از نقاط نظر خود مطلع سازيم و در صورتيکه با ما اختلاف نظری نداشته باشند، فعاليت های خود را مدغم نمايیم." هاشمي بې له دې، چې دغه "نقاط نظر" څرګند کړي، مؤظف شو چې د خپل نهضت اساسنامه به مير علي اکبر ته رسوي."

مير علي اکبر هاشمي ته ويلي و، چې "با حلقه هائيکه فعاليت های ضد دولتی دارند، از نزديک به تماس ميباشد." علي اکبر دا هم ورته ويلي وو، چې "در اين حلقه ها تعداد زياد صاحبمنصبان اردو و يک عده آمرين ماموريت های پوليس شهر کابل [داخل] ميباشند." هاشمي ورته بيا وعده ورکړې وه، چې په هغه حال کې چې ملګري يې موافقه وکړي "... گروپ صاحبمنصبان مربوط خود را با هم معرفی نمايیم تا باهم در ترتيب پلان کودتا همکاری نمايند." دا چې دغه افسران څوک وو او دا چې هغوی يواځې له ده سره يا له نورو ملګرو سره هم اړيکې لرل، په دې اړه هاشمي څه نه وايي. هاشمي دا هم نه وايي، چې نورو نهضتيانو له کودتا کوونکيو سره ملګرتوب کاوه يا نه؟ د کودتا موضوع خو ددغې ټولنې له اساسنامې سره اړخ نه لګوي، چې هغه په اصل کې "تنوير" کول و. مهمه دا چې په کودتا يانې په قوت سره چې په معمولي ډول له هغه نه مراد نظامي قدرت وي، يو نظام چپه کول هغه هم د پوهنتون استادانو له خوا، چې ټول عمر يې په زده کړې او درس ورکولو تېر کړی وي، له يوه رومانتيکي خيال پرته بله مانا لرلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

نشي، مګر دا چې کومه غټه پیاوړې نظامي ډله یې ملګرې وي.
دغه حکم رښتین توب د هاشمي له لیکنې نه هم معلومېږي، چې وايي "باوجودیکه من در اعترافاتم از هشت نفری که در ان شب اجتماع نموده بودیم، تذکر دادم ولی اسدالله سروری کوچکترین سوالی در مورد آنها و در مورد جلسات احتمالی دیگر ما از من ننمود." دده په فکر "...اسدالله سروري مطمین شده بود که این حلقه محدود بوده هنوز بسط نیافته است." سره له دې هم له محمد داود یار نه پرته، چې دمخه له وطن نه وتلی و، د ټولنې ټول غړي ونیول شول، که څه هم د حکومت پر ضد یې په کوم عمل لاس پورې کړی نه وو. هاشمي وايي، چې "سوال ها... بطور عموم در اطراف ارتباط با دوکتور میر علی اکبر و دوکتور ولید حقوقی می چرخید." ولید حقوقي د کودتا شخص نه و، خو څنګه چې په تېرو حکومتونو کې د یوه نومیالي محمدزي قانون پوه په صفت یو پېژندل شوی شخص او د دکتاتوری نظام او کمونزم مخالف و، اګسا زغملی نه شو. میر علي اکبر که څه هم د یوه لوی روغتون سرطبیب و، لکه چې دمخه ویل شوي د یو د ډګروال اصحاب الدین سیدي په وینا د هغه په ملګرتوب یې د کودتا لپاره د "صاحبمنصبانو او نورو وطنپالو" په جلبلو پیل کړی و. میر علي اکبر د سیداګل غریبیار په نظر، چې د څرخي پله زندان کې یې پېژندلی و، دغسې یو حساس ملي افغان و، چې زور واک نظام یې منلی نه شو. دا چې میر علي اکبر او هاشمي ډېر وکړول شول، له دې امله به وو چې د دوی موضوع له "تنویر" نه پورته د نظامي عمل کومې مرحلې ته رسېدلې وه. د سیدي او هاشمي لیکنې هم همدغه مفهوم ورکوي. دا سې ښکاري، چې هاشمي له کومې نظامي ډلې سره اړیکې ټینګ کړي وو، خو دا معلومه نه ده چې هغه به د ملي نهضت په دستور وې. هر څه چې و، دی د همدغه ارتباط له

(c) ketabton.com: The Digital Library

املـه د بـندي توب په لومړۍ مرحـله کې، چې په صدارت کې و، د سروري لـه خوا د مرګ تـر حد پورې کړول شوی و.

بـنــديان د کورنـيــو چــارو پـــه وزارت کـې

عثمـــان هاشــمي پـــه صــدارت کــې لـــه دولســو ورځــو وروسته لـه مـير عـلي اکـبر سره يو ځای د کورنـيو چارو وزارت د دويم پوړ په يوې کوټې کې او عـلي اکـبر پـه بـلې کوټې کې واچول شو. هلـته لـه هاشمي نـه يـوه ملکي هئـيت پو ښتنې کولـې. پو ښتنې بـه چې زيـاتـره شفاهي او کـله تـحر يري وې، د شپې کـېدلـې. د تحقـيق موضع بـيا هم لـه مـير عـلي اکـبر او ولـيد حقــوقي ســره د هغـــه د ارتـبـــاط او کودتـــا پـــه اړه وه. يـو ځل سيد داود تـړون لـه هاشمي او مـير عـلي اکـبر سره د يـوه بـل پـه مخ کې پو ښتنې وکړې او همـاغـه پخـواني ځوابونـــه يـــې واورېـــدل. د هاشــمي قـول بيـا نـو "بـــا بـــرق و چـــوب بجـــانم افـتـادنـــد، از شدت درد بـه خود مـی پيچـيدم و از فر ياد و فـغان خود داری نميتوانستم." خـو دلتـه کـړول کېـدل تـر هغـو سپک و، چې پـه صدارت کې و، کـه څـه هم دی د څلورمې شــپې قصـه پـــه دې ډول کـــوي، چـــې "دردی کـــه امشـــب از اســـتعمال تـليفـــون (صــندوقچه بـــرق دادن) احســـاس ميکـــردم شـــديد تـــر از دردی بـــود کـــه از تـيلـفـــون اسـدالله ســـروري احســـاس ميکـــردم." دی دا هـــم وايـي، چې "امشب صــدای فـريـــاد و فـغـــان از اتـاقـهـــای ديـگر بيش تـر بگوش ميرسيد." پـــه پـــای کـــې د تحقـيـــق پـه شپېړمـه شپه د کورنـيو چارو وزير محـمد اسلم وطنجـــار، اســدالله ســـروري او اســدالله امـــين د هاشــمي کوټې تـه ننـوتـــل او وطنجـــار ورتــــه وويـــل، چــې "تـــو خـــود را بـــــه کشــــتن دادی. محکمــــه انقلابـــی حکـــم اعـــدامت را صـــادر نمـــوده اســـت." دا څنګـــه محکمـــه وه، چې د تورن په نـشتوالي کې په هغه د اعدام حکـم کـــوي؟ دا څنګـــه محکمـــه او چـــارواکي وو، چـــې تـورن تـه د اعدام حـکم پـه شفـاهي ډول اوروي، بې

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې چې لامل یا لامو نه یې ورته ووایي؟ له "انقلابي محکمې" نه به شاید د دوی مطلب دا و، چې هر هغه افغان، چې د خلقي حکومت مخالفت کوي، باید د هغې له لارې وځپل او حتی اعدام شي. د هاشمي د اعدام حکم شاید ددې لپاره و، چې هغه په زندان کې د اعدامېدو په وېرې سره شپې او ورځې په اندېښنه کې تېرې کړي. هماغه و، چې په سبا یې له پېنځو نورو سره، چې په هغو کې یې ملګري، سید عبدالله کاظم او عزیزالله لودین هم وو. په یوه بس کې د عسکرو په ملګرتوب سره د څرخي پله زندان په لومړي بلاک کې واچول او هاشمي یې اعدام نه کړ. د څرخي پله زندان ته د دوی سپارل په هغه ډول و، چې وروسته په پرچمي دوره کې موږ څلور استادان حبیب الرحمن هاله، محمد عثمان روستار او شکرالله کهګدای له صدارت نه د څرخي پله زندان دویم بلاک ته وسپارل شو، په داسې حال کې چې ډېرې مو رسېدلې او رنګونه مو زېړ وو، خو موږ په جسمي لحاظ کړول شوي نه وو.

له بندي نه د پوښتنو کولو بله نمونه په ولسي جرګې کې د نورستان یو پخوانی وکیل محمد اسماعیل دی، چې د ثور له کودتا نه پېنځه میاشتې وروسته (سنبله 1357) له خپلو دوو ورونو جنرال محمد صفر وکیل غرزي دکابل پخواني ښاروال محمد کبیر نورستاني او یو څو نورو خپلوانو سره ونیول شو او بیا اعدام شو. تر هغه دمخه یو بل ورور یې د سپین زر شرکت پخواني سروال عبدالملک نورستاني بندي شوی وو[20]. له وکیل محمد اسماعیل نه د کورنیو چارو په وزارت کې د اګسا مرستیال عزیز اکبري او نورو په شفاهي ډول ډېرې پوښتنې کړې وې. ډېره مهمه پوښتنه دا ده، چې د خپل "پلان هدف" او دا چې د هغه په اړه یې له چا سره ارتباط نیولی و، بیان کړي. د وکیل ځواب منفي و، خو د یوې بلې کوټې بندي دارا خان نورستاني د هغو په مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې وویل، چې وکیل په کابل کې خپل قومیان وهڅول، چې نورستان ته لاړ شي او د نورستان خلک د حکومت په مقابل کې د پاڅون لپاره اماده کړي. وکیل په ځواب کې وویل، چې دا یو بې بنسټه تور دی. بیا نو د وکیل په وینا "شخصی که مقابل من نشسته بود بپاخاست و سلی محکمی حواله ام کرد و دشنام داد." دی وایي، چې ما حوصله وکړه او ورته مې وویل، چې "دشنام دادن کار مرد نیست... خواهش میکنم دشنام ندهید." سره له دې هم هغه بیا دی وکنځه. نو نو د وکیل په وینا "من نفهمیدم که چه کردم؟ همراه دو دست چنان بر سرش کوبیدم که نقش زمین گردید... محافظین با قنداق تفنگ، مشت و لگد بر سرم ریختند. چشم گشودم شخصی برویم اب سرد می پاشید. پرسیدم، کجا هستم؟ گفت زندان دهمزنگ. سرم از چند جا سوراخ و چشمهایم ورم کرده بود. دیده نمیتوانستم، خوراک نیست و آگر باشد خورده نمیتوانم. بالاخره یکماسپری شد کم کم بحال آمدم. دیگر محبوسین برایم غذا و آب تهیه میکردند." څو اونۍ وروسته دی هم د څرخي پله زندان ته وسپارل شو.

د سلیم عقل په حکم که د غو نورستانیانو خپل ټبر د حکومت پر ضد د پاڅون لپاره هڅولای، لکه چې دغه تور پرې لګول شوی و، دوی باید له خپلو کورنیو سره نورستان ته تللي وای، خو دوی په کابل کې وو. حقیقت دا دی، چې د نورستانیانو له هماغه اول سر نه له خلقي حکومت سره نه لګېدله. یو دا چې دوی په مسلمانۍ ټینګ ولاړ وو، په داسې حال کې چې خلقي چارواکي د اسلام مخالف ګڼل کېدل. دوی د امیر عبدالرحمن په وخت کې اسلام منلی وو، یا پرې منل شوی و. بله دا چې له نورستانیانو نه ډېر خلک د نورستان له فتح نه تر دغه وخته پورې په کابل کې په ملکي او نظامي لوړو مقامونو ګومارل شوي وو، دوی د واکمنې کورنۍ ټینګ پلویان وو، لکه پخوا چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

قزلباشان د سدوزي كورنۍ او وردګ د امير شېر علي د كورنۍ خاص پلويان وو. درېيمه دا چې خلقي چارواكيو له نورستانيانو سره ز يږ چلند كاوه. لكه چې دمخه ويل شوي د كونړ د پېچ درې نورستانيان د هېواد له هغو اولو خلكو نه وو، چې د حكومت پر ضد پاڅېدلي وو. د وكيل محمد اسماعيل نورستاني او د كورنۍ نورو غړيو او نورو نورستانيانو نيول به ددې لپاره وو، چې نورستانيان ووېرېږي او په ملي سطح كې له پېژندل شويو لويانو نه محروم شي.

مذهبي ډلې او اكسا

اكسا له مذهبي ډلو نه بې شماره كسان په تېره ملا يان، مولويان، پيران او داسې نور نيولي او له مېنځه وړي دي، حتى ځينې عادي افغانان هم د ديني وظيفو د اجرا په حال كې نيول شوي او له مېنځه وړل شوي دي. په هغه وخت كې ډېره او د مذهبي وظيفو اجرا د بندي كېدلو سبب كېده، لكه اوس چې بې ږيرو او درېشي كړو افغانانو ته په ښه سترګه نه كتل كېږي.

په هر حال، هغه روحانيان او مذهبي پيران، چې د ثور له كودتا نه وروسته پاكستان ته واوښتل، ژوندي پاتې شول لكه د ګيلاني كورنۍ مشران او د تګاو ميا ګل جان او داسې نور... هغوی چې دننه په وطن كې پاتې شول، ژوندي له خطر سره مخ كړو لكه مجدديان. په يوه روايت د ګيلاني كورنۍ مشر د شلمې پېړۍ په سر كې له بغداد نه افغانستان ته راغی او امير حبيب الله ضيا يې ورته په سره رود كې مواجب مقرر كړل. دی چې د نقيب صاحب يانې د قوم مشر په نامه يادېده، د قادريه صوفي طريقې پيرو و، ورو ورو يې په خاص ډول په پښتنو كې نفوذ وكړ او په ننګرهار او پكتيا كې يې ډېر پلويان وموندل، خو دوی د مجدديانو پرخلاف له ملي سياست سره علاقمن نه وو. د ثور د كودتا په وخت

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې سید حسن ګیلاني ددغې طریقې مشر و[11]. د شورویانو له یرغل نه وروسته دی او ورېرونه یې د ملي محاذ د تنظیم له لارې په ملي سیاست او جهاد کې پوره دخیل او فعال شول، چې دا یې د بحث ځای نه دی. دلته د غومره ویل په کار دي، چې دوی پراخ نظره، عصري او معتدل مذهبي مشران وو، چې په پېښور کې ډېر ملي او تعلیم کړي افغانان هم ورسره ملګري شول.

مجددیان په افغانستان کې تر ګیلانیانو نه اورد تاریخ لري، په یوه روایت د مجددیانو مؤسس شیخ احمد سرهندی و، چې په کال 1564 کې پیدا شوی او د هندوستان په سرهند کې مړ شوی و. دی د مجدد الف ثاني په لقب یادېده، په دې مانا چې د مسلمانانو په عقیده له یوې اوږدې مودې یا زر کال نه وروسته دغسې یو مصلح هسک کېږي، چې اسلام اصلي اصلونو ته په رسولو سره نوی او پیاوړی کوي.)عیسویان یهودان یا د هغو ځینې فرقې هم په دې عقیده دي، چې له یوې اوږدې مودې نه وروسته له دو نه به یو مذهبي مصلح هسک شي او نور بهٔ وژغوري.(دد غه سرهندي یو لیرې ځای ناستی قیوم جان مجددي له هندوستان نه په نولسمې پېړۍ کې افغانستان ته مهاجر شو او د کابل ښار په شوربازار کې یې واړول او یوه مدرسه یې هلته پرانېستله. کورنۍ یې له هغه وروسته د شوربازار حضرت په نامه یاده شوه او په خلکو په تېره د ښار په کسبګرو او په غلزي پښتنو اوپه خاص ډول په سلیمان خېلو کې یې نفوذ وکړ. دغې کورنۍ په هرات، لوګر او غزني کې هم څانګې وکړې[12]. په کابل کې د غه کورنۍ وروسته له شور بازار نه د قلعه جواد کلي کې هستوګنه شوه او هغه یې د خپلې طریقې مرکز وګرځاوه. څنګه چې مجددیان د خپلې نقشبندي صوفي طریقې په حکم، چې د نفوذناکې مذهبي ډلې په بڼه یې ساتنپالي کوله، په دولتې واکمنو او چارواکیو باندې فشار راوړ، چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

شریعت په رعایت کې ټینګ وي، نو دوی د افغانستان په سیاسي ژوند باندې ډېر اثر کړی دی. تر ډېره حده پورې د دوی د مخالفت له امله و، چې د افغانستان لوی مصلح پاچا امان الله له افغانستان نه د تل لپاره په وتلو اړ شو او اصلاحي پروګرامونه یې په ټپه ودرېدل[13]. له هغه وخت نه د ثور تر کودتا پورې په داسې حال کې، چې مجددیانو په حکومت کې هم غټه ونډه لرله، دوی د ملتپالو او اصلاح او نویتوب غوښتونکیو افغانانو په نظر د پرمختګ او ملتپالنې مخالف ګڼل کېدل. صدراعظم محمد داود هم په همدغه فکر و. دی د یحیی خېلو د واکمنې کورنۍ لومړنی مهم غړی و، چې برالا یې همدغسې ویل. دغه فکر په خلقیانو کې هم قوي و. د همدغه فکر له مخې به و، چې خلقي چارواکیو د اګسا له لارې "شب جمعه 29 دلو 1357 به خانقاه مجددی به قلعه جواد حمله نموده و حضرت صاحب ضیاءالمشایخ ابراهیم مجددي سجاده نشین طریقه نقشبندی را با اهل و عیال و اطفال و مریدان حاضر در خانقاه به طرز وحشتناک گرفتار نموده روانه زندان پلچرخی نمودند که تا امروز از زنده و مرده شان خبری نیست.[14]" د مؤلف فرهنګ په وینا د محمد ابراهیم مجددي ماشومان د کورنۍ له ښځو سره بندي شول او "در این حادثه جمعاً هفده نفر از خانواده حضرت شوربازار مفقود و بگمان اغلب اعدام گردیده که علاوه بر محمد ابراهیم مجددی چار پسر، و داماد و خواهر زادگان او هم جزان بودند.[15]" په همدغه وخت کې د کوهستان، هرات، غزنې، ننګرهار او کندهار مجددیان هم ونیول شول، چې په غالب احتمال وروسته له منځه یووړل شول. د دوی ډېر نومیالي د هرات پخوانی سناتور عبدالباقي مجددي او د ننګرهار فضل احمد مجددي وو. دا چې ټول ټال څومره مجددیان له منځه وړل شوي دي، په یقین سره معلومېدلی نه شي. اټکلو نه سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

توپیر لري. ټول شمېر یې شاید د اتیا تنو په شاوخوا کې وي. دا چې دوی په څه تور ونیول شول، دا هم معلومه نه ده. دا هم معلومه نه ده، چې له دوی نه څه پوښتنې او په څه ډول وشوې؟ دوی د حکومت پر ضد کوم عمل هم نه وو کړی، که څه هم د هغه ټینګ مخالف وو. دغسې مرګکې ضربه په مجددیانو باندې په افغانستان کې بل هېڅ وخت حواله شوې نه وه. له دوی سره د نقشبندي طریقه هم په افغانستان کې وځپل شوه، لکه چې د کابل محمدزیان وځپل شول. نقشبندیان د لومړي ځل لپاره په کال 1888 کې په مزار کې، چې والي سردار محمد اسحاق یې د امیر عبدالرحمن په مقابل کې یاغي ګری ته هڅولی وو، له مېنځه وړل شوی و[16].

پوځي واحدونه او بندیان

لکه چې دمخه ویل شوي، خلقي حکومت کوښښ کاوه چې پوځ خلقي کړي، په دې مانا چې له مخالفو افسرانو نه یې پاک او خلقیان یې افسران کړي. ددغه مقصد لپاره یې په پوځ کې ګوندي منشیانو او سیاسي آمرانو ته بېحده واک ورکړی و. تره کي به ویل، چې د ګوندي منشیانو امر دده د امر په شان د منلو وړ دی. دا چې له دغه واک نه په ټولو پوځي قطعو کې کار اخیستل وی وي، په یقین سره معلومه نه ده. په دې اړه د ننګرهار او د خوست د فرقې په اړه معلومات ترلاسه شوي دي. له دغه واک نه د خوست د فرقې په نهه پنځوسم کنډک کې، چې د ډیورنډ کرښې ته نږدې د غرومبي په مېږې کې او د ننګرهار فرقې په یو اتیاوم غونډ کې، چې په چپرهار نومي دښتې کې ځای پرځای و، پوره کار اخیستل شوی دی، چې د هغو په اړه مې د څرخي پله زندان کې له بندي افسرانو نه معلومات ترلاسه کړي وو. د غرومبي په کنډک کې د 1357کال له جدي نه د بل کال تر سنبلې پورې یانې د نهو میاشتو په اوږدو کې د خوست له

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرقې نه يو سل او يا تنه نظامي افسران د خير محمد په امر، چې د فرقې سياسي آمر و، له مېنځه وړل شوي دي. په دوی کې يو شمېر ملکي کسان هم شامل وو. د خوست د فرقې قوماندان د غه خير محمد د 1357کال تر جدي پورې تر کنټرول لاندې نيولی و، خو دی په دغې مياشتې کې بل چېرې تبديل شو او خير محمد ځان ازاد وليد او په وژلو يې پيل وکړ. خير محمد، چې فراه نه و يو مفعول بد اخلاق ګوندي و.

په ننګرهار کې د پوځي فرقې يو اتياوم غنډ، چې د شاهمرد خان شګو ته ورځېرمه په چپرهار نومې دښتې کې ځای پر ځای و، هم د غړومبې د مېرې په شان د مخالفو افسرانو د وژلو ځای ټاکل شوی و. مخالف افسران هلته وروسته له هغه په ډېر شمېر له مېنځه يووړل شول، چې حکومت په فرقه کې د هغو د پاڅون له نقشې نه خبر شو او هغوی يې پخوا له دې، چې په عمل يې لاس پورې کړی وي، ونيول خو د فرقې قوماندان بهرام الدين وژل شوی و. د يوه بندي خلقي شېرزاد له قول نه روايت دی، چې "نابېره په لسګونو د فرقې افسران او د انضباط د ټولي عسکر يې بندي خانې ته رادننه کړل. له هغې جملې نه پېنځه ځلوېښت کسان له مېنځه يووړل شول. په دغو بنديانو کې د سور جرنيل زوی هم و." شېرزاد دا هم وايي، چې "د هغه د وژلو لپاره لوی درستيز يعقوب له کابله راغی او د سور جرنيل زوی يې، چې د توطيې اصلي محرک و، بې پوښتنې په توپنچه وويشتی او مړ يې کې."(17)

په ننګرهار کې د وژلو لپاره درې ځايونه ټاکل شوي وو: د چپرهار دښته، شاه پلنګ تالار او کمکی خيبر. د چپرهار دښته کې بې شمېره وژنې شوې دي. د وژلو طرز هم وحشتناک و، دغومره وحشتناک چې د باور وړ نه ښکاري. تورنان به د ننګرهار د فرقې له هر نظامي واحد نه هلته وړل کېدل، لکه په خوست کې چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

غړومبې د ښتې ته ورل کېدل. له تور نانو نه به اول چېړ ته په فرقه کې شفاهي پو ښتنې کېدلې او ډول ډول جزا ګانې به ور کول کېدلې. بیا به تورن بندي په داسې حال کې، چې پښې او لاسونه به یې تړل شوي وو، د چپر هار د ښتې ته امبولانس یا هغه ته ورته په کوم بل ډول وسیلې کې ورل کېدل، چې څوک د هغو د وژلو فکر ونه کړي. بندي به هلته د یوه کمره په ژۍ درول کېده، چې لاندې به یې دمخه په غاښه وررو سره کنده کې ندل شوې وه. د بندي دواړو خواوو ته به دوه کسه چړ کۍ په لاس ولاړ وو. بندي ته به ویل کېده، چې: "خدای یا نور محمد تره کی؟" که بندي ویل، چې خدایځ، چړکۍ به یې په نس ورخښېدله او پکې به تاوېده راتاوېده، بیا به بندي کندې ته غوزارېده او په خپلو وینو کې به رغړېده او په داسې حال کې، چې نیم ژواندی به هم و، خاورې به پرې اړول کېدلې. که بندي به د پوښتنې په ځواب کې نور محمد تره کی ویل، ژ غورل کېده به او بیا به تر روزنې لاندې نیول کېده. ویل شوي، چې هغو چې د نور محمد تره کي نوم اخیستی وو، په شمېر کې ډېر وو. کریم فکور، چې ملکي ګوندي او د ننګر هار پوهنتون د طب د پوهنځي سروال و، د غو بندیانو په وژلو کې لوی لاس درلوده. فکور د پرچمي رجیم له پیل نه د 1366کال تر اسد پورې په څرخي پله زندان کې بندي و.

د ترین کوټ بندیان

د ارزګان ولایت مرکز ترین کوټ ښار د بندیانو په اړه د حکومتي چاروا کیو چلند یو څه معلوم دی، خو د نورو ولایتو نو د بندیانو په اړه دغسې معلومات نشته، چې بیان یې دلته وشي. د ارزګان په اړه د غه لیکنه له محمد حسن سهاک سره په ټیلیفوني مرکې سره او د اسدالله نوابي د کتابګوټي د "سرګذشت زندان" له مخې برابره شوې ده. سهاک د خلقي حکومت په وخت کې هملته د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرکزي احصائیې مدیر او نوابي چې په خپله د ارزګان ښوونکی و، د ترین کوټ بندي و.

ارزګان د پرېمانه اوبو، ښو زراعتي ځمکو، ښو مېوو او ښې اب او هوا په لرلو سره یو ډېر سمسور ولایت دی. په هغه وخت کې، چې دایکندي او شهرستان هم ورپورې تړلي وو، یو لوی او مهم ولایت و. خلک یې په سلو کې تر شپېتو زیات پښتانه او نور یې هزاره وو. دغه پښتانه، چې زیاتره یې نورزي، اڅکزي، پوپل زي، بارکزي، الکوزي، غلجي او نور وو، د وزیرستان د وزیرو او مسیدو په شان زړه ور، ټینګ او ازاد طبع دي. د 1357کال په اخره کې د دوی او حکومت ترمېنځ اړیکې تر دې حده پورې ترخې شوې، چې حکومت بیا تر پایه پورې په ټول ارزګان حکومت ونه شو کړی. یواځې د ترین کوټ ښار ورته پاتې و، چې په جګه پروت دی. په دغه حال کې، چې ارزګانیان بندي کېدل، د ترین کوټ په زندان کې ورسره بېخي زیږ چلند کېده.

د ارزګان د اول خلقي والي نظام الدین شریک په وخت کې له خلکو سره ډېر زور زیاتی کېده، په تېره د تېري او دهراود له خلکو سره. په همدغه وخت کې، چې د ملک حسن هزاره له کور نه وسلې وویستل شوې، هغه له یو څو نورو سره له مېنځه یوووړل شو. د ارزګان هزاره بیا د خلقي حکومت تر پایه پورې ارام وو.

دویم والي بیت الله غرنی، چې پوځي پیلوټ او د پکتیا و، له خلکو سره ښه چلند کاوه، خو د دریم والي قربان خېل په وخت کې له خلکو سره بیا زیږ چلند کېده، ان تر دې چې ځینې په بېلو نومو نو اعدام شول. په ارزګان کې اول د خوني او چارچینو پښتانه د حکومت په مقابل کې جګ شوي وو. په همدغه وخت کې به و، چې د د هراود پښتانه چې زیاتره یې نورزي دي، پاڅېدل او حکومت صاحبجان صحرایي له یوې کماندویي ډلې سره د هغو د ایلولو لپاره واستوه، خو هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددي پرځای چې له خلکو سره د روغې جوړې لار ونیسي، د زور لار ونیوله. که څه هم دی په خپله د دهرواود د نورزی و. ده په ارزګان کې هغسې بې رحمي وکړه، لکه د برېښنا او اوبو وزیر منصور هاشمي، چې له خپلو بدخشانیو سره وکړه. دی هم د صاحبجان غوندې په لوړو اختیارونو سره بدخشان ته استول شوی و. په همدغه وخت کې به و، چې حکیم ګوندي د یوې وسله والې ډلې په سروالی سره د کورونو د پلټلو لپاره د سیند اغاړه ترین کوټ ته لاړ او هلته یې په یوه ماجت کې په خلکو غږ وکړ، چې "څوک غواړي جنت ته ولاړ شي؟" دغو صاف زړو ناري کړې، چې "موږ غواړو جنت ته ولاړ شو." بیا نو د ګوندي په امر ګولۍ پرې واورولې شوې او ټول یې ووژل شول. پښتانه بیا تر دې حده پورې وپارېدل، چې هغه وخت چې والي قربان خېل د ولایت د ځانګو له سروالانو سره د نېش ولسوالۍ ته لاړ، خلکو ناڅاپه پرې ودانګل او ټول یې له منځه یووړل. د بل والي تر راتګ پورې د پوهنې مدیر شمله دار چې د څو اونیو په موده کې د والي کار کاوه، په خلکو ډېره بې رحمي وکړه. د ترین کوټ هټۍ والو خپلې هټۍ د اعتصاب په توګه وتړلې، خو خلقیانو هغه په زور پرانېستلې او ټول څیزونه یې چور او د کندهار په ښار کې خرڅ کړل. له هغه وروسته و، چې له ترین کوټ پرته نور ټول ارزګان د حکومت تر پایه پورې خپلواک و. د نېش له تراجیدۍ نه وروسته، چې الله داد طوفان د ارزګان والي شو، په ټول ارزګان کې یواځې ترین کوټ حکومت ته پاتې و.

د ارزګان ناکراري په اصل کې ددغو "سرو خلقیانو" د هغه چلند نتیجه وه، چې له هغو خلکو سره یې کاوه، چې دوی ورته "فیوډال"، "ارتجاعیون"، "د امپریالزم زامن" او "امپریلزم نوکران" ویل او د ښمن یې ګڼل. اسدالله نوابي د هغوی دغه چلند په خپل ګتابګوټي کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیان کړی، په نامه د "سرګذشت زندان، په افغانستان کې د سره استعمار د مظالمو څرک"[18]. نوابي د ارزګان د ښوونځي ښوونکی او په ترین کوټ کې بندي و.

اسدالله نوابي وايي، چې په لار کې روان و، چې خلقیانو ونیوه او په جیپ کې یې واچوه، چې په هغه کې یې او یا کلن حاجي عبدالقدوس دمخه تخته کړی و. څنګه چې د ترین کوټ په محبس کې "زولانه او ولچک خلاص شوي وو" دوی دواړه یې په یوه زنځیر سره په دې ډول وتړل، چې "زنځیر یو سر یې زما په غاړه کې او بل سر یې د حاجي عبدالقدوس په غاړه کې واچوی او قلف یې کړ." هرڅه چې د دوی په جبونو کې وو، هغه ترینه واخیستل شول. نیونکو بیا د محبس په آمر باندې غږ کړ، چې "دغه د امپیریلزم نوکران... زندان ته ننباسئ." خو د محبس آمر، چې د نوابی د کورنی مخلص و، له ده سره په پټه مرسته کوله. لومړی غټه مرسته یې دا وه، چې کور ته یې ځواب واستوه او له کور نه بستره، روی جایی او نور ور ته راوړل شول. آمر دوه خبرې هم ور ته وکړې، یو دا چې "هر کله چې له ما سره د محبس ساتنمنان مل ګري وي، نو د کرامت بشري خبرې په خوله مه اخلئ." بل یې دا ورته وویل، چې "په دې محبس کې ستاسې غوندې څلور سوه تنه بې ګناه دغسې شکنجه دي، لکه تاسې او هره شپه شل شل تنه بې موجبه په شهادت رسوئ یا له ډېرو وهلو ټکولو په حق رسېږي." د بندیانو مړي په هغو کندو کې اچول کېږي، چې په بولدوزرونو سره یې دمخه کې ندلي وي. نوابي وايي، چې د شپې د نهو بجو په شاوخوا کې "یو سړی یې زموږ د اطاق دروازې ته نزدې راو ستی، عسکر ور ته وو یل دلته ویده سه. هغه ور ته وویل، چې: هوا ډېره سړه ده ما اطاق ته دننه ورو له. عسکر)ور(باندې خشمېد او په ډېر قهر یې ور ته وویل: دلته

(c) ketabton.com: The Digital Library

پریوزه که نه اوس به دې کشتارګاه ته بوځم." د
محبس باموانه اخېر شوي نه وو، سوري يې هم لرل
او بندیانو ته تلتک یا شال هم نه ورکول کېده.
ځېنو ته، چې له کورونو نه بستري استول کېدلې،
له تلتک نه پرته چې بندي ته ورکول کېده، نور
يې تحویلخانې ته ورل کېدل. له دې امله د ترين
کوټې په محبس کې بندیانو له سړو نه او داسې هم
له ولږې او تندې نه سر ټکاوه، لکه چې د بندي
عبدالقیوم شاغاسي له دغې وینا نه ښکاره ده،
چې "تر ابلې شپې پورې خو يې په لوی محبس کې
په یوه کوټه کې اچولی وم، سترګې يې راته تړلې
وې، د شپې او ورځې فرق مې نه سوای کولای، له
ډېره یخه مې ټول وجود درد کوي، تراوسه پورې
مې څه غذا هم نه ده خوړلې."
له بندیانو سره د ساتمنانو چلند زېږ وو،
بندي حاجي محمد صدیق دیناخیل بېرون د دیوال
ترڅنګه ناست و، په پښو کې يې زولنې وې او مخ
يې هم پټ و. نوابي دی د اوداسه کولو په وخت
کې ولید. هغه وغوښتل، چې څادر له خپل مخ نه
لیرې کړي، خو "عسکر چې يې سرته ولاړ و، د توپک
په قنداغ يې د اوږو په مېنځ کې ووهه [او] په
خشم يې ورته وویل، چې: پټ کړه مخ دې که نه
اوس به دې مردار کړم." بیا يې دی هم د نوابي
په کوټه کې تخته کړ. هلته يې بیا خپله قصه په
دې ډول نوابي او نورو ته بیان کړه. "ماښام په
کور کې له خپل فامیل سره ناست وم، یو نفر
معلم چې زما همسایه دی او په ځمکه باندې څه
لانجه ور سره لرم، د دوو مسلحو عسکرو سره راغی.
دروازه يې راوټکوله، زه چې ورته راووتم، نه
پوښتنه نه ګروېږنه، لغتې او سوکان يې راته
ونیول. په موټر کې يې واچولم، محبس ته يې
راوستم. په یوه څادر کې مې څلور شپې تېرې کړي
دي او په همدغه دوران [کې] یکي یوه ډوډۍ یوه
عسکر د پنځوس افغانۍ په مقابل راته راوړه،
هغه مې خوړلې ده. بیا د شې څکه رابا ندې حرامه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده." د بندي حاجي عبدالعظيم په ویناء، له کورونو نه چې بندیانو ته پخه ډوډۍ راوړل کېدله، نیمه به یې عسکرو خپلوله.

د نوابي د زندان کوټه شه لويه او دفتر ته نږدې وه، له دې امله مهم بنديان هلته استول کېدل... يو ځل درې کسه (ملا جان، ملک حمد اورزګانی او ميرزا عبدالرحمن) يې پکې دننه کړل. وروستي وويل، چې "له لوړې مرو، نن ځلورمه ده چې په ژبه مو شی نه دی ایښی." دوی په بد حال کې و. "د مخ غوښې یې په امبور ځينې شلولې وې، چې لمنې یې پورته کړې او وجود يې راښکاره کړ، له نوکه تر سره تک شين يو ځای هم روغ نه و. کمیسونه او پرتګونه يې د وجود په زخمونو باندې نښتي وو. لا سونه تک شنه، سترګې پړسېدلې." اخر په کومه ګناه؟ دوی وويل، چې "په هېڅ شي خبر نه يو، د شپې تقريباً لس بجې وې چې له کورونو نه يې راوايستلو، په ولسوالۍ کې يې يو ځای کړو. يو ملحد ولسوال دی، چې فضل ربي نومېږي او د ترين دی. موږ ته يې وويل، چې: د امپرياليزم زامنو! تاسې ولې تخريب کوئ. ميرزا عبدالرحمن خپلو خبرو ته په دې ډول دوام ورکړ: "يوه سري تر لاسو او بل تر پښو چپه ونيولو او بل سړي شا را لوڅه کړه، لښتې يې را ته ونيولې. دوه شپې يې هغه قيامت رابا ندې جوړ کړی و، چې د ځمکې اسمان لوری يې راڅخه ورک کي." ده دا هم وويل، چې ولسوال په همدغه وخت کې په غرور سره وويل، چې "خپل خدایﷻ ته ووايه، چې تاسې ته له موږ نه نجات درکړي." په دريدمه ورځ يې امبور راواخيست او په ډېره بې رحمۍ يې دغه حال راباندې جوړ کړ، چې وينې يې." نوابي وايي، چې په بله ورځ يوه عسکر ورته وويل، چې "ستاسې هغه درې رفيقان خو يې برايې د کلاشنکوف په ضرباتو آبل جهان ته ولېږل."

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوابي د يوه پېژندګلوي رحمت الله له خولې د محمد اکبر خان قيصه په دې ډول کوي، چې "يوه شپه هم ظالمانو ارام نه يم پرې ايښې. هره شپه يې زه تر لښتو، لغتو، سوکانو لاندې وم. آخر يوه شپه د ملحد او خداى ناترسه والي په سرکردګۍ کې، چې يو بې ناموسه مدير تعليم او تربيه]کليوال وردګ[هم ور سره و، يوه هيئت ته يې پېش کړم. څو تنه زندانيان يې نور هم راوستلي وو. اور يې بل کړى وو، سيخان يې پکې ايښي وو... والي... په ډېر قهر ماته وکتل. ويل: دا د امپيريلزم اصلي بچى دى؟... عسکر زما پايڅه راپورته کړه او ده]د پوهنې مدير[ظالم مې په دا پسته غوښه کې سيخ چخ کى. نور نه يم پوه سوى. له خولې مې يوه چيغه ووته او بې سده شوم." رحمت الله د يوه بل بندي قيصه کوي، چې والي د هغه په مخ کې ور ته وويل، چې "ښه ته نو حال نه ورکوې؟" بندي ورته کړ، چې "حال واى نو ما به درکړى واى، اوس په بېګناه خلقو لاس نه سم نيولاى." بيا د پوهنې مدير د والي په امر "له اوره يې څو سکروټې راجلا کړې او عسکرو ته يې څه وويل. هغو پر توګ ځينې وکيښ او په اور يې کېناوه، خو سړى نه باندې کښېنستى. دوى لغتې او چپلاخې ورته ونيولې. په څلور پنځو کسو يې په زوره په اور کې نوى، خو په اخ او ډب کې اور هم سره تيت و پرک شو.]د پوهنې[مدر سور سيخ باندې راواخيست او په کوناټو يې داغونه ور کړل. سړى لويې لويې نارې وهلې او بې سده سو." رحمت الله وويل، چې معلم غلام محمد او حاجي عبدالقادر يې "زما په مخ کې په اور باندې بالا کېنوه او د کوناټو او ورنو د غوښو بوى په ټول دفتر کې خپور سو." دى دا هم وايي، چې "هره ورځ دغه حال و."

نوابي او ملګرو يې له ګاونډۍ کوټې نه د بنديانو وش او وى هم اورېده. "له نيمې شپې

وروسته مې غوږو داسې اوازونه واورېدل، های مړ سوم، های کلمې مې پرې سوې، های څوک مسلمان سته، چې يو غړپ اوبه راکي. دا هغه وخت و، چې ميرزا عبدالرحمن د دوی په کوټه کې و او هغه نيمه شپه د نورو په مشوره د بندي بسم الله په اوږو يوه سوري ته جګ شو او په هغه بندي باندې، چې معلم ګل محمد نومېده، غږ کړ چې "کله يې وهلې اوبه مه څکه، ځکه چې درته ښې نه دي." نو څنګه چې هغه ډېر په عذاب و، وويل چې "په لحاظ د خدای لږ اوبه راکی. زه]زه يې [داسې نه يم وهلی، چې ژوندی پاتې سم. زما کولمې شلېدلې دي، زما په لړمانه کې يې د پايپ... په ذريعه ايشېدلې اوبه داخلې کړي دي. ژبه مې خوړينه ده، حلق مې خوړين دی." نوابي وايي، چې يو ګيلاس اوبه مو په زحمت او ويرې ورور سولې، خو په هغه وخت کې د معلم ګل محمد ساه ختلې وه.

د ترين کوټ زندان له بنديانو نه ډک او ډېر ناپاک و. "نو د انساني وينو او غلاظت له وجې نه داسې تعفن و، چې انسان ساه نسوای اخيستای." د نوابي له کتابګوټي نه ښکاري، چې په هېڅ بندي باندې کوم خاص او مشخص تور نه و لګول شوی. "چاته به يې د امريکا زامن ويل، چاته د انګليس او څوک به يې د مرتجعينو او فيوډالو او امپيريلزم د زامنو په نومونو يادول. زندانيان به ورته حېران وو، چې دا اوس دوی څه وايي، ځکه چې هغه]هغوی[ساده مسلمانان وو. نه د مرتجع په معنی پوهېدل او نه د فيوډال او امپيريلزم." له همدې امله به و، چې د محبس خورد ضابط چې له کوم بندي سره "يو ښه بوټ، واسکټ، کرتی، ساعت، قلم يا بل داسې شی وليده، نو هغه به يې هم ځينې واخيست. بيا به يې ورته وويل، چې ته فيودال يې، ځان ته به تر دې هم ښه واخلې، دا يې زما."

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څرخي پله محبس بنديان

لکه چې دمخه ويل شوي، نه په خلقي او نه په پرچمي دوره کې د ټولو بنديانو شمېر معلومېدلی شي، حتی د ځينو زندانونو بندي وانانو د خپلو بنديانو حساب هم ورکولی نه شو. د مزار د محبس قوماندان د 350 بنديانو باقي و، لکه چې سيد عبدالله هم د څرخي پله زندانيانو باقي وو. ددې مانا دا ده، چې د دوی بنديان د کوم چاروا کي په شفاهي دستور له منځه وړل شوي، بې له دې چې د هغو د بندي توب لاملونه او يا حتی د هغو هويت ثبت شوی وي.

په عين حال کې د خلقي حکومت په وخت کې په کابل کې اوازې وې، چې لاس او پښې تړلي بنديان د مقر او قلات ترمېنځ غرو کې د هزاره جات په خوا کې له الوتکو نه لاندې غورزول شوي دي، لکه چې د هندوکش له پاسه او داسې هم د امو په سين کې بنديان د منصور هاشمي په دستور غورزول شوي دي. د وروستي په هکله په هغه وخت کې زما يوه بدخشاني محصل دغسې ويلي و. په دغسې حال کې ممکنه نه وه، چې په خلقي دوره کې د له منځه وړل شويو بنديانو شمېر معلوم شي، خو د بنديانو غټ مرکز کابل، په تېره د څرخي پله زندان و.

لکه چې دمخه ويل شوي دي، د خلقي حکومت په وخت کې په کابل کې د دهمزنګ، د کابل ولايت د کورنيو چارو وزارت، د صدارت او څرخي پله له زندانونو نه کار اخيستل کېده. د ښار له پېنځلسو ناحيو نه هم د زندان په توګه کار اخيستل کېده. په ارګ، صدارت او کورنيو چارو وزارت کې به له بنديانو نه پوښتنې کېدلې، حتی دغسې کسان هم کړول شوي دي لکه د کابل پوهنتون پخوانی سروال، د صدراعظم مرستيال او د پلان وزير صمد حامد، چې په رښتين توب سره يې حکومتي کارونه کړي او د هغو له امله د يوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي شخصيت په توګه پېژندل شوی شخص و. نامعلوم شمېر بنديان په کړول کېدو او وهلو سره مړه شوي دي. د څرخي پله زندان په عمومي ډول د بنديانو د ساتنې لپاره خاص شوی و.

د څرخي پله محبس تر ټولو زندانونو لوی او کانکريټي دی، د محمد اسحاق جبران د معلوماتو له مخې دغه زندان په 125 جريبه (25 هکتاره) ساحه کې د څرخي پله ختيځې خوا د ښته د ولسمشر محمد داود په نوښت او د هغه تر څارنې لاندې د هندي متخصصانو او مهندسانو په نقشه او مهندسۍ ودان شوی دی. په خلقي دوره کې يواځې دوه بلاکه (لومړی او دويم) د استفادې وړ وو، هغه هم پوره نه. په پرچمي دوره کې يې اوه واړه بلاکونه په کار ولوېدل. هر بلاک په جګ ديوال سره چارپېر او د بېل زندان په شان دی. له ټولو بلاکونو نه بيا يو ډېر جګ ديوال راتاو شوی، په دې ډول چې ټولو بلاکونو ته يې د يوې ټينګې برجه وړې کلا بڼه ورکړې ده. هر بلاک څو پوړه لري، د ځينو کوټې يې برابرې او د ځينو يې ښې لويې دي، چې په يوه اړخ کې وړې کوټې قطار پرتې دي. ويل کېږي، چې دغه وړې کوټې په اصل کې د بنديانو او نورې يې د کارخانو لپاره په نظر کې نيول شوې وې، خو په خلقي او پرچمي وخت کې په هرې لويې کوټې کې تر دوو سوو پورې بنديان هم اچول کېدل. دريم بلاک د غومره لوی سالونونه لري، چې په هر يوه کې يې په سلګونو بنديان ځايېدلی شي. هره وړه کوټه يو متر او اتيا سانتي متره پلنه او دوه متره اوږده ده او هره يوه کوټه يواځې د يوه بندي لپاره په نظر کې نيولې شوې وه، خو په پرچمي رجيم کې د بنديانو شمېر دومره ډېر شوی و، چې په هرې يوې کې تر شپږو بنديانو پورې هم اچول کېده. زه په خپله هم په يوې کې تر ډېر وخته پورې وم. په دې ډول د څرخي پله زندان نهايي ظرفيت تر پېنځوسو زرو نه هم ډېر کېدای شي. د همدغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ظرفیت له امله به هم و، چې خلقي او پرچمي چارواکیو ددې پروا نه کوله، چې که بندیان هر څومره ډېر هم وي، دوی یې د کلونو لپاره بندي ساتلی شي، خو بندیان دلته له غېر صحي او نمجنو کوټو او خسکو نه په امان دي. په هغه سربېره بندیان په لویو کوټو کې ګرځېدلی هم شي او څنګه چې د کوټو چتونه ښه لوړ او حجم یې هم ډېر دی، بندیان پکې د ضییق توب او د هوا د کموالي احساس نه کوي، لکه د ښار په زندانونو کې یې چې کوي، خو په خلقي دوره کې تشنابونه فعال نه وو او د هر بلاک په پراخ انګړ کې له لرګیو نه جوړو مبرزونه درول شوي وو او څنګه چې بندیان ډېر او په کوټو کې قید وو، د طبیعي حاجت رفع غټه درد ناک او حتی سپکونکې ستونځه وه. بندیان په شپه او ورځ کې د رفع حاجت لپاره دوه ځله بېرون وتل او مجبور وو، چې د غو ناولو او بوی ناکو مبرزو ته د ننوتلو لپاره قطار ودرېږي او خپل وار ته انتظار وباسي. بندیان دننه په کوټو کې مجبور وو د طبیعي حاجت رفع لپاره له پلاستیکي خلتو نه کار واخلي او هغه بیا انګړ ته د وتلو په وخت کې په مبرزونو کې واچوي. غېر له هغه هم د طبیعي حاجت رفع باندې قید او د محافظانو سلوک بندیان سخت زورول. د یوه بندي په وینا "یکطرف تعداد نفر زیاد بود زود زود برای شان نوبت نمیرسید. از جانب دیگر زود خلاص نمیشدند... ان عجب صحنه بود از یک طرف محافظین عجله میکردند که زود خلاص شوند و از طرف دیگر زود خلاص شدن ممکن نبود. یک هیاهوی و کش و گیری برپا میشد. زندانیان بیچاره بی جهت شلاق میخوردند و دشنام می شنیدند. دیدن چنین صحنه ها خیلی دلخراش و تاسف انگیز بود."(19)

لومړی بلاک، چې تر دویم بلاک نه ووړ و، د مهمو بندیانو لپاره خاص شوی و. د لومړي پوړ ختیځه خوا یې د کوټه قلفي بندیانو لپاره وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پخوانیو حکومتونو وزیران، لوړ رتبه نظامي افسران، والیان، د پوهنتون استادان او دیني عالمان په همدغه بلاک کې اچول شوي وو. د سر په کسانو کې صدراعظم نور احمد اعتمادي، د صدراعظم مرستیال او د پلان وزیر صمد حامد، د دولت وزیر عبدالمجید، د عامه روغتیا وزیر عبدالله عمر، د اطلاعاتو او کولتور وزیر عبدالرحیم نوین، د پوهنې وزیر عبدالقیوم وردګ، د کرنې وزیر عزیز الله واصفي، د طلاعاتو او کلتور وزیر نامتو جورنلست او مؤلف صباح الدین کشککي، د فواید عامې وزیر محمد کبیر، د دولت وزیر غلام علي ائین، د ولسي جرګې مرستیال عبدالاحد کرزی، د پروان والي عبدالغفور وصیل وردګ، د لوګر والي حضرت میر، د ستم د ډلې مشر طاهر بدخشی، عبدالغفور روان فرهادي، شاه جهان احمدزی، عبدالقیوم کوچی، قاضي عبدالهادي هدایت او نور... له هغو استادانو نه، چې دمخه یاد شوي دي، نور نومیالي استادان، سید الف شاه غضنفر، ضامن علي غرجی، غلام محمد نیاز، عبدالکریم یورش او محمد نادر عمر هم په همدغه بلاک کې قید شوي وو. میر علي اکبر هاشمي، ولید حقوقي او د پوهنتون استادان، چې دمخه یې یادونه شوې، د تاج محمد وردک او روشندل وردګ په ګډون هم ددغه بلاک بندیان وو.

ددغه بلاک په بندیانو کې ځینې یې د پاخه عمر خاوندان هم و، لکه پېنځه اتیا کلن سردار احمد علي د دربار وزیر، چې همدلته مړ شو، دو اتیا کلن سردار احمد علي شاه او پېنځه اویا کلن غلام محمد شېرزاد د مخابراتو وزیر. په نظامي افسرانو کې لوی درستیز غلام فارق هم و. په دې ډول خلقي چارواکیو ددغسې افغانانو په بندي کولو سره افغانستان او هم خپل حکومت له مسلکي او مجربو ملکي او نظامي کدرونو نه محروم کړ، په دغې خاصې هیدلې، چې دوی به وطن د هغو له مرستې نه پرته هغه هم د مارکسستي فکرونو له

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخې اداره کړي. په دې کې هم دوی سخت تېر و تل. وروسته د پرچمیانو د کود تا په تور کې شاهپور احمدزی، جنرال عبدالقادر، سلطان علي کشتمند او محمد رفیع هم د لومړي بلاک په لویدیځ اړخ کې وا چول شول. د پرچمیانو بندي کېدل یوه لړی شوه، چې په دواړو بلاکونو کې اچول کېدل او ټول شمېر یې شاید سلګونو ته رسېدلی وي. ددغومره ډېرو پرچمیانو بندي کېدلو نه مطلب شاید دا و، چې د پرچم ډلګۍ د یوه تنظیم په توګه له مېنځه تللی او د سیاست کولو توان ونه لري.

په هر حال، د څرخي پله زندان کې ددغسې ډلو پلویان وو، چې ډېر یې د نړۍ لید او هم د چلند له پلوه سره جوړ نه راتلل. د حسیني په وینا " با امدن پرچمی ها صنف سوم بوجود آمد. قشر متوسط با پرچمی ها هیچ سازش نداشتند، ولی محمدزایی ها، و بیش تر وزرا جنرال ها، و والیان با پرچمیان خوب بودند." دی دا هم وایي، چې د اخوانیانو او پخوانیو حکومتونو د چارواکیو اړیکې سره ترخې وې[20]. دا بڼکه دغسې و، چې په بندي خانه کې په عمومي ډول یو ځوک هغسې سلوک کوي، چې په واقع کې یې غواړي او هماغسې وي. "زندان جایی است که نقاب کاذب دولتی از چهره ها می افتد و هر کس آنچنان میشود که خودش میباشد."[21] په بله ژبه، دوه مخي توب چې زموږ په دولتي چارواکیو کې د هرې بلې ډلې له خلکو نه ډېر وي، په زندان کې نه وي یا ډېر ضعیف وي.

د لومړي بلاک په بندیانو کې له یوې بلې ډډې نه هم توپیر څرګند او حتی د رخې وړ و. حسیني په یو څه مبالغې سره وايي، چې په هغه وخت کې چې "چشم زندانیان دنبال یکدانه میوه تازه کور میشد... برای سرداران، جنرالان و خان زاده گان هر پانزده روز صندوق ها و خرجین ها پر از صدها قسم میوه های خشک و تر میرسید."[22] په خلقي دوره کې په هر دوو اونیو کې او په پرچمي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوره کې په څلورو اونیو کې به بندیانو ته د دوی له کورنیو نه کالي او د خوړو شیان راوړل کېدل. د پایوازې په دغو ورځو کې به د پایوازانو ګڼه ګونه بیخي ډېره وه، خو په پرچمي دوره کې زما د تجربو او لیدنو کتنو له مخې هغو بندیانو ته، چې خواړه رسېدل، له هغو سره به یې شریکول، چې پایواز به یې نه لاره.

په هغه ورځ به یو لوی دسترخوان و غوړول شو او نږدې هر چا به د خپلو خوراکي څیزونو نه یو څه راوړل او یوه میله به جوړه شوه. په تېره د بې پایوازو بندیانو لپاره. دا چې د افغانانو کورنۍ اړیکې، د مېلمه پالنې او سخاوت حس ښه قوي دی، د زندان په ډېر سخت حال کې هم پوره څرګند او د ویاړ وړ و.

په اول بلاک کې ښځې او ماشومان هم اچول شوي وو. له ښځو او ماشومانو سره د یوې کورنۍ ټول غړي بندي کېدل د لومړي ځل لپاره د محمد هاشم په صدراعظمي کې عملي شوې وه. په هغه وخت کې د ساپیو له جنګ نه وروسته، چې ډېر ساپي لویان لکه سلیم او شهسوار بندي او پرار شوي وو، د بندیانو نومیالی کورنۍ د میر زمان کونړي[23] او ملک قیس خوږیاني وې. ددغو کورنیو ټول غړي اول د دهمزنګ په زندان کې د کلونو لپاره وساتل شول او بیا هرات او مېمنې ته پرار شول، خو په خلقي حکومت کې د مهمو کسانو د کورنیو ټول غړي په فاصلو کې په لومړي بلاک کې واچول شول، لکه د واکمنې محمدزي کورنۍ، د حضرتانو کورنۍ، د تګاو میا ګل جان کورنۍ او د وکیل محمد اعظم شینواري کورنۍ. وروسته، چې د خلق د سر کسان سره مرګکي دښمن شول د نور محمد تره کي. د اسلم وطنجار، د اسدالله سروري کورنۍ او په پای کې د حفیظ الله امین د کورنۍ غړي هم په لومړي بلاک کې بندي شول. له کوټه قلفي بندیانو نه پرته نور د ورځې اوه پلا د بلاک انګړ ته د ګرځېدلو لپاره ایستل کېدل. ماشومان

(c) ketabton.com: The Digital Library

انګېر ته په تللو کې ازاد وو، نو خلقي چارواکیو که څه هم خپل خلقي نظام یې د خلکو په خدمت کې ګاڼه، د یوه کس لپاره د هغه ټوله کورنۍ بندي کوله. البته دا د مهمو کسانو د کورنیو حال و. په دې ډول دوی د ډله ییز جزا فکر، چې د قانوني پاچایي په لسیزې کې او د محمد داود په ولسمشرۍ کې ترک شوی و، بېرته ژوندی کړ.

دویم بلاک تر لومړي بلاک نه ډېر لوی و، په یوه روایت په دغه بلاک کې اتکل اته زره بندتیان اچول شوي وو. په دوی کې د پرچمیانو او اخوانیانو شمېر تر نورو ډېر وو. دوی که څه هم په بېلو پوړونو کې اچول شوی وو، هرې ډلې ستونځې پیدا کولې. د اخوانیانو په اړه به وروسته وغږېږم. پرچمیان که څه هم حکومت ته مغضوب وو، په خلکو کې هغسې منفور نه وو، لکه د شوروي له یرغل نه وروسته چې شول، خو خلقي چارواکیو ته راپور ورکړ شوی و، چې هغوی "بین محبوسین فعالیت های مخفی مینمایند... بناءً مشران ان را که تقریباً سی چل نفر میشد، به بلاک اول اوردند و در یک دهلیز بحالت کوته قلفی نگهداشتند که در ان جمله سلیمان لایق، نظام الدین تهذیب، دگرمن خلیل... قابل یاد آوری است."[24] بندیانو ته نه یواځې د طبیعي حاجت په رفع کې، بلکې د ډوډۍ په وېش کې هم تکلیف ورکول کېده. "دیگ های کلان را در سه چار جای دهلیز ها استاده میکردند. همه آنها با بشقاب های مسی استاده میبودند و بالنوبه قدم بقدم سوی دیگ های سمت شان نزدیک میشدند تا هر کردام به دیگ های شان میرسید. اشپزها به عجله ملاقه یا کبگیرهای شان را در دیگهای مربوط میزد و در بشقاب های هر کدام شان خالی میکردند. کسانیکه طعام میگرفتند پس بسلسله همان لین خود با طاق های شان میرسیدند. گویا تقسیم نان شان هم یک دو ساعت کش مکش بکار

(c) ketabton.com: The Digital Library

داشت."[25]

د بندیانو شمېر تل په تغییر کې وو، احمد شاه وردګ چې د 1357کال د جوزا په لومړی ورځ لومړي بلاک ته راوستل شو، د بندیانو شمېر درې_څلور سوه ښيي، خو دا یواځې اټکل و. د هاشمي په وینا "هر شب به تعداد زیاد محبوسین جدید به زندان اورده میشدند."[26] د سیداګل غریبیار په وینا "هره شپه به د دولسو او یوې بجې په شاوخوا کې بسونه لومړي بلاک ته راتلل" او بندیان به یې په پولیګون کې د اعدام لپاره وړل[26الف]. اصله خبره دا ده، چې په وطن کې به پاخونونه کېدلو په زندان کې به بندیان ډېریدل. سره له دې، چې بندیان به کله له کابل نه نېغ پولیګون ته د اعدام لپاره وړل کېدل. د احمد شاه په وینا: "با زیاد شدن وقایع در کشور تعداد محبوسین روز بروز زیاد تر شده رفت. هر شب ده دوازده موتر نفر می اوردند، دریندجا تخلیه میکردند تاحدیکه هر گز جای باقی نماند. اکثریت آن صاحبمنصبان عسکری بودند."[27] څنګه چې د خلقي حکومت په وخت کې اول یواځې لومړی او دویم بلاک او وروسته څلورم بلاک فعال وو، په یوه وخت کې د ډېرو بندیانو ساتل ګران وو. د حسیني په وینا "...کشتارهای دسته جمعی از 7 ثور سال 1357 تا مدت یک سال بشدت ادامه داشت."[28] ځینې بندیان به وژل کېدل، ددې لپاره چې نورو ته ځای پیدا شي. د احمد شاه په وینا "تا اخر سال مذکور بلاک های محبس پلچرخی تا حدی سرازیر گردید که قطعاً گنجایش مزید را نداشت." دا سره له دې، چې "گرفتار شده گان وقایع چنداول، بالاحصار، وغیره را بزندان نیاوردند و راساً بدیار عدم سوق میدادند، آنهم بدون تحقیق و محاکمه."[29] حسیني د څرخي پله زندان بندیان پېنځلس زره ښيي[30]. د خلقي حکومت تر پایه پورې په څرخي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پله زندان کې بندیان په دغه شمېر پاتې نه وو. له دولس زره نه زیات یې له مېنځه وړل شوي دي. حسیني وایي، چې د پرچمي رجیم په پیل کې د عمومي بښنې په وخت کې 2600 تنه بندیان پاتې وو[31]. دغه شمېر په لېږ توپیر سره زما له رقم سره سر خوري.

زما د لیکنې له مخې د خلقي حکومت په پای کې 2700 تنه بندیان پاتې وو. حفیظ الله امین د خپل سروالۍ په وخت کې 850 تنه بندیان ازاد کړي وو او پاتې یې د ګوند د شپاړسمې کالیزې د جنورۍ په اوله ورځ ازادول، په داسې حال کې چې تر هغه دمخه یې دولس زره بندیانو یو لست خپور کړی و، چې د تره کي په وخت کې چې اسدالله سروري د اګسا سروال و، له مېنځه وړل شوي وو[32].

د څرخي پله زندان او قومندان سید عبدالله

روشن احمد شاه، چې د 1357 کال د جوزا په لومړۍ ورځ لوړي بلاک ته راوستل شو، د بندیانو په اړه لیکي، چې "احوال شان بسیار بد معلوم نمیشد. قیودی چندان نداشتند، از طرف روز در صحن (بلاک) می برامدند. از طرف شب در اطاق های شان قرار داشتند. محافظین هم پولیس بودند، وضع نامناسبی نمیکردند."[33] په خپله د محبس قومندان قطره چې پولیسي افسر و، له بندیانو سره ښه چلند کاوه. د څاښت ډوډۍ به وریجې یا ښوروا وه او د شپې له خوا به زرد کې له ډوډۍ سره ورکول کېدلې، خو د ډوډۍ مغز به دغومره خام و، چې د خوړلو به نه و. وضع تر دوو میاشتو پورې همداغسې وه، خو له هغه وروسته چې سید عبدالله د قطره پر ځای د څرخي پله زندان قومندان شو، د بندیانو ژوند تریخ شو. توربخن سید عبدالله)کندهاری(چې 35 کلن به و، د ځلورمې زغرورې قوې لومړی بریدمن او ګوندي سرپرې کړی

(c) ketabton.com: The Digital Library

و. ده هم په سر کې له بندیانو سره ښه چلند کاوه، خو "...همینکه کمی بلد شد و از استادانش درس گرفت، روز بروز اژدها گشته زندانیان بیچاره را بی جهت ب آب و لت میکرد."[34] داسې ښکاري، چې د کورنیو چارو د وزارت چارواکیو په تېره سید داود تړون سید عبدالله ته پوره اختیار ورکړی و.

سید عبدالله په زندان کې واکمني چلوله، څنګه چې د بندیانو او محبس په اړه قانون نه و، څنګه چې حکومت ځانله انقلابي وایه، څنګه چې سید عبدالله په یوه ځل له ټیټې رتبې نه دغسې لوړ مقام ته ورسول شو، چې حتی بندیان یې اعدام ته هم ورکولی شول او څنګه چې هغه د پخوانیو حکومتونو لوړ پوړي چارواکي او د پوهنتون استادان شپه او ورځ تر خپل لاس لاندې ولیدل، خپل ځان ورته ډېر غټ او مهم وبرېښېد. توپنګچه په لاس له وسله والو محافظانو سره به د بندیانو کوټو ته ننوت. له بندیانو نه به یې احترام غوښته، په تېره له هغو نه چې له مخې به یې تېرېدل او که چا ورته سلام نه اچوه، وهل به یې. سپین ږیری یاسین مایل هروي یې په دې ووهه، چې د هغه په وینا "بموقعیکه از راه گذشتم، طرف اطاق کار سید عبدالله نظرم افتاد. وی را بد آمد. ناگاه با لاریم حمله نمود و بی جهت زیر لت و کوب گرفت."[34الف] داسې یې هم پېنځه او یا کلن محمد کبیر د فوایدې عامې وزیر بې عزت کړ. سید عبدالله بندیانو ته د خپل قوت ننداره هم جوړوله. بندیان، چې به د بلاک په انګړ کې ګرځېدل، هغه به په خپل جیپ موټر کې د هغو له منځ نه تېرېده، خو سید عبدالله د واکمنې کورنۍ د ښځو په برابر کې پاتې راغی. هغه خپل دفتر شاید د کوم شخصي غرض له امله د ښځو برخې ته، چې په دریم پوړ کې و، نزدې کړ. په دې پلمه، چې په نورو اعتبار کولی نه شي. ښځې مجبورې وې، چې په داسې حال کې چې ناریینه او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما شومان يې د بلاک په نورو برخو کې اچول شوي وو، د هغه دفتر ته ورشي. بنا هم دی په خپل مقصد ونه رسېد، هرڅه چې و. دغو ښځو "تا اخير حيثيت و شرافت خود را مردانه وار نگهداشتند." [24ب] بيا نو سيد عبدالله حتی په انګړ کې د ګرځېدلو په وخت کې هم د هغو ما شومان نه پرېښودل، چې له خپلو مېندو سره وګوري. دوی له خپلو پلرو نو سره اچول شوي وو. دا سې هم سيد عبدالله "... حلقه محاصره شان را تنگتر ساخته هفته ها و ماه ها او شان را کوته قلفی نگهداشته... اولاد های شان را هم بی موجب لت و کوب مينمود." [34ج] خو ډېره موده نه وه تېره شوې، چې محمدزي ښځې او ماشومان او تنکي ځوانان، چې د شپېتو په شاوخوا کې به وو، ازاد شول او نارينه يې له نورو بنديانو سره ملګري وو.

سيد عبدالله په خپل امر بې له کوم ظاهري دليل نه په بنديانو باندې بنديز لګاوه. د بنديز په وخت کې که څه هم هوا به ښه توده وه، کوټې به قلفې او کړکۍ به تړلې وې او بنديان به په انګړ کې قدم وهلو ته هم نه پرېښودل کېدل. خو ورځې وروسته به بيا هر څه عادي شول. سره له دې هم سيد عبدالله به "همينکه نيشه ميشد و يا مخبر خود صفتش چيزی اطلاع ميداد و يا خود در محضر زندانيان گذر ميکرد و سلامی های گرم را نمی يافت، ناسزا ميگفت" ټولې کوټې به يې قلف کړې. د روشن احمد شاه په نظر "ساعت تيری شان همين بود، از ازار ما لذت ميبرد و آن را اولين مضمون تفريحی خود ميدانست." [35] سيد عبدالله يو ځل له بنديانو نه قران مجيد، تسبيح، جای نمازو نه او دا سې هم قلم، کاغذ، کتاب او دا سې نور ټول کړل. د شطرنج تختې يې هم ټولې کړې، ددې لپاره چې بنديان له عبادت نه لاس واخلي او د ساعت تېرۍ وسيله ونه لري، خو د بېرونيو پېښو له امله يې د عبادت ځيزونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېرته ورکړل، خو بیا هم بندیان یې نه پرېښودل چې په ګډه لمونځ وکړي. د پرچم د رجیم په دوره کې بیا بندیان پرېښودل شوي وو، چې لمونځ په جمع ادا کړي، که څه هم امام به له لمانځه نه وروسته کې په جهر ویل، چې "فانصرنا علی القوم الکافرین."

سید عبدالله د کوټو لټولو په وخت کې د بندیانو وړې بترۍ لرونکې راډیوګانې ټولې کړې وې، خو څنګه چې بندیان د لوړې سویې خاوندان او له وطني او باندنیو خبرونو سره علاقمن او د رجیم د سقوط په فکر او هیلې وو، ځینو یې سره له دې هم راډیوګانې حتی د پولیسانو له لارې هم پیدا کړې وې. په دې ډول دوی د وطن له پېښو او داسې هم د هغو په اړه د باندنیو راډیوګانو له تبصرو نه هم خبرېدل او له نورو بندیانو سره یې شریکول. دغه حال په خبرېدلو سره سید عبدالله "به سید داود ترون قوموندان عمومی راپور داده بود که یک شبکه رادیویی را در محبس کشف کرده، اطلاعات میگیرد و بدیگر زندانیان پخش مینمایند. اغلباً آن به بی.بی.سی یا کدام منبع دیگر خارجی ارتباط میگیرد.[36]" ترون ورته د سخت تحقیق هدایت ورکړی و.

سید عبدالله اول عبدالله عمر تر پوښتنې لاندې ونیوه، خو له هغه سره یې سخته و نه نیوله او چې له روشن احمد شاه نه یې مطلوب معلومات ترلاسه نه کړل، چې راډیو یې له کوم ځای نه ترلاسه کړې؟ اول یې په پښو کې او بیا په غوږونو کې برق ورکړ او په پای کې یې رخصت کړ. احمد شاه بیا ورته کړه، چې "... بی جهت مرا زجر دادید من چل سال در این مملکت خدمت کرده ام به سن و سال شما بچه ها دارم." عبدالله په ځواب کې وویل، چې "... خدمت را به ظاهر شاه کرده اید." " من گفتم نوکر شخصی ظاهر شاه نبودم." "او گفت برائید انگلیس، بسیار گپ مزن." د "انګلیس" د کلمې په اورېدو سره احمد

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه ته‌ ډېر تنګ شوی و او په ده باندې یې تیرې او ظلمونه کول... اوس شاه ته‌ ډیر غبرګون وښود او سید عبدالله په لغته وو هه او په څمکه یې وغورځاوه. په دغه حال کې احمد شاه وایي، چې "... بی اراده دشنام از زبانم برامد." هغه بیا "... بالای ضابطان و حاضر باشان خود امر کرد بزنید!" بیا "پنج و شش نفر حاضر باشان ذریعه قنداقهای تفنگ و چند نفر ضابطان هم توسط لگد مرا میزدند. خودش با بوت های میخ دارش شخصاً ضربات شدید میرسانید. یک لگدش بین چشم و گوش راستم رسید، بیهوش شدم."[37] احمد شاه، چې په هوښ راغی، ورته معلومه شوه چې سید عبدالله "... اکثریت ان زندانیان را که راد یو داشتند نیز خواسته یکی پی دیگر زجر و شکنجه ها دادند... در ان جمله وزیران مخابرات، فواید عامه و معاون کابینه جمهوریت و چند تن شخصیت های ممتاز دیگر شامل بودند."[38]

هاشمي د پوهنتون پخوانی استاد او د اطلاعاتو او کولتور وزیر، عبدالرحیم نوین په اړه لیکلي، چې "وقتی برای اولین بار در زندان با وی مواجهه شدم، باورم نمیشد این همان دکتور نوین و همان استاد فعال و خندان ما باشد. زرد و زار و لب بسته و خاموش به وضو و طهارت میپرداخت و دست در کمر گرفته دوباره راه سلولش را در پیش میگرفت. او را انقدر لت و کوب و شکنجه داده بودند که نه توان گردش زیاد را داشت و نه ارزوی ان را."[39] هغه یې تورن کړی و، چې "... قبلاً به شما از امریکا یک چک دالری آمده و آن را گرفته ائید. بیچاره را سخت برق داده و شکنجه کرده بود تا اینکه او را از اطاق شان بیهوش کشیده به بستره اش انداختند."[40] عزیز الله لودین د اقتصاد د پوهنځي استاد په داسې حال کې، چې د بلاک په انګړ کې په اودس کولو بوخت و، ناڅاپه په څپېړه ووهل شو "سید عبدالله ناګاه با و حمله

(c) ketabton.com: The Digital Library

نموده و به نفر مربوط [ضابطان] امر داد بزنید. بیچاره را بروی زمین انداختند و از دو سه طرف شدیداً لگدمان میکردند." وروسته سید عبدالله ته معلومه شوه، چې هغه یې په دغه ناسم راپور سره وهلی و، چې لودین ګواکې ویلي و "تره کی یک شخص دروغگو و جاهل است."[41] سید عبدالله بیا تربنه بښنه وغوښتله. دا سې هم سید عبدالله "ولید حقوقی بیچاره را بگناهیکه چرا در وقت اقتدار ستره محکمه او دعوی بنفع سیدان قندهار فیصله نشده، ناگهان زیر قنداق های تفنگ و لگد انداخته... عبدالاحد خان کرزی را هم باین بهانه که خان هستند، ظلم کرده ائید به محضر دیگر زندانیان نو وارد بی جهت بی آب کرده بود."[42]

د سید عبدالله اصلي دنده، چې د بندیانو ساتنه وه، نه شو کولای دغسې نومیالیو افغانانو ته په خپل سر جزا ور کړي، خو دا چې لویانو ور ته واک او اجازه کړې وي. خلقي حکومت خو د کودتا له پیل نه د هغو افغانانو په ځپلو پیل کړی و، چې "واکمنې طبقې" ته یې منسوب ګڼل. چارواکیو یې هم د خپلې ایډیالوجۍ او هم حکومتي او ګوندي لویانو په پلوۍ له "فیوډالانو" سره د دښمنۍ چلند کاوه، چې د ترین کوټ چارواکي یې یوه نمونه ده، چې دمخه یې بیان شوی د. د سید عبدالله ویناوې او کړه هم د همدغې روحیې له مخې وې. یو ځل یې د بلاک په انګړ کې بندیانو ته ویلي و، چې "شما میخ کوبان رژیم های گذشته هستید. خون ملت را مکیده ائید، سخت مسؤلیت دارید. اگر شما میخ های رژیم گذشته را محکم نمیکردید، اینقدر دوام نیمکرد. وقت تر از میان میرفت بناً از شما سخت باز خواست خواهد شد."[43] له دغې وینا نه څرګندده ده، چې جزاګانې په اصل کې ایډیالوجیکي او سیاسي وې. ددغسې سیاست د عملي کولو یوه نښه دا وه، چې سید عبدالله د بلاک په انګړ کې بندیانو ته یوه

ورځ څرګنده کړه، چې "ما از شما انتقام برادران چلی خود را میگیریم، زیرا رفقای ما در چلی ناکام شدند و تلفات زیاد دیدند."[44]
احمد شاه د خلقیانو له قول نه وايي، چې "مشاورین روسی به خلقی ها هدایت میداد هیچ یک شخص مخالف انقلاب را نباید سلامت گذاشت، زیرا ما در چلی این اشتباه را کردیم، عناصر ضد انقلاب را ازاد گذاشتم. آنها یک قدرت گشته نظام جدید مارکستی را پس از ریشه کشید."[45]

له ښار نه حکومتي هئیاتونه هم د څرخي پله محبس ته تلل او د بندیانو په کوټو کې به ګرځېدل، خو د هغو په ورتګ سره هم د بندیانو حال په څرګند ډول ښه شوی نه دی. د خوست پخوانی وکیل شیر احمد لا د سید محمد ګلابزوی له ورتګ نه وروسته له مېنځه وړل شوی دی. ګلابزوی، چې خوستی یې په یوې کوټې کې ولید، ورسره تود روغبړ وکړ، خو دوه شپې وروسته له هغه له کوټې نه وایستل شو او بیا چا ونه لید. د خوستي په وینا ګلابزوی د "هغه قومي دښمن او مدعي و" او د پوښتنو په وخت کې یې دغومره ډېر "وهل خوړلي و، چې د ملا د زخمونو نه یې تر اخره وینې تللې."[46] ګلابزوی، چې په پرچمي رجیم کې د کورنیو چارو وزیر و، په کال 1985 کې د څرخي پله زندان پنځم لمبر بلاک هغه لوی سالون ته ورغی، چې له 180 کسه بندیانو نه یې یو هم زه وم. د بندیانو په لیدلو سره یې، چې د غولي په سر لکه رمه پراته وو، خپلو ورسره ملګرو ته څرګنده کړه، چې "د بندیانو مغزونه خو وچ شوي، اوس به یې ګېډې هم وچې شي." دده دغه وینا رښتیا وه. کومه هغه ډوډۍ، چې دده وزارت له خوا دغو بندیانو ته ورکول کېده، بېخي خواره وه. په داسې حال کې، چې د هغو بلاکونو بندیانو ته چې د خاد له خوا ورکول کېده، تر هغې ډېره ښه وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خلقي دوره کې له ځینو شتمنو بندیانو نه پیسې هم په چل سره ترلاسه کېدلې. د اریوب سینما خاوند نور ګل ځاځی، زوی او ورور یې تر سختې څارنې لاندې نیول شوي وو. له هغو نه هېڅ پوښتنه هم نه ده شوې. سید عبدالله د هغو د آزادولو په نامه شپږ لکه افغانۍ ترینه وغوښتلې. پیسې په لسو ورځو کې د هغو د کورنیو له لارې ورسول شوې، سره له دې هم هغوی اعدام شول[47]. سید عبدالله بندیان د مرګ پنجو ته هم سپارلی شول. " او چې د شپې به بسونه د وړلو او وژلو لپاره راغلل، نو ده به ورسره هغه بندیان چې دده خلقي او ګوندي ملګرو ورښوولي وو، په خپل امر یو ځای د مرګ لپاره پولیګون ته لېږل."[48] نو ځکه قومندان سید عبدالله د ځینو نورو قومندانانو په شان د بندیانو باقي و. دی د 650 تنو بندیانو باقي و[49].

د بندیانو اصلي ناکراري به د شپې وه، چې بندیان به د اعدام لپاره پولیګون ته وړل کېدل، خو له کوټو نه د هغو ټولول اسان نه و. په دې چې "نه قومندانی و نه مقامات بالاتر از ان هیچکدام بصورت دقیق نمیدا ستند چه کسانی را اعدام نموده اند، چه کسانی محبوس اند و در کدام بلاک زندان جابجا گردیده اند."[50] دغه ستونځه له دې امله وه، چې یو خو بندي کېدل لکه یوه جاري پروسه وه، بله دا چې دا د مسلکي میرزایانو کار نه، بلکې د خلقي چارواکو په تېره د اګسا چارواکو کار و او دوی په دفتري کارونو نه پوهېدل، نو ځکه په دې اړه کارونه ګډوډ وو. "روی همین بی نظمی بود که وقتی تصمیم به اعدام یک تعداد اشخاص میگرفتند، لست اسمای اشخاص را در جیپ گذاشته به سلول زندان سر میزدند و به قرائت میپرداختند."[51] په دې ډول د اعدام له موضوع نه به د دوارو بلاکونو بندیان خبرېدل، که څه هم لست وال به د بندیانو د اعدام په اړه څه نه ویل. هغو به لا

(c) ketabton.com: The Digital Library

بندیانو ته ویل، چې له بند نه خلاصېږي او کالي مو راټول کړئ، خو هر بندي پوهېده چې غوا توره شېدې یې سپینې، نو د نوم اخیستلو په وخت کې به " دهن و گلو خشک و نفس ها به شمار می افتاد. با شنیدن هر اسمی هر کدام شان فکر میکرد که اسم بعدی از آن خودش باشد." بندیان به غلي او سترگې به یې د صاحبمنصب په لور کړې وې. نوم لوستل، چې به خلاص شو، په پاتې بندیانو کې به ساه ورغړېده. "اهسته اهسته خون در رگ ها بجریان می افتاد. اثار زندگی در چهره ها نمایان میگشت."[52] ځینې وایي، چې "روندگان به پولیگون 20 نفری، 30 نفری، 40 نفری و دوبار 120 نفری بود."[53] دا چې بندیان به ډله ډله ورل کېدل او وژل کېدل، په دې کې شک نه شته، خو په دې کې غټ شک دی، چې هغه به په دغه دقیق شمېر وي، لکه چې دی یې وایي، خو دا به رښتیا وي، چې "هیچکس گمان آن را نداشت که فردا بتواند دیگران را به بیند و از این رو هر شبی که می آمد تمام زندانیان باهم خدا حافظی میکردند."[54] دغه څه به په خاص ډول په اخواني بندیانو باندې صدق کوي. هاشمي، چې په خپله تر اعدام لاندې و، د بندیانو احساس په دې ډول انځوروي: "هیچ محبوسی احساس مصونیت از مرگ را نداشت، موقف آنکه حکم اعدامش صادر نشده بود با آن که چنین حکمی در موردش صادر شده بود تفاوتی نداشت. هر محبوس مرگش را از نزد یک میدید. روز را در واهمه اتفاقات شب و شب را بانتظار ورود جلادان و پایان زندگی اش بسر میرسانید."[55]

د اعدام غټه پېښه د 1358 کال د جوزا په اتمه شپه وه، چې د بلې ورځې تر سهاره پورې اوږده شوه. دا د هغو اخوانیانو د وژل کېدلو په اړه وه، چې د محمد داود په ولسمشرۍ کې د پرچمي چارواکیو په دسیسې سره نیول شوي، په

(c) ketabton.com: The Digital Library

دهمزنګ کې بندي شوي او په خلقي دوره کې د څرخي پله زندان دويم بلاک ته لېږدول شوي وو. په دوی کې د اسلامي جمعيت مؤسس او د شرعياتو د پوهنځي سروال غلام محمد نيازی، عبدالرب رسول سياف، يو شمېر نظامي افسران او د پوهنځيو محصلان هم وو او نيازی لکه چې په جمهوري دوره کې اعدام شوی او سياف بېرته دهمزنګ ته استول شوی وو. د جمعيت نور مشران لکه برهان الدين رباني، ګلبدين حکمتيار او نور په هغه وخت کې پېښور ته اوښتي وو.

له دهمزنګ نه نور بنديان هم د څرخي پله زندان دويم بلاک ته وړل شوي وو، چې په هغو کې د محمد هاشم ميوندوال له ډلې نه ډګر جنرال عبدالرزاق، تورن جنرال نيک محمد سهاک، ډګروال شاه علي مومند، ډګروال مهر علي زلال، ډګروال نور احمد کامه وال، ډګروال وارث شينواری، حاجي باز زرمتی، حاجي فقير محمد، عبدالحنان ځاځی وو. د اقبال وزيري د ليکنې له مخې، چې دی هم هلته بندي و، د اخوانيانو او دغو بنديانو نه سربېره د جنرال مير احد شاه، مولانا فيضاني، د ستميانو او خلقيانو پلويان هم هلته بندي وو. په دويم بلاک کې د اخوانيانو د وژل کېدلو په هکله روايتونه ډېر، خو سره متفاوت دي. د حسيني روايت تر نورو ښه څرګند او واقعيت ته هم نږدې معلومېږي.

اخواني بنديان د دويم بلاک په کوم پوړ کې اچول شوي وو او په هغه باندې د "خطرناک" نوم ايښودل شوی و. دوی چې د پياوړي روح او ټينګې ارادې خاوندان وو، په خپلو کې سره يو موټی وو او د چارواکيو د هر ناوړه چلند په وړاندې به يې په ګډه غبرګون ښوده، لکه ديوالونه په لغتو يا قاشقو سره وهل، چيغې نارې کول. دوی په دغو عملونو سره د بلاک چارواکي وارخطآ کړي وو. بيا نو دوی ټولو ته يوه ورځ ويل شول، چې دوی به يوه اونۍ وروسته اګسا ته د پوښتنو لپاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

بوتلل شي. څنګه چې په ولسمشرۍ کې له دوی نه تحقیق شوی او د بند په مودو محکوم شوي وو، دوی پوهېدل چې د چارواکیو اصلي مقصد بل څه دی. دوی ټول د 120 تنو په شاوخوا کې وو. د حسیني په وینا، چې دی له هغو سره خواخوږي ښکاره کوي او یو وروریې هم پکې و "بعد ازین ابلاغ... آنها هر روز غسل میکردند، شب و روز در طهارت و پاکیزه گی بسر میبردند. لباس پاکیزه میپوشیدند و سر و بدن خود را خوشبو میکردند و همه شان چشمان خود را سرمه میزدند تا سنت ابراهیمی را بجا اورده باشند." دی دا هم وایي، چې د هغو محافظانو لوړه کوله، چې "آنها با ملایک ارتباط داشتند و فرا رسیدن همان شب را بهتر از ما خبر داشتند.(56)"

په هر حال، له د غو اخوانیانو نه او یا تنه نیمه شپه په دوو سروېسونو کې له دویم بلاک نه لومړي بلاک ته ورو ستل شول. پروګرام دا و، چې هلته به د محافظانو په ملګر توب پېنځه_پېنځه تنه په وار وار د خدای په امانۍ په پلمه یوې کوټې ته ننباسي، خو هلته به یې سترګې پټې او لاسونه وتړل شي او له بل وره نه به بیرون کړل شي، خو هلته لومړنۍ ډلې بندیانو له سید عبدالله سره خپرې ولګولې او په حېرانوونکي مهارت او چټکۍ سره بیرون ووتل او په جهر سره د تکبیر په ویلو سره یې ملګري د عمل لپاره وبلل او په دې ډول د دواړو خواوو ترمېنځ نښتې پیل شوې، خو څنګه چې انډول پوره بې انډوله او بندیان بې وسلې او محصور وو، په پای کې ټول ووژل شول او پېښه د سهار په خلور بجو پای ته ورسېدله(57).

په دویم بلاک کې پنځوس تنه اخوانیان لا هم وو، چارواکیو تجویز نیولی وو، چې د جوزا په دیارلسمه یې په یوه نوي تاکتیک سره له مېنځه یوسي. سید اکبر نوی بندي لا دمخه د پېنځو زرو افغانیو په بدل کې د یوه محافظ له لارې یوه

چړکې ترلاسه کړي او د پښې په جرابې کې ځای
پر ځای کړې وه. چاروا کیو دد غې ور ځې په مازیګر
په داسې حال کې، چې د دویم بلاک له ودانۍ نه د
دېوال تر بیرون پورې د څلورمې زغرورې قوې
وسله وال سرتېري په دواړو خواوو کې قطار ولاړ
وو، د بندیانو په ایستلو پیل وکړ، خو بندیان
او په خاص ډول سید اکبر د دوی په نیت پوه وو.
دی، چې سید عبدالله ته، چې د قطار په مخ کې ولاړ
و، نږدې شو خپل دستمال یې لاندې و غورزاوه او د
جګو لو لپاره یې ځان ورټیټ کړ او چړکۍ یې له
جرابې نه وایستله او په بېساري ګړندیتوب سره
یې په سید عبدالله حمله وکړه او پېنځه ځله یې په
چړکۍ وواهه. سید عبدالله ټپي شو، خو مړ نه شو.
نظامیانو په هغه وخت کې په سید اکبر باندې له
دغې وېرې نه ډزې ونه کړې، چې خپل ملګری به یې
هم ووژل شي، یوه سرتېري بیا ځان سید اکبر ته
نږدې کړ او مرګکې ډز یې پرې وکړ. حسیني د
نورو بندیانو په هکله دغومره وایي، چې
"برادران را زودا زود سوار کردند و همه باهم
رفتند." (58)

د خلقي حکومت وژنتون پولیګون و، پولیګون
چې د څو ضلعي مانا ورکوي، د څرخي پله د سیمې
یوه برخه ده چې په اصل کې د سرتېرو او زده
کوونکیو د نظامي تمرین لپاره وه. پولیګون په
دغه دلیل د وژنتون په توګه غوره شوی و، چې
خلک د اعدام په ډزو باندې د تمرینونو او
انداختونو ګومان وکړي. څلورمې زغرورې قوې ته
نږدې همدغه پولیګون به وي، چې خلقیانو ورته د
"تاریخ کنده" ویله. دلته به له څرخي پله یا
کابل نه د بېلو بېلو روایتونو له مخې هره شپه
بندیان په څو موټرونو کې راوړل کېدل. موټرونه
به نظام قراول ته نږدې، چېرته درول کېدل او
له هغه ځای نه به اته تنه جلادان په دوو
جیپونو کې ورسره ملګري کېدل. بیا به ټول
موټرونه دده سبز په لور د شلو دقیقو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاوخوا کې د "تاریخ کندې" ته رسېدل. د "تاریخ کنده" کې به دمخه کندې کندل شوې وې، جلادانو به بیا بندیان په کلا شنکوفونو سره وژل او په بولدوزرو یا نورو وسیلو سره به خاورې پرې اچول کېدلې. کله چې به سخت باران شو، د مړو غړي به رابرسېره کېدل. جلادان به زیاتره وخت نشه وو او چې بارکونو ته به رسېدل، د وژلو قیصې به یې کولې. د "تاریخ کندې" ډزې به په عسکري قشلو کې اورېدل کېدلې، د چندولو په قیام کې ډېر انسانان ژوندي تر خاورو لاندې شوي او ټانکونه پرې ګرځول شوي دي.

د څرخي پله زندان له قومندان سید عبدالله نه وروسته

فکر نه کېږي، چې د قومندان سید عبدالله په تېښته کېدلو سره به کوم بندي خپه شوی وي. د هغه پرعکس ممکن په زړه کې خوښ شوي وي، خو د هغو پنځوسو تنو بندیانو په ټول وژنې سره به بندیان خپه شوي وي، چې په ترې رجیم کې محاکمه او محکوم شوي وو او په محبس کې یې د خپل بندي توب موده تېرو له، خو بندیان به هیله من شوي وي، چې په د غې تراجیدکې پېښې سره به د دوی په اړه د حکومت په سیاست او د زندان د چاروا کیو په سلوک کې تغییر راوړل شي، هم دغسې هم و شول. نوي قومندان محمد رسول له بندیانو سره نرم چلند ونیوه، خو نرم چلند له دې امله غوره نه شو چې دبندیانو د طبیعي او اساسي حقونو درناوی وشي. هغه ددې لپاره غوره شو، چې د بندیانو په اړه د حکومت سیاست او د سید عبدالله سلوک پوره غلط ثابت شو او وېره پیدا شوه، چې په دوام سره به یې شاید لا خطرناکې پېښې رامېنځ ته شي، نو که د واک خاوندان هر څېرې چې وي، د خلکو د اساسي او طبیعي حقونو او د هغو د حیثیت درناوی وکړي او په هر حال د خپلوسیا ستونو او کړو پایلې په نظر کې ونیسي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددغسې تراجیکو پېښو مخه به نیول شوې او د انسان له شان سره بهٔ د برابر ژوند لپاره ډګر هوار شوی و، خو بې تجربې او سمدلاسه واک ته رسېدلي کسان تر هغو چې د خپلو کړو ناوړې پایلې یې لیدلې نه وي، دغسې نه کوي. له دې امله د واکمنو ترڅنګ د پخو مشاورو شتون حتمي دی.

د نوي قوماندان محمد رسول له ټاکل کېدلو وروسته غټ بدلون د بلاکو نو په دهلېزونو کې د تلویزیونو نو ایښودل و، چې د بندیانو لپاره هم د ساعت تېرۍ او هم د خبرونو اورېدلو مهمه وسیله وه. چارواکیو دا هیله هم لرله، چې رسمي تلویزیوني خپرونې به په بندیانو باندې ښه اثر وکړي، خو بندیان پوهېدل چې په تلویزیون کې چې د حکومت په پلوۍ غونډې او لاریونونه ښودل کېږي، هلته د حکومت پرضد پاڅونونه شوي[59]. په هغه سربېره بندیان پرې ښودل شول، چې دننه په کوټو او بیرون په انګړ کې ازاد وګرځي. دا یو ډېر غټ بدلون و، چې سید اکبر په خپلې قربانۍ سره بندیان ترېنه بهره من کړل. په دې ډول بندیان له ډېرو هغو سختو بندیزونونه ازاد شول، چې د سید عبدالله د قوماندانۍ پر مهال پرې لګول شوي وو، خو د څرخي پله په زندان کې لا مهم بدلونونه د اسدالله سروري له ورکېدو نه وروسته د حفیظ الله امین په واکمنۍ کې راوستل شول.

امین د سنبلې په 25مه د تره کي پرځای د ګوندي او حکومتي مقامونو سروال شو. د امین د "قانونیت، مصونیت او عدالت" د شعار د اعلام له مخې څرخي پله ته "هیات ها هر روز می امدند، به احوال یک تعداد افراد عسکری و صاحبمنصبان خورد رتبه... رسیدگی مینمود و در چند روز یک تعداد محدود آن را رها دادند."[60] دغه "محدود تعداد" لکه چې دمخه هم ویل شوي، 850 تنه وو او ټاکل شوې ده، چې پاتې ټول بندیان به د جدي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لسمه (جنوري اول، 1980) خوشې شي، خو په دغه وخت کې د شوروي يرغليز پوځ امين او د هغه حکومت له منځه وړی و.

د امين په راتګ سره بشپړه سته (اندړ) د محمد رسول پرځای د محبس قومندان ټاکل شوی و. ده هم "يک سلسله نو اوری ها را در زندان پلچرخی در دست گرفت."[61] په عمومي ډول "در زمان حکومت حفيظ الله امين اوضاع زندان از ارامش نسبی برخوردار بود."[62] په هر بلاک کې کتابتونونه پرانېستل شول، خو د هغو محتويات رسمي خپرونې وې. په لومړي بلاک کې يوه پايه راډيو هم ودرول شوه. د امين د وخت يو نوی کار دا شو، چې د کورنيو چارو د وزارت په ديوالونو باندې د هغو بنديانو د نومونو لستونه وځړول شول، چې تر هغه دمخه د تره کي او اسدالله سروري په وخت کې له منځه وړل شوي وو. نوي حکومت دا هم څرګنده کړه، چې له دې وروسته به له سندونو پرته څوک بندي نه شي، خو لکه چې زر په ولېدل شي، دغې څرګندونې درناوی ونه شو.

نوي حکومت د تره کي له بندي کولو نه وروسته د هغه مېرمن مرجان، ورونه، ورېرونه او داسې هم د اسدالله سروري، اسلم وطنجار کورنۍ هغه هم له ماشومانو سره په لومړي بلاک کې بندي کړل. د اکتوبر په لسمه د نور محمد تره کي مړينه په رسمي، مګر عادي ډول اعلام شوه. د کورنۍ غړيو يې په اول بلاک کې غوغا جوړه کړه او په نورو بنديانو يې غږ وکړ، چې "او مردم برخيزيد که رهبر تان را کشتند." دغه اواز بنديانو ته عجب معلوم شو، چې "در نيمه زينه ها پوليس ها... به سر وقت شان رسيده چوب زنان آنها را داخل سلول ها رهنمايی و دروازه را عقب شان قفل نمودند."[62 الف] د ريشخورو په فرقه کې، چې د تره کي پلويان او زرغونيان جګ شوي وو، په هوايي بمباري سره وځپل شول او ډېر تره کي پلوه خلقيان د افسرانو په ګډون، د څرخي پله زندان

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې او داسې هم د جلال آباد ښار دننه محبس کې واچول شول[63]. په دې ډول خلقیان هم د لومړي ځل لپاره په ډله ییز ډول په خلقي حکومت کې بندي شول. عجبه دا ده، چې د احمد شاه په وینا "بدنبال آن یک تعداد نفر را بسر کردگی غلام محمد فرهاد گرفتار نمودند و آنها را عامل واقعه مذکور دانستند."[63] فرهاد، چې د افغان ملت گوند مؤسس، د ولسي جرگې وکیل، د کابل ښار لومړنی گونده ښاروال او د میوند جادې ایستونک او تر ټولو مهم یو مشر شخص و، هم د سیاست قرباني شو. ددغه او نورو پېښو په نظر کې نیولو سره هغوی، چې حفیظ الله امین "پښتونست" او "فاشست" گڼي، د فاشزم په مانا نه پوهېږي، یا څنگه چې هغه په خټه خروټی پښتون و، هسې پروپاگند ورپسې کوي.

د حفیظ الله امین پلویان ادعا کوي، چې د "قانونیت، مصؤنیت او عدالت" په دوره کې اعدامونه، نه وو، خو د څرخي پله بندیانو)محمد عثمان هاشمي، ن.حسیني، روشن احمد شده او سیداگل غریبیار(په خپلو کتابگوټو کې راوړي، چې په دغې لنډې دورې کې هم بندیان اعدام شوي دي، چې څرگند مثالونه یې د لویې څارنوالۍ مرستیال عبدالهادي هدایت، د ستمي ډلې مشر طاهر بدخشی، د زرغون ډلگۍ مشر عبدالکریم زرغون، ډگر جنرال عیسی نورستانی، عبدالله رستاخیز، جنرال صفر جان نورستانی او عبدالکریم یورش وو. دوی د صدراعظم نور احمد اعتمادي نوم نه اخلي، خو هغه هم په غالب احتمال په همدغه وخت کې له مېنځه وړل شوی و. احمد شاه دا هم وایي، چې د دوی او نورو له اعدام نه دمخه "... عزیز نام رییس کام چند روز مسلسل به محبس آمد، همه زندانیان را از نظر گذشتاند و بعضی نفری را نامنویس گرفت." بندیان په دې فکر شول، چې عزیز چې د اگسا پر ځای د کام مرستیال شوی و، د بندیانو نومونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې لپاره ولیکل، چې خوښې به یې کړي، "ولی حقیقت ان بود که عزیز مذکور نفری قابل قربانی را بین زندانیان انتخاب و چهره میکرد."(64)
وروسته د جنرال عبدالقادر، محمد رفیع او سلطان علي کشتمند د اعدام حکمونهد بند په اوږدو مودو بدل شو، خو ډېره موده نه وه تېره شوې چې لوی درستیز جنرال شاهپور احمدزي او د جمهوري روغتون رییس میر علي اکبر له لومړي بلاک نه واېستل شول او بیا ونه لیدل شول. احمد شاه لیکلي، چې دوی "نزد همه زندانیان محبوبیت خاصی حاصل داشته بودند. بناءً فقدان شان چنان داغ المناک را در قلوب ما گذاشتند که تا زنده باشیم، فراموش نخواهد شد."(65) غریبیار د میر علي اکبر په هکله وايي، چې "ډاکټر میر علي اکبر اصلاً شیعه و، په پښتو ډېر ښه پوهېده، د ملي احساس خاوند او د ایران د دولت سخت مخالف .... و. لنډ قد یې درلود، د لوړو اخلاقو او پاخه جرئت خاوند و."(66)

په خلقي دوره کې له ټولو بندیانو نه تحقیق، هغه هم لیکلی تحقیق نه کېده. د اګسا د مرستیال عزیز په وینا "... پوښتنې په هغو کیسونو کې کېدلې، چې تورنان به اماده وو اقرار وکړي، نور تورنان وژل کېدل. د خمیني پلویان او د اخواني تنظیم غړي به سمدلاسه له منځه وړل کېدل."(67) په خلقي او وروسته په پرچمي دوره کې اعدامونه ایډیالوجیکي او سیاسي وو. هغوی به بندي کېدل او اعدامېدل، چې چارواکیو به هغوی د خپلې ایډیالوجۍ، د خپل حکومت او د خپل "انقلاب" دښمنان ګڼل، یا به یې له حکومت سره په قول او عمل کې مخالفت کاوه، خو په خلقي دوره کې له بندیانو نه د تحقیق لپاره کومه خاصه خپلواکه محکمه جوړه شوې نه وه، نو په خلقي دوره کې بندي کېدل، کړول کېدل او اعدامېدل د اګسا له لارې کېده. دا چې د اعدام حکم په مشخص ډول چا ور کاوه، په یقین

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره معلومه نه وه. د امنیتي څانګو چارواکیو او په سر کې اسدالله سروري په اعدام کې لوی لاس لاره، نو ویل کېدای شي چې د بندي کولو، کړولو او اعدامولو مسؤلان د ګوند او حکومت سروالان، د امنیتي څانګو چارواکي او جلادان وو. معلومه نه ده، چې له دوی نه به کوم چا د اعدامونو مخالفت کړی وي؟ لکه چې هېڅ چا مخالفت نه وي کړی. د اعدام په سر خو هېڅ چا وظیفه هم نه ده پرې ایښې.

دوی له نورو سره موافق وو، چې د نظام دښمنان دې د انقلاب ضد په تور وځپل شي. دوی په واقع کې د غه ځپل د خپل نظام د ټینګښت لپاره حتمي ګڼل. د پولټبورو غړي او د کرنې او اوبو وزیر صالح محمد زیری لا وایي، چې دده ملګرو د انقلاب د مخالفانو بندي کول، کړول او وژل ستایل: "موږ ټولو په تېره هغو لارښوونکو چې امنیتي چارې یې په غاړه وې، همدا ویل چې په ځینو ځایونو کې ګاونډیان او داخلي ارتجاع ګډوډي رامېنځ ته کوي، چې باید وځپل شي. موږ ټول په دې عقیده وو، چې د فرانسې او اکتوبر ستر انقلابونه د همداسې مقاومتونه سره مخامخ شوي وو. له دې کبله زموږ واکدارانو دغه مقاومت سخت ځپي او موږ یې دد غه کار ستاینه کوله او دغه مو قاطعیت باله[98]." په دې ډول دوی که څه هم په ظاهر کې تحول غوښته، په واقع کې یې مکاني او زماني تغییرونه، نه منل او په هغه سربېره افغانانو ته یې د خدمت په نامه افغانان له مېنځه وړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پېنځم څپرکی

د خلکو پاڅونونه

لومړنۍ خبري

هغومره پاڅونونه، چې په افغانستان کې په خلقي دوره کې د سره بېرغ له هسکېدلو نه وروسته په څه کم یوه کال کې شوي دي، بل وخت په دغومره موده کې نه دي شوي. خلقي حکومت، چې د باندنیو فکرونو او طریقو پر بنسټ چلول کېده، ددغسې ګوند په انحصار کې و چې غړي یې په حکومتي چارو کې بې تجربې او د اجتماعي دودونو او جوړې روغې مخالف وو. سره له دې هم حکومت د هغو له لارې خپل پارونکي پروګرامونه زیارکښو خلکو ته د خدمت په نامه پلي کول، خو څنګه چې دوی دولتي قدرت په کودتا سره نیولی و، وېرېدل چې مخالفین به په کودتا سره هغه ترېنه ترلاسه کړي، نو دوی خپل مخالفین ځپل. په دغه حال کې مخالفینو ته بله لار نه وه پاتې، خو دا چې د دوی پر ضد عمل وکړي. په نتیجه کې په دغې مودې کې افغانستان په زیاته اندازه د پاڅون، وژنې، ځپلو، بندي توب او کړولو ډګر شو. سره له دې هم چارواکیو له حفیظ الله امین نه پرته، هغه هم په اخر وخت کې، له دغو پېښو نه د عبرت درس وانخیست. دوی په خپل ګوند، په خپل حکومت، په خپل پوځ او هم د شوروي اتحاد په ملا تړ ډاډه وو. له همدې امله نور ګوندونه په تېره چپي او اسلامي ګوندونه ورسره دښمن او زیاتره افغانان ورسره مخالف شول او کړکېچ دغومره پراخ شو، چې په رسمي ګوند یې هم لار

(c) ketabton.com: The Digital Library

وموندله او په ډلو يې ووېشله، خو واکمنه ډله يې لا هم په هېواد حاکمه وه، تر څو په پای کې شوروي اتحاد په خپل نظامي پوځ وځپله.

لکه چې دمخه ويل شوي، د سره بېرغ له پورته کېدلو نه وروسته د هېواد په ډېرو سيمو کې واړه لوی پاڅونونه ډېر وشول، خو د ټولو په اړه معلومات نشته. د ټولو په هکله ليکنې نه دي شوي او حکومت هم په ممکن ګړنديتوب سره هغه وځپل. تراوسه دغسې څېړونکي هم ليدل شوي نه دي، چې ددغو پاڅونونو په هکله له خلکو سره مرکې وکړي او په هکله يې معلومات او واقعيتونه را ټول کړي، خو د يو شمېر پاڅونونو په اړه ليکنې شوي، چې د هغو پر بنسټ د نېټې په رعايت سره دغه ليکنه برابره شوې ده. دغه ليکنې د هرات، بالاحصار، اسمار، دره صوف، پلخمري او د چنداول پاڅونونو په هکله دي. دا به د پاڅونونو پوره بيان نه وي، خو د هغو لومړی منسجم بيان به وي، چې د پاڅونونو د عمومي تصوير يو لنډ تصوير ورته ويل کېدای شي. دغه ليکنه ددې لپاره شوې، چې لوستونکي ددغو پاڅونونو په واقعيتونو پوه وي او درک کړي، چې هغه د کومو رسمي سياستونو او د هغو د څه ډول عملي کولو او د هغو په برابر کې د خلکو د څه ډول غبرګونونو او ځوابونو پايلې وي. څنګه چې په جنګونو کې انسانان وژل کېږي، د جنګونو بيان به په خلکو کې لږ تر لږه د جنګ ضد روحيه پياوړې کړي.

د هرات لوی پاڅون

هرات څنګه چې په يوې شېرازي سيمې کې پروت او هري رود او نورو ډېرو وړو رودونو نه بهره من دی. له لرغوني زماني نه راپدېخوا د انسانانو ټاټوبی دی. لرغونی نوم يې "اريا" يا "هري" و. دغه نوم په اصل کې د هري رود له نوم نه اخيستل شوی، چې لرغونی نوم يې هري

(c) ketabton.com: The Digital Library

وا (**Harivo** (یا اریوس) **Arius** (و او په اسلامي دوره کې هرات شو. لهراسپ یې بنیاد ایښی، ګشتاسپ پراخ کړی، بهمن ښه کړی او لوی سکندر بشپړ کړی دی. د محلي روایت له مخې د ښار زړی د شمیران په نامه یو ځای و، چې وروسته یې ځای د هزار جریب ښار ونیوه، خو هزار جریب زر ترک شو او شمیران بېرته ښار غوره شو او لوی شو. په هرات کې په تاریخ کې سلطنتونه جوړ شوي او بیا بادنیو رنګ کړي او ښار یې ویجاړ کړی د، خو ښار هر ځل د خلکو په همت او د نهرونو او د سیمې د ښېرازتوب له امله بېرته ودان شوی او لا ښه شوی دی. د ښار له پېنځو لویو ورو نو څخه پېنځه سړکونه غځېدلي او د ښار په منځ کې په چارسو)چارسوق(کې سره یوځای شوي دي[1].

د ثور له کودتا نه دمخه د هراتیانو په ژوند کې څرګند ښه والی راغلی و. له یوې خوا ایران د خواریکښو هراتیو لپاره د کار او پیسو منبع شوی و، ان تر دې چې هرات د زراعتي کارګرو له لږوالي سره مخ شوی و. له بلې خوا یو شمېر هراتیان د سړکونو او شخصي ټرانسپورټي وسیلو په ښه والي سره د هرات_ایران او هرات_کابل ترمېنځ سوداګرۍ بوخت شوي وو. پانګه هم په کار ولو یدلې وه، عصري ودانۍ ډېرې شوې او کرنه هم ښه شوې وه. ډېرو کورونو کې عصري مالونه، ټرانسټري راډیوګانې او ټیپونه هم رواج شوي وو. له پخوانه په هرات کې د سواد، شعر او شاعرۍ او فرهنګ سویه هم لوړه وه. هرات په کال **1349/1970** کې یوولس ولسوالۍ او یوه علاقه داري او تر اوو لکو نه زیات نفوس لاره. د هرات د ښار نفوس دره اویا زره تنه وو.

په هرات کې خلک د ځمکې د وېش په پروګرام سره هغومره نه وو تور پدلي، چې د چارواکیو په هغه زیږ چلند سره تور پدلي وو، چې په تېره د لویانو د زده کړې په کورسونو کې یې ورسره کول. ضابط درویش خان د خلکو د توربدلو لوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

عامل و. دی په دغه خام فکر و، چې افغانستان "فیوډالو" خراب کړی او چې دوی ورک شي، عدالت به خوندي او وطن به سمسور شي. ده د ثور له کودتا نه وروسته د مهري لېسي یوه ښځينه زده کوونکې، چې د یوه شتمن لور وه، په رڼا ورځ ووژله او د هغې له جسد نه يې د الماسو ګوته په سختۍ سره وايستله او خپله کړه. وروسته، چې دی د پښتون زرغون په ولسوالۍ کې د يوې پوستې قومندان وټاکل شو، له يو څو ملګرو سره د يو څو خانانو مېلمه شو. مېلمستيا په خوښۍ سره پای ته ورسېده او له هغه وروسته درو ښخان خپل پېنځه کورباته په خبرو لېږي بوتلل او هلته ملګرو يې د هغه په امر له مېنځه يووړل. د پښتون زرغون ولسوالۍ د هرات ښار د سهېل ختځې په اتيا کيلومترۍ کې پرته ده.

په هرات کې د ليک او لوست زده کړې کورسونو ته د ښځينه او نارينه لويانو کشول سختې پارونې وکړې. په کورسونو کې د ښځو ګډون ته هڅه څرګنده وه. د کورسونو ښوونکي نارينه ځوانان وو، ځينو يې ښځې کورسونو ته د ننوتلو په مهال لټولې. د کورس يوې مېرمنې، چې نوې واده شوې وه، خپل خسر ته طعنه ور کړه، چې يا خپل ننګ پر ځای کړه يا په ما سمه مرده ګاوي وکړه[2]. د حوت په نهمه ورځ د سواد زده کړې کوم هيئت چې د ولسوالۍ په سليمي کلي کې د بېره و، د خلکو له خوا ووهل شو او له کلي نه وايستل شو. په بله ورځ يو ساتنمن له خپلو دوو ملګرو سره هم په همدغه ډول له کلي نه وايستل شو. دوی هلته تللي وو، چې د کورس د شړل شويو ښوونکيو حيثيت پرځای کړي. له هغه وروسته د سليمي کلي او نورو کليو خلکو د جمعې ورځ (د حوت 11) د جهاد ورځ وټاکله، چ د يلان دښتې په لوی جومات کې به اعلام شي. د جمعې په ورځ همدغسې و شول او د جهاد شين بېرغ هسک شو. ډېر زر د هغو د ځپلو او کړارولو لپاره د هرات له

(c) ketabton.com: The Digital Library

یولسمې فرقې نه یو کندک سرتېري د سلیمي کلي ته لاړل، دواړه خواوې سره ونښتلې او یو شمېر ملکي کسان ټپي او ووژل شول. سره له دې هم ناارامي د درې ورځو لپاره روانه وه او د لوی جومات خطیب نثار احمد له منځه یووړل شو[3]. دا د هرات د لوی پاڅون لومړی ګام شو.

د هرات ډېر مخور او روحانیان هم په زندان کې واچول شول. یوه لیکوال دوی "زر دولس سوه" ښودلي، چې وروسته د پاڅون په وخت کې ازاد شول. دی دا هم وايي، چې "کمونستانو به د هرات پوځي چاونۍ ته هره ورځ د هرات سیمې سپین روبي، علماء او روحاني خلک راوستل... څو ورځې پس به په خپله پوه شوم، چې وژل شوي دي.[4]" د هرات اولسمه فرقه، چې ناارامه شوې وه، شپږ زره سرتېري لرل. د ناکرارۍ لوی لامل یې دا و، چې هلته لکه په نورو پوځي قطعو کې د ټیټو رتبو ګوندي افسران په لوړو مقامونو ګومارل شوي وو. د هرات فرقې په سر کې د سید مکرم په نامه یو تورن خلقي افسر کېنول شوی و، چې "ټول غټ افسران به ورته په سلامي ودرېدل." ډګروال میر علم ساپی وايي، چې حتی د کابل د حربي پوهنتون د اخري ټولګي ځینې خلقي ګوندیان پخوا له دې، چې فارغ شوي وي، هم په مقامونو ګومارل شوي وو. "ددغو افسرانو پلرونو او اقرباوو به په کلي او ولس کې برېتو نه تاوول او خلکو ته به یې ګواښونه کول." بله دا چې د ثور له کودتا نه وروسته ډېر شوروي مشاوران په پوځ کې ننوتل. "یوازې د هرات فرقې ته پېنځه اویا تنه روسان راغلل.[5]" ددغو روسانو پوځي سویه هم ښکته وه او سربېره پر دې، چې "ملحد وو" په ګېډه ماړه نه وو. "موږ او دوی به په یوه وخت کې ډوډۍ خوړلو ته لاړو. موږ به لا دوه مړۍ نه وې کړې، چې دوی به هرڅه ختم کړي وو." د همدغو مشاورانو په مشوره د لوړو افسرانو واک کم شوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

و، په دې چې دوی د هغو په فکر له دولت سره د زړه کار نه کاوه او لوړ مقامونه د ډاډ وړ افسرانو ته ور کول کېدل. ډګروال ساپی هم د دوی په مشوره د یوې اونۍ لپاره په فرقه کې بندي شوی و. په نتیجه کې د غیر ګوندي افسرانو او شوروي مشاورانو ترمېنځ حساسیت تر دې درجې پورې رسېدلی وو، چې د ساپي په وینا "موږ ټولو افغاني پوځیانو له دوی نه کرکه کوله."(6) په دې سربېره ګوندیانو په فرقه کې لمونځ کوونکي افسران هم بندي کول "او که به یې د ګرفتارۍ وس نه کېدو، د هغه څار نه به یې کوله، تر څو د هغه د ګرفتارۍ... طرح جوړه کړي." ګوندیانو به هغوی د اخوانیانو په نامه یادول. څنګه چې په فرقه کې ګوندي افسران تر نورو لږ وو، دوی په وېره کې شول. بیا یې یو شمېر مخالف افسران د پېژند د مدیر په ګډون په یوه او بل نامه کابل ته لېږل، چې بیا ونه لیدل شول. ساپی وایي، چې "په دې وخت کې موږ خلکو پټ تحریک هم شروع کړی و، ترڅو دوی څه غوښتل موږ پرې ړومبي شو."(7)

د هرات د پاځون په اړه لیکنو کې د فرقې رول په څنګیز ډول شوی، په داسې حال کې چې د ډګروال محمد علم ساپي د هغې رول د مخکې ښودلی. په دې ډول، چې په هغه کې یو شمېر افلسرانو د "ملي اسلامي انقلاب" په نامه اول په پټه او بیا په څرګند ډول برخه اخیستې او په اخر کې یې په شریکي ډول فعالیت کړی. ددغو افسرانو په اړه به د پاځون په پای کې وګړېږم او د پاځون بیان به د ساپي په وینا پیل کړم، چې وایي: "موږ دوی]د هرات ښار خلکو[ته بولۍ ورکړه. دوی د بولۍ مطابق حرکت شروع کړ. په بولۍ کې د غو خلکو ته دا هم ویل شوي وو، چې د ښار امنیت خراب او ګړو بړ پیدا کړی. د غو خلکو همدغسې وکړل."(8)

پاځون لکه چې دمخه وویل شول، د پښتون زرغون ولسوالي د سلیمي له کلي نه د کب په یوولسمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیل شو. له هغه وروسته د غوریان ولسوالۍ ناکراره شوه. اول یو څو کسو د ځمکو د وېش سندونه د ولسوال په مخ کې د اعتراض په ډول څیرې کړل، د ولسوال په امر هلته بیا یو څو تنه ووژل شول. له هغه وروسته ډېر خلک د کب په اتلسمه د ولسوالۍ په مرکز توی شول او محاصره یې کړ او کوندي منشي نسیم یې له مېنځه یووړ، خو ولسوال له یو دوه ملګرو سره د شپې په تیاره کې په دې بریالی شو، چې د هرات ښار ته ځان ورسوي او لوړ چارواکي په پېښې خبر کړي. خلک په پوځ او هوایي بمبارۍ سره خواره شول او ارامي په ظاهر کې خوندي شوه، خو د غه وخت د هرات ښار ته نږدې د زنده جان د ولسوالۍ او ګذرې ولسوالۍ خلک هم جګ شوي او د ځمکې د وېش یو څو کوندیان یې له مېنځه وړي وو. ګذره د ښار شمال او زنده جان د ښار جنوب په څلوېښت کیلومترۍ کې واقع دي. دواړه ولسوالۍ په یو څه انساني تلفاتو سره د حکومت لاس ته ورغلې او پاڅون کوونکي په شا او خواره شول[9]، خو د پاڅون په هوډ ټینګ ولاړ وو.

د کب په 24مه د پنجشنبې په ورځ د هرات ښار خلک د حکومت پر ضد جګ شول. دا وروسته له هغه و، چې بهاءالدین خطیب د هرات په لوی جوماتک کې د کب په اتلسمه یانې د غوریان ولسوالۍ د پاڅون په ورځ د هرات د عالمانو له خوا جهاد اعلام کړی و. ورپسې حاجي ایوب د جهاد د ضرورت په اړه د صبغت الله مجددي او نورو په لاسلیک دغه سې پې غام پاڼې په خلکو وېشلې، چې خلک یې لوی پاڅون ته بلل. "مومنان پاکباز هرات و مجاهدان فدایی را حق برسم نیاکان پاک بیک قیام عمومی و هنگامی بپردازید."[10] د جهاد اعلام، چې په واقع کې د جنګ اعلان دی، په اصل کې د دولت د سروال له صلاحیتونو او امتیازونو څخه دی، خو دلته هغه د هرات عالمانو خپل کړ او خلکو هم پرې عمل وکړ. په دې ډول په افغانستان کې اول

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خلقي او وروسته په پراخه توګه په پرچمي دوره کې د جهاد اعلام واک د ټولنې له سروال نه ديني عالمانو ته انتقال وکړ، چې هغه د نارامۍ او بې ثباتۍ يو عامل شو. په دغو پېښو سره "در همه اطراف و نواحی شهر و ولسوالی های هرات یک امادگی کامل روانی برای قیام عمومی گرفته شده بود." له بلې خوا حکومتي چارواکيو هم "خود را اماده رویارویی به این قیام همگانی تاخته در هر قسمتی از شهر و ولسوالی ها سنگرها را برای این امر تهیه دیده بود و توسط دو طیاره کشاف وادی هرات را بگونه مداوم دیده بانی میکرد.[11]"

د کب په 22مه د ګذرې ولسوالۍ خلک د ګل محمد تيزاني په مخکې بيا په حرکت راغلي وو. ګل محمد چې په "ګلکي" يادېده او د خپلې مجاهدې او زړورتيا له امله "مجاهد بزرګوار" نومول شوی و، په اصل کې د "بدمعاشانو د يوې ډلې" سروال و، چې له هغه نه په هرات کې "د هر سړي وېره کېده." ده به ويل، چې "زه نور في سبيل الله جهاد شروع کوم، ګوندې خدایج را ته تېر ګناهونه معاف کړي." د زمري په شان به يې په ملحدانو ورټوپ کړ." دی دا هم وايي، چې ګل محمد "په اخر کې يو داسې غازي او مجاهد جوړ شو، چې نن سبا د هغه مثال اډو پيدا کېږي نه.[12]"

د ګذرې کابو دوه زره خلکو د روضې باغ څنګ له کې تېره کړه او په سبا يې ددې پرځای، چې د ولسوالۍ په مرکز ورتوی شي، د ښار په لور روان شول. د علاقه دار د کانونو په برخه کې له ګل محمد تيزاني او ملګرو سره يې له ګذرې او انجبل نه نور خلک هم ورسره ګډ شول. په دې ډول د پنجشنبې په ورځ د کب په 24مه " از چار سمت هرات کفن پوشان رزم جو و دلفریبگان راه شهادت در مسیری در حرکت بودند تا در مرکز شهر نفوذ کنند.[13]" دغه ګڼ خلک، چې له پل مالان څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

واوښتل، د پل کار په برخه کې له ټانکونو نه په پرله پسې ډول ګولۍ پرې واورېدلې. سره له دې هم په داسې حال کې چې شنه بېرغونه یې په لاس او د تکبیر ناري وهلې، مخ په وړاندې تلل او "ګلکی" یې دمخه په یوه ګړندي موټر کې روان و، چې نوی یې له حکومتیانو نه نیولی و. په ښار کې دننه دکانداران هم یا په خالي لاس یا له بېل او کلنګ او د وسپنې له ډنډو سره ور ګډ شول. که څه هم له ټانکونو نه پرې ډزې کېدلې او یو څو تنه یې ووژل شول. په همدغه حال کې د کندهار وره ته ورسېدل، چې هغه بیا د "انقلاب وره" باندې یاده شوه. په دغه وخت کې له یوې الوتکې نه بمونه هم پرې وغورځېدل، چې "چندین خانه را ویران و اهالی ان را به شهادت رسانید." د عراق وره کې هم حال همدغسې و. د لارې په اوږدو کې د باباجي، سر حبیره، مولوی صاحجب زیارت او وردګو او عربو له محلو نه هم خلک له دوی سره ګډ شول. دلته د وستوک انترک روسي استازی له دفتر نه وایستل شو او ووژل شو او په وچلي یې ولیکل شو: "اینجا بخارا نیست." له هرې خوا نه بېحسابه خلکو د نوي ښار د چارسو او د محبس په لور مخه وکړه، که څه هم په لار کې د ایماق د برق له کارخانې، د بهزاد هوټل او نورو ځایونو نه پرې ډزې کېدلې. دوی په دغسې ټینګې جذبې سره مخ په وړاندې روان وو، چې "نه بنام سنی و شیعه، نه بنام مکتبی و غیر مکتبی، نی بنام جمعیتی و حزبی، نی بنام عالم و متجدد هیچ نوع اختلافی ایشان را از جهاد یکپارچه و برحق شان باز نمیدارد."[(14)] د څلور لارې په باغ کې یې د راډیو مرکز له کار نه وغورځاوه، خو محبس ته د تګ په لار کې یوه ټانک نه، چې شین بېرغ پرې باندې ځړول شوی و، خلک په ګولیو وویشتل شول او دوی ونه شو کولی چې محبس ونیسي. د همدغې ورځې په ماښام زورور باران وشو او کراچۍ والو دلته هم لکه په نورو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځایونو کې "بدون وقفه اجساد پاک شهدا را می بردند و دفن میکردند."[15]

ښاریان او د شاوخوا کلیو خلک د شپې په راتلو سره خپلو کورونو ته او نور د ښار جوماتونو ته ننوتل یا د ښاریانو مېلمانه شول. د هرات لوی جومات کې اټکل یو نیم زر کسان ځای پر ځای شول. وروستیو په دغه ډول "در داخل مسجد جامع و با موضع گرفتن در منارهای سر بفلک کشیده مسجد جامع ناخود اگاه خود ها را در محاصره دشمن مجهز با تانک و توپ اسیر کردند، در حالیکه قبلاً دشمن محیل در مناره های مسجد جامع سنگر گرفته بود." بیا نو د تیارې په خورېدلو سره ګوندیان او حکومتیان "با تانک ها و تمام تجهیزات به شهر روی اورده زخمی های خود را به شفاخانه برده... با تجهیزات مطمین بر مسجد جامع حمله کرده... مجاهدین پاکباز را از انجا ګرفتار کرده... بحیث ګروګان ګرفته بودند. عده ای از ایشان را به زلمی کوت انتقال دادند."[15] سره له دې په بله ورځ (جمعه، د حوت 25مه) خلک له هرې خوا په تېره د ښار له لویدیځ نه په ښار ننوتل او په تنکۍ غرمه کې د کندهار وره ته ور سېدل. د مؤلف یوسفي په وینا "در حقیقت روز جمعه روز فتح و پیروزی جانبازان حماسه افرین در تمام نواحی و مواضع شهر بود." خو د امنیې قومندانې محاصره وه، لوی محبس د حکومتیانو په لاس و او پوځې فرقه لا ځای پر ځای وه. په داسې حال کې، چې حکومتي قوتونه یو ځای بل ځای مات شوي او په شا تللي وو، جنګي الوتکې (میګ 21، میګ 23 او توپ لرونکې هلیکوپترونه) دپاسه ښکاره شول او "بمبهای خانمانسوزی، در نواحی کاربار، اسیاب کلوخی، بکر آباد، بادمرغان، نحور درواز، محله نو، کلاب، پل رګینه، باغدشت، ګازرګاه شریف، تخت صفر، زیارت مولانا عبدالرحمن جامی، برامان

(c) ketabton.com: The Digital Library

و شهر نو... پرتاب می گردید.)[16]"

د کب په 26مه د هرات اولسمې فرقې په څرګند ډول د پاځون کوونکیو خوا ونیوله او د هرات ښار حکومتیانو له کنټرول نه وایستل شو. د پاځون تر وخته پورې د هرات فرقې په ماهي فروشانو کې تطبیعات کول، شاید ددې لپاره چې حکومت خلکو ته خپل قوت وښیي. د فرقې درنې وسلې لکه هاوانونه، اوبو سونه او نور درا نده توپونه به هلته وړل کېدل او د هغو نندارې ته به "د هرات ټول پوځي او ملکي اراکین راتلل.)[17]" خو په فرقه کې لکه چې دمخه ویل شوي، مخالف افسران ترګوندي افسرانو نه ډېر او موقع ته سترګې په لار وو. لکه چې دمخه ویل شوي، دوی ښاریان د پاځون لپاره هڅولي وو. د پاځون په پیل سره تطبیقات ودرول شول او وسلې چاونۍ ته راوړل شوې. "په دغه وخت کې روسانو د غو وسله والو ته بولۍ ورکړه، چې د هرات ښار او شاوخوا کلي په توپونو وولي. دوی په انداخت شروع وکړه." ساپی وایي، چې دوی "ټول زموږ ملګري او شاګردان وو.... دوی له موږ سره په پلان کې شریک وو. دوی صرف د بولۍ منتظر وو." نو دوی نښې نه ویشتلې او "روسان پوه شول، چې افغاني افسران خپل ورونه عزیزان نه وژني، نو په خپله یې نښانونه ونیول." بیا کله چې افغان افسران په خپلو ځایونو کې کېناستل، ساپی وایي چې "ما دوی ته د روسانو او کمونستانو په طرف د اوربل کومانده ورکړه او شېبه پس ټول کمونستان او روسان)[18]" له منځه یووړل شول. همدغه پېښه به وي، چې لیکوالو ددغې پېښې صحنه د زلمي کوټ د ډوډۍ او کنفرانس سالون ښودلې، چې هلته اټکل شپېته حکومتي افسران او روسي مشاوران د جګ ټورن نور محمد توپچي افسر او جګړن عبدالعزیز د توپچي کنډک قومندان د ماشینګنو په پرله پسې ډزو سره له منځه وړل

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوې دي[19].

په هر حال، د ټولو ليکنو له مخې جګتورن نور محمد لومړی د هاوان په انداختونو او بيا د توپونو په وېشتلو سره بې ساري فعاليتونه وکړل او غټ نوم يې وګټه، خو وروسته ګونديانو ته په لاس ورغی او هغوی په ډېرې بې رحمۍ سره وواژه.

د ګونديانو ددغې وينا په ځواب کې، چې "تا غوښتل قومندان شې" هغه ويلي و، چې "نه ما غوښتل جمهور رييس شم او چې د شپانه زوی د غې رتبې ته رسېږي، زه تر چا کم يم؟"[19 الف]

په هر حال، وروسته د ولايت مرکز او د فراموز خان باغ کې د فرقې مرکز ووېشتل شو او والي نظيف الله نهضت او د فرقې قومندان سيد مکرم شاه له روسي مشاور سره په ګډه د انضباط په کاليو کې هوايي ميدان ته او بيا شينډنډ ته لاړل او ښار د پاڅون کوونکيو په لاس ولوېد. يواځې هغه حکومتيان او ګونديان ژوندي پاتې شول، چې "خود را بقوماندانی امنيه ولايت، ليسه زراعت، شفاخانه ملکی و تعمير سينما رسانيدند."[20] په دغه وخت کې جګړن شمشېر خان دغسې زړروتيا او وړتيا وښودله، چې ټولو ليکوالو ستايلی. ډګروال ساپی لا وايي، چې "موږ ټول دده عقل او تدبير ته تسليم وو."[21] د محبس چارواکيو بې له مقاومت نه د محبس ورونه خلاص پرېښودل او "زر دولس سوه" بنديان ترېنه ووتل. په خلکو کې د خوښۍ څپه خوره شوه، که څه هم په زرګونو خپلوان او وطنوال يې له مېنځه تللي وو. دا د شنبې ورځ د کب 26مه او د مارچ 16مه وه. دغې پېښې په اړه په هرات، کابل او مسکو کې ټينګ غبرګون وښودل شو، چې زر به يې بيان کړم.

د حکومت په وړاندې د ملکيانو او نظاميانو دغه پېوستون او بې ساری برى خلک نور هم په هوډ ټينګ کړل. پېوستون هغه وخت نور هم ټينګ شو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د فرقې ټوله سپکه او يو څه درنه وسله په خلکو وويشل شوه. وسلې په څلورو مرکزونو کې په خلکو په پوره نظم سره وويشل شوې او د وسلو ډيپوګانې تشې شوې. وسلې حتى د فراه او بادغيس هغه مخورو ته هم ورکړل شوې، چې رابلل شوي وو. د هرات ښځو ته هم د "اتلسو زرو ميلو" په شاوخوا کې ټي. ټي توپنچې ورکړل شوې(22). د يادولو وړ ده، چې د اسلامي تنظيمونو مجاهدينو، چې په کال 1992 کې د نجيب الله د حکومت له نسکوريدلو نه وروسته کابل ونيوه، وسلې او نور دولتي مالونه يې غصب کړل او د وسلو په سر يې سوداګري او جنګونه هم وکړل، خو په هرات کې دغو پوځي افسرانو وسلې په خلکو وويشلې.
معلومه ده، چې دوی خپل ملي او اسلامي حرکت ته رښتين وو، چې هغه يې دمخه جوړ کړی او په شخصي کورونو کې يې پټې غونډې کولې. د جګړن شمشېر خان کور هم د دوی د غونډو يو مرکز و. داسې ښکاري، چې د ګونديانو زور زياتی او د پښتون زرغون وژنې هم عادي خلک او هم دغه افسران ډېر پارولي وو. پر هغه سربېره د شمشېر خان په قول "اوس خو ټوله مسئله د دين او خاورې ده" او ګونديان او حکومتيان "... اکثره زموږ د اصولو لا څه کوې، بلکې د دين او عامو خلکو د عقيدې او رسم و رواج لحاظ هم نه کوې.(23)"
دغو مخالفو افسرانو دمخه مشر نه لاره، چې د هغه پر سروالي له پېښو او حکومت سره مقابله وکړي. ددې لپاره "د قيام په دريمه ورځ د ملګرو له خوا په بست بابا کې يوه لويه پوځي جرګه جوړه شوه." تر دې وخته دريو افسرانو نوم ايستلی وو او د مشرۍ لپاره په نظر کې وو. ډګروال مير علم ساپی د 33م غونډ قوماندان جګتورن نور محمد د ارکان رييس او جګړن بسم الله د توپچي قوماندان په پای کې د رايو په اتفاق پرېکړه وشوه، چې مير علم ساپي يې چې تر ټولو

مشر و"د آینده جهاد مشر او کوماندان وي."[24] لکه چې دمخه ویل شوي، جګتورن نور محمد او جګړن بسم الله په دغه پاڅون کې غټه برخه لرله. د مقاومت نوی نظامي قومندانان دغه افسران غوره شول: میر علم ساپی د فرقې قومندان، جګړن داود اپریدی د مخابرې بولندوی، جګتورن سردار پکتیاوال د 33م غوند، جګړن شمشېر خان د دافع ټانګ، جګړن وارث د 28م غونډ، تورن عبدالخلیل د دافع هوا او تورن نظر محمد پکتیاوال د توپچي، خوله مقاومت نه اخوا د دوی سیاسي او اصلي موخه معلومه نه ده. دا معلومه ده، چې د دوی په بري سره د کب له 26مې نه تر 29 پورې د پښتون زرغون، کرخ، غوریان، زنده جان، کهسان، کشک، مګران، ادرسکن او اوبه ولسوالۍ ګانې او د چشت علاقه داري یو په بل پسې د حکومت له کنټرول نه ووېستل شوې. له چارواکیو نه څوک وتښتېدل او څوک ونیول شول او له مېنځه یوړل شول[25]. په دې ډول له ټول هرات نه د حکومت لاس لنډ شو او خلقي حکومت د لومړي ځل لپاره له یوه خطرناک ګواښ سره مخ شو.

دغه ګواښ ځکه خطرناک و، چې هرات د سرحدي سیمې په توګه له کابل نه لیرې او ایران ته نزدې و. بلکه دا چې کابل نه شو کولای غټه نظامي قوه هلته واستوي. د پوځ د سیاسي آمر اقبال وزیري په نظر "...دا وېره موجوده وه، چې که د هرات فرقې د اړو و دوړ ځپلو لپاره له کابل څخه قطعات واستول شي، په کابل کې کومه توطیه ونه شي." د وزیري په وینا تره کي او امین په دې فکر شول، چې له "... شوروي اتحاد په پټه یو کنډک د مرستې په توګه وغواړي." عجبه یې لا دا ده، چې د دوی په فکر دغه کنډک دې د شوروي اتحاد د "اسیایي هېوادو له سرتېرو نه جوړ وي او د وظئفې له اجرا کولو نه "یو دوه ورځې" وروسته بېرته لاړ شي[26]. څومره خام او څومره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ساده فکر!.

عجبه ده، چې خلقي حکومت د خپلو یاغي خلکو د ځپلو لپاره له یوه زبرځواک ګاونډي هېواد نه پوځي مرسته وغواړي، هغه هم په خپلو شرایطو سره. د معاصر افغانستان په تاریخ کې دا لومړی ځل و، چې یوه برحال حکومت د دغسې مرستې غوښتنه کړې. دا هم یقیني نه وه، چې شوروي اتحاد به دغسې فرمایشي پوځي مرسته وکړي او که یې کړې وای ممکنه نه وه، چې په د غومره لنډې مودې کې یې خپل پوځ بېرته غوښتلی وای، په تېره هغه وخت چې په غالب احتمال ډېر سرتېري به یې وژل شوي وای. په داسې حال کې بیا طبیعي وه، چې شوروي اتحاد به له خلقي حکومت نه ډېر امتیازونه ترلاسه کړي وای، چې د افغانستان په خپلواکۍ به ناوړه اثر کړی وای. لکه چې زر به ولیدل شي شوروي اتحاد له دغسې مرستې کولو نه ډډه وکړه، خو د داخلي ګډې وډې وضع د ارزونې لپاره یې شوروي نظامي هیئتونه افغانستان ته واستول او په دې ډول د افغانستان په چارو کې تر پخوا زیات دخیل شو.

د هرات ښار له سقوط نه دوه ورځې وروسته)مارچ 18(تره کي د شوروي اتحاد صدراعظم کاسګین سره له کابل نه په ټلیفون کې وغږېد. دا یوه ډېره مهمه تلیفوني غږېدا وه، په دې ډول چې تره کي لکه د یوه عارض په شان د خپل حکومت بدحال کاسګین ته وړاندې کوي او ورنه غواړي، چې "... په مېړو او وسلو سره ورسره عملي او تخنیکي مرسته وکړي" او که نه "... یاغیان به کندهار او بیا کابل ته مخه وکړي." دی دا هم ورته وایي، چې موږ کافي پوځ نه لرو او "ممکنه نه ده، چې له نورو ښارونو څخه هرات ته سرتېري واستوو، ځکه چې په دغه کار سره به زموږ وضع په نورو ښارونو کې ضعیفه شي." خو کوسګین ورته وایي، چې په دغه کار سره به "... په دوو ساعتونو کې ټوله نړۍ خبره شي

او هر یو به ناري سورې کړي، چې شوروي اتحاد په افغانستان کې لاسوهنه پیل کړې ده." سره له دې هم تره کی ورته وایي، چې "موږ تاجکان، ازبکان غواړو چې راواستول شي." دوی به په افغان یونیفورم کې وي او هېڅوک به یې ونه پېژني، چې دوی بهرنیان دي، خو کوسیګین ورته وایي، چې "... ته مسئله ساده خیال کوې، په داسې حال کې چې دا یوه پېچلې سیاسي او بئن المللي پرابلم دی." سره له دې هم کوسیګین دې نه خواشینی کوي او ورته وایي، چې په دې اړه به موږ سره مشوره وکړو او بیا به خپل ځواب درکړو[27].

د مارچ په شلمه امین د اقبال وزیري په ملګرتیا د کابل په عسکري کلب کې د شوروي اتحاد له دفاع وزیر او ستینوف سره په ټلیفون کې وغږېد. د خبرو موضوع بیا هم د هرات وه، خو او ستینوف وویل، چې ښه به داوي چې تره کی د خبرو لپاره مسکو ته راشي او هغه و، چې "مازیګر وختي نور محمد تره کي په ځانګړې الوتکه کې مسکو ته سفر وکړ، چې لوی درستیز محمد یعقوب ورسره ملګری و[28]." تر هغو پورې د شوروي اتحاد لویانو فیصله کړې وه، چې نه غواړي افغانستان ته په دغه وخت کې خپل سرتېري واستوي، ځکه چې په دغه کار سره به له امریکا سره د سالټ_2 خبرې په ټپه ودرېږي، د بریژنیف او د امریکې ولسمشر جمي کارتر لیدل به ونه شي او له اروپايي هېوادونو سره به د شوروي اتحاد اړیکې خړ پړ شي او په عمومي ډول د ډېتانټ یا د کړکېچ د دفع فضا چې په ډېر زحمت سره راوستل شوې ده، په یو ځل هوا وکړي. خو په عین حال کې دوی ټولو د باندنیو چارو وزیر اندري ګرومیکو له دغه نظر سره موافقه څرګنده کړې وه، چې "افغانستان باید موږ هېڅکله له لاسه ورنکړو." نو دوی سره فیصله وکړه، چې له یوې خوا به

(c) ketabton.com: The Digital Library

کابل ته وسلې او نظامي مهمات او سل زره ټنه اوړه ور کړل شي او د شبرغان د غاز بیه به په زر مکعب متر باندې له پېنځلسو روبلو نه 25 ته لوړه شي او له بلې خوا به د ایران او پاکستان حکومتونو ته اخطار ور کړل شي، چې د افغانستان په چارو کې له لاسوهنې نه ډډه وکړي.

په کابل کې حکومت دمخه څرګنده کړې وه، چې څلور زره ایرانیان په افغان جامه کې هرات ته ننوتلي او هلته یې ګډوډۍ ته پکی وهلی دی. د شوروي اتحاد حکومت هم په همدغه نظر و. ګرومیکو لا ویل، چې د ارامي ګډوډونکي "د ایران او پاکستان له ملکونو نه استول شوي دي، ددې لپاره، چې په افغانستان کې یې ځانونه پټ کړي وي، په افغان جامه کې ښکاره شول او دغه بغاوت یې وهڅوه." هغه دا هم وویل، چې "دغه ټولې پېښې نه یواځې په افغانستان کې، بلکې په ګاونډیو حکومتونو کې د چین په ګډون د امریکې په دستور ترسره کېږي." لامهمه دا ده، چې کوسیګین په تره کي او امین هم شکمن و. خپلو ملګرو ته یې کړه، چې "تاسې ممکن هرڅه ووایئ امین او تره کی یو شان له موږ نه رښتیني وضع پټوي. موږ اوس هم په دې نه پوهېږو، چې په افغانستان کې په رښتیا څه پېښېږي؟" د دوی دغه شک له دې ډېر نه هم و، چې تره کی په داسې حال کې، چې د کندهار او کابل له احتمالي سقوط نه هم اندېښنه ښکاره کړې وه، امین د هغه پرخلاف ګرومیکو ته ډاډ ور کړی و، چې د افغانستان وضع ښه ده او له باندې نه خطر نشته[29].

سره له دې هم نه شوروي لویانو او نه د خلقي حکومت سرانو د دوستۍ هغه تړون یاد کړ، چې د دوی ترمنځ دمخه شوی او پکې ویل شوي و، چې په هغه حال کې به په مشوره له یو بل سره نظامي مرسته کوي، چې له باندې نه پرې تجاوز شوی وي. دوی ته هم معلومه وه، چې دغسې تجاوز په هرات باندې نه دی شوی، که څه هم دغسې پروپاګند یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاوه. ایران ممکن د هرات په نا ارامۍ کې تحریکات کړي وي.

د مارچ په شلمه د شوروي اتحاد څلور لویان)کوسیګین، ګرومیکو، اوستینوف او پانو ماریف(له تره کي سره په ګډه ولیدل. له بریژنیف سره تره کي بېل ولیدل. د معمول په شان د خبرو مزی له کوسیګین سره و. هغه سمدلاسه تره کي ته ډاډ ورکړ، چې د افغانستان له دموکراتیک جمهوریت سره د شوروي اتحاد دوستي مشروطه او د لنډې مودې لپاره نه ده، بلکې "د عصرونو لپاره سنجول شوې ده." تره کي ته یې دا هم وویل، چې "موږ به په ټولو ممکنو وسیلو سره مرستې درچالان کړو. وسلې، مهمات به در واستوو، خلک به درولېږو چې د هېواد ملکي او پوځي چارو په اجرا کې به درته ګټور وي. ماهران به درواستوو، چې د ډېرو عصري ډولونو وسلو او نظامي ماشین په استعمال کې ستاسې نظامي کدرونه وروزي." د پوځي مرستې په اړه یې خپل پخوانی نظر په دغو الفاظو کې بیا ورڅرګند کړ: "په افغانستان کې زموږ د قوتونو پر ځای کېدل به سمدلاسه بین المللي ټولنه وخوځوي او څو اړخیزې ناوړې نتیجې به تولیدې کړي. دا به په واقع کې نه یواځې له بین المللي ټولنې سره جنګ وي، بلکې د یوه چا له خپلو خلکو سره به هم جنګ وي. زموږ ګډ دښمنان بس دغې شېبې ته سترګې په لار دي، چې شوروي قوتونه په افغانستان کې ولیدل شي. دا به دوی ته پلمه په لاس ورکړي، چې د تاسې مخالف قوتونه ځای پر ځای کړي." کوسیګین دا هم وویل، چې "که زموږ پوځونه ننوتل، وضع به ستاسې په ملک کې نه دا چې ښه نه شي، بلکې لا به خرابه شي. څوک له دېنه انکار نه شي کولای، چې زموږ سرتېري به نه یواځې له بادنیو تېري کوونکیو سره وجنګېږي، ستاسې د یوې برخې له خلکو سره به هم وجنګېږي او خلک دغسې څه نه بښي. په دې سربېره همدا چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ سرتېري له پولې نه واوښتل، چين او نور تېري کوونکي په تبرئه شي." کوسيګين تره کي ته ډاډ هم ورکړ، چې حکومت به يې د افغانستان په ګاونډيو هېوادونو کې د افغانستان په اړه له خپل نفوذ نه کار واخلي، خو " افغانستان بايد له ايران، پاکستان او هندوستان سره د ښو اړيکو د ښه کولو په لور د هغو پلمو د له مېنځه وړلو لپاره کار وکړي، چې دوی يې ممکن په افغانستان کې د لاسوهنې لپاره لري." تره کي بيا کوسيګين ته له خپلې وفادارۍ نه ههغسې ډاډ ورکړ، چې لکه يو مريد خپل پير ته د زړه له اخلاص نه ورکوي "موږ به له هېڅ چا سره هغومره نږدې نه شو لکه چې تاسو سره يو. موږ له لېنن نه زده کړې کړي او لا هم ترېنه زده کوو." کوسيګين بيا ورته دا زيری ورکړ، چې موږ به له زغرورو وسيلو سربېره څلور هليکوپتره او نور مهمات هم ورېا در کړو، لکه چې دوه ورځې دمخه مو دوه **MI-8** هليکوپترونه او نور مهمات درا ستولي دي. تره کي د باندني تېري په مقابل کې "ضمانت" هم غوښته او ويې پوښته، چې "که له باندې نه په موږ تېری وشو، تاسې به څنګه عمل وکړئ؟" د کوسيګين ځواب دا و، چې "موږ کوښښ کوو چې دغسې څه پېښ نه شي."[30] تره کي بيا له بريژنيف سره د لنډ وخت لپاره وليدل. د بريژنيف په وينا تره کي "مسکو ته په يو څه پار بدلې حال راغی، خو د خبرو په وخت کې ورو ورو وغوړېد او په پای کې يې په ارامۍ او هوښيارۍ سره سلوک وکړ."[31] شوروي لويانو تره کي ته دا هم ياده کړه، چې حکومت دې خپل چلند يو څه نرم کړي.

تره کي په بله ورځ وطن ته ستون شو او حکومت يې لکه چې زر به ولېدل شي، د شوروي اتحاد په الوتکو او هليکوپترونو او ورو وسيلو سره د هرات پاڅون وځپه، خو شوروي اتحاد له هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته په افغانستان کې خپل شتون نور هم ټینګ کړ او په دې لټه کې شو، چې پرچمیان له خلقیانو سره په حکومت کې شریک کړي. که شورویانو د هرات پاڅون په ځپلو کې مرسته وکړه، لکه چې په بل څپرکي کې به یې بیان وشي، د سر په خلقیانو کې یې اختلاف هم خلق او ټینګ کړ او په دې ډول یې له خلقي حکومت سره د مرستې په نامه افغان سیاست په ژول ډول متاثر کړ.

دمخه ویل شوي، چې د هرات د فرقې له پاڅون نه وروسته د امنیه قوماندانۍ له ټینګ حصار او یو څو نورو ځایونو پرته ټول ښار د پاڅون والو لاس ته ورغلی او حکومتي لوړ چارواکي د شین ډنډ هوایي ډګر ته تښتېدلي وو. دواړو خواوو ته له جنګ کولو او وژلو پرته بله لار نه وه پاتې او حکومتي لویان اندېښمن وو، چې که پاڅون زر ونه ځپل شي، ممکن نور ولایتونه یې هم له لاسه ووځي، نو حکومت پخوا له دې چې له شوروي نه یې نظامي مرسته ترلاسه کړې وي، په پوځي عملیاتو لاس پورې کړ. "روز دوشنبه 28 حوت از سر شب تا صبح تانک ها از قندهار وارد وادی هرات میشود... این منافقان با بیرق های سفید می آیند... مسلمانان پاک طینت... با ستقبال این قوا... می شتابند. به مجرد نزدیک شدن این قوا به زلمی کوت شش تانک... آن ها.... بوسیله قوای مسلح مسلمانان زلمی کوت به اتش کشیده می شوند."(32)

د ډګروال میر علم ساپي روایت تر دغه روایت یو څه توپیر لري. دی وایي، چې د کندهار د قوې په راتګ موږ خبر وو "موږ لا په چاونۍ کې وو، چې د کندهار مجهزه عسکري قوه راورسېده او په تعرض برید یې شروع وکړ... موږ هم د هغو سره د مقابلې ترتیب او تیاری نیولی وو. پوره درې ورځې] مو[جګړه ورسره وکړه. الوتکو هم د دوی په ملاتړ بمباري کوله، خو دوی بیا هم شکست وخوړ، وتښتېدل... ددې قوې د شکست نه وروسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمدستي د پلچرخي پـه لـه مجهزه قوه راور سېده... د ځلورو ورځو خونړۍ جګړې نه پس دوی هم وتښتېدل. له دې قوې سره هم د الوتکو ملاتړ وو. په دې وجهه مونږ هم ډېر تلفات ولیدل."[33] ساپی بیا وایي، چې "روسانو... خپل کماندو پوځ هم د هرات د چاوڼۍ په برخه کې د الوتکو نه د پرا شوت په ذریعه پیاده کړ او چېر ته لیرې به یې په غونډیو کې مورچل ونیوه. زمونږ چې به ځوک بهر وو تل، دوی به په نښان کې راوستل او و به یې وېشتل." په پای کې دده په وینا "مونږ په محدودو وسلو دومره کار وکړ، چې د روسانو کماندویی پوځ مو هم وارخطا کړ او په شکست یې شروع وکړه."[34]

د شوروي له کوماندوګانو نه په هرات کې کار اخیستل د شوروي لویانو د وینا پرخلاف وه، خو ساپی د هغو دیسانټ) له هوا نه ښکته کېدل(او د قیام کوونکو پرخلاف د هغو عملیات په غوځه توګه یادوي.

په هر حال، د هغه په وینا شورویانو بیا له جنګي "وچت ماډل" الوتکو نه کار واخیست او په چاوڼۍ یې بمباري پیل کړې، خو ځنګه چې د ساپي ملګرو د چاوڼۍ په شاوخوا غونډیو باندې جګ خولي توپونه لګولي وو، د شوروي "خورا ډېرې الوتکې" راوغورځول شوې. نورې الوتکې بیا دومره هسکې الوتلې، چې د توپونو ګولۍ نه وررسېدلې. دغو الوتکو به چې "بم راوغورځاوه، یا به په هوا کې منفلق شو او یا به د هوا د فشار په وجه د چاوڼۍ) نه(بچ په کوم بل ځای کې وغورځېد، خو چې بم به په ځمکه ولګېد، په ځمکه کې به پېنځه ویشت متره ژور ښخ شو او بیا به یې انفلاق وکړ، تر دې چې په شاوخوا ځمکو کې به اوبه راوخوټېدې." دی اضافه کوي، چې "په هرات کې چې د سر او مال څه نقصان پېښ شوی، د همدغې الوتکې د ګوله مارۍ په وجه دی."[35]

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوسفي هم د ساپي د وينا په ملاتړ وايي، چې څه هم د همدغو الوتکو له امله مجاهدين "از اطراف شهر و زلمی کوت از نواحی قريه شاطر، شيدايی و دامنه تخت صفر محاصره [شدند] باز هم نيروی دشمن در فراز زلمی کوت مواضع قوای عسکری مجاهدين قهرمانان براحتی پرواز کرده نميتوانستند چه شديداً مورد اصابت قوای دافع هوايی مبارزين قرار ميگرفتند." له بلې خوا وزيري وايي، چې "د هرات فرقې ته د ټانکونو په رسېدو سره د انقلاب ضد عناصرو تښتېدل او د فرقې او د هرات د ښار کنټرول اعاده شو." د عملياتو لپاره له کابل څخه د پارا شوټ له کنډک نه سرتېري او د دوو ټانکونو لپاره د شوبلو د څلورمې او پېنځلسمې لوا ګانو څخه يوه يوه عمله هرات ته رسول شوې وه، د توپچې رياست رييس انځرګل په مشری[37].

په هر حال، د غه عمليات به ښه شديد وو، چې زلمی کوټ پوره وران شوی. د روايتونو له مخې ښار او فرقه له شپېرو ورځو نښتو نه وروسته د حکومت لاس ته ورغله، خو نښتې لا هم رواني وې. له هغه وروسته د مقاومت افسرانو چريکي يا نامنظم جنګ ته ملاوتړله او دد غه مقصد لپاره يې يوويشت ډلې جوړې کړې، چې د "هر ګروپ تعداد څلوېښت تنه وو." په دغه لړ کې تورن "محمد اسماعيل خان د ملګرو په سلا مشوره ګلران ته لاړ او هلته په امور د جهاد سر شو.[38]" څنګه چې دی په اصل کې د هرات يا شين ډنډ او سېدونکی و، چريکي جنګونه يې په هغه وخت کې او هم وروسته د يرغلګر شوروي پوځ په مقابل کې په مېړانه پرمخ يووړل، خو نور افسران د چريکي جنګونو له نابريالي توب نه وروسته يا په جنګونو کې ولوېدل، يا له هرات نه ووتل. د ښار له سقوط نه ورسوته غټه نښته شايد هغه وي، چې د پل پښتون په برخه کې د يوه کنډک حکومتي سرتېرو او دغو افسرانو ترمېنځ وشوه. د ساپي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په وینا په دغې جګړې کې "پېنځه اتیا تنه مو د مقابلې خوا مړه کړل. زموږ یو غازي ورور شهید شو او بل سخت زخمي شو.[39]" زخمي هماغه نامتو ګل محمد تیزاني مشهور په ګلکي و، چې ایران ته د وړلو په لار کې مړ شو. مؤلف عبدالعلي احراري هم کښلي، چې "مردم با استفاده از اسلحه غنیمتی که از ذخایر اسلحه فرقه 17 بدست اورده بودند، کمیته های چریکی در ګوشه و کنار قرا و قصبات تشکیل دادند و جبهه مقاومت را پدید اوردند.[40]" له همدې امله به هم و، چې حکومت حتی په ښار باندې حاکمیت زر جاري کولی نه شو او د پاڅون افسران لا هم پرې لاس بري وو. ساپې وایي، چې د جنګونو له امله "خلقي دولت او په خاص ډول د هرات ولایت او چاوڼۍ ډېره زیاته کمزورې شوې وه. هره شپه مو روسان او روس نوازان له کورونو نه رااېستل او اسلامي محکمې ته مو سپارل." دی زیاتوي، چې "په دغه کال د هرات سپي ځاربه شوي وو." د ښار امنیت د مجاهدو په لاس وو او دوی د پولیسو په تانو کې اړولي وو.

حکومتي چارواکیو هم له خلکو سره زیږ چلند کاوه او د نوي والي عبدالحی یتیم په مشرۍ یې په انتقام لاس پورې کړ. هر هغه څوک ځپل کېده، چې یې په پاڅون کې برخه اخیستې وه، یا یې له پاڅون والو سره مرسته کړې وه. د یوسفي په وینا "مردم و اهالی هرات دسته جمعی از کوچه و بازار دستګیر و رهسپار زندان میګردیدند. قوای ضربه با تانک و توپ هرات را محاصره نمودند و [کسی] را که در میافتند، به سلول [زندان] می انداختند. این حالت اختناق در دوازده ولسوالی و علاقه داری هرات مرد افرین ادامه داشت.[41]" د کلیو او بانډو لویان هم نیول کېدل او له مېنځه وړل کېدل. د هرات په کوڅو کې جسدونه یوځای بل ځای پراته وو، ډېرو ښاریانو ځپل مړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خپله ښخ کړل او نور ډېر جسدونه په موټرونو کې د فرقې شمالي خوا کې د یوې غونډۍ شاته په دوو چولونو کې واچول شول او خاورې پرې واړول شوې. د ښار کوخې او سړکونه تر دې حده په وینو ککړې وې، چې بې له پاکېدو نه کېده او پاکې شوې.

دا چې په دغو ټولو نښتو کې به څومره افغانان وژل شوي وي، معلومه نه ده. تراوسه پورې دغه موضوع چا څېړلې نه ده، که څه هم د انسان ژوند ته باید تر هرڅه زیات اهمیت ورکړل شي. د تلفاتو په اړه اټکلونه ډېر دي، خو هغه ډېر سره توپیر لري. د هغه وخت والي نظیف الله نهضت د یوه رسمي راپور له مخې لیکي، چې "د هرات په ولایت کې د فتنې له پیل څخه په اولسمه فرقه باندې د دولت تر واکمن کېدلو پورې 320 تنه وژل شوي دي.[42]" دغه شمېرنه دغومره لږه ده، چې هغه حتی د شوروي اتحاد د باندنیو چارو وزیر اندري ګرومیکو ته هم د منلو نه ده، چې وایي د فرقې د یوې برخې په یاغي کېدو سره نښتې وشوې، چې "تلفات یې ډېر وو، له زرو نه ډېر پکې ووژل شول.[43]" دی "د فرقې د یوې برخې د یاغي کېدلو" د نښتو په نتیجه کې له زرو نه زیات تلفات ښیي. په یوه حساب حتی په خپله حکومت هم دغه شمېرنه ردوي، چې وایي "نږدې څلور زره تنه ارتجاعي او انقلاب ضد عناصر، چې د افغانانو په جامو کې افغانستان ته]رالاستول شوي وو د [دموکراتیک جمهوریت د امنیتي قواوو او د هرات د زیار ایستونکیو خلکو له خوا په کلکه وټکول شول.[44]" د هغه وخت د فراه والي داد طوفان د صدارت په محبس کې ددغه پاڅون تلفات ماته دولس زره و ښوول. له بلې خوا غېر حکومتي خوا اټکلونه هم ډېر سره متفاوت او هم له حد نه اوچت ښکاري. یوسفي د ټولو تلفاتو شمېر د پېنځه ویشت او شپږ دېرش زره ترمېنځ او د ثقافتي شورا لیکوالان یې پېنځه ویشت زره

(c) ketabton.com: The Digital Library

نښي(45). د هرات په پاخون کې د هېڅ لوري کسانو د بل لوري د کسانو په وژلو صرفه نه ده کړې، په هېڅ ليکنې کې نه دي ويل شوي، چې يوې خوا به د بلې خوا کسان بندي يا يرغمل کړي وي. دا هم معلومه ده، چې د پاخون په وروستيو شپږو ورځو کې وژل، زخمي کول او ورانول په خاص ډول شديد وو او پاخون هم چې له پښتون زرغون نه پيل شوی و، درې اونۍ دوام کړی و او څنګه چې د پاخون په اولو ورځو کې ګونديانو او امنيتي چارواکيو د ښار له ستراتيجيکي ځايونو نه له ټانکونو نه په روانو ګڼو خلکو باندې ګولۍ چلولې او حکومتي او شوروي الوتکو په تېره د فرقې له پاخون نه وروسته په سرتېرو باندې بمونه غورزول، تلفات به يې حتمي ده چې ډېر وي او څنګه چې په دغه پاخون کې له شمېر نه وتلو افغانانو ګډون کړ و، د وژل شويو او ټپي شويو شمېر به هم له حساب نه وتلی او ډېر وي. ددغومره ډېرو افغانانو وژنه په خپل ذات کې يوه غټه تراجيدي ده، خو دا يواځينۍ تراجيدي هم نه ده. حکومت له هغې نه د عبرت درس هم وانخيست، نه يې له خلکو سره خپل چلند نرم کړ او نه يې د پاخون په اړه تحقيق وکړ. بس په دې يې بسيا وکړه، چې پاخون په اصل کې د څلور زره ايرانيانو کار و، چې په افغان جامو کې هرات ته ننوتلي وو.

د هرات د پاخون لاملونه دمخه ښودل شوي دي، خو د پاخون په بهير کې نه حکومتي چارواکيو او نه د مقاومت افسرانو د ټاکلې کړنلارې له مخې عمل وکړ. په دواړو خواوو کې هېڅ چا کوښښ ونه کړ، چې لانجه په خبرو سره هواره کړي. هرې خوا بری د مقابل لوري په ځپلو کې غوښته. په دغه کار کې د مقاومت افسران سره يو موټی او حکومتي چارواکي سره بې اتفاق وو. والي نظيف الله نهضت له قوماندان د فرقې سيد مکرم سره، چې تورن و او له سياسي آمر رسول سرده سره تر دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

حده وران وو، چې د پاڅون په وخت کې یې هم سره د زړه همکاري و نه کړه. نهضت لا هغوی په دې، چې شین ډنډ ته تښتېدلي وو، د محاکمې وړ ګڼل(46). په دغه ټول اړ و دوړ کې حکومتیان او ګوندیان بې روحیې، چوپ او له دفاعي ځواب نه لوېدلي وو. دا به له دې امله هم و، چې د ساپي په وینا "د هرات والي او ځینې نور غټان زموږ سرې وو، خو په ښکاره د حکومت سره وو. نو موږ په دې وجه هغوی ته هېڅ ونه ویل.(47)" له بلې خوا د مقاومت افسرانو که څه هم سخت فعالیت وکړ، د عمل کوم ټاکلی پلان نه درلود. د پاڅون په اړه ټول لیکوال په دې نظر دي، چې که د غو افسرانو د کوم ګوندې مشر په لار شودنه او د کوم ټاکلي پروګرام له مخې عمل کړی وای، لږ تر لږه خپلې غوښتنې به یې په حکومتیانو باندې منلې او د ډېرو وژنو مخه به یې نیولې وای. ددغه کار لپاره دوی وسایل هم لرل. د فرقې ټوله سپکه او درنه وسله د دوی لاس ته ورغله او دوی له هغو نه په کار اخیستلو کې ماهران هم وو. داسې ښکاري، چې دوی د پاڅون مشرۍ ته تیار نه وو او پې ښو سمدلاسه د پهلوانۍ هر کارې ته ټېل و هل. د حکومتي چارواکیو بله غټه ستونځه په هرات کې د کافي ملاتړ نه لرل وو او دوی هغوی په خپلو زیږو او شډلو کړو سره سخت پارولي وو. د احمد شاه فرزان په وینا "حزب تا تاریخ 7 ثور 1357 به جز چند نفر شناخته شده طرفداری در هرات نداشت... از ان پس هر کس در ان حزب نامنویسی میکرد میتوانست صاحب پست و مقامی شده نسبت بدیگران برتری و امتیازی داشته باشد.(48)" په کابل کې هم د ثور له کودتا نه وروسته ډېر کسان په ګوند کې ننوتل، دوی بیا د "ثوریانو" په نامه یادېدل. په هرات کې ځوانو ګوندیانو چې د هورا په ویلو سره پارونې کړې وې، د پاڅون په وخت کې یې مرسته کولی و نه شوه. په دغه حال کې ګوندي او حکومتي چارواکي د پاڅون

(c) ketabton.com: The Digital Library

والو په مقابل کې يې واځې پاتې شول، خو داد حکومت او شوروي هېواد هوای قوتونه وو، چې پاڅون کوونکي يې وځپل او هغوی يې بېرته په واک کړل، خو د هرات د خلکو او پوځي فرقې پاڅون "... جرقه های اغتشاش را بین اردوی افغانستان پخش نمود" او "... بزودی سرمشقی شد برای قیام های مردم بادغیس، جوزجان، سمنگان و در مکاه ثور مردم غور وغيره. (49)"

د دره صوف پاڅون

دره صوف د سمنګانو د ولايت دره د 1357 کال په لړم کې يانې د هرات له پاڅون نه دمخه، خو د هرات په شان د لويانو د زده کړې د کورس په اړوند د خلکو د پاڅون او مرګ ژوبلې دوام لرونکې ډګر شو. د يوه ښوونځي خلقي سرمعلم عبدالخالق)ازبک(د خپل نيايي نګندې او لور هم مجبور لوې، چې د ليک لوست زده کړې په کورس کې ګډون وکړي. دی د خپل نيايې له لور سره دواده کولو په طمع هم و. نيايې يې قربان بای په دغه کار راضي و، خو له دې سره مخالف و چې نګندې او لور يې کورس ته ورشي. زامن يې، چې له صحرا نه کور ته ستانه او په موضوع خبر شول، د خپل عمه زوی يې د هغه له چپړاسيانو سره ووا هه. عبدالخالق يو قاصد په اس سپور د ولسوالۍ مرکز ته واستوه او ولسوال ته يې چې د والي باجه و، خبر ورکړ چې د مسود د کلي)پخواني بابوقلعه(خلک ياغي شوي او غواړي په ولسوالۍ حمله وکړي. ولسوال سمدلاسه بې له دې، چې د پېښې په اړه يې دقيق معلومات ترلاسه کړي وي، له يو شمېر وسله والو کسانو سره د مسود کلي پر لور روان شو. قربان علي دغه وخت د کلي خلک سره ټول کړي و، چې د کشالې بنداوبست وکړي، خو ولسوال چې خلک غونډ وليدل، خيال يې وکړ چې ياغي شوي دي. په هغوی يې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اور بل امر وکړ، د دواړو خواوو ترمېنځ نښته وشوه، چې په نتیجه کې ول سوال او د هغه ډېر ملګري او نور ووژل شول. په بله ورځ د مزار له د هدادي نه په ټانکونو کې حکومتي قوه ور سېدله. د دره صوف ناریننه غرو ته وختل، خو حکومتیانو یې په ښځو برید وکړ. ویل کېږي، چې ډېرې ښځې غرو ته وختلې او ددې لپاره، چې حکومتیانو ته په لاس ورنه شي او سپکې نه شي، له یوه کمره نه یې ځانونه لاندې وغورځول او تلف شوې. له دوی سره ماشومان هم وو، یو شمېر نورې ښځې او نجونې وروسته له هغه چې سپکاوی یې وشو، په تېره د هاشم دقیق سیغاني په امر ووژل شوې.

په ژمي کې بیا هلته قوه واستول شوه، چې یو شمېر خلک یې له مېنځه یووړل. د بل کال په ثور میاشت کې د نوي والي ساغر په امر د دره صوف خلکو ته جرګه واستول شوه او د روغې جوړې غوښتنه وشوه. خلکو ته وویل شول، چې حکومت حاضر دی د تاوانونو جبران یې وکړي، خو چې ارامي مراعات شي. د دره صوف خلکو د خپل یوه غوره شوي قومندان په مشرۍ جرګې ته دت پخواني والي الله داد طوفان او مستوفي هاشم دقیق سیغاني ظلمونه یو یو بیان کړل او په پای کې یې وړاندیز وکړ، چې دوی حاضر دي د حکومت وړاندیز ومني، خو چې طوفان او سیغاني دوی ته ورکړل شي. حکومت د غه کار نه کاوه. جرګه نابریالۍ ستنه شوه. له هغه وروسته له قندوز نه اټکل اووه زره عام خلک، چې زیاتره یې له بازار نه ټول شوي وو، دره صوف ته واستول شول. دوی ته ویل شوي وو، چې د دره صوف د خلکو سرونه د حکومت او ښځې او مالونه یې ستاسو دي، خو دوی ته د دواب خلکو ماتې ورکړه. په عین حال کې حکومتي الوتکو په سهو د غه خلک او حکومتي کسان تر بمبارۍ لاندې ونیول او ډېر یې ترېنه له مېنځه یووړل. بیا یوه غټه ملېشایي قوه له قندوز نه دره صوف ته او بله له پغمان نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بامیانو ته په پورته وعدې سره واستول شوه، خو وروسته له دې چې ډېر تلفات یې ورکړل، په شا شول. دره صوف ازاد او د نصر سازمان تر واک لاندې شو.

د 1358کال په ثور کې په تاله او برفک باندې هم هغسې برید وشو، لکه چې په دره صوف باندې شوی و. د تاله او برفک انساني تلفات د دره صوف تر تلفاتو هم زیات وو، که څه هم طوفان، مستوفي هاشم دقیق او سرمعلم عبدالخالق د سمنګان د ښار او د هغه د شاوخوا کلیو د مالونو په خپلولو، بندي کولو او وژلو تر دې حده وېره اچولې وه، چې ډېرو سمنګانیانو خپل کورونه پرې اېښي او له خپلو کورنیو سره کابل ته تښتېدلي وو[50].

د کونړ_نورستان پاڅونونه

په کونړ او نورستان کې د حکومت پر ضد پاڅونونه په یوه وخت کې او عمومي نه وو، خو په اوږدو او لنډو دروکې یې پاڅونونه ډېر او د اوږدې مودې وو، خو څنګه چې د هرې درې په دوارو خواوو کې واړه لوی غرونه ولاړ دي، پاڅونونه زیاتره محلي وو. په دغه حال کې حکومت ته ګرانه وه، چې په دغو دروکې خپلې نسکور شوې ولسوالۍ او علاقه دارۍ په پوځ سره بېرته فعالې کړي. دا ټول په دغسې حال کې، چې له بهسودو نه تر اسمار پورې د کونړ اوږده او لویه دره په ستراتیجیکي لحاظ ډېره مهمه ده. په کونړ کې ناارامي او د حکومت ناتواني په پېښور کې اخواني ډلو ته که څه هم په دغه وخت کې مهمې نه وې، ښه موقع ورکوله چې په ناارام کونړ کې نفوذ وکړي او خلک د حکومت پر ضد پاڅون ته وهڅوي. له دې امله حکومت دد غې سرحدي سیمې امنیت ټینګ نیوه او چارواکیو یې له خلکو سره له زور او شدت نه کار اخیسته.

لکه چې دمخه ویل شوي د کونړ_نورستان سیمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

له هغو سیمه څخه وه، چې په هماغه اول سر کې یې د حکومت پر ضد مخالفت کړی و. د دلاور سهري د یوه کتابګوټي)جهاد در کنر(له مخې له کوډ تا نه دوه میاشتې وروسته د کونړ په شیګل، موټي، ولجي او نورو کلیو کې د یوې ورې حکومتي قوې او "مجاهدانو" په نښتې سره د ناارامی بله لړۍ پیل شوه. دغه نښتې که څه هم ورې وې او انساني تلفات یې لږ وو، خو د حکومتیانو د بې رحمۍ له امله یې خلک سخت وپارول، په تېره چې خلک له کلیو نه مرکزي نورستان ته کډه شول او چاروواکیو د کلیو سرکسان ونیول او د ننګلام په لوی کلي کې یو حکومتي افسر په رڼا ورځ ووژل شو. حکومت ددغې پېښې په سبا د پېچ درې ولسوالی ته یوه لویه عسکري قوه واستوله، د سیمې خلک وپارېدل او "... در برابر این مردم مجاهد منطقه به حرکت آمده، جرګه های جهاد را در دهات فعال ساختند."(51) له هغه وروسته د سرطان په لسمه د مجاهدو او حکومتي قوې ترمېنځ نښته وشوه او لاسبری د مجاهدو په برخه شو. حکومت زر بله قوه د پېچ ولسوالی مرکز ته واستوله او دغې قوې د ننګلام په لوی کلي باندې ودانګل. "قریه ننګلام را که در حدود سه هزار خانواده بود مورد اتش توپخانه قرار داد و پس از آنکه مردم بیدفاع قریه را ترک کردند، دشمن ان را اتش زد، به خاکستر یکسان نمود."(52) دغې قوې بیا د نورستان وایګل دره کې عملیات پیل کړ، خو په شایلام کې یې ماتې وخوړه.

د ننګلام تراجیدي هم په کونړ، هم په نورستان او تر څه حده په سیمې اثر وکړ. د سهري په وینا له پېښلس زره او سېدونکیو نه یې یو شمېر باجوړ ته ولاړل، نورو یې د چلام او مسعود درو ته پناه یووړه او مجاهدان یې مرکزي نورستان ته په شا لاړل. ددغې تراجیدۍ بله پایله د کشالې د هوارولو لپاره دیوې لارې لټول شول. دواړو خواوو قومي جرګو ته مخه وکړه، اول

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکـــومتي چـــارواکيو لـــه شـــايلام نـــه "کليـــو او قومونو" ته جرګې واستولې، خو سهري نـه وايـي چـې د جر ګو مشخص وړانديزونـه څـه وو؟ دغـومره وا يـي، چې د غه جر ګې په مقـصد و نـه ر سېدلې. مجا هدو هم چې مر کزي نور ستان يې خ پل مر کز ګر ځولی وو، هرې خوا تــه جرګــې واســتولې. "از دره هــای مختلــف ولايــت کنرهــا ديــوه ګــل، باديــل، شــوريک، چپــه دره، دره مــزار، ديــووز، ســاو، دره ســين جرګــه ها بـاهم د يدن کرد نـد)و(بـاهم پيـ مان بـ ستند و فيصــله بعمــل آوردنــد کــه عليــه حکومــت دســت نشانده دهری به جهــاد متوصــل ګردنــد.(53)" ســهري دا هم نـه وا يـي، چې دد غو جر ګو مـ شر يـا مـ شران څوک وو، خو لـه ليکـنې نـه يـې معـلومېږي، چې هـغوی ځـايي قــومي کســان وو، نــه کــوم سياســي ګونــد تــه منسوب کسان.

په هر حال، د ننګلام لـه تـراجـ يدی نـه ورو سته څـه بانـدې درې مياشـتې و ضع پـه ظاهر کې ارامـه وه. بيــا مجاهــدو د کــلا علاقــه داري ونيولــه او د پــېچ ولـ سوالۍ مرکــز تــه نــزدې شول او يـوځــای بل ځای يـې پـه حـکومتي قـوتـو نـو بـا نـدې غلچـکي بـريدو نـه کــول او مهمــات او لــوازم يــې ترېنــه نيــول "جنــګ هــای تنـتـ يل، يــوتـی کـو نـد، ســره مرغــه، پيرونــی از جنګ هـای خـونين در طـول زمسـتان سـال 1357 در دره مـو صوف ميـباشـد (و) در ا ين فر صت دشـمن قـ تل عـام مردم را بـراه انـداخت.(54)"

د مجاهـــدو پرمختـــګ د 1358 کـــال لـــه پيـــل نـــه څرګنــد و، دوی د وري مياشــتې پــه ســر کــې حتــی د ولا يت مر کز ا سدابـاد پـه پـېنـ ځه کيـ لومـټری و ټـه پـور او پيــرو کــی پــه حکــومتي قــوې ودانګــل او ويــې نيولـه. "بـرای نخستين بـار مجاهـدين سلاح هـای سـبک را کت، هاوان و توپ بتر يـه را بـا مـهـ مات فـراوان از دشمن بـه غنيمت ګرفـتـنـد." دی دا هــم وايــي، چــې "از سلاح های به غنيمت ګرفتــه شــده بــه ديــوه ګــل، پنجشــير، بدخشــان و حتــی بــه لغمــان هــم داده

(c) ketabton.com: The Digital Library

شد.(55)" تر دغه وخته پورې د مجاهدو مهمه وسله دهن پر توپکونه وو، هغه هم په لږ شمېر. د پیروني او مانوګي له سقوط نه ورسوته د پېچ ولسوالی مرکز هم د مجاهدو لاس ته ورغی او د جهاد مرکز وټه پور ته نقل شو. په دې ډول د کونړ د ولایت مرکز د مجاهدو تر خطر لاندې راغی او پاڅون کوونکي د خپل حرکت په یوه نوي پړاو کې ننوتل.

په نورو کلیو او درو کې هم د حکومتي قوتونو او ځایي خلکو ترمېنځ نښتې شوي دي. په شلتن او شیګل کې که څه هم درنې نښتې نه وې شوې، خو د حکومتیانو له خوا د 1357کال په اوړي کې د ډاکټر شلتن په ګډون د یو څو تنو بندي کول او بیا له مېنځه وړل، په خلکو کې وېره پیدا کړه. ان تر دې چې د شلتن ماموندو باجوړ ته کډه وکړه، داسې هم د مروري دره کې چې هم د ولایت مرکز او هم د ډیورنډ کرښې ته نږدې پرته ده او هلته د خان غونډۍ په نامه یو کنډک عسکر ځای پر ځای و، نښتې وشوې. مجاهدو که څه هم د هغې درې علاقه داري ونیوله، خو د کنډک په نیولو کې پاتې راغلل. د مجاهدو غټ مشکل دلته دا و، چې دلته د حکومت قومي پلویان ډېر وو، خو د شین ګوړي مجاهدان لکه د باډېل او د بوه ګل او مزار درې خلک د حکومت پر ضد وو. په ختیځ نورستان کې د باشګل یا بازګل په اوږده دره کې په تېره په بریکوټ او کامدېش او شاوخوا سیمو کې خلک د حکومت پر ضد هغسې ټینګ در بدلي وو، لکه د پېچ اوږدې درې خلک چې پاڅېدلي وو. د 1357کال د میزان په میاشت کې یې اول برګمټال علاقه داري او وروسته د کامدېش ولسوالي ونیوله او مجاهدو خپل مرکز بریکوټ ته نږدې په باغچه کې نقل کړ، خو حکومت هلته د سهري په وینا یو غونډ او د قوماندان عبدالروف ساپي په وینا، له سرتېرو څخه یوه فرقه جوړه کړې وه(56) او بریکوټ یې له سقوط نه ژغورلی و. سره له دې هم د همدغه کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ژمي کې د سختو سړو سره په پټيګل، ميرديش، کامو، دمنې، ګوهرديش او منديش کې خونړۍ جګړې و شوې او د سلواغې په مياشت کې د ولسوالۍ مرکز کامديش بېرته د حکومت لاس ته ورغی. مجاهدو بيا خپل مرکز له باغچې نه منديګل ته نقل کړ. له هغه وروسته مجاهدو د مرکزي نورستان د ملاترو په ملګرتوب د بريکوټ او کامديش ترمېنځ په چريکي جنګونو لاس پورې کړ. حکومت که څه هم له هوايي بمباريو او نورو تدبيرونو نه کار اخيست، پرمختګ کولی و نه شو او د کب په مياشت کې يې کامديش هم پرېښود. د ورې په مياشت کې د ختيځ نورستان نزدې څلور سوه مجاهدان د سين درې له مجاهدو سره يوه ګډه جبهه جوړه کړه او "چندين حمله بالای ناری و بريکوټ بعمل آوردند. شکری و انچګل دو پسته قوی دشمن تسخير گرديد.(57)" دواړو خواوو درانده تلفات ورکړل، د همدغو نښتو له امله په سره ژمي کې خلکو چترال ته مخه وکړه، چې په لار کې "کودکان زياد در نتيجه سرما جان های خود را از دست داده بودند و در نتيجه تاثير سوء برق در کوتلهای بلند انگشتان دست و پای بسياری از بين رفت.(58)"

حکومت نور تدبيرونه هم ونيول، هم يې په خان غونډۍ، اسمار، بريکوټ او کامديش او مانوی کې خپل نظامي واحدونه پياوړي کړل او هم يې له نورګل نه د نرنګ تر علاقه داری پورې پنځوس پوستې واچولې او يوه ايله جاري قوه يې هم جوړه کړه. مهمه دا ده، چې حکومتي چارواکيو يو شمېر قومي لويان تر خپل نفوذ لاندې راوستل او "اين بزرگان ضعيف النفس در بين قوم خود به نفع دولت پوشالی کار کردند.(59)" خو څنګه چې له حکومت سره مقابله د قومونو وه، نه د ګوندونو، دوی خپل جهاد په جرګو سره پرمخ بيوه... "پس از قيام عليه تره کی در نورستان مرکزی و دره پيچ در دره های غرب و مرکز ولايت چون باديل و ديوه گل جرگه های قومی برای سر و

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمان دادن مجاهدین به جنبش درامدند."[60] له دې سره جوخت د ګوندیانو او حکومتیانو زور زیاتی، چې څرګند مثال یې د ننګلام سوځول و، هم خلک د حکومت پر ضد و پارول. دا د خلکو په ملاتړ سره و، چې جنګیالیو یې د 1358کال په پسرلي کې د پېچ اوږده دره ونیوله او وټه پورې یې خپل مرکز وګرځاوه او د ولایت له مرکز نه یې د ګوندیانو او حکومتیانو په اېستلو لاس پورې کړ او ددغه مقصد لپاره د کېرالې په کلي کې ننوتل.

د کېرالي ټول وژنه

د کېرالي ټول وژنه په هېڅ اثر کې بیان شوې نه ده، په ځینو اثرونو کې یې په لنډه او اخباري ډول ذکر شوی دی. زه دغه پېښه، چې د 1379کال د اپریل په شلمه د جمعې په ورځ شوې، د هغو معلوماتو له مخې بیانوم، چې د څرخي پله زندان کې او په کال 2007 کې له محمد حسن شېرزاد نه ترلاسه کړي. شېرزاد په اصل کې د کونړ او د پېښې په وخت کې په کونړ کې و.

کېرا له د کونړ ولایت د اسدآباد له مرکز سره نښتې او د کونړ او پېچ درې سینونو په مېنځ کې لوی کلی دی. اوسېدونکي یې ځایي خلک، حکومتي ماموران، معلمان او نور وو. مجاهدو د وټه پور کلي له نیولو نه وروسته فیصله وکړه، چې د ولایت مرکز اسداباد به هم ونیسي او له ټول ولایت نه به د حکومت لاس لنډوي، نو یې خپل وسله وال په پټه په کېرالې کې ځای پر ځای کړل. دوی د ولایت له ټولو قومونو څخه وو، مشواني او د کټار او ګمبیر له کلیو نه هم خلک پکې وو. ساپیان پکې تر ټولو ډېر وو. د نورو سیمو خلک او د اسلامي تنظیمونو جنګیالي پکې نه وو. حکومت، چې د پېچ اوږده دره د وټه پور تر کلي پورې له لاسه ورکړې وه، د ولایت په مرکز اسداباد کې یې لویه قوه ډېره کړې وه. انتوني

(c) ketabton.com: The Digital Library

هایمن د هغو شمېر دوه سوه تنه سرتېري او شل تنه شوروي مشاورين ښيي[61]، خو دغه شمېر له واقعي شمېر نه ډېر لږ دی. نورو سرچينو دغه قوه د عبدالحق عالميار په قوماندانۍ يو غونډ ښودلی.

په هر حال، حکومتيان په کېرالـه کې د مجاهدو له ننوتلو نه خبر شول، کلی يې په سرتېرو سره محاصره کړ او ټوله شپه تر سهاره پورې ور سره وجنګېدل. څنګه چې مخالفان په جګه او حکومتي سرتېري په لاندې هواره کې وو، وروستيو ته درانده تلفات واوښتل. په سباوون کې د مجاهدو کارتوسونه او مهمات خلاص شول، خو دوی له کلي نه وتلی نه شول. ځينې يې په کورونو ننوتل او نور يې د غنمو په نږدې پټيو کې پټ شول. د ورځې په رڼا کې دوی ټول له کورونو او پټيو نه وايستل شول او د کلي له نارينه او ځوانانو سره په يوه ميدان کې په دې نامه غونډ کړی شول، چې چارواکي غواړي ور سره خبرې وکړي. همدا چې دوی سره غونډ شول، وسله والو سرتېرو په يوه دم پرې ګولۍ واورولې او ټول يې ستړې وتړې وغورځول او جسدونه يې په داسې حال کې، چې ځينې نيم ژواندي هم وو ، په لاريو کې په نږدې کندو کې واچول او په بولډوزرونو يا غاښه ورو سره يې خاورې پرې واړولې.

د کېرالې د ټول وژنې شمېر معلوم نه دی، تر څوارلسو سوو پورې يې هم اټکل شوی دی. په دوی کې څه باندې شپږ سوه د کېرالې اوسېدونکي او نور له کټار، ګمبير او نورو ځايونو څخه وو. له دغې پېښې نه وروسته يو سل او څلور کونډې، چې له ځينو سره ما شومان هم وو، د اسمار له لارې باجوړ ته واوښتې. يوه ديني تاجک عالم، چې په دغه وخت کې په باجوړ کې و، په څرخي پله زندان کې قيدصه کوله، چې ځينو ځايي خلکو غوښتل له هغو سره واده وکړي، خو د سيمې خان دوی بې ننګه وبلل او مانع يې شو. دا هم معلومه نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده، چې د غه ټول وژنه د چا په امر شوې ده؟ د نظامي پوځ قوماندان، لکه چې دمخه وویل شول، عبدالحق عالمیار و. د ولایت په مرکز اسداباد کې په دم کلي یا چغه سرای کې د ټولو غونډونو د ارکان رییسان، والي نظام الدین، د امنیت قوماندان او څو تنه روسي مشاورین هم سره ټول شوي وو(62). له دوی سره یو اوپراتیفي یا عملیاتي بلوک هم وو. د ننګرهار والي او د فرقې قوماندان بهرام هم له څو شوروي مشاورینو سره هلته ورغلی و. والي بهرام بیا په هماغه شپه جلال آباد کې د افغان ملتیانو له خوا له مینځه یوووړل شو، خو د هغه له مینځه وړل په مخالف جنګ سره نه و.

ددغې ټول وژنې د تجویز ګوته شوروي مشاورینو ته نیول شوې ده، د کېرالې ټول وژنه په افغانانو کې بې ساری وه، خو روسانو ته هغه نوې نه وه. روسانو د کېرالې له ټول وژنې نه څه باندې سل کاله دمخه د مرو په ښار کې شپږ سوه ملکي ترکمنان د تجویز له مخې په دغه مقصد ووژل، چې د اطراف ترکمنان وویرروي، چې له مخالفت نه لاس واخلي. د کېرالې ټول وژنه به هم په اصل کې د دوی په تجویز په همدغه مقصد شوې وي، خو په کونړ کې له دغې ټول وژنې سره سره د هغه په لنډو او تنګو درو کې مخالفت روان وو او د 1358 کال د اسد په دېرشمه د قوماندان عبدالروف ساپي په تدبیر سره د اسمار له غرني غونډ نه د حکومت لاس لنډ شو او نژدې و، چې د دغه قوماندان له هغه وروسته ټول کونړ ونیسي. د کونړ له ټول وژنې سره سره هم چارواکیو خلکو ته د خدمت نارې وهلې او خپل ګوند یې د "خلکو خدمتګار" باله.

د اسمار حېرانوونکې پېښه

اسمار د ډیورنډ د کرښې له ایستل کېدو نه وروسته تر پخوا لا مهمه ستراتیجیکي سیمه شوې وه، له اسمار نه د چترال، باجوړ، کونړ او نورستان په لور لارې تللې دي. د مقدوني لوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

سکندر دوه زره او درې سوه کاله دمخه د اسمار په لار باجوړ ته تللی و. د اسمار د خاص نظامي اهمیت له امله و، چې د برتانوي هند حکومت غوښته هغه په خپلې نفوذي سیمې کې راولي، خو د امیر عبدالرحمن د ټینګار له امله له دغه فکر نه واوښت. په هغه وخت (1892) کې سپاه سالار غلام حیدر څرخي له یوه لوی پوځ سره هلته دېره و، په دغه مقصد چې په باجوړ باندې د افغانستان نېغ حاکمیت جاري کړي، آسمار له باجوړ سره په هر لحاظ نږدې دی، په واقع کې اسمار د باجوړ یوه برخه وه. د اسمار اوسېدونکي سالارزي، ماموند او مشواني دي او د هغو زیاتره په باجوړ کې اباد دي. همدا اوس هم ځینې باجوړیان په اسمار کې د کر کیلې ځمکې لري. د همدغه اهمیت له نظره و، چې عبدالرحمن له وخت نه راپه دېخوا په اسمار کې غټ نظامي پوځ دېره شوی دی. ددغې لیکنې د بحث په وخت کې ددغې قوې د اسمار غرني غونډ قومندان عبدالروف ساپی د تګاو اوسېدونکی و. ساپي ګوندي افسر نه و، خو څنګه چې دی یو لایق مسلکي افسر و، د ننګرهار فرقې د یوه ټولي له قومندانۍ نه د اسمار غونډ قومندانۍ ته ور سېد، چې په دغه وخت کې یې 3500 سرتېري او پېنځه اویا تنه خلقي او پرچمي افسران لرل. دی که څه هم ګوندي نه و، د شیګل په ټولي باندې یې د حملې په دفع کولو کې هم د مجاهدو او هم د حکومت اعتماد ګټلی و. څنګه چې ساپی دمخه په اسمار، بریکوټ او جلال آباد کې پوځي دندې تر سره کړې وې، د کونړ له ناارامیو نه ښه خبر و او له جهادیانو سره یې په پټه مرسته کوله. د اسمار په غونډ کې یې افسران جلب کړي او د هغو له همکارۍ نه یې ځان ډاډه کړی و. ساپي او د غونډ غېر ګوندي او مخالف افسران د ننګلام په سوځېدلو، په هرات باندې د شوروي اتحاد بمباري او د کېرالې په ټول وژنې سره پارېدلي او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکومت په برابر کې په مناسب وخت کې عمل کولو ته په انتظار وو.

د اسمار د غونډ کنډکونه د غرو په ډډو کې پراته او د ټولیو قومندانان یې خلقي او پرچمي افسران وو. هر ټولي زیکویکونه، هاوانونه، د مخابرو عصري وسیلې او نورې ډول ډول وسلې لرلې. د ټولو قومندانۍ په یوې څلور پوړیزې ودانۍ کې په دغسې یوې هسکې کې وه، چې درې خوا ته یې غرونه وو. قومندان ساپي له دغسې هسکې ودانۍ نه د خپل پلان په پلي کولو پیل وکړ، چې د هغه له مخې به خلقي او پرچمي افسران له منځه وړل کېږي. لومړنی تجویز دا و، چې دغه ګوندي افسران په یوه پلمه په یوه ځای کې ټول شي او بیا له منځه یوړل شي. دغه پلان په دې رد شو، چې حکومت به ژر خبر شي او غنډ به تر بمبارۍ لاندې ونیسي. د قومندان ساپي په دغه تجویز سره هم موافقه ونه شوه، چې هر ملګری افسر دې یو ګوندي افسر د سرتېرو په ملګرتوب له منځه یوسي، ملګرو یې دغه تجویز خطرناک وباله. خبرې په پټه روانې وې، چې په دغه وخت کې دوه سرتېرو د بندي کېدلو په وخت کې خلقي افسرانو ته وویل، چې "... ضابط قطعه شان به آنها گفته است که خلقی ها و پرچمی های داخل لوا از بین برده میشوند."(63) خلقیانو دغه ضابط ونیوه او هغه دوه تنه نور افسران ورپه ګوته کړل او په دې ډول درې تنه مخالف افسران خلقیانو ته په لاس ورغلل او موضع د خطر سرحد ته ورسېده.

په دغه حال کې قومندان ساپي که څه هم د عمل لپاره تیار نه و، مجبورشو د یاد شوي دویم تجویز د اړول شوي شکل له مخې عمل وکړي. دده په وینا "بتاریخ 30 اسد 1358 [اګست 20، 1979] ساعت چار عصر سه نفر از خلقی های بسیار قدرتمند را بدفتر خواستم. اینان عبارت بودند از آمر سیاسی، منشی سازمان و امر کشف

(c) ketabton.com: The Digital Library

لــوا.[63]" ده دمخــه د قـومـنـــدانی ســاتـونـکيو تـــه
هدايت ورکړی و، چې هـغوی مانۍ ته د ننوتـلو پـه
وخت کې پـه عادي ډول بې وسلې کړي، خو د وتـلو
پـه مـهال کې يې پـه زيـنو کې لـه مېنځه يـوسي.
ګونـدي امـران د قـومـنـدانی دفـتـر تـه يـواځې لــه
تـوپـنګچو سره راغـلل او کـه څه هم د روژې ميا شت
وه، پـه چای څښلو او لـه قـومـنـدان سره پـه خـبرو
کولـو بـوخت شول. دوی لـه قـومـنـدان نـه وغوښتل، چې
د نـيـول شـويـو افسـرانـو د اقـرار لـه مخـې 27 تـنـه
نـور افسران د تـوطيې نـيت لـري او بـا يـد ونـيول شي
او دوی تـه وسـپارل شـي. ســاپي هغـو تــه د هغـو
افسـرانو لــه سـپارلو سـره مخـالف وکـړ، پـه دغـه
دلـيـل، چــې " بـــا در نظـر داشــت اوضـاع و حـالات
اطراف و روحيه اسلامی که عساکر لـوای اسمار از
ان بـرخوردارنـد، اگـر تـوطيـه در کـار نـيـز نـباشـد
هم عليه شما دست بکار می شوند.[65]" هغـه دا هـم
ور تـه وويـل، چې دغـه افسران بـه جـلال ابـاد تـه
واسـتول شـي، چــې هلتـه چـارواکي چـې څـه غـواړي،
هغسې ورســره وکــړي. خبـرې اوږدې شــوې، خـو جــوړه
رانـغلــه او خلقــي افـســران د مــازيګر پــه پېنځــه
نيـمو بـجو پـه دغه نـيت لـه دفـتر نـه ووتـل، چې هغه
27 تـنــه افسـران پــه خپلــه ونـيسـي او پــه جـزا يــې
ورسوي، خو پـه زيـنو کې د ښکته کېدلو پـه وخت کې
د مـــانۍ ســرتېرو نصـير احمــد او عبـدالله پـه خپلــو
وسـلـو ســره لــه مېنځــه يــووړل[66]. ډزې بــه بـيــرون
اور پېدل شوې وې، چې قـومـنـدان ساپي نـږدې ځايـونـو
تـه زر خـبر ورکـړ، چې د وسلو پـاکولـو پـه وخت کې
پـه خـطا سره فـير وشو او نـور خير يت دی. هغه بـيا
د دربــيـم کنــډک قـومـنـــدان عبــدالباقي او نــورو لــه
لارې د مـخابرې او تـليفـون مرکز پـه لاس کې ونـيوه
او د قرارګاه د ټولي قـومـنـدان يې لـه اصل موضوع
نـه او داسې هم لـه دېـنـه خـبر کـړل، چې د غو خلـقي
افسرانـو غوښتل دی هــم لــه مېنځــه يـوســي او "ايـنـک
وظيفــه خـودت اسـت تـــا صاحبمنصـبان خلـقی و پـرچمـی
را که من ذريـعه تـليـفون بـدفـتر فـرا ميخوانم، سر

به نیست کنی." هغه دغه ماموریت په خوښۍ سره ومانه، بیا هم د قوماندان ساپي په وینا "صاحبمنصبآن خلقی و پرچمی را که بداخل لوا بودند یکایک به نام آیذکه آمر سیاسی با انها کار دارد و راجع به وظیفه با انان صحبت مینماید، باین ترتیب بدفتر خواستم که در منزل پایان به جزای اعمال شان رسانیده میشدند.(67)" په دې ډول د قوماندان ساپي په قول "منصبداران خلقی و پرچمی در ظرف یکی دو ساعت در داخل لوا از بین برده شدند و نوبت تصفیه حساب بان عده صاحبمنصبان فرار رسید که در قلل شامخ مواضع داشتند و با اسلحه پیشرفته قطعات شان مجهز بودند." دی اضافه کوي، چې "گرچه مرکزیت آنان دیگر از هم پاشیده بود... با آنهم در موقفی قرار داشتند که میتوانستند با قدرت ناچیز کار بزرگی انجام دهند.(68)" ددغه ټولي خلقي قوماندان، چې تر ټولو زیات په یوه حساس ځای کې دېره و، د بې سیم مخابر په هدایت د یوه مخالف افسر له خوا له مېنځه یووړل شو. د هغه په له مېنځ نه وړلو سره د ګوندیانو د وژلو عملیه له پټې نه ووتله. د ساپي په وینا "به تمام شبکه های که تلیفونی و بگونه بی سیم با لوا رابطه مستقیم داشتند، علناً قوماندہ دادم تا تمام خلقی ها و پرچمی ها را از بین ببرند.(69)" په دې ډول پاتې خلقي او پرچمي افسران د شپې تر یوولسو بجو پورې له مېنځه یووړل شول، بې له دې چې هغوی ته د مقاومت موقع په لاس ورغلې وي.

ددغې بې سارې عملیې بریالی پای قوماندان عبدالروف ساپی په لوډ سپیکر کې اعلام کړ. په هغه سره سرتېري او افسران ډېر خوښ شول او هغو خپله خوښي د رسام ګولیو په پورته ویشتلو سره وښودله. د غومره ډېرې ګولۍ واورولې شوې، چې د شپې تیاره فضا دغومره روښانه شوه، چې په اسدباد کې والي نظام الدین هم ورته متوجه شو. په ټلیفون کې یې قوماندان ساپی په دې ملامت کړ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې "از یکطرف داد میزنی که مهمات نداری و از جانب دیگر با فیر مرمی های رسام فضای کنر را بروز روشن مبدل ساخته ایی." په خواب کې یې وویل، چې "فیرها توسط اشرار صورت میگیرد که از چار طرف با ما حمله اورده اند." شاپسته ځنډ وروسته یې والي ته په ټلیفون کې داډ ورکړ، چې "حمله که بر لوای اسمار صورت گرفته بود، به عقب زده شد و حمله اوران شکست خورد ند. اینک انان خود را تسلیم نمود ند، امدن خودت ضرورت است تا با مردم دره از نزدیک ببینی و ضمناً مارشی نیز بخاطر این پیروزی اجرا شود." والي وعده ورکړه، چې سبا به په اوو بجو ورسېږي.

قومندان بیا د شاوخوا خلک هم پرې خبر کړل او هغوی، چې په دغه بري ډاډه او خوښ شوي وو، د سهار ه شپږو بجو د غنډ په شپږ کیلومتری کې غونډ شول. والي نظام الدین له وعدې سره سم د سهار په اوو بجو په هلیکوپټر کې ځان ورسوه، خو همدا چې هلیکوپټر بېرته په هوا شو، والي نظام الدین هم له مېنځه یووړل شو. عجبه لا دا ده، چې همدغه هلیکوپټر "تا عصر هشت مرتبه به لوای اسمار پروازهای انجام داده و مهمات اورده اما از چگونگی رویداد بیخبر ماند." (70)

په بله ورځ دغه هلیکوپټر بیا راکوز شو، خو دا ځل ونیول شو او جلال اباد ته خبر ورکړل شو، چې څنګه چې د هغې سیم له کار نه لوېدلی، بله الوتکه راواستوي. په درېیمه ورځ بله الوتکه له دوه انجنیرانو سره اسمار ته راغله او هغه هم ونیول شوه. په څلورمه ورځ بله الوتکه همدا چې د اسمار فضا کې ښکاره شوه، بېرته په شا شوه. د غه وخت حکومت د اسمار د غونډ له سقوط نه خبر شوی و.

د اسمار په غرني غونډ کې په دغه ډول د پېښو او یا تنو ګوندي افسرانو له مېنځه وړل، فلمي یانې غیر حقیقي ښکاري، خو دغه بیان به

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترهغو پرځای وي، چې د نورو معلوماتو له مخې هغه په بل ډول انځور کړای شي.

د قومندان ساپي بل قدم د اسداباد او جلال اباد نیول او له ټول ننګرهار نه د خلقي حکومت لاس لنډول و. دغه هدف ته د رسېدلو لپاره ده کار هم کړی و او ډاډه و چې "در طول مدتی که من در جلال اباد و چغه سرای بودم با صاحبمنصبان و عساکر که از رجیم کمونستی حمایت مینمایند، خیلی کم اند... که در صورت براه افتادن قیام در یک قشله موازی با آن قیام ها در قطعات و قشله های دیگر نیز صورت خواهد پذیرفت." نو ځکه دی وایي، چې "بروفق نقشه ایکه من طرح نموده بودم، بایست در مدت سه روز چغه سرای بدست عساکر مسلمان لوای سوم اسمار فتح میشد.(71)" ددې لپاره ده د پېچ درې، مرورې، دره سین او اسمار د مجاهدو قومندانانو په ملګرتوب په مرکز باندې د یرغل پلان هم ترتیب کړ. د سهري په وینا "عبدالروف خان به صفت قوماندان عموم حمله در صف جلوی عساکر و مجاهدین قرار گرفت. فیر توپ های هاوان، و بتریه به مرکز ولایت آغاز یافت... با تاسف در اوانی که قوماندان مصروف عملیات بمرکز بود از عقب افراد دستوری حزب (اسلامی) و عناصر دشمن علیه قوت عسکری قوماندان قیام نموده فوه (و) را با پرسونل، مهمات و سلاح چور و چپاول نمودند. حرکت مجاهدین جهت گرفتن مرکز به ناکامی منجر گردید، یک محشر غیر قابل پیش بینی در منطقه برپا شد. نزدیک بود جنگ داخلی رخ دهد. قوماندان مانع شد و خود را نجات داد و از منطقه بیرون شد.(72)"

په دې ډول که له یوې خوا د قومندان عبدالروف ساپي په حېرانونکي او بې ساري تجویز او عمل سره بې له دې، چې یو ملګری یې هم تلف شوی وي، یوه مهمه نظامي قطعه د حکومت له

(c) ketabton.com: The Digital Library

کنټرول نه واېستل شوه او خلکو پرې جشن جوړ کړ، له بلې خوا "... چپاول قوه دگروال همانا سقوط دو باره منطقه بدست دشمن [حکومت] و وخیم شدن اوضاع و پائین آمدن مورال جهادی در آن بود."[73] که ساپی او ملګرو یې پېنځه اویا تنه ګوندیان ووژل، په دې نامه چې مسلماني یې پرې ایښې او زورواکي کوي، نورو دوی چور او نابریالي کړل، په دې نامه، چې دوی د هغو په شان مسلمانان نه وو. په هرې خوا کې د افغانانو په عقیدې او فکر کې تغیر راغلی، بې اتفاقی پیاوړې شوې او د ملي سیاست او ژوند په اړه کره ضد او نقیض شوی و. حکومت د اسمار د نظامي قطعې له سقوط نه په څلورمه ورځ او د خپل والي له وژل کېدلو نه په دریمه ورځ خبر شو. دغه حال د قوماندان ساپي د پاخه تدبیر او له خلقي نظام سره د خلکو او په خاص ډول له ګوندي افسرانو سره د غېر ګوندي افسرانو د ټینګ مخالفت قیصه کوي. د اسمار د غونډ سقوط نه یواځې د خلقي حکومت پرمخ دغسې سخته څپېړه وه، چې د تره کي او امین ترمېنځ یې موجوده بې اعتمادي نوره هم پیاوړې کړه، د وزیري په وینا "...دا موضوع د وطن د عال شورا په غونډې کې یاده شوه او تره کي صاحب هڅه وکړه، چې ددې پېښې پړه په امین واچوي او داسې ښکارېده چې دوی د هرې پېښې څخه د یوه او بل ملامتیا لپاره ګټه پورته کوي."[74] په نهایت کې د قوماندان ساپي او د قومي حرکت شنډتوب ددغې لوی حرکت پیلامه شوه، چې په هغه سره د عنعنوي ولسي پاڅون ځای ګوندي فعالیتونو ونیو او د افغان د مبارزو بڼه بدله شوه.

د پلخمري پاڅون

د پلخمري ښار خلکو د **1358** کال د ثور له دویمې کالیزې وروسته پاڅون پیل کړ. د پاڅون سملاسي محرک د ښوونځي یوه ښوونکې وه، چې و یل

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې وطن ته "کفر" راغلی دی. هغې ټوپک په لاس د غسې تبلیغ کاوه، خلک پرې ودر ېدل چې حکومتي قوتونو او خلکو سره مقابله وکړه او دواړو خواوو ته ډېر تلفات واوښتل.

له پاځون کوونکیو نه اټکل درې سوه ووژل شول او ښوونکي هم تر یوه ټانک لاندې شوه او له مېنځه لاړه، خو ددغې پېښې پایلې درنې وې. د بغلان والي محمد خان پیګیر په امر هر پاځون کوونکی چې امنیتي چارواکیو ته په لاس ورته، له مېنځه وړل کېده. داسې هم موټروانان او د کابل_کندوز د لارې لارویان د ښاریانو په شان نیول کېدل. په دغه ورځ 450 کسان امنیتي چارواکیو ته په لاس ورغلل او د بغلان په شپږ میلۍ فاصله کې د هاشم پله ته نزدې د جرشکن په نامه یوې طبیعي کندې کې څوک مړه او څوک نیم ژواندي واچول شول او خاورې پرې واړول شوې.

سره له دې هم د ثور د میاشتې په نوله سمه د ولسوالۍ مرکز پرته تر دولسو بجو پورې ټول پلخمري د پاځون کوونکیو لاس ته ورغی. دوی فکر کاوه، چې پاځون هسې چې په پلخمري کې عام دی، په ټول هېواد کې عام شوی او حکومت نسکورېږي، نو دوی په خپل هوډ ټینګ ودر ېدل. ښار یې هم ونیو، حکومتي دفترونه یې چور کړل او ډېر ګوندیان او کارګران یې له مېنځه یوړل، خو په دولسو بجو کې د نهرین له فرقې نه د ذکریا هاشمي په قومندانۍ یوه غټه قوه ورسېدله او د پاځون کوونکیو په نیولو او وژلو یې لاس پورې کړ. سرتېرو هر هغه څوک نیوه، چې یې نیولی شو. له کورو نو نه یې هم خلک وایستل او ټول یې د جرشکن په طبیعي کنده کې واچول او خاورې یې پرې واړولې. خلکو کندې ته د وړل کېدلو په وخت کې چیغې کولې، چې "اوه مسلمانانو! موږ ژوندي خښوي، خلاص مو کړئ." د قومندان ذکریا هاشمي په وینا، په دغې کندې کې 750 تنه او د یوه بل راوي په قول، 450 تنه اچول شوي دي. له پېښې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه وروسته د ښار دکاندارانو خپل دکانونه د اعتراض په توګه وتړل، خو حکومتي چارواکیو مجبور کړل، چې بېرته یې خلاص کړي[75].

د چندول پاڅون

چنداول د کابل ښار په تاریخ کې خاص مقام لرلی دی، نادر شاه افشار وروسته له هغه چې په 1738 کې یې د شاه حسین په سروالۍ د هوتکو واکمني نسکوره کړه، د کابل له لارې یې د هندوستان د نیولو تکل وکړ. په کابل کې یې یوه قوه ځای پرځای کړه، د چندول په نامه چې د قراول پرخلاف هغې قوې ته ویل کېده، چې شاته پر ته وي. دغه قوه له قزلباشانو نه جوړه وه. قزلباشان، چې د بېلو بېلو خېلونو یو ترکیب وو، په عمومي ډول په ختټه ترکمن او په مذهب دولس امامي شیعه وو. قزلباشان په اصل کې د فارس د صفوي پاچایانو سر پریکړي مریدان وو، چې په سرونو باندې د سور رنګه ټوکرو په تاوولو سره په دغه نامه یاد شوي دي. صفوي واکمنو په زیاته اندازه د دوی په قوت سني فارس په شیعه فارس بدل کړی و.

احمد شاه دراني نور قزلباشان هم پرې اضافه کړل. قزلباشان که په کندهار یا کابل کې وو، سدوزي واکمنو ته پوره وفادار وو، په تېره هغوی چې د غلام شاهي په نامه د هغو خاص پوځیان او محافظان وو. نور قزلباشان د منشیاتو او سر رشته دارانو او میرزایانو په توګه په رسمي دفترونو کې ننوتل. د کابل قزلباشانو اهمیت وروسته له هغه نور هم ډېر شو، چې کابل د کندهار پرځای په کال 1776 کې د دراني امپراتورۍ مرکز شو. دوی په خاص ډول تیمور شاه دراني او شاه محمود ته ډېر مقرب وو. د محمدزي واکمنۍ مؤسس امیر دوست محمد خو د دوی خوریه و. د هغه مور چې د کندهار د قزلباشانو د سپاه منصور له خېل نه وه، د هغه په روزنه کې یې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل مېړه سردار پاینده محمد نه ډېره موثره وه. قزلباشانو د افغانستان په سیاست کې که څه هم په شمېر کې کم او یو وروستی مهاجر ولس دی، ډېر اثر کړی دی. خو دوی د افغان_انګلیس له لومړي جنګ نه وروسته په سیاسي لحاظ مخ په ځوړ شول. په دغه جنګ کې د دوی یو نامتو مشر خان شیرین د افغان غازیانو پر مخالفت د پرغلګرو خوا ونیوله او د افغانانو حساسیت ورسره زیات شو. په دویم افغان_انګلیس جنګ کې هم له دوی نه ډېرو له پرغلګرو سره مرسته وکړه او بیا د امیر عبدالرحمن په واکمنۍ کې دوی تر سخت فشار لاندې ونیول شول. سربېره پر دې، چې دوی له پرغلګرو سره مرسته کړې وه، په دوی تور ولګول شو چې د هزاره جات یاغیان یې چې له دوی سره په مذهب کې شریک دي، د حکومت پر ضد لمسولي دي. بیا نو دوی او داسې هم هزاره ګان اړ شول، چې خپل مذهب پرېږدي او سني شي. قزلباشانو د تقیې د اصل له مخې، چې د خطر په وخت کې له خپل مذهب نه تېرېږي، په ظاهر کې سني شول[76]، خو د امیر له مړینې وروسته قزلباشان بېرته د امامیانو په توګه څرګند شول.

قزلباشان د شلمې پېړۍ په نیمایي کې نور نو چنډول ته منحصر نه وو او د امنیت په ټینګېدو، د ښار په پراخېدو او په تېره د میوند جادې په ایستلو سره د ښار په نورو برخو کې مېشت شول. څنګه چې دوی په دغه وخت کې پوره فارسي ویونکي شوي وو، د ښار له نورو خلکو سره په اسانۍ محشور شول او خپښي یې هم ورسره وکړې. په همدغې پېړۍ کې دوی په خپلو تکیه خانو کې تبلیغ زیات او برالا کړ، که څه هم د امام حسین په یاد په زنځیرونو سره ځانونه وهل، وینې کول او کړول یو عجب او د نه کولو کار دی. په عین حال کې څنګه چې په دوی کې د میرزایي عنعنه ښه ټینګه وه، په عصري پوهنې کې په زیات شمېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

ننوتل او مسلکي او عصري ماهران شول، خو ویل کېږي چې د حقوقو په پوهنځي کې یې زده کړه نه شوه کولی. په نتیجه کې په دوی کې د ثور د کودتا په وخت کې هم مذهبي واعظان او هم مسلکي ماهران، ملي شخصیتونه او حتی پوهاندان کم نه وو. که څه هم له خلقي حکومت سره دوی جوړ نه وو، بیا هم تر ډېره وخته پورې په ظاهر کې ارام وو. د دوی او حکومت ترمېنځ ورانی وروسته له هغه څرګند شو، چې د هرات د پاڅون په وخت کې د ایران یوه مذهبي مشر ایات الله شریعتمداري د خلقي حکومت پرضد تبلیغ پیل کړ او حکومت د دوی یو شمېر نومیالي د انجنیر محمد اکرم پرونتا او انجنیر محمد شریف پرونتا په ګډون ونیول(77). خلقي حکومت په دې فکر و چې څنګه چې دوی نه یوازې په مذهبي چارو کې، بلکې په حقوقي او حتی سیاسي چارو کې هم د ایران د مجتهدانو تر نفوذ لاندې دي او هغوی په عمومي ډول د تقلید مرجع ګڼي، دوی د افغان دولت مخالف دي، نو یې د شریعتمداري له وینا وروسته چې خلقیانو د "شریعت مداري" په نامه یاداوه، په هغو سخته ونیوله. د 1979کال د جون په میاشت کې یې وروسته له هغه چې د یو شمېر شیعه عالمانو په شفاعت سید سرور واعظ له بند نه ازاد کړی و، یو شمېر نور یې د محمد اسماعیل مبلغ، سید ابراهیم عالمشاهي، نادر علي جاغوري په ګډون یو په بل پسې بندي کړل، خو د کابل شیعه ګانو د حکومت پرضد وروسته له هغه عملي ګام اوچت کړ، چې د جوزجان ولایت په سرپل ولسوالۍ کې یوه پېښه شوې وه. هلته خلقي ولسوال خلک اړ کړل، چې خپلې ښځې او لوڼې د سواد زده کړې کورس ته ولېږي. دغه کورس د امام زاده یحیی زیارت ترڅنګ ماجت کې نیول شوی و، چې شیعه ګانو پرې عقیده لرله. شیعه ګان وتورېدل او د دوی او حکومتیانو ترمېنځ نښته وشوه، چې په هغې کې له دواړو خواوو نه یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

شمېر ووژل شول. دغې پېښې د کابل شیعه ګان و تورول او واعظانو یې خپل خلک د حکومت پر ضد عمل ته وهڅول. د توحید ګوند او رسالت ګوند په نومونو، چې په پټه نوي جوړ شوي وو، سره فیصله کړې وه چې د حکومت پر ضد دې عمل وشي. پرېکړه دا وه، چې هزاره ګان او چنداولیان دې د سرطان په دویم سهار)جون 23، 1979(د میوند جادې په لومړۍ برخه کې د لاریون لپاره غونډ شي او له هغه ځایه به ښار ته ننوځي او پاڅون به عمومي کوي. له دوی سره اسلامي ګوند منلې وه، چې پلویان به یې د بیني حصار او میوندجادې له دویمې برخې نه ورسره یوځای کېږي. په عمل به هغه وخت لاس پورې کېږي، چې د محمد عمر په لاس جوړ شوی یو ساعتی بم به په لسو بجو چول کېږي، خو د غه ساعتي بم له وخت نه دمخه وچاودېد او حکومت د تګ راتګ لارې په چټکۍ سره بندې کړې.

د یوه بل روایت له مخې، حکومت له دغې فیصلې نه یوه ورځ دمخه خبر شوی و او د پاڅون لویانو عمل بلې ورځې ته ځنډولی و، خو دغه خبر د هغو چنداولي پلویانو ته ونه رسېدلی او وروستیو خپل لاریون په داسې حال کې پیل کړ، چې حکومت پرې خبر و.

په هر حال، لاریون کوونکیو لا دمخه د چنداول د پولیسو د ماموریت یو خلقي ضابط وژلی او نور یې تسلیم کېدلو ته اړ کړي وو او دوه سوه میله وسله یې د ماشین دار او کلاشنکوف په ګډون چور کړې وه، نور نو د فرهنګ په وینا "در طول جاده میوند چند هزار تن از مردم شهر با سلاح ابتدایی سوته و کارد و امثال آن به تظاهر کنندگان پیوسته جمعیت بزرگی را تشکیل دادند. اما در پایان چار ساعت ګلوله باری توسط نظامیان که تا دندان مسلح بودند، ان تعداد از تظاهر کنندگان که سر به سلامت بردند، در کوچه های تنګ دو طرف جاده میوند پراګنده شدند." (78)

بیا هم فرهنګ "بدنبال این حادثه انتقام ګیری

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولت اغاز شد. در جاده میوند نیروهای نظامی در دو طرف جاده جابجا شده عابرین را اعم از پیاده و سوار تفتیش میکردند و از بین مردم هزاره ها... را جداً نموده بگروه اعدام میسپردند. هنگام شب چندول توسط نیرو های نظامی محاصره شده صاحمنصبان عنقاً بخانه ها داخل میشدند. جوانان را دستگیر و پول و اشیای گرانبها را به یغما میبردند و به مقدسات مذهبی مردم بی احترامی مینمودند. در هر خانه ایکه شخص مجروح مشاهده میشد، بدون تحقیق اینکه ایا در تظاهرات شرکت داشت و یا تصادفاً جراحت برداشته نه تنها شخص مجروح، بلکه تمام مردان خانه را با خود برده سر به نیست میکردند. بدینصورت بقیه عالمان دینی و روشنفکران اهل تشیع در چندول و سایر نقاط شهر بدلیل باتهام شرکت در تظاهرات زندانی و بشتر مفقود میشدند." (79)

د بالاحصار پاڅون

بالاحصار له 1767 نه وروسته، چې کابل د تيمور شاه دراني په وخت کې پاچايي مرکز شو، په دغه هسک او ټينګ حصار کې افغان واکمنان له خپلو کورنيو سره اوسېدل. نظامي قوه هم هلته دېره وه او ميرزايانو او چارواکيو پکې حکومتي کارونه ترسره کول. د افغان_انګليس په دويم جنګ کې، چې د ګندمک د تړون له مخې د انګليس استازي لويي کوګناري له خپلو څو تنو انګليس چارواکيو او ډېرو هندي ساتونکيو سره د امير محمد اعظم په هستوګنځي کې دېره شو، چې د امير محمد يعقوب له هستوګنځي نه يو څه ليرې پروت و. د 1879 کال په سپتمبر کې، چې افغانانو دوی ټول په خپل پاڅون سره له مېنځه يوړل، کابل د انګليس پوځ له خوا ونيول شو. بالاحصار بيا په يوې قوي چاودنې سره وران او د سياسي مرکز په توګه ترک شو. امير عبدالرحمن بيا په خپلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

واکمنۍ کې ارګ ودان کړ، چې هغه تراوسه پورې د افغانستان د سروال هستوګنځی دی.
د پاچا محمد نادر په لنډې واکمنۍ کې بالاحصار بېرته ودان او حزبي پوهنتون پکې ځای پرځای شو. د پاچا محمد ظاهر په پاچایۍ کې، چې څرخي پله ته نژدې پراخې ودانۍ جوړې شوې، حربي پوهنتون هلته نقل شو. په بالاحصار کې بیا د کوماندویي قوې په نامه یو غونډ پکې ځای پرځای شو. دغه قوه، چې له دولس سوو سرتېرو نه جوړه وه، له دې امله مهمه شوه چې د ښار دروازه د لمن په هکسه کې پرته او ارګ ته نژدې او په هغه حاکمه وه. د خلقي حکومت په وخت کې د بالاحصار ترپاڅون نه یوه ورځ دمخه له جلال اباد نه یوه نظامي قطعه پکې ځای پرځای شوه، چې ویل کېږي د اسلامي ګوند یو شمېر افسران پکې وو.
د بالاحصار پاڅون په اړه، چې دزمري میاشتې په 14م کال 1379) د اګست 5مه 1979 (وشو، روایتونه ډول ډول دي او یو یې هم دقیق او مفصل نه دی. هرڅه چې و حکومت هغه په چټکۍ او بې رحمۍ سره وځپه. جنګي الوتکو له هوا نه او ټانکونو له ځمکې نه راکټونه او ګولۍ پرې حواله کړې او له دولس نیمو بجو نه ترشپږو بجو پورې یې په پېنځه نیمو ګړیو کې پاڅون غلی او نابریالی شو.
د مؤلف هایمن د وینا له مخې له بالاحصار نه "...یو کماندویي واحد او ټانک چلوونکي د اګست پېنځمه غرمې کې مخ په ښار روان شول، چې د تره کي_امین د وزیرانو په نیولو سره چې د خلکو په کور]ارګ[... کې یې غونډه لرله، په کودتا سره حکومت ترلاسه کړي. د بغاوت مخکښان ځوان افسران وو، چې د لومړي ځل لپاره یې له چریکانو سره لاس یو کړی وو. "[80] زما د جورنال له مخې "... مخالفین د حکومت پر ضد ولاړ شول او د څو سیاسي ډلو طرفداران وو، چې ائتلاف یې سره کړی... او

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه لویه توطیه یې جوړه کړې وه او د کابل په نورو مېشته لښکرو او فرقو کې هم باید دغسې حرکت په یوه وخت کې شوی وای، خو... حکومت ته ددغسې حرکت راپور رسېدلی و، مګر د شروع ځای او وخت یې ورته معلوم نه و او څه وخت، چې حکومت د بالاحصار په غونډ کې ځینې مشتبهه منصبداران ونیول، نور پاتې توطیه کوونکي په دې فکر شول، چې پخوا له دې چې وخت فوت کېږي او حکومت پر دوی خبر یږي، باید حرکت شروع شي. دا و چې دوی شروع وکړه او لومړی یې د کوماندو هغه قطعه، چې تازه له جلال اباد نه راغلې وه، له مېنځه یووړه. په همدغه ګیر و دار کې حکومت خبر شو او په مقابلو اقداماتو یې لاس پورې کړ، چې د هغوی یانې مخالفینو پر ضد د مکانو او ټانکونو استول وو. مخالفین یو خو حصار شول او بله دا چې له نورو قطعو سره یې ارتباط قطع شو او که څه هم دوی ډېر کوښښ وکړ... په پای کې دوی وو هل شول. تلفات په دواړو خواوو کې زیات وو... په دوی کې لاروي هم شامل وو.''[81]

دلته څو ټکي د توجه وړ دي، یو دا چې دغه پاڅون د یوې ډلې نوښت نه و، عظیمي دا د ماوستانو د عمومي پاڅون یوه برخه ګڼي، چې د حرکت اسلامي او رهایي په ګډون یوه جبهه وه. د دوی په وینا "...قرار بود همزمان در بسیاری نقاط دیگر کابل و ولایات حرکت های مسلحانه جهت براندازی دولت امین بوجود اید."[82] خو د هغو په فکر دغه پاڅون د څو تنو د خیانت له امله سرته ونه رسېد. ځنګه چې له دوی سره د خلق دموکراتیک ګوند دښمني، چې حکومت یې په لاس کې و، ایډیالوجیکي او نه پخلاکېدونکې وه، تر دغه وخت پورې یې د هغو پېژندل شوي غړي تر مرګکي فشار لاندې نیولي وو. دوی هم د چارواکیو په زورواکۍ سره پار بدلي وو، خو دغه ډلې د ائتلاف په حال کې هم دغومره پیاوړې نه وې، چې حکومت په کودتا سره نسکور کړي. دا هم یقیني نه ده،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دغه جبهه به په رښتيا له پېنځو سازمانونو نه جوړه وي. له رهايي او حرکت اسلامي پرته د نورو نومونه هم معلوم نه دي. کوم شی چې معلوم دی، دا دی چې دوی سره په ګډه او يوه وخت کې عمل ونه کړ، يا يې کولی ونه شو. بله دا چې کودتا کوونکيو افسرانو ته دا پته وه، چې حکومت دوی پېژندلي او پخوا له دې، چې اګسا ته په لاس ورشي، انتحاري عمل ته لاس واچوه. بيا هم زما د جورنال له مخې، "... څنګه چې يو ډګرمن منصبدار ونيول شو او له هغه نه دغسې لست د منصبدارانو ووت، چې د اګسا غړو په خاص مهارت سره ددغه لست رمزونه کشف کړل او هغه منصبداران يې ونيول. پاتې منصبدارانو ښه وګڼله، چې پخوا له دې چې دوی هم ونيول شي، سمدلاسه يې په فعاليت لاس پورې کړ. له همدې امله به وي، چې پاڅون کوونکيو به له دې چې ملګرو يې حرکت کړی وی، په رڼا ورځ د انتوني هايمن په وينا په "ځان وژونکي" عمل لاس پورې کړ. په دغه لنډ او ناکام پاڅون کې ډېر نظاميان او لارويان په ډېرې بې رحمۍ او غوڅه توګه له مېنځه يووړل شول، چې په هغو کې ډېر ماهر کمپوزر نينواز هم شامل و. دغه ناکام پاڅون بې اثره هم نه و. د مؤلف حق شناس په وينا "ګرچه قيام بالاحصار به ناکامی انجاميد، ليکن اثرات قابل ملاحظه ای بر قطعات ديګر اردو وارد نمود. بارزترين نمونه اش پيوستن غند کوهی اسمار با مجاهدين و مردم بود که در اوايل ميزان صورت ګرفت."[83] د همدغه پاڅون له څپلو وروسته حکومت د نظامي او امنيتي افسرانو معاشونه په سلو کې سل زيات کړل، داسې يې هم د کابل په کښ کروهي کې له "انقلاب" نه دفاع کمېټې ډېرې کړې او غړي يې ورته وسله وال کړل. په کابل ښار کې يې د شپې ګرځېدلو بنديز تر پخوا يو څه نور هم اوږد کړ.

د بالاحصار او اسمار پوځي پاڅونونه، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوا ړه د 1979 کال د اګست په میاشت کې وشول، د خلقي حکومت پر ضد وروستي لوی او مهم پاڅونونه وو. د اسمار له پاڅون نه څه کم یوه میاشت وروسته، چې حفیظ الله امین واکمن شو، حکومت ضد پاڅون لیدل شوی نه دی. د امین په وخت کې د یادولو وړ یواځینۍ ناکراري د ریښخورو په فرقه کې پېښه شوه، چې تره کي پلوو افسرانو د هغه له مرګ نه وروسته جوړه کړې وه او هغه هم زر وځپل شوه. پوځ، چې د پاڅونونو په ځپلو او داسې هم د خلقي کېدلو په بهیر کې بې خې ډېر تاوانونه وګالل، په پای کې حکومت ته د اعتماد وړ قوت او مخکښان یې امین پلوه افسران او منشیان شول، خو د غه کار وطن او وطنوالو ته ډېر ګران تمام شو. لکه چې ولیدل شول، د پاڅونونو د ځپلو او د پوځ د خلقي کېدلو په بهیر کې دغومره ډېر نظامي او ملکي افغانان ووژل شول، چې په افغانستان کې بل هېڅ وخت په د غومره لنډې مودې کې د غومره ډېر افغانان وژل شوي نه دي. دد غې تراجیدۍ اصلي علت دا و، چې د ثور کودتاچیانو حکومت په خپله جوړ کړ، ځانله یې ځانګړی کړ، نورو سیاستمارو ته یې پکې برخه ورنکړو او په هغه سربېره حکومت یې هم په خپله خوښه او په زور چلوه، بې له دې چې د خلکو ارزښتونه او حتی د هغوی د چلندونو په برابر کې د هغو غبرګونونه په نظر کې ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

د تره کي_ امين دښمني او د اندروپوف شيطاني

لومړنۍ خبرې

هغه سې چې د ثور کودتا د عمومو د هيلې پرخلاف وه، داسې هم د نور محمد تره کي او حفيظ الله امين اختلاف د توقع پرخلاف و. دوی دواړه سره ډېر نزدې پېژندل شوي وو. تره کي به ويل، چې دی او امين لکه نوک او ورۍ داسې دي. امين هم تره کي ته دغسې احترام کاوه، چې لکه يو منونکی زوی يې خپل پلار ته کوي. امين به د خلکو په مخ کې هم د تره کي لاسونه ښکلول. په واقع کې ټولو ګوندي غړيو تره کي ته ډېر احترام کاوه، که څه هم هغه د عبدالکريم ميثاق په شان د لږې منظمې زده کړې خاوند و. تره کی تر ټولو ګوندي لويانو مشر و او ګوند هم په اصل کې د هغه په نوښت او پر له پسې زيار جوړ شوی و، نو ټولو ورته هغسې اراده لرله، لکه چې مريدان يې خپلو پيرانو ته لري. تره کی په ټولو رسمي خپرونو کې په مبالغه يېزو لقبونو ستايل کېده لکه "د ختيځ نابغه"، "پياوړی استاد"، "د ګوند روح" او داسې نور... تره کی په دغسې ستاينو سره د رومانيې د کمونستي نظام مشر چايسسکو مقام ته رسول شوی و، چې د "کارپاتين نابغه" او "د ډانيوب فکر" په لقبونو ستايل کېده. دا او دغسې نور لقبونه د امين له خوا تره کي ته ورکول کېدل او هغه په ټولو حکومتي او ګوندي خپرونو او وسيلو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ليدكل كېدل او اورول كېدل. داسې هم د تره كي لوی عكسونه په ټولو حكومتي او ګونديي او د كابل ښار په ودانيو باندې ځړول شوي وو، چې زياتره ښاريان يې په ليدلو زړه خوړين كېدل.
په همدغه لړ كې د جولاي په 14مه د تره كي د زوكړې كاليزه په دغسې پرتمين ډول ولمانځل شوه، چې افغانانو ته بېخي بې سارې او د تعجب وړ وه. په معاصر افغانستان كې دا لومړی ځل و، چې يو افغان هغه هم يوې شپنې كورنۍ ته منسوب افغان په نظامي كودتا سره د دولت سروال شي او بيا په دغسې بېسارو لقبونو سره وستايل شي، لكه ستالين چې په شوروي اتحاد او هټلر، چې په نازي جرمني كې ستايل كېده. امين د تره كي په وړاندې ځان "وفادار شاګرد" په نامه ياداوه، خو په عين حال كې يې په مهارت سره كوښښ كاوه، چې د هغه قدرت كم او خپل قدرت زيات كړي.
په راتلونكيو پاڼو كې د غه موضوع څېړل كېږي، چې د دوی دغسې دوستي ولې او څنګه په مرګكي دښمنۍ بدله شوه او شوروي لويانو او ك.ج.ب والو په هغه كې څه ډول رول ولوباوه؟

د تره كي_ امين دښمنۍ نه دمخه

د تره كي_ امين ترمېنځ اختلاف د هرات له پاڅون نه وروسته پيدا شو، چې د ك.ج.ب چاروااكيو په لمسونې سره زر په مرګكي دښمنۍ بدل شو. دد غې دښمنۍ بيان به زر و شي، خو تر هغو چې د همدغه كال په سپتمبر كې په دلكشا ماڼۍ، اګسا او په سل بستره يېز روغتون كې د امين پلويان نه وو وژل شوي، حتی د حكومت ډېر وزيران او لوړ رتبه ګوندیان هم په دغه اختلاف خبر نه وو. اختلاف تر دغه وخته پورې د دسيسو په بڼه و، چې په اصل كې د اګسا د سروال اسدالله سروري او د هغه د ملګرو له خوا د ك.ج.ب چارواكيو په سر كې د اګسا مشاور بوګدانوف په لمسونې سره كېدلې. دا د سرپټو او زوروااكو حكومتونو خاصه ده، چې اعلی قدرت د خلكو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

نامه له خلکو نه اخلي او خپلو پاسنيو کړيو ته يې منحصر کوي او خپلمنځي اختلافونه په دسيسو او د رقيبانو په ځپلو له مېنځه وړي، نه د زغم په ښوولو او په بحث کولو سره. د خلقي زورواکۍ نظام هم همدغسې و.

د کرنې او اوبو لګولو وزير او د ګوند د پوليټبورو غړی صالح محمد زيری وايي، چې "زه تر هغه وخته پورې چې په ارګ کې د دوی [تره کي او امين] د محافظينو ترمېنځ نښته وشوه، د دوی په اختلافونو نه وم خبر." دی دا هم وايي، چې نور وزيران (د ماليې وزير عبدالکريم ميثاق، د پوهنې وزير غلام د ستيګر پنجشيری، د عدليې وزير عبدالحکيم شرعي جوزجانی او د کانو او صنايعو وزير محمد اسماعيل دانش) هم په دغه اختلاف خبر نه وو. زيری ددغې بې خبرۍ علت دا ګڼي، چې "زموږ خبر[تيا] او ناخبر[تيا] کوم اهميت نه درلود."[1] "تره کي خپل وزيران له سياست کولو نه منع کړي او هغو ته يې فرمايلي وو، چې "تاسو د خپلو وزارتونو کارو ته متوجه شئ، په سياسي او نظامي موضوع ګانو سره [سرونه] مه خوږوئ. دغه دی موږ ټوله ورځ په همدې مسئلو اخته يو او د شپې تر ناوخته يې حل او فصل کوو." امين هم په همدغسې ناستې کې د "شرق نابغه" په ملاتړ ويل، چې "موږ هر يو بايد هغه وظيفه اجرا کړو چې تره کي صاحب او ګوند راسپارلې ده. که موږ وغواړو په ټولو چارو د يوه بل په کارونو ځان پوه کړو، نه شو پسې رسېدلای."[2]

په دې ډول په خلقي نظام کې حکومت او سياست، چې په اصل کې د ګوند په انحصار کې و، په ګوند کې د امنيتي سروالانو په انحصار کې شو، چې زياتره يې په اصل کې نظامي واړه تخنيکي منصبوال وو، لکه اسدالله سروري د هوايي قوې ميخانيک، محمد اسلم وطنجار، چې د ټانک نيمه باسواد افسر و، سيد محمد ګلابزوی چې دريم بريدمن و، عزيز اکبري چې څارندوی و او داسې نور... په

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپله د "شرق نابغه" هم د لومړي شوونځي يو څو ټولګي لوستلي و. په دوی کې يواځې امين د لوړې زده کړې خاوند و. وروسته له هغه چې د کابل پوهنتون په ساينس پوهنځي کې لېسانس شوی و، د نيويارک په پوهنتون کې په روزنه او پوهنه کې د ماسټري درجه ترلاسه کړې وه. په کولمبيا کې هغه ډاکټري شهادتنامې ترلاسه کولو لپاره د تيسس تر ليکلو پورې زده کړه کړې وه، چې د زده کړې بورس يې د کابل پوهنتون د سروال صمد حامد له خوا قطع شو او دی کابل ته وغوښتل شو.

لکه چې دمخه ويل شوي، د کابل حکومت لويانو د هرات په پېښه کې شوروي اتحاد ته موقع ور کړه، چې د افغانستان په چارو کې تر پخوا ډېر ښکېل شي. بيا نو د ک.ج.ب سروال يوري اندروپوف په دغسې کوښښونو پيل وکړ، چې ببرک کارمل د امين پرځای په واک شي. د ک.ج.ب چارواکيو له همدغه وخت نه تر نظامي يرغل پورې په کابل کې حيرانوونکې دسيسې وکړې. د همدغو دسيسو لپاره يې د شوروي سفارت له غړيو نه سربېره د متخصصانو او مشاورو په نامه ډېر شورويان افغانستان ته واستول. دوی په اسانۍ سره افغانستان ته راتللی شول. د ک.ج.ب له چارواکيو نه غېر د شوروي نظامي استخباراتو (GRU) چارواکيو هم په افغانستان کې د خپل فعاليت لمنه پراخه کړه.

د شوروي حکومت له اول نه د خلقي حکومت په راتلو خوښ نه و. د وزيري په وينا "... د ثور د انقلاب په بريالیتوب د شوروي اتحاد مشرتابه او په خاصه توګه اندروپوف ډېر خپه وو."[2] نو دوی "... د ببرک ډله دې ته هڅوله، چې څومره ژر کېږي او خلقيانو څخه واک ترلاسه کړي."[4] د شوروي لويانو د غه هيله بېځايه وه. د غه کار د کارمليانو په وس کې نه و. لکه چې دمخه ويل شوي، په دغې لار کې يې کوښښ وکړ، خو له لاسه يې څه ونه شول. لويان يې اول بهر سفيران شول او

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا له افغان تابعیت نه هم محروم شول. سره له دې هم دوی شورویانو ته په تمه وو، چې په واک به یې رسوي. د دوی زیاتره لویان لکه چې دمخه ویل شوي، د شوروي اتحاد منونکي ایجنټان وو. په خپله کارمل هم د "مارید" په نامه د دوی ایجنټ و، نو ځکه دوی تر خلقیانو زیات شورویانو ته د اعتماد وړ وو. خلقیان که څه هم مسکو پلوه وو، خو د شورویانو په دستور یې حکومت نه کاوه. شورویان چې په تره کي هم پوره ډاډه نه وو، هغه یې هم "مغرور" او هم "بې کفایته" گڼه، سره له دې چې هغه تر کارمل نه دمخه د ک.ج.ب ایجنټي منلې وه، خو د ک.ج.ب د اصولو له مخې تره کي وروسته له هغه چې گوند یې د شورویانو له خوا د "وروړ گوند" په نامه وپېژندل شو، په رسمي ډول له ایجنټۍ نه آزاد وگڼل شو. شورویانو بیا له هغه سره د گوند د لوړ سروال یا عمومي منشي په توگه همکاري کوله (4 الف). خو ک.ج.ب "... د امین په اړه چې د تره کي او کارمل پرخلاف د ک.ج.ب له خوا هېڅکله د ایجنټ په توگه جلب شوی نه و، لا سخته بدگوماني درلودله." (5) نو د ک.ج.ب ټولې دسیسې د امین پر ضد وې، خو امین نه یواځې دغه دسیسې شنډې کړې، بلکې ځان یې د گوند او دولت د سروالۍ مقام ته ورساوه.

خلقي او شوروي لویان په کریملن کې

لکه چې دمخه ویل شوي، شوروي حکومت له اول سر نه د خلقي حکومت په هسکېدو خوښ نه و، د شوروي اتحاد لوړ واکمن لیونید بریژنیف دغه ناخوښي هغو یوولسو خلقي لویانو ته څرگنده کړه، چې د 1978 کال د دسمبر په میاشت کې د تره کي په سروالۍ مسکو ته تللي وو او د سفر په پای کې یې د افغان_شوروي د دوستۍ تړون

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاسلیک کړ. تراوسه دغه سفر د خلقي او شوروي لویانو د دوستۍ اعلی نمونه ګڼل کېده، خو د دسمبر په اووم ماښام په کریملن کې د بریژنیف او تره کي ترمېنځ هغسې لفظي ټکر پېښ شو، لکه چې یو کال دمخه د ولسمشر محمد داود او بریژنیف ترمېنځ پېښ شوی و. دلته د لومړي ځل لپاره ددغه ټکر بیان په یو ځۀ اوږد ډول د خیال محمد کټوازي د یوې لاسي لیکنې له مخې کېږي، چې زما د پوښتنو په ځواب کې یې کړې، په نامه د "زما سترګو لیدلی حال". دی د هغه افغان هیئت مطبوعاتي غړی وو د غه ټکر تر هغه بل ټکر نه شډل او زیږ و او بریژنیف په خلقي لویانو دغسې تېره ور ته، چې لکه د کټوازي په وینا "اولادونه" یې وي، خو دغو "اولادونو" هغه خپل سپک چلند ته ښه ملتفت کړ.

په غونډې کې لومړی بریژنیف خپله لیکل شوې وینا واوروله "خو کله چې ... نور محمد تره کي په خپلې وینا پیل وکړ... بریژنیف د نور محمد تره کي د خبرو په مېنځ کې ورولوېد... او ور ته یې وویل، چې "ولې د دوستۍ او مرستې اړتیاوې تکراري؟ مهرباني وکړه د موجودو اختلافاتو په هکله خبرې وکړه!" کټوازي لیکلي، چې تره کي له دغې مداخلې سره سره خپلې وینا ته دوام ورکړ "خو دا وار بیا هم بریژنیف په ترېو تندي د تره کي خبرې ور غوڅې کړې او په تکرار سره یې وویل: ماته د مرستو او وروګلوی خبرې مه کوه... زموږ او ستاسې په خپلمنځي شته ستونځو باندې وغږېږه." کټوازی لیکي، چې د تره کي رنګ سور شو او په تندي کې یې د قهر او خوا شینۍ نښې ښکاره شوې او ځان یې غبرګون ښودلو ته اماده کاوه، چې "حفیظ الله امین... د نور محمد تره کي په اجازه په جدي لهجه بریژنیف ته وویل: د ننني خبرو په اجندا کې خو د اختلاف موضوع موجوده نه وه، ځکه چې موږ له تاسې سره کوم اختلاف نه لرو، خو تاسې چې د دواړو

(c) ketabton.com: The Digital Library

هېوادونو په شته اختلافاتو او خپلمنځي کړکېچ
باندې خبرې کوئ، نو مهرباني وکړئ د اختلافاتو
مسئله رامېنځ ته کړئ، چې خبرې اترې پرې
وکړو." کټوازی خپلې لیکنې ته دوام ورکوي او
وايي، چې بریژنیف "څرنګه چې هغه یې د خپل ځان
سیاسي آندول نه ګاڼه، نو د حفیظ الله امین
مداخله... سپکاوی ورته ښکاره شو، ځکه یې د
هغه د خبرو په وړاندې غبرګون ونه ښود." تره
کي بیا "د خبرو مزی په لاس کې ونیوه، نو په
جدي توګه یې وویل: د افغانستان د اقتصادي ودې
او تکامل په یوه داسې وروسته پاتې پړاو کې
دی، چې تر هغه دمخه بهرنیو مرستو ته اړتیا لري
او موږ په هم دې هیله انقلاب کړی. موږ ګومان
کاوه، چې شوروي اتحاد... به له هېڅ ډول مرستو
او همکاریو څخه ځان و نه سپموي... خو که تاسو
ته د مرستو او دوستۍ یادونه ښه نه ښکاري، موږ
د خبرو لړ پاره نور هېڅ نه لرو او په نړۍ کې
ډېر داسې پرمختللي هېوادونه شته دی، چې مرستې
ورڅخه و غواړو... دا چې تاسې د اختلافاتو موضوع
یادوئ، په دې هکله دومره ویلی شم چې
افغانستان یو آزاد او خپلواک هېواد دی، موږ
به هېڅ چا ته اجازه ورنکړو، چې قومنده را کړ
شي." تره کي بیا بې له دې چې د بریژنیف
غبرګون ته انتظار وباسي، له سالون نه په وتلو
شو او ملګري یې ورپسې وخوځېدل، خو په دغه وخت
کې د شوروي د ګوندي چارو د باندنیو اړیکو
سروال پانوماریف له بریژنف سره پس پسکې وکړې
او بیا د تره کي په لور ورغلل، چې وضع عادي
شي، خو "ګټه یې ونکړه او غونډه بې له کومې
پایلې او نتیجې په خوابدۍ سره ړنګه شوه."
کټوازی لیکي، چې افغانان ټول د تره کي په
کوټه کې په کریملن ماڼۍ کې غونډ شول "او هلته
نور محمد تره کي سره له دې، چې پوهېده چې د
هغه په کوټه کې د خبرو د ثبت وسایل شته... په
قصدي توګه د بریژنیف په ناوړه چلند ګوت نیوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړ" تره کي بيا ددغې پوښتنې په برابر کې، چې د دواړو هېوادونو د اختلاف موضع به څه وي؟ وويل چې "شوروي زما په ويناوو او مطبوعاتي مرکو او همدا راز زموږ په حکومتي جوړښت خوشحاله نه دی او دوی وايي، چې ولې نور محمد تره کی په هره مرکه کې... وايي، چې موږ داسې انقلاب کړی چې نه بريژنيف خبرو او نه کارتر او په دغه انقلاب کې نه روبل مصرف شوی او نه ډالر." تره کي دا هم وويل، چې "دوی په دې خوابدي دي، چې ولې ببرک کارمل او څو تنه پرچمي ملګري يې له خپلو حکومتي پوستو څخه ليرې او سفيران وټاکل شول." هغه دا هم وويل، چې "شورويان له موږ څخه غواړي، چې کارمل او ملګري يې بېرته افغانستان ته راشي... خپلې پخوانۍ رتبې ورلري، خو موږ به دا ورسره ونه منو."

د کټوازي په وينا سبا "د شوروي اتحاد صدراعظم اليکسي کاسيګين او نورو وزيرانو د افغاني لوري سره اړيکې نيولې وې او د بريژنيف د چلند په اړه يې بښنه غوښتې وه." بيا د همدغې ورځې په ماښام په کريملن کې مېلمستيا شوې وه، چې په هغې کې د معمول په شان د شوروي لوړو چارواکيو او سفيرانو ګډون کړی وو. د ډوډۍ پر سر بريژنيف څو ځله له ځايه ولاړ شو او د تره کي "د ستايلو په ترڅ يې د هغه په سر سلامتي جامونه پورته کړل... خو نور محمد تره کی تر پايه په خپل ځای ارام ناست و." اقبال وزيري هم ددغه ټکر ذکر کوي، چې هغه يې د کټوازي او داسې هم د هيئت د بل غړي محمود سوما د شفاهي يادداشت له مخې ترتيب کړی دی[6].
د افغان هيئت بل غړی صالح محمد زيری هم ددغه لفظي ټکر يادونه کوي، خو په لنډ ډول. "نور محمد تره کي د مجلس د پای ته رسېدلو په وخت کې دبريژنيف سره د مباحثې په جريان کې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

غونډې وپاڅېدهاو بریژنیف ته یې وویل، چې یواځې خو تاسې نه یاست چې موږ مرستې درڅخه اخیستلای شو، په نړۍ کې هېوادونه ډېر دي." زیری وایي، چې "بریژنیف یې سپک کړ." سره له دې هم د زیري په وینا "شورویانو تر هغه وروسته هماغسې اقتصادي مرستې وکړلې، چې موږ غوښتې وې.(7)" دا به شاید هسې تصادف وي، چې هم محمد داود او هم خلقیان هر یو له کریملین سره له ټکر نه یو کال وروسته نسکور شول.

د تره کي_ امین د اختلاف پیل

لکه چې دمخه ویل شوي، د تره کي_امین اختلاف د هرات د پاڅون په بهیر کې پیل شو. کیسه داسې وه، چې د هرات د پاڅون په وخت کې امین د اقبال وزیري په ملکرتیا عسکري کلب ته لاړ او له هغه ځایه د شوروي اتحاد د دفاع وزیر دیمتري اوستینوف سره د پاڅون په اړه وغږېد، چې په دې اړه دمخه یو څه ویل شوي دي. او ستینوف امین ته وویل، چې ښه به دا وي چې تره کی په دغه اړه له بریژنیف سره په مسکو کې ووینې. هغه دا هم وویل، چې ددغه مقصد لپاره به یوه ځانګړې الوتکه دروا ستول شي او سهار د وخته به له تره کي سره بېرته کابل ته درشي. همدغسې هم وشول. له تره کي سره لوی درستیز محمد یعقوب ملګری و. په مسکو کې لکه چې دمخه ویل شوي، تره کي له شوروي لویانو سره په اوږد ډول وغږېد. تر هغه ځایه، چې په دغې موضوع پورې اړه لري، په مسکو کې تره کي د بریژنیف له خوا "مشغول کېږي، چې د هرات پېښې څخه په ګټه اخیستلو امین د ملي دفاع وزارت څخه ګوښه کړي." تره کی په بل سهار د انقلابي شورا په غونډه کې، چې له امین پرته د تره کي په سفر خبر نه وو، بې له دې چې له چا سره یې مشوره کړې وي، ناڅاپه غبرګ کړ چې "ما اسلم وطنجار د باصلاحیته لوی درستیز په توګه وټاکلو او په

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپله به د ملي د فاع وزارت په چارو کې ور سره مرسته کوم."[8] په امین باندې دا یوه ناڅاپه څپېړه وه، چې حواله شوه او چې په دې ډول له ملي دفاع وزارت نه ګوښه شو، ورسره یې په خپګان سره همکاري پرې کړه. په دا سې حال کې، چې په پوځ باندې یې تر هر بل خلقي نه اثر ډېر و. وطنجار که څه هم په کودتا کې یې د مخکښې رول په برې سره لوبولی و، د امین د نه همکارۍ په حال کې ددې جوګه نه و، چې د ملي دفاع چارې تر سره کړي. د ملي دفاع وزارت سر مشاور تورن جنرال ستانیسلاف ګاریلوف په همدغې روحیې سره د وزیري له لارې تره کي ته پیغام وا ستوه. په پای کې د امین او تره کي نږدې کسان، چې مشخص شوي نه دي، د تره کي او امین ترمېنځ ښکته او پورته شول او تره کی بیا د مارچ په 27مه امین لومړی وزیر، وطنجار د ملي د فاع وزیر او محمد یعقوب لوی درستیز په توګه وټاکل[9].

په پورته ډول د امین او تره کي ترمېنځ په ظاهر کې روغه راغله، خو هغه رښتینې نه وه او دوام یې نه شو کولی. تره کي که څه هم امین د لومړي وزیر په توګه ونوماوه، په خپله یې "لا هم د وزیرانو شورا د غونډو سروالي کوله او امین په دغه کار سره ډېر خپه کېده."[10] په خلقي نظام کې د سر په کسانو کې دټکر امکان ډېر و. غټ علت یې دا و، چې نظام نوی او ناا شنا و او دغسې قانون یې نه لاره، چې د هغه له مخې د مقامونو صلاحیت او د ندو حد او حدود ټاکل شوي وي. بل علت په ګډه او ملګرتوب سره د کار د کولټور نشتوالی او په دغو پښتنو کې د ګونديماري او تربورۍ ټینګ احساس و. هرڅه چې و، په دغو پښتنو کې د واکمنۍ په وخت کې د واک ګټلو د دورې ملګرتوب هوا کړې وه او ځای یې د ځان پالنې او رقابت احساس نیولی و. د همدغه احساس له مخې به و، چې لومړي وزیر امین د مې په اوله ورځ، چې حکومت د کارګرو د ورځې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

نامه لمانځله، تره کی خبر نه کړ او د حکومت استازي توب یې په خپله وکړ. که څه هم د غه امتیاز د عنعنې له مخې د تره کي و. د جولای تر میاشتې پورې د دوی د غه اختلاف د لفظي ټکر سرحد ته رسېدلی و. امین د سیاسي دفتر په غونډه کې د حکومت د ناکامیو پړه په تره کي واچوله. په بلې میاشت)اگست(کې تره کي امین په دې گرماوه، چې کورنی واکي کوي[11]. له دېنه د تره کي مقصد دا و، چې د امین مشر ورور عبدالله امین که څه هم د گوند غړی نه و، په کندوز او درې نورو ولایتونو کې د تنظیمي رییس په شان په پوره صلاحیت سره کار کاوه. په همدغې میاشت کې د اسمار په پېښې سره د دوی ترمېنځ اختلاف نور هم زیږ شو، چې دمخه یې بیان شوی دی. امین له اختلاف سره سره تره کي ته په څرگند ډول پوره احترام کاوه او د پخوا په شان یې په مبالغه ییزو لقبونو سره ستایه. په عین حال کې یې کوښښ کاوه، چې د هغه واک د ځان کړي. امین ډاډه و چې په پای کې به لاس بري دده وي. دی چې په دغه وخت کې د پنځوس کلونو په ځان تکړه، روغ، فعال او خواریکښ و، په داسې حال کې چې د دوو شپېتو کالو منډلی او چاغ تره کي، چې په ځان روغ هم نه و، په حکومتکولو کې د امین جوگه کېدی نه شو. په افغانانو کې هم دغه فکر ټینگ و، چې د گوند او حکومت اصلي محور حفیظ الله امین دی.

خو امین ته دننه په گوند او حکومت کې دغسې نور مخالفین پیدا شول، چې تر پرچمیانو نه هم ورته خطرناک وو. دغه مخالفین د اکسا سروال اسدالله سروري او درې وزیران)محمد اسلم وطنجار، سید محمد گلابزوی او شیر جان مزدوریار(وو. دوی د 1979 د جون په میاشت کې سره یو موټی او د امین پر ضد شوي وو. د دوی د مخالفت لوی علت دا و، چې دوی د خپلو زارتونو په اړه د کارونو راپور د پخوا په شان تره کي ته ورکاوه، نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

حفیظ الله امین ته، که څه هم دی د لومړي وزیر په توګه د هغوی نېغ آمر شوی و. سروري په اګسا کې د ک.ج.ب سرمشاور ل.پ.بوګدانوف ته د امین پر ضد خپل مخالفت ښوده. د مخالفت د غه راپور په کابل کې د ک.ج.ب استازي جنرال ایوانوف او داسې هم اوساد چې په مسکو کې اندروپوف ته استوه[12]. سروري خپل مشاور بوګدانوف ته په مشخص ډول ویلې، چې "امین یو ډېر خطرناک سړی دی، هغه به هر هغه څه وکړي، چې غواړي یې.[13]" دوی ټولو دا هم ویل، چې ډله ییزه مشري له مېنځه وړل شوې او هر څه امین په لاس کې نیولي. امین او د غه څلور کسان په شخصي لحاظ هم سره وران وو، وروستیو له خلقي نجونو او نورو نه جنسي استفاده کوله او امین دد غه کار مخالف و. په واقع کې دوی "لچکان" وو، په داسې حال کې چې امین فامیلي سړی او د حیثیت او اخلاقي کرکتر خاوند و[14]. په دغه وخت کې د شوروي سفارت غړو او د ک.ج.ب خاص استازي جنرال بوریس ایوانوف دغه ډله لمسوله، چې د امین او تره کي اړیکې سره خړ پړ کړي. وزیري لیکي، چې تر هغو چې "... د شوروي سفارت کارکوونکو او د ک.ج.ب ایجنټانو د اسدالله سروري او د هغه د ملګرو په ذریعه په دې لا بریالي شوي نه وو، چې تره کی او امین یو پر بل باندې بې باوره کړي، نو هغه سفارت به شبنامې د تره کي_امین باندې په نامه خپرولې او د اګسا او د شوروي سفارت له موټرو به تیت کېدلې، خو کله چې پاس یاد شویو څلورو تنو وکړای شول، چې د ک.ج.ب په دستور د تره کي او امین ترمېنځ نفاق مېنځ ته راوړي، بیا شبنامې د امین باندې په نامه خپرېدې او د اګسا او شوروي موټرو له خوا تیت کېدې." وزیري دا هم وایي، چې "شورویانو به کله کله موږ ته پخپله راکولې، چې ګویا دوی ته رسېدلي دي.[15]"

د امین پر ضد شپې لیکونه به دغومره ډېر خپرېدل، چې یوه امریکایي مؤلف براډ شبر هم د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغو يادونه کړې ده. د هغه د روايت له مخې د اګست 29مه شپه ليک تر نورو ښه ځرګند دی. په دې ډول، چې د ځوارلس تېروتنو يا ناکاميو په سر کې يې راوړي، چې "وفادار انقلابي کسان" ګوښه کړل شوي او "په زرګونو هغه خلقيان، چې له امين سره نه جوړېدل، بندي شوي دي" او دا چې "د امين د سلوک او استبداد... په سبب مخالفين سره يو موټی شوي چې د هېواد امنيت او روغتيا يې له خطر سره مخامخ کړې ده." د شپې ليک په اخر کې ويل شوي، چې "که څه هم موږ د ګوند عمومي منشي د امين په کړو او سلوک نه څو ځله خبر کړ، هغه په ډېر افسوس سره وويل چې د هرڅه واک د امين په لاس کې دی او زه هېڅ څه کولی نه شم او د هرڅه مسؤليت د امين په غاړه دی، نو ښکاره ده چې ټول خلقيان بايد د امين په وړاندې سره يو موټی شي او له واک نه وغورزول شي."[16] لکه چې وزيري هم وايي ټول د غه شپې ليکونه په اګسا کې د سروري له خوا خپر پدل. نورو مخالفينو ته د هغو خپرونه د شپې ييز بنديز په حال کې ناشونکې وه. سروري د بوګدانوف په ډاډ سره امين ته سپکې سپورې هم ويلې. په خپله بوګدانوف هم د هغو شوروي مشاورونو له ډلې نه و، چې له امين سره سخت مخالف و.

لکه چې دمخه ياد شوي، سروري چې يو سخت زړی دسيسه ګر و، په دې فکر وې چې د "ثور انقلاب" مخالفين بايد وځپل شي. البته په خلقيانو کې دغه فکر عام و، خو ده د "ضد انقلاب" د ټکولو لپاره دغسې اداره لرله، چې ښځينه او نارينه افغانان يې بندي کولی، کړولی او وژلی شو، بې له دې چې د محکمې، قانون او حتی ګوندي او حکومتي لويانو پروا وکړي. د ظلمي خروټي په وينا، کله چې ماما يې امين له سروري نه د خلکو د عريضو له مخې د ورک شويو افغانانو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

اړه معلومات وغوښتل، هغه وويل چې "هغوی پاکستان ته تښتېدلي دي."(17) امين بيا سوروي ته اخطار ورکړ، خو اخطار يې بې اثره و، ځکه چې په هغه باندې د هېڅ افغان زور نه رسېده. د هغه شاته ک.ج.ب ولاړه وه. د امين د وراره ميرويس امين په وينا امين نه يوازې سوروي مهارولی نه شو، له هغه نه وېرېده هم، نو يې خپل ځان او د خپلې کورنۍ غړي په احتياط سره ساتل.

د سوروي د ډلې دويم سړی سيد محمد ګلابزوی و، چې په اول سر کې له امين سره د غومره نزدې و، چې له کودتا نه وروسته په قصر کې ورسره اوسېده. که څه هم د کودتا په وخت کې "نوموړي خپله دنده پرې ايښې تر دې حده چې خپل کور ته تللی او له هوايي قواوو نه ورغلی ټانک بې اريکې پاتې و."(18) سره له دې هم هغه په رسمي خپرونو کې د کودتاچيانو په ډله کې نيولی شوی و. دا ددې لپاره، چې اندروپوف پرې خوښ شي. دا په ځکه حقيقت ولري، چې ګلابزوی د "ما مد" په مستعار نامه د ک.ج.ب "ايجنټ" و. لکه محمد رفيع چې د "نيروز" په نامه د ک.ج.ب "ايجنټ" و. دوی دواړو د ثور د کودتا خبر پخوا له دې، چې پرې پيل وشي، په کابل کې د ک.ج.ب مرکز ته استولی و(19). له امين سره د ګلابزوی مخالفت په دې و، چې امين د هغه د هيلې پرخلاف د کورنيو چارو وزير ټاکلی نه و. د امين په نظر ګلابزوی يو بې تعليم او بې سواده ووړ ضابط و.

په افغانستان کې د شوروي اتحاد خاص هيئتونه

د شوروي اتحاد حکومت له لمسونو نه سربېره په نظامي او سياسي ډګرونو کې هم فعال و. د هرات له پېښې نه لس ورځې وروسته د اپريل په پېنځمه يې د دفاع وزير لومړی مرستيال او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوځ د سياسي چارو سروال جنرال اليکسي يپيشيف (Yepishev) په سروال له شپږو نورو جنرالانو او نورو نه جوړ يو هيئت کابل ته واستوه، چې هلته "وضع وڅېړي او په افغان پوځ کې د دسپلين، معنوياتو او اغېزتوب پياوړي کولو لپاره سپارښتنې وړاندې کړي او په پلي کولو يې ټينګار وکړي، خو دغه هيئت اغېزه چې په ماهيت کې سياسي وه، څرګنده نه شوه."[20] له يپيشيف سره سياسي ماهران هم مل ګري وو. دی په 1968 کې پراګ ته هم د يوه هيئت په مشری استول شوی و او بيا يې خپل حکومت ته د وارسا د تړون له خوا د مداخلې نظر هم ورکړی و، چې د شوروي اتحاد سياسي نفوذ پرې خوندي وساتي. هيئت په کابل کې له يوې اونۍ تمځېدلو او سروې کولو نه وروسته خپل حکومت ته نظر وړاندې کړ، چې د افغان پوځ د معنوياتو د ضعف له امله ممکنه ده په هغه کې مخالفين نفوذ وکړي[21]، خو د شوروي حکومت اصلي توجه د خلقي حکومت ترکيب ته وه، چې غوښتل يې د "انقلابي" يا "ملي دموکرات کولو" په نامه د خپلې خوښې افغانان پکې ننباسي. دغه مقصد لپاره يې د واسيلي سفرنچوک په نامه يو ازمېدلی ديپلومات يا سياسي استازی کابل ته واستوه. دی پخوا په ګانا کې سفير او له 1971 نه تر 1976 پورې په ملګرو ملتونو کې د شوروي هيئت د دايمي استازي مرستيال و. کابل ته د هغه له راتګ نه دمخه د امريکې سفارت راپورونو ښودله، چې "... شورويانو لا پخوا دغسې پلانونه په لاس کې نيولي وو، چې مطلب يې د خلقي مشرتابه عوض کول و."[22] نو د سفرنچوک اساسي ماموريت دا و، چې په افغان حکومت کې "اساسي تغيير" راوستل شي، چې مشر به يې دغسې يو نوی صدراعظم وي، چې د حکومت "له جاري سياستونو سره پېژندل شوی نه وي" لکه نور احمد اعتمادي. په دغسې حکومت کې به تره کی، امين

(c) ketabton.com: The Digital Library

او کارمل هم غښ مقاومونه ولري[23]. سفرنچوک، ځکه په دغه ماموریت وګومارل شو، چې که هغه پکې نابریالی شو، یا له هېواد نه ووېستل شو، د شوروي اتحاد حیثیت به زیانمن شوی نه وي[24].

په خپله سفرنچوک هم د امریکې سفارت له ځینو غړو سره د خلقي حکومت د تغیر په اړه غږ پدلی و، حتی مولف سلیګ هریسن ته یې هم ویلي و، چې امین د حکومت د پراخ بنسټ وړاندیز ته غوږ نه نیوه او چې "کله موږ په نورو ځایونو کې د ملي دموکراتیک طریقې بریالیتوب ورته وایه، هغه به ویل چې د افغانستان د خلق دموکراتیک ګوند بل ډول دی او دا چې هغه په کافي اندازه پراخ بنسټه دی.[25]"

د شوروي اتحاد حکومت په اصل کې ددې لپاره، چې د سفرنچوک ماموریت اغېزناک شي، یو بل لوی نظامي هیئت د دفاع وزیر د مرستیال جنرال ایوان پاولوفسکي په مشرۍ د اګست په 17مه یانې د بالاحصار له پاڅون نه وروسته او د اسمار له پېښې نه دمخه کابل ته واستوه. دغه لوی هیئت له دري شپېته نظامي افسرانو نه جوړ و، چې په هغه کې نور دولس جنرالان او شپږ کرنیلان وو. ماموریت یې په ظاهر کې دا و، چې د هېواد پوځي وضع وڅېړي او د پاڅونونو د ځپلو لپاره وړاندیزونه وکړي. دا به یې هم په ماموریت کې و، چې د امنیت د خرابېدو په حال کې د شوروي اتحاد نظامي دخالفت په نظر کې ونیسي[26]. د هیئت تم کېدل په افغانستان کې دوه میاشتې و، خو د دفاع وزیر آستینوف دغه موده اوږدوله.

په هر حال، د هیئت غړي د وضع د سروې کولو لپاره په ټول هېواد کې خپاره شول، خو په اړه یې په رسمي ډول څه ونه ویل شول. پاولوفسکي هغه جنرال و، چې په 1968 کې یې د چکوسلواکیې د لاندې کولو قومنداني پر غاړه لرله[27]. خو پاولوفسکي د افغانستان پوځي وضع معلوملو نه وروسته له کابل نه استینوف ته څرګنده کړه، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا به "مصلحت" نه وي، چې شوروي اتحاد خپل پوځ افغانستان ته واستوي او دا چې له امین سره دې په لوړه سویه خبرې وشي، خو استینوف د هغه هیئت په نومبر کې مسکو ته وغوښت. په مسکو کې جنرال پاولوفسکي له استینوف سره خپله لیدنه په دې ډول بیانوي: "پس از پایان گزارش پیرامون اوضاع در افغانستان دیدگاه خود را در باره اینکه نباید سپاهیان خود را به افغانستان بفرستیم ارایه کردم... پیشنهاد نمودم که کسی از اعضای دفتر سیاسی حزب امین را که بسیاری در مسکو دیگر باور اعتماد ندارند، دعوت کنند. در ضمن از پیام خاص او به لیونید بریژنیف که از طریق مستشار ارشد نظامی در جمهوری دموکراتیک افغانستان فرستاده بود، اطلاع دادم. مگر وزیر به سخنان من گوش نداد."[28] له هغه وروسته جنرال پاولوفسکي د افغانستان په اړه خبرو ته نه غوښتل کېده او تنزیل هم ورته ورکړل شو. امین به دد غه جنرال او هئیت له نظر نه ډاډه و، چې شوروي اتحاد به په افغانستان باندې نظامي تېری و نه کړي، خو شوروي اتحاد له دد غه هیئت له راتګ نه دمخه د جولای په میاشت کې زیات او کم یو کنډک سرتېري په بګرام کې ځای پر ځای کړي وو. په عین حال کې د سفرنچوک د ماموریت په وخت کې د جولای میاشتې په نیمایي کې په کابل کې شپې لیکو نه یواځې د امین پر ضد خپر بدل، چې په هغو کې د وزیري او نورو په ویناشوروي چاروا کیو هم لاس درلود. په دغو لیکونو کې میر اکبر خیبر رښتینی انقلابي او امین د سي.ای.ای "ایجنټ او د بدماشو فاشستي ډلې" مشر ښودل شوی و، چې غواړي شوروي اتحاد او سوشلزم بې اعتبار کړي[29].

دغه تور، چې امین د سي.ای. ای ایجنټ دی، پوره خور و، که څه هم هغه بې بنسټه و، خو شورویانو او پرچمیانو اول په پټه او له یرغل

نه وروسته برالا لګاوه. د سفرنچوک ماموریت، چې کارمل او نور په خلقي حکومت کې ننسباسي، نتیجه ورنکړه. په دغه حال کې امین کوښښ کاوه، چې په ګوند او حکومت کې خپل دریځ نور هم پیاوړی کړي. د جولای په 27مه په حکومت کې تغییر هم راوستل شو. امین د دفاع وزیر هم شو او د دفاع وزیر وطنجار د کورنیو چارو وزیر او د کورنیو چارو وزیر مزدور یار د سرحداتو وزیر شو. امین دمخه د ګوند په مرکزي کمېټه کې یو شمېر افسران، چې پلویان یې وو، هم د غړیو په توګه داخل کړي وو. په دې ډول واقعي واک له امین سره و، که څه هم د ګوند عمومي منشي، د انقلابي شورا سروال، د ټول پوځ ستر قومندان او د دفاع شورا سروال تره کی و. د همدغه واقعیت له مخې به و، چې د سفرنچوک د ماموریت په نابریالي توب سره د شوروي سفارت یوه غړي وویل، چې په دغه وخت کې د خلقي مشرۍ لپاره عوض نه شته[30]. سره له دې هم وضع کړکېچنه وه، امین که څه هم د نظام پیاوړی کس و، لوی پاڅونونه ځپل شوي وو او په پېښور کې د افغان اسلامي جمعیت او اسلامي ګوند د نورو هېوادونو له ملاتړ نه بهره من نه وو، په ولس کې نارضایت او په ګوند او حکومت کې تاوتریخوالی زیات و. د امین هغه څلور مخالفین د تره کي ترشا ولاړ وو او تره کی له امین نه په ژور ډول ناراضه و. ټول په دې لټه کې وو، چې امین پخپله د دوی له خوا یا د شورویانو په مرسته له واک نه وغورځول شي یا حتی له منځه یووړل شي.

دغه وخت په هاوانا کې د ناپېیلو هېوادونو د سرانو د کنفرانس وخت نزدې شوی و، چې افغان پلاوی باید یا د تره کي یا د امین په سروالۍ پکې ګډون وکړي، خو دوی د هاوانا ترسفر پورې "یو د بل له وېرې څخه... ته نه شو تللی. تره کي هڅه کوله، چې امین هاوانا ته ولېږي، خو امین له دې څخه وېرېده چې دده په غیاب کې به له خپلې دندې څخه لیرې کړای شي.[31]" په همدغه حال کې و، چې امین د پولي تخنیک په تالار کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناڅاپه ځرګنده کړه، چې د افغانستان ستر لارښود انقلابي شورا مشر تره کی صاحب د کیوبا په هاوانا کې د ناپېيلو هېوادونو په کنفرانس کې د افغانستان د هیئت مشري کوي. تره کی بې چاره ته بله لاره نه وه پاتې، مګر دا چې د سپتمبر په لومړۍ ورځ هاوانا ته د مسکو له لارې حرکت وکړي، که څه هم د هغه پلویانو په کابل کې او شوروي لویانو په مسکو کې ترېنه وغوښتل، چې دغه سفر ونه کړي. له تره کي سره په دغه سفر کې د باندنیو چارو وزیر شاه ولي، د طلاعاتو او کولتور وزیر خیال محمد کټوازی، د باندنیو چارو وزارت مرستیال شاه محمد دوست او سید محمد داود تږون ملګري وو. وروستي د تره کي سریاور و، د اګسا مرستیال عزیز اکبري هم دد غه پلاوي غړی و.

تره کی په هاوانا او مسکو کې

په هاوانا کې د تره کي د یاد وړ کار د پاکستان له مشر جنرال ضیاءالحق سره د افغانستان او پاکستان د کشالو په اړه خبرې اترې کول او په خبرو کې د دواړو له خوا د روغ نیتۍ ښودل وو، چې په بل څپرکي کې به یې بیان وشي. دلته به په مسکو کې له بریژنیف سره د هغه د خبرو او موافقې په اړه بحث وشي. دا دویم ځل و، چې تره کي د شوروي اتحاد له لوړ واکمن سره په یواځې ځان وینې او د خپل هېواد د اساسي موضوع ګانو په اړه ورسره غږېږي او د هغه هدایت ته غوږ ږدي. د دوی د خبرو اجندا هغه وه، چې د کابل ک.ج.ب والو دمخه ټاکلې وه.

په دې ډول چې هغو د تره کي د سفر په شروع)سپتمبر1(سره مسکو ته یو اوږد یادښت استولی او په هغه کې یې د افغانستان په اړه تجویز وړاندې کړی و، له که افغانستان چې د دوی تر لاس لاندې هېواد وي.

په یادښت کې ویل شوي و، چې حکومت په خلکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې واک له لاسه ورکوي او افغانان "په زیاتېدونکي ډول د شوروي پر ضد کېږي." په هغه کې دا هم ویل شوي، چې "د شوروي مشاورو په هره سطح کې تره کی او امین ته مشورې ورکړي" چې د خپل حکومت بنسټ پراخ کړي، خو "هغه نږدې ټولې له نظر نه غورځول شوې." دوی د هغه په عوض "...د داخلي مسئلو د حل لپاره په پوځي زور ډډه کوله او غېر حق یې عامه جزا یې کارونو ته ادامه ورکوله." په یادښت کې "امین ددغه سیاست لوی تنظیم کوونکی" ښودل شوی. په پای کې دغو ک.ج.ب والو مسکو ته وړاندیزونه وکړل، چې مهم یې دا وو چې "باید یوه لار موندل شي، چې امین د هېواد د مشرۍ له مقام نه گوښه کړل شي، په دې چې هغه د داخلي سیاست د وړاندې بیولو مقصر دی." نو هغه "باید د داخلي سیاستونو د ناکامیو او قانون پرخلاف کارونو مسؤول وگڼل شي." بله دا چې "تره کی باید وهڅول شي، چې دا اساسي ده چې یو دموکراتیک ائتلافي حکومت جوړ شي، چې په هغه کې د لارښود رول په حتمي ډول د پرچمیانو په گډون د افغانستان خلق دموکراتیک گوند سره وي." په یادښت کې دا هم ویل شوي، چې د وطنپالو روحانیانو، قومونو، ملي لیږه کیو او روښانو اندو استازیو ته هم پکې برخه ورکړل شي (32).

دا په واقع کې د سفرنچوک هغه تجویز و، چې اصل مقصد یې په حکومت کې د شړل شویو پرچمیانو شریکول و او لومړی وزیر امین یې مخالف و، خو اوس هغه د شوروي حکومت لوړې سطح ته ورسول شو، چې په خپله بریژنیف او ملگري یې په دې اړه په مسکو کې د افغانستان له اعلی واکمن نورمحمد تره کي سره ووینې او له هغه سره په دې اړه کوم ډول موافقې ته ورسېږي. د همدغه مقصد لپاره تره کي ته په هاوانا کې وویل شول، چې افغانستان ته د بېرته تگ په لار کې په مسکو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

تم شي او له بريژنيف سره وګوري. تره کي بيا له خپل ور سره هيئت سره وطن ته د ستنېدلو په لار کې دوه ورځې (سپتمبر 9_10) په مسکو کې تم شو، خو هلته يې په يواځې ځان د سپتمبر په لسمه له بريژنيف سره وليدل. په دغې ليدنې کې بل افغان له تره کي سره نه و. څنګه چې د کابل ک.ج.ب والو يادښت د افغانستان په اړه د عالي کمسيسيون غړو اندروپوف استنيوف او ګروميکو له خوا منل شوي و (د غه کميسيون د هرات له پاڅون نه وروسته جوړ شوی و، چې د افغانستان د پېښو څارنه او د هغو په اړه فيصله به کوي). بريژنيف د هغه له مخې تره کی په دې ډول مخاطب کړ، چې "... د نورو په لاسونو کې د قدرت له حد نه ډېر تمرکز حتی که ستا ډېر نږدې ملګري هم وي، د انقلاب لپاره خطرناک کېدی شي. دا به له مصلحت نه ډېر ليرې وي، چې يو څوک د هېواد په مشرتابه، په وسله والو ځواکونو او په دولتي امنيتي څانګو کې د ممتاز قدرت خاوند وي.[32 الف]" ميتروخين وايي، چې "دا د تره کي لپاره نېغ او څرګند دستور و، چې له امين نه ځان خلاص کړي." دی دا هم وايي، چې تره کي ته د يوې سياسي لوبې د اجرا لپاره نسخه ورکړل شوه او رضايت وښودل شو، چې په واقعي ژوندانه کې يې عملي کړي. دوی پرېکړه وکړه، چې امين استعمال کړي او د ټولو هغو تېروتنو، ناکاميو او جرمونو لپاره يې چې په سياسي او نظامي لحاظ شوي، ملامت وګڼي.[32]" اقبال وزيري لا وايي، چې "د شوروي مشرانو په کلک ټينګار نور محمد تره کی دې ته اړ ايستل شو، چې امين په فزيکي توګه له مېنځه وباسي." دی د يوې "موثقې سرچينې" په حواله دا هم وايي، چې د شخص اندروپوف په نوښت نور محمد تره کی او ببرک کارمل هم سره دوه په دوه وليدل، په داسې حال کې چې تره کي له ګروميکو سره هم دوه په دوه ليدلي و[34]. دلته دغه ټکي په خاص ډول وړ دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو دا چې له شوروي لویانو سره د تره کي له یواځې لیدلو نه معلومېږي، چې د دوی ترمېنځ خبرې دغسې خاصې وې چې حتی د هغه د هیئت له ملګرو په تېره له شاه ولي نه هم پټې وې، په داسې حال کې، چې د باندنیو چارو وزیر په توګه ده باید په خبرو کې ګډون کړی وای. که خبرې خاصې نه وای، تره کي به وروسته خپل ملګري پرې خبر کړي وای، خو هغه خبر نه کړل. له دېنه معلومېږي، چې لږ تر لږه تر هغه ځایه چې په دغو خبرو پورې اړه لري، تره کي ته شوروي لویان تر خپلو لوړ پوړو چارواکیو نه هم نږدې او د اعتماد وړ وو. لا مهمه دا ده، چې تره کي ولې دې ته حاضر شو، چې د باندنیو په دستور خپل صدراعظم له وظیفې نه ګوښه کړي، یا په له مېنځه وړلو سره یې رضایت ښکاره کړي. یا حتی دغه کار په غاړه واخلي. هر څه چې و، ده دغسې کار په غاړه واخیسته، چې کولی یې نه شو او که یې کړی هم وای، پایلې به یې نه یواځې خلقي حکومت بلکې وطن ته هم ډېرې ګرانې وای. د تره کي په دغې موافقې ښوولو کې شاید سروري هم اغېزه لرلې وي. د راجا انور په وینا سروري د سپتمبر په 7مه تره کي ته په تلیفون کې په هاوانا کې ویلي و، چې "امین پلان لري، چې موږ یا بندي کړي، یا مو ټول ووژني ددې لپاره چې ستا تر ستنېدلو دمخه یې حکومت په لاس کې نیولی وي."[35]

د خلقي حکومت ترکیب اړول او پرچمیانو ته پکې ځای ورکول[36]، له امین پرته د بل چا په وسه کې نه و او امین دغه کار نه کاوه. دا هم د تره کي په وس کې نه وه، چې امین له صدراعظمۍ نه ګوښه کړي او د باندې یې د سفیر په توګه واستوي. په دې اړه یې دغسې دلیل هم نه لاره، چې خپل لوړ پوړي خلقیان پرې قانع کړي. له بلې خوا شوروي لویان په دې فکر ټېنګ وو، چې د دوی د اعتماد وړ پلویان پرچمیان په

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکومت کې برخه ولري، نو امین باید د واک له ډګر نه وتلی یا اېستل شوی وي او د دغه کار باید په کوم ډول دسیسې سره وشي او دسیه ګر په ظاهر او صحنه کې خلقیان په تېره د سروري ډله وي. په دغه حال کې دا عجبه نه وه، چې د کابل ښار زر د دسیسو او خلقي ګوندیانو د وژنې ډګر شو.

راجا انور وايي، چې سروري د امین د له منځه وړلو پلان حتی هاوا نا ته د تره کي له تللو نه دمخه اېستلی و. پلان دا و، چې امین به هغه وخت په ماشین ګڼو سره له منځه وړل کېږي، چې د تره کي د هرکلي لپاره هوايي ډګر ته روان وي[37]. سروري ددغه پلان لپاره د اګسا مرستیال عزیز اکبري، چې د هغه خوريه و، مامور کړ. هغه ته وظیفه ورکړل شوه، چې د پلان د عملي کولو لپاره لس کسه وروزي، بې له دې چې هغوی د پلان په مقصد پوه شوي وي[38]، خو اکبري دبل ایجنټ و. هم یې خپل د شوروي مشاور او هم امین په پلان خبر کړ او بیا د وزیر په وینا "... شوروي مشاورینو په ګډه د لوی درستیز]محمد یعقوب[سره د هغه په دفتر کې ددغه پلان د ناکامۍ لپاره بل پلان جوړ کړ، چې د هغه په نتیجه کې امین هوايي ډګر ته روغ رمټ ورسېد."[39] د حیرانۍ ځای دی، چې شوروي مشاورانو ولې د خپل مرکز د فیصلې پرخلاف د امین له منځه وړلو پلان په شنډولو کې برخه واخیسته. ممکن دغه مشاوران د مرکز له فیصلې نه خبر نه و. په مرکز یانې مسکو کې "اندروپوف... بریژنیف او تره کي په دې قانع]کړي وو[چې... د ک.ج.ب د معلوماتو له مخې کابل ته د تره کي د رسېدو له مخه به امین لیرې شوی وي." په همدغې ډاډینې سره و، چې د هغه مسلمان کنډک له استولو نه کابل ته ډډه شوی و، چې وظیفه یې د تره کي ساتنه وه[40].

په دغه حال کې د "ستر لارښود" او "وفادار شاګرد" ترمنځ ناباوري تر اخر حده پورې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورسېدله او امین خپل ژوند په خطر کې لیده. په عین حال کې په کابل کې پرچمیان بیا فعال شول، شپې لیکونه به یې خپرول او له "اصولي خلقیانو" سره له وحدت نه غږېدل[41]. د سپتمبر په یوولسمه کابل ته د تره کي راتګ په ظاهر کې د دولت د رییس په توګه د معمول په شان و، د پښتونستان له واټ نه تر هوايي ډګر پورې ګوندیان او نور خلک قطار ولاړ وو. د امین "د سوارۍ موټر مخ په هوايي ډګر لکه د مرمۍ غوندې په سرعت تېر شو." امین دمخه د هوايي ډګر کنټرول د خپلو اعتمادي کسانو په لاس ورکړی و او په خپله یې تر درېشۍ لاندې ز غرور کالی په تن و. د تره کي الوتکه د ښکته کېدلو له ټاکلي وخت نه یوه ساعت نور هم په هوا کې ګرځېده او همدا چې امین ډګر ته ورسېد، هغې ته د ښکته کېدلو اجازه و شوه. امین لومړی کس و، چې د تره کي مخې ته ودرېد، خو هغه سمدلاسه وپوښته چې زما "نور وزیران" چېرې دي؟ امین ورته ډاډ ورکړ، چې "ټول شته دي او وبه یې وینې."[42]

وطن ته د تره کي بېرته راتګ او د هغه پای

په داسې حال کې، چې امین د ارګ په دلکشاه او تره کی د ارګ په ګلخانې ماڼۍ کې و، په کابل کې د سپتمبر له یولس نه تر 16 پورې ډېرې زیږې او مهمې پېښې و شوې، چې په هغو سره تره کی اول پوره بې واکه شو او یو څو نور خلقیان ووژل شول. تره کي بیا د اکتوبر په نهمه له مېنځه یووړل شو او امین د ګوند او دولت لوړ سروال شو. د غه پېښې په اثرونو کې په ډول ډول بیان شوې، دلته کوښښ کېږي چې هغه د وزیري او میتروخین د لیکنو له مخې بیان شي، چې د لومړیو لیکنو په شان مهمې دي، خو مشکل دا دی چې دوی دوه مغرضو حکومتونو ته منسوب دي او لیکنې یې په اساسي ټکو کې سره نه جوړېږي. په

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه حال کې ځېړونکي په خاص ډول مجبور دی، چې د تحقيق پوليس شي، چې له هغو نه واقعيت يا واقعيتونه واېستلی شي. غېر له هغه هم د لنډ وخت پېښو دقيق بيان په اصل کې يو ګران کار دی، خو څنګه چې د ارګ په تاريخ کې دا لومړی ځل دی، چې دغسې زيږې پېښې شوي، ريښتينی بيان يې د افغانانو لپاره خاص اهميت لري.

تره کی کابل ته په رسېدلو سره په هماغه ورځ (11 سپتمبر) د انقلابي شورا غونډه جوړه کړه او په هاوانا او مسکو کې يې د خپلو خبرو راپورو ورته وړاندې کړ، خو د ميتروخين په وينا "... د خبرو اصلي موضوع يې پټه کړه."[43] په هماغه ورځ تره کي له پوزانوف سره هم وليدل. د بلې ورځې (12 سپتمبر) په سهار تره کي سروري خپل دربار ته وغوښت او امين يې هم د تليفون له لارې وغوښت. د ورو ستيو د خبرو جريان معلوم نه دی، خو امين ورته غوښتي و چې د سروري او ملګري يې له دندو نه ګوښه کړي. هغه د تره کي د سفر په وخت کې د هېواد راپور هم وړاندې کړی و او دا يې هم ورته ويلي و، چې په دغه وخت کې دده د وژلو قصد شوی و او محرکان يې سروري او د هغه ملګري وو. تره کي کوښښ وکړ، چې امين د هغوی "بښنه" ومني او موضوع ختمه وګڼي، خو هغه رضايت ښکاره نه کړ. "داسې ښکاري، چې تره کي خپل دريځ دمخه ټاکلی و او د ګوندي مشرتابه په اړه يې راپور واورېد، چې پکې ويل شوي و "... په ګوند کې دد غې دننني جګړې نوښتګر له امين پرته بل څوک نه دی."[44] د بلې ورځې (13 سپتمبر) په سهار سروري او درې نور ملګري يې "... د تره کي صاحب دفتر ته د کلاشنکوفونو سره راځي."[45] امين چې د هغو له وسله وال ورتګ نه د تړون له لارې خبرېږي، د تره کي دفتر ته له ورتګ نه ډډه کوي. ميتروخين د تره کي له خوا امين ته په ټلفون کې له دغسې وعدې ورکولو نه غږېږي، چې د باور وړ نه ښکاري

(c) ketabton.com: The Digital Library

او هغه دا چې دی تیار دی "دده ټول رقیبان موقوف کړي" او پر هغه سربېره "... اماده دی چې امین د ګوند د مرکزي کمېټې عمومي منشي شي."[46] میتروخین په همدغه مهال کې دا هم وايي، چې امین د جمهوري ګارډ قوماندان جاندا داو د پوځ لوی درستیز محمد یعقوب ته قومانده ورکړه، چې د تره کي د امرونو له منلو نه ډډه وکړي. په داسې حال کې چې وراره یې اسدالله امین د کابل ښار د کومېټې منشي، د کومېټې د پیاوړتیا لپاره ډېر کارونه وکړل. میتروخین دا هم وايي، چې دواړو خواوو کوښښ کاوه، چې په دغې مقابلې کې د شوروي اتحاد ملاتړ ترلاسه کړی.

په دغه وخت کې اندروپوف ته په مسکو کې] له کابل نه په یوه تلګرام کې وویل شول، چې "تره کي کوښښ وکړ امین وهڅوي، چې هستوګنځي ته یې ورشي، خو امین له ورتګ نه ډډه وکړه او څرګنده یې کړه چې د هغه ټولې غوښتنې باید ومنلی شي او که نه په فعالو کارونو به لاس پورې کړي. تره کي دا یوه دسیسه وګڼله او خبرې پرې شوې."[47] بیا د همدغې ورځې (13 سپتمبر) په ماښام سروري، ګلابزوی، وطنجار او مزدوریار د شوروي سفارت ته لاړل او هلته "د تره کي له خوا سروري وغوښتل چې یوه ډله شوروي ملګري د امین په نیولو کې له دوی سره مرسته وکړي."[48] د وزیر په وینا د همدغې ورځې (13 سپتمبر) په نیمه شپه کې دوه پېښې و شوې. له یوې خوا له شوروي سفارت نه "... د اسلم وطنجار له خوا د وسله وال پوځ قطعاتو ته قومانده ورکول کېږي، چې د تره کي صاحب ژوند په خطر کې دی او د امین پر ضد یې حرکت ته رابولي، خو دده په قومنده څوک د ځایه ونه ښورېده." له بلې خوا د صاحب جان صحرايي په هاند د تره کي په هستوګنځي کې تره کي او امین سره پخلا کېږي.

تره کی هغو څلورو تنو ته په شوریو سفارت کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

تیلفون کوي او ورته وايي، چې "... بچو خپلو کورونو ته راشئ، امين دا اوس زما په کور کې ناست دی. موږ سره پخلا يو او بيا تيلفون امين ته ورکوي او هغه هم د وطنجار سره خبرې کوي او دا پخلاينه تاييدوي."[49] مغوی هم دغه پخلاينه ومنله او د شپې په دولسو بجو خپلو کورونو ته په مايکرور يانو کې ستانه شول. ميتروخين هم د امين او تره کي پخلاينه يادوي، خو دده روايت بل ډول دی او ناسم معلومېږي. په دې ډول، چې تړون د شپې په نهو بجو او شلو دقيقو پورانوف ته خبر ورکوي، چې امين د تره کي هستوګنځي ته راغلی او پوزانوف بيا د جنرال ايوانوف جنرال پاولوفکسي او ګوريلوف په ملګرتيا د تره کي کور ته لاړل او دغه پخلاينه يې شونکې کړه[50]. په داسې حال کې چې وزيري په غوځه توګه وايي، چې همدا چې "پوزانوف او جنرال ايوانوف چې خبر شول چې تره کی او امين د صحرايي په کوښښ سره پخلا شوي دي، په دې هڅه کې شول چې دا پخلاينه په شخړه بدله کړي." مهمه دا ده، چې دوی د نورو سرچينو په حواله په دغه شپه ارګ ته په ګډه نه وو تللي. لا مهمه دا ده، چې د وزير په وينا "د هغوی په لمسون د نواب وژنه او د درو تنو تېښته تنظيم شوه."[51] د بلې ورځې (14 سپتمبر) په غرمه کې د غه خبر خپور شو، چې د اګسا مرستيال نواب چې د امين پلوی و او هغه د اګسا سروالۍ ته په نښه کړی و "...د سروري د ياور له خوا تپي شوی دی... پوځي روغتون ته وړل شوی و. د نواب پوښتنې ته د هغه دوه وطنداران انجنير خير محمد او ډاکټر سورګل روغتون ته ورغلي وو. د پوځي روغتون قومندان غني اندړ په ډېره بې رحمۍ سره نواب خير محمد او سور ګل وژلي وو، چې وروسته يې په خپله هم ځان وژلی و."[52] غني اندړ، چې د تره کي پلوی و، په دې فکر و چې امين له مېنځه وړل شوی يا له مېنځه وړل کېږي. د يادونې وړ ده، چې دغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وژنې د ک.ج.ب په لیکنو کې نه دي یادې شوي.
د کټوازي په روایت له امین سره پخلاینه کې تره کي منلې وه، چې سروري او ملګري به یې چېرته سفیران کوي، خو دوی چې په سبا (14 سپتمبر) له خپل سفیر کېدلو نه خبر شول، بیا وتښتېدل. کټوازی، چې په مکروریانو کې له هغوی سره نږدې او سېده، د هغوی تېښته په دې ډول بیانوي: "د کرکۍ له شیښې څخه مې ورته کتل، چې دوی دا وار له خپلو پنډو او بکسونو سره یو ځای له خپلو کورو نو څخه راووتل او په یوه موټر کې کېناستل. له خپلو اولادونو او مېرمنو سره یې د لاسونو په خوځولو سره مخه ښه کوله او داسې ښکارېدل، چې ګواکې بېرته به په بریالی توګه راوګرځي او موټر یې ورو ورو وخوځېد او له سترګو څخه الونیا شول." له دوی سره دا ځل شېر جان مزدوریار نه و.
سروري او ملګري یې دا ځل د ک.ج.ب یوه چاروا کي کور ته لاړل، چې لومړی نوم یې ایلین (Ilyin) و. هغه بوګدانوف پرې خبر کړل، اول سروري تره کي ته په ټلیفون کې وویل، چې امین یې پر ضد توطیه کوي او دوی حاضر دي د ساتنې لپاره وسله وال راشي، خو تره کي د غه وړاندیز و نه مانه. بیا ګلابزوی ایلین ته کړه، چې "امین زموږ د بندي کولو امر کړی، نو موږ دوه لارې لرلې: یا تر مرګه پورې مبارزه یا دلته پناه راوړل. موږ وروستی لار غوره کړه، ځکه که موږ ووژل شو، موږ به ګټور نه شو، خو موږ سره له دې هم خپلو شوروي ملګرو ته خدمت کولی شو."[54] یوه ورځ دمخه (د سپتمبر په 13مه) د شوروي و پولټبورو د پریکړې له مخې پوزانوف ته ویل شوي و، چې "دغه حقیقت په نظر کې ولره، چې موږ په خپله په غاړه اخیستلی نه شو، چې امین د خپل کنډک په زور ونیسو، ځکه چې دغه کار به د افغانستان په دننیو چارو کې نېغه لاسوهنه وي او د اوږدې مودې پایلې به

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولري. په واقع کې دا له عملي نظره يو ناشونکی کار دی.(55)" شوروي لويانو ته دا د افغانستان په دننديو چارو کې نېغه لاسوهنه نه وه، چې د حکومت وزيرانو ته يې د صدراعظم پرضد په سفارت او د ک.ج.ب چارواکي په کور کې پناه ورکړې وه او په دې ډول يې هغوی هڅولي او ورسره مرسته کړې وه. د غو شورويانو غوښتل، چې دغه کار په خپله د افغانانو له خوا وشي، البته د دوی په مرسته. دلته د ک.ج.ب د پخواني چارواکي اليکزاندر موروزوف دغه ويناپه ځای شکاري، چې ويلي و "مسکو په تره کي ټينګار وکړ، چې امين په خپل ځای کېنوي، د سفير پوزانوف د اندروپوف استازي جنرال ايوانوف او جنرال پاولوفسکي په مرسته، چې د استينوف په مشری د ملي دفاع وزارت استازی و.(56)" وزيري له دوی سره د افغانستان د دفاع وزارت سرمشاور ګاريوف هم ملګری نيسي.

په هر حال، "دوی سمدلاسه دا اوازه خپره کړه، چې د شوروي سفير او ورسره کسانو يې د بريژنيف پېغام راوړی او غواړي د افغان مشرانو ترمېنځ اړيکې نورمال کړي.(57)" دوی دغه پېغام مشخص نه کړو. وزيري وايي، چې "پلان داسې و، چې امين به د بريژنيف د پېغام په نامه د تره کي دفتر ته وغواړي، د ګلخانې د ماڼۍ په بام باندې به د روسي کوماندو سرتېري ځای پرځای کړي، چې د جنرال ايوانوف د شخصي ساتونکيو تر نامه لاندې په ځانګړي موټر کې دده سره يوځای ګرځېدل. د تره کي ساتونکو)قاسم او ببرک(ته دنده ورکړل شوې وه، چې امين د تره کي دفتر ته د ننوتلو په مهال کې له مېنځه يوسي.(58)" ايوانوف دومره وايي، چې "... ټينګې اوازې وې، چې امر ورکړل شوی چې همدا چې امين د خلکو په کور کې ظاهر شو، ودې وژل شي، خو تره کي وويل چې دا رښتيا نه ده.(59)" ددې مانا دا ده، چې د امين په وژلو کې شورويان لاس نه لري او دا د نورو ياني

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانانو کار دی، خو دوی دواړه یاني په کابل کې د ک.ج.ب سروال جنرال ایوانوف او د افغانستان د دولت سروال تره کی اقرار کوي، چې په دغسې اوازې خبر دي او دوی د هغې د څنګه والي په اړه هېڅ تحقیق ونه کړ او دا په دغسې حال کې، چې امین د دوی په لور روان و. مهمه لا دا ده، چې د مېړتروخین لیکنه چې یوازې د شوروي چاروکیو او په خاص ډول د ک.ج.ب چاروکیو د راپورونو پر بنسټ تهیه شوې ده، په دې اړه چوپه ده چې امین وروسته له هغه هلته تلل ومنل، چې پوزانوف په ټلیفون کې ورته داډ ورکړ، چې ژوند به یې خوندي وي، خو د ک.ج.ب پخواني چاروکي الیکزاندر موروزوف لیکي، چې وروسته له هغه چې پوزانوف او درې تنه جنرالان د تره کي دفتر ته لاړل "... تره کي له امین نه وغوښتل، چې دی هم په غونډه کې ګډون وکړي، خو امین په دې چې ممکن هلته ژوند یې په خطر شي، له ورتګ نه ډډه وکړه، خو د تره کي په ټینګار سره یې موافقه وکړه. په دې شرط، چې پوزانوف یې د ژوند د خوندي توب ضمانت وکړي. وروستي په ټلیفون کې دغه ضمانت ورکړ.[61]" نور نو د اقبال وزیري په ژبه، چې په دغه وخت کې د دفاع په ماڼۍ کې و، خو دی د غه کیسه د محمود سوما له خولې کوي، چې په خپله امین ورته کړې وه.

"... نور محمد تره کي امین ته ټلیفون کوي، چې پوزانوف له خپلو ملګرو سره یوځای دده دفتر ته ورغلی او د بریژنیف پېغام یې راوړی دی، خو امین د تره کي دفتر ته د ورتګ څخه ډډه کوي. په دې مهال کې پوزانوف د خپل ژباړونکي په ذریعه د امین سره تلیفوني خبرې کوي او امین ته وایي، چې نو موړی یې امنیت تضمینوي او که ځان مصؤن نه احساسوي، د خپلو ساتونکو سره دې راشي. امین د پوزانوف سره موافقه کوي او د ځان سره د ساتونکو په توګه حبیب الرحمن مصطفی او وزیر ځیرک بیایي... امین د ګلخانې ماڼۍ ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

ننوځي او د تره‌ون له خوا د تره کي دفتر ته] په دويم پوړ کې[بدرګه کېږي. د امين مخې ته تره‌ون او ورپسې وزير او په وزير پسې امين او د هغه شاته مصطفی او حبيب الرحمن روان دي او دويم پوړ ته په زينه خېژي. د تره کي ياوران هغه وخت، چې دوی په زينه راخېژي، وربانـدې ډزې کوي. تره‌ون سمدلاسه وژل کېږي، وزير سخت ټپي کېږي او امين او نور ساتونکي يې تښتي. امين، چې وزير يې په لاسونو کې نيولی و، په بيړه سره خپل موټر ته خېژي او په چټکتيا سره د دلکشا ماڼۍ ته په خپل موټر کې تښتي. د تې ښتې په مهال د ګلخانې د بام څخه په امين او ساتونکو باندې يې د شوروي د کوماندو د سرتېرو له خوا ډزې کېږي او امين دا صحنه په خپلهويني.[62]"

امين له صحنې نه روغ و ځي او د دفاع وزارت ته ځي.

دا به قصدي وي، چې د ميتروخين په ليکنه کې دغه مهمه پېښه نه ده بيان شوې. دغومره پکې ويل شوي، چې "يو څو دقيقې وروسته د تره کي د دفتر له هغه بل وره نه د ماشين ګڼ اواز واورېدل شو. ملګري ل.ن.ګوريلوف کړکۍ ته لاړ او کتل يې چې حفيظ الله امين د انګړ د پوال ترڅنګه ځغستل.[63]"

عجبه ده، چې ميتروخين د تره کي د يوه محافظ له قول نه وايي، چې دا سيد داود تره‌ون و، چې اول يې په يوه محافظ ډزه وکړه او هغو بيا سمدلاسه دی وواژه. کوم شی، چې دلته په اساسي ډول مهم دی، هغه د تره کي په دفتر کې دد غې پېښې په وخت کې د پوزانوف او درې تنو شوروي جنرالانو شتون و، چې موظف شوي وو د امين په لاندې کولو کې له تره کي سره مرسته وکړي. له همدې امله به و، چې تره کي هغې پخلاينې ته اهميت ور نه کړ، چې څلورويشت ساعته دمخه يې د صاحبجان صحرايي په مېنځګړتوب له امين سره کړې وه. په دغې پخلاينې سره تره کي منلې وه، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

سروري او ملګري به يې سفيران کوي، خو هغوی چې د دغې فيصلې له منلو نه سر وغړاوه او په خپل ښار کې يې شورويانو ته پناه يووړه، هغه هغوی ياغي ونه ګڼل او د هغه پرځای يې د خپل صدراعظم په له مېنځه وړلو کې له شورويانو سره لاس يو کړ. معلومه ده، چې تره کي دغې پخلاينې ته رښتين نه و، دی هغه پلان ته رښتين و چې په مسکو کې د امين د له مېنځه وړلو لپاره ايستل شوی و، که څه هم لکه چې دمخه ويل شوي امين د ثور کودتا په خپل نوښت او قومندې سرته رسولې وه او بيا يې خلقي نظام په اصل کې په خپل فعاليت سره په پښو درولی و. پر هغه سربېره تره کي له دغه درک نه عاجز و، چې که امين وژل شوی وای، بيا به دی واکمن سروال نه، بلکې هغسې بېواکه سروال وای لکه په ختيځې اروپا کې چې دولتي سروالان وو او وروسته کارمل شو. معلومه ده، چې تره کي، سروري، ګلابزوی او وطنجار ته خپلواکي مهمه نه وه، دوی ته مهمه دا وه چې په قدرت کې وي، که څه هم د يوه بېګانه هېواد تر ولکې لاندې وي. دا خو لا پرځای پرېږده، چې دوی ټولو يوه غېر اخلاقي او وحشي کار ته ملا تړلې وه.

د دغې پېښې په اړه غبرګونونه به په بل څپرکي کې وکتل شي، دلته به د هغې په وروسته بهير باندې خبرې وشي. له پېښې نه وروسته، چې يوه بې ساري کړکېچنه فضا رامېنځ ته شوه، طبيعي وه چې تره کي او امين به هر يو د خپل دريځ د پياوړي کولو او د بل د ناتوان کولو او لاندې کولو لپاره زيار باسي، خو لومړی تره کي له امين سره، په داسې حال کې چې اقبال وزيري ورسره په دفتر کې وو په تليفون کې وغږېد او وزيري له امين نه واورېدل، چې "د نر ترپ وي يا خرپ." هغه دا هم ورته وويل، چې "زه خو ستا دفتر ته د درتګ په مهال په ډزو استقبال شوم، خو تاسې د سفير او د هغه له ملګرو سره يوځای

(c) ketabton.com: The Digital Library

راشئ، زه به دې په ګلونو استقبال کړم." په عين حال کې پوزانوف هم له امين نه په تليفون کې وغوښتل، چې غواړي ورسره وګوري. پوزانوف بيا له خپلو ملګرو سره ورسره وليدل، په پېښې يې خواشيني ښکاره کړه او وروسته له هغه چې يې سره وعده وکړه، چې د ماښام په اوه نيمو بجو يانې دوه نيم ساعته وروسته به بيا سره ګوري، د امين له دفتر نه ووتل. په عين حال کې تره کی "د ګارد قومندان جانداد ته امر کوي، چې د دلکشا ماڼۍ له خاورو سره برابره کړي، خو هغه... ورته وايي چې هلته امين او نور ملګري دي او نه شي کولی په خپلو ملګرو بريد وکړي." تره کی بيا د هوايي پوځ د قومندان مرستيال حاجي محمد ته تليفون کړی و، چې په بګرام کې دشوروي اتحاد پراشوت کندک دده مرستې ته وردانګي. نو موړي ورته ويلي و، چې هغوی دا کار نه کوي.)63الف(" يواځې د خواجه رواش په هوايي ډګر کې د سياسي څانګې امر دوست محمد په هڅې سره يو جنګي ماشين راووت او په ارګ باندې يې ډزې وکړې، خو ماشين تسليم کړل شو او دوست محمد ونيول شو. په دې ډول د امين پر ضد د تره کي کوښښونه کوم ځای ته ونه رسېدل او پوزانوف او ملګرو يې هم ورته شا کړه او په نتيجه کې تره کی د واکمنۍ په تخت باندې د يوه بې واکه او لغړ واکمن په شان يواځې پاتې شو. ده ته به ښه وای، چې په خپله امين ته تللی وای او ترېنه يې د زړه بښنه غوښتې وای، خو ده دغه کار ونه کړ.

د تره کي پر ضد د امين کوښښونه غوڅ او برياليي وو، د هغه د تليفون د مزي په پرې کېدلو سره په خپل دفتر کې ګوښه کړل شو. د امين په قومنده وسله والې قطعې ښار ته ننوتلې او د ښار امنيت يې په لاس کې ونيوه او په افغانستان راډيو کې سروري او ملګري يې له خپلو وظيفو نه ګوښه شوي اعلام شول. په دې ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سپتمبر په پېنځلسمه امين په واقع کې په ګوند او حکومت کې د تره کي ځای ونیوه. اوس نو د ګوندي او حکومتي سرانو کار و، چې هغه ته د مشروعيت او "قانونيت" بڼه ورکړي.

د سپتمبر په پېنځلسم سهار امين د ګوند پولټبورو يا د ګوند تر ټولو لوړ سياسي تنظيم د دلګشا په مانۍ کې راوغوښت او غړيو ته يې د ګلخانې او د روغتون د وژنو او اړوندو پېښو راپور وړاندې کړ. په دغه وخت کې د امين پلويان د ګوند په پولټبورو، مرکزي کمېټې او داسې هم په انقلابي شورا کې په اکثريت کې وو. په اجتماعي سازمانونو او په خاص ډول په پوځ کې هم وضع همدغسې وه. په بل عبارت، هم په حکومت او هم په ګوند کې امين تر ټولو پياوړی وو. د دستګير په وړانديز، چې تره کی دې غونډې ته راوغوښتل شي، لنډ بحث وشو او امين هم ورسره سر وښوراوه، خو په عين حال کې يې دا هم وويل، چې د تره کي محافظانو اخطار ورکړی، چې که څوک ورنږدې شي، ډزې به پرې وکړي او دی دغه کار مسؤليت په غاړه اخيستلی نه شي. په پای کې د امين دغه نظر ومنل شو، چې د ګوند مرکزي کمېټه دې په دې اړه پرېکړه وکړي.

په بله ورځ (16 سپتمبر) په مرکزي کمېټه کې د امين په وړانديز د "تره کي صاحب پر مستعفي کولو" بحث وشو. د زيري په وينا "تر بحث او سوال پر ته نور محمد تره کي مستعفي او حفيظ الله امين د ګوند عمومي منشي په څېر وټاکل شو."[64] وزيري او پنجشيري د مرکزي کمېټې پرځای د مرکزي کمېټې پلينوم نوم يادوي، چې د ګوندي او حکومتي لوړو څانګو د غړو ګډه غونډه ده.

په هر حال، انقلابي شورا هم د تره کي ګوښه کول ومنل او امين يې د هغه پرځای د خپل سروال په توګه غوره کړ. په دې ډول امين د ګوندیانو له خوا د ګوندي او دولتي سروالۍ مشروعيت ترلاسه کړ، خو هغه ته د تره کي شتون د اندېښنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ور و. دی تراوسه د ګوند او حکومت مشر و او په دواړو کې یې پلویان لرل او د ګوند سپین ږیری مؤسس هم و. پر هغه سربېره څو ورځې دمخه یې په مسکو کې د شوروي اتحاد امپراتور لیویند بریژنیف سره دوه په دوه لیدلي او د امین په لیرې کولو کې یې ورسره موافقه کړې وه او د همدغې موافقې له امله د امین بندي ګرځېدلی و.

سره له دې هم درې اونۍ وروسته د اکتوبر پر لسمه په یوې رسمي څرګندونې کې په لنډ او عادي ډول وویل شول، چې نور محمد تره کی د هغې ناروغتیا له امله چې ورپېښه شوې وه، مړ شو او په قول ابچکان کې په پلرنۍ هدیرې کې خښ شو. تره کی د ځیګر، معدې او ساه کښلو نه شکایتونه لرل، خو یو یې هم دومره جدي نه و، چې د هغه له امله مړ شي، هغه هم سمدلاسه. امین د بي.بي.سي استازي سره په مرکه کې دومره ویلي وو، چې هغه ناروغ دی او دی طبیب نه دی، چې ناروغي یې ورته په دقیق ډول معلومه وي. دغه استازي له امین نه سختې او دقیقې پوښتنې کولې او هغه په ډېرې زیرکۍ سره ځوابونه ورکول. په پرچمي رجیم کې د روزي له خولې د تره کي د له مېنځه وړلو خبر په راډیو کې خپور شو. عظیمي او په تېره فرهنګ د تره کي وژنه اوږده بیان کړې، چې لنډیز یې دا دی چې تره کی د لوی درستیز محمد یعقوب او د ګارډ قوماندان جاندا د په څارنې سره عبدالودود د ګارډ د مخابراتو رییس او روزي زیرک د میزان په 16مه یا 17 مه) اکتوبر اتمه یا نهمه (د ارګ په باغچه کوټې کې وروسته له هغه، چې کورنۍ یې ورنه بېله کړې وه، په بالښت سره د لسو یا پېنځلسو دقیقو په بهیر کې دغسې سخت خپه کړی و، چې ساه یې وختله(65).

په یوه روایت تره کی هغه وخت له مېنځه یووړل شو، چې بریژنف د هغه د برخلیک په اړه علاقه ونه ښودله او د امین د پېغام په ځواب کې، چې له بندي تره کي سره څه وشي، ویلي و چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

"ددې اړتیا نه شته چې تره کي مسکو ته واستوي. دا ستاسې مسئله ده، په کوم ډول چې ته ښه پوهېږې، حل يې کړه."[66] دغه روایت د بریژنیف له هغه غبرګون سره سر نه خوري، چې هغه د تره کي په مرګ ښودلی. د ګرومیکو په وینا، بریژنیف ددغه خبر په اورېدلو سره "بل څه شو" او ویې ویل، چې "هغه په څپېړه په مخ وهل شوی دی او مجبور دی ځواب يې ورکړي." په دغه وخت کې دده ځواب له واک نه د امین لیرې کولو فکر و، نه نظامي یرغل[67]. لکه چې په بل څپرکي کې به ولیدل شي، بریژنیف د تره کي له مرګ سره سره د امین له حکومت سره اړیکې ساتل او پرمخ بیول.

د تره کي وژنه د امین غټه تېروتنه وه، له اخلاقي او انساني کتنو نه سربېره سیاسي مصلحت او د سلیم عقل حکم دا و، چې تره کي په داسې حال کې چې هغه څلور فتنه ګر له صحنې نه وتلي او د عموم په ذهن کې محکوم شوي او تره کي په ارګ کې بندي شوی او له بیرون سره يې اړیکې شلېدلي وو، پر ځان پښ او نه چندان فعال تره کي امین ته خطر کېدلی نه شو. البته له روحي نظره به امین ته ګرانه وه، چې تره کی وزغمي، خو دولتي لویان د ملي چارو په اجرا کې له مصلحت او سلیم عقل نه کار اخلي، یا باید کار واخلي، نه له بدل او انتقام نه.

نور محمد تره کی

نور محمد تره کی په رسمي خپرونو کې په کال 1917 د جولايي په 14مه د مقر د ناوې په سور کلي کې پیدا شوی. د وژل کېدلو په وخت دوه شپېته کلن و او تر خپل عمر نه زوړ معلومېده. دغه نېټه شاید ده په خپله غوره کړې وي، ددې لپاره چې د خپلې زوکړې کال شوروي "انقلاب" او نېټه د پاریس باستیل ورځې ته منسوبه کړي او په دې ډول خپلو پلویانو ته ځان یو طبیعي انقلابئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وشيي. په هغه وخت کې د افغانستان په کليو کې هغه هم په يوې شپنۍ کورنۍ کې د زوکړې نېټې ليکل رواج نه لاره. پخوا نور محمد تره کي په خپل قلم د عبدالروف بېنوا کتاب (پښتانه ليکوال) کې د خپل زوکړې ځای ميمنه ښوولی او تره کي بيا په خپلې واکمنۍ کې دغه اثر ټول ټوکونه له دولتي کتابتونونو نه ټول کړل او د مقر د ناوې په سور کلي کې يې په خپلې زوکړې باندې له حد نه زيات ټينګار وکړ. د اروا ښاد عبدالرشيد ساپي په روايت، تره کی چې لا ماشوم و له خپلې مور سره له روسي ترکمنستان نه ميمنې ته راوستل شو او هلته محمد زمان تره کي ورسره واده وکړ.

په هر حال، د تره کي سترګې شنې، اوږې يې پلنې، ونه يې ټيټه او پر ځان منډلی او پڼ و. هر څه چې و، تره کی په واقع کې يو ټينګ او زيږ پښتون و. د لومړي ښوونځي يوازې څو ټولګي يې لوستلي و او په خپل شخصي زيار سره يې ځان تر دې حده رسولی و، چې د کندهار موسی خان شرکت له خوا بمبۍ ته واستول شو او بيا بېرته په کابل کې د محمد زمان تره کي په مرسته د ماليې وزارت په مجله کې محرر وټاکل شو او وروسته د ملي بانک سروال عبدالمجيد زابلي په مرسته په دولتي انحصاراتو کې مقرر شو.

له دويم نړېوال جنګ وروسته د ويښ زلميانو په ګوند کې يو فعال غړی شو او د وخت له نوميالو ليکوالو سره يې ملګرتوب پيل کړ او د ملي سياست په ډګر کې ننوت. د شاه محمود په صدراعظمۍ کې تره کي د بې نوا په سپارښتنه په باختر اژانس کې په کار وګومارل شو. وروسته په داسې حال کې، چې حکومت د ويښ زلميانو ځينې لويان بندي او نور يې تطميع کړل، تره کی يې په واشنګټن کې د مطبوعاتو اتاشه مقرر کړ، خو د محمد داود د صدراعظمۍ په شروع کې هغه په دې، چې انګرېزي يې ښه نه وه زده، بېرته

(c) ketabton.com: The Digital Library

وغوښتل شو. تره کی اول د افغانستان د حکومت پرخلاف په امریکې کې مرکه و کړه، خو له خپلو خبرو نه زر واوښت او د محمد اکبر پرواني او بېنوا په شفاعت وبښل شو او بېرته کابل ته راغی. له هغه وروسته تره کي د ثور تر کودتا پورې کومه رسمي دنده نه ده لرلې.

بیا نو تره کي د کمونستي اثرونو په لوستلو لذګر وا چوه او د ایران د تودې ګوند اثرونه یې د برلوستل او له که چې دمخه و یل شوي، په کال 1951 کې یې د ک.ج.ب ایجنټي منلې وه، خو د خپلې واکمنۍ په وخت کې یې شوروي لویانو یا ک.ج.ب چارواکیو ته سر ټیټ کړی نه دی او په مسکو کې یې په کال 1978 کې له بریژینف سره هم ټینګ چلند کړی دی. ک.ج.ب هم تر هغه وخته، چې له امین سره مخالف شوی نه و، له تره کي نه سر وټکاوه. په کال 1974 کې، چې د خلق او پرچم ډلګي سره سخت مخالف وو او تره کي او کارمل په یوه بل باندې سخت تورونه لګول، دواړو ته د ک.ج.ب هدایت دا و، چې د یوه بل پر ضد له تورونو لګولو او تخریب نه ډډه وکړي او که نه "ارتجاعي قوتونه" به له هغو نه په ګټې اوچتولو سره په افغانستان کې د "دموکراتیک غورځنګ" شنډ کړي(68).

تره کي لا دمخه په 1957 کې د "بنګ مساپري" په نامه یو ناول خپور کړی و. دد غه ناول مرکزي ټکی د مارکسستي فکر له مخې دا ښودل شوي و، چې په افغانستان کې بزګران او خواریکښان د فیوډالو، مذهبیانو او حکومتیانو له خوا زبېښل کېږي. دی په اصل کې یو جذمي او په کمونستي ایډیالوجۍ باندې ټینګ ولاړ یو ساده ټوکمار او غوریالی شخص و. په کال 1968 کې، چې زه له انګلستان نه وطن ته ستون شوم، د تره کي د یوې پوښتنې ځواب کې مې وویل، چې ما د یوه څېړنیز تیسس په لیکلو سره د لندن پوهنتون ته د ماستر اف ایم.فل (MPhil) شهادتنامه ترلاسه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي. هغه سمدلاسه وویل، چې "هر هغه اثر چې د امپریالستي اثار و پر بنسټ لیکل شوی وي، موږ ته د منلو وړ نه دی." د حیرانی ځای دی، چې ددغسې ذهنیت لرلو سره سره تره کی په کال 1965 کې په دې بریالی شو، چې په افغان عنعنوي او دیني ټولنې کې تعلیم کړي ځوانان د افغانستان خلق ډموکراتیک ګوند په نامه په دغسې تنظیم کې پر ځان ټول کړي، چې په اصل کې کمونستي و. دا د هغه ډیر غټ بریالیتوب و، چې ډیر خلک یې حیران کړي وو. د تره کي بل غټ بری هغه و، چې د ثور کودتا نه وروسته هغه وخت چې عامه ذهنیت د هغه او د هغه د ملګرو پر ضد وتورېد، تره کي د افغانستان د هر قوم ډلو ډلو مشرانو ته په ارګ کې په ساده او عامه ژبه ویناوې کولې، چې "هغوی چې د نادر غداره کورنی له واکه نه غورزولې، د دوی بچیان او وروڼه دي او دوی دغه کار په واقع کې د دوی د ښېګڼو لپاره کړی دی." تره کی بیا هېڅکله دغسې و نه ځلېد، که څه هم د خلقي کودتايي نظام اعلی واکمن و.

اووم څپرکی

د حفیظ الله امین سل او درې ورځې واکمني

امین د خپلې واکمنۍ په دوره کې که څه هم لنډه وه، ډېر کارونه وکړل. د غه وخت دی پنځوس کلن او په ځان تکړه و. لومړی او مهم کار یې په ګوند او حکومت کې د خپل مقام نور هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټینګول او د خلکو د روغ نیتي جلبولو په لور کوښښ کول و. ددې لپاره یې په وطن او دباندې له نورو حکومتونو سره تغییرونه راوستل او د حکومت لوری یې یو څه واړوه، خو حکومت د پخوا په شان یو ګوندي او په اصل کې زورواک و.

نوی حکومت، نوی چلند

امین د تره کي د وخت کابینه، چې د وزیرانو شورا نومېدله، وساتله او د ګوښه کړل شویو وزیرانو او د اګسا د سروال پرځای یې خپل ټینګ پلویان پکې دننه کړل. فقیر محمد فقیر د کورنیو چارو وزیر، انجنیر محمد ظریف د مخابراتو وزیر او صاحبجان صحرایي د سرحداتو د وزیر په توګه. خپل وراره او زوم اسدالله امین یې د اګسا پرځای د کام)د کارګرو د استخباراتي مؤسسې(سروال په توګه وټاکه. په کابینه کې اته تنه وزیران پښتانه، پېنځه تنه تاجک، یو ازبک)عبدالحکیم شرعي جوزجانی(د عهدلیې وزیر او لوی څارنوال، یو هزاره)عبدالکریم میثاق د مالیې وزیر(او یو قزلباش)محمد اسماعیل دانش د کانو او صنایعو وزیر(وو. پوځي او پولیسي چارې زیاتره د پښتنو په لاس وې او ټینګ پلوي یې محمد یعقوب دپوځ لوی درستیز و. داسې هم امین د ګوند حاکمو څانګو یانې پولټبورو)سیاسي دفتر(او مرکزي کمېټې تشیاوې په خپلو پلویانو سره ډکې کړې او د پولټبورو شمېر یې د دوو تنو په اضافه کولو سره اتو تنو ته ورساوه او په مرکزي کمېټه کې یې څوارلس تنه پوره او علی البدل یا منتظر نوي غړي ځای کړل[1]، خو په ګوند کې د تره کي په وژل کېدلو او د سروري او نورو) له مزدور یار نه پرته چې بندي شوی و(په لادرک کېدلو سره کړکېچ پیدا شو، چې د نا ارامی او د ګوند د کمزوري کېدلو سبب شو. په دننني او باندني سیاستونو کې په عمومي ډول دغسې حرکت شروع او بدلون راوستل

(c) ketabton.com: The Digital Library

شو، چې د هغه دوره یې د تره کي له دورې نه په څرګند ډول بېله کړه.
د نوي حکومت اصلي محور امين او دويم کس شاه ولي د صدراعظم مرستيال او د بانډنيو چارو وزير و. امين د حکومت د لوري په اړولو سره له غېر معمولي حال سره مخ شو، په دې چې دوی ټولو د حکومت په چلولو کې مخينه او تجربه نه لرله، په اداري چارو کې يې پخواني تجربه لرونکي ماموران هم ګوښه کړي وو او چارې يې په مشورې سره هم نه اجرا کولې، که څه هم په رسمي او ګونديو خپرونو کې په پرله پسې ډول ويل کېدل، چې حکومت او ګوند د ډله ييزې مشرۍ د اصل له مخې چارې ترسره کوي. په ګونډي او حکومتي مخکښانو کې د اعتماد کمی هم و. د زيري په ژبه "حفيظ الله امين... زيری، ميثاق او پنجشيری خپل پخواني مخالفان بلل، چې د پلويانو له خوا... د کنجکيانو نوم پرې ايښودل شوی وو."[2]
"کنجکيان" په دې مانا، چې څه وخت چې په غونډو کې کومه موضوع تر بحث لاندې نيول کېدله، دوی به د کوټې په کنج کې سره پس پسکې کولې، نه دا چې په موضوع بانډې ازاد بحث وکړي، يا کولی وشي. له بلې خوا کنجکيانو د امين پلويان "سره خلقيان" ګڼل، يانې هغوی چې په "انقلابي ډول" يا غوڅه توګه عمل کوي[3]. د تره کي پلويان خو د "اصولي خلقيانو" په نامه د حاکمې ګونډې ډلې پرضد شول، خو دوی نه کوم مخکښ لاره او نه پېژندل کېدل. دوی په ګوند کې دننه ورانی کاوه او د ريشخورو د فرقې پاځون د دوی کار و، چې زر به يې بيان وشي. پردې سربېره په کابل کې د نوي حکومت پر ضد د ک.ج.ب چاروا کيو وراني کاوه، دوی ځينې ګونديان هڅول، چې شوروي اتحاد ته لاړ شي، ځکه چې دلته يې د دوی په فکر، ژوند په خطر کې دی. صولت شاه او ايګور کاتکوف دد غه کار لپاره ګومارل شوي وو. صولت شاه چې د تاجکستان تاجک و، د پښتو متلونو په څېړنه کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ډاکټرۍ شهادتنامه ترلاسه کړې وه او کاتکوف د شوروي سفارت دويم سکرتر و. لومړني عبدالکريم ميثاق ته ويلي و، چې څنګه چې دلته يې ژوند په خطر کې د، شوروي اتحاد به ور ته سياسي پناه ورکړي. ميثاق نه يوازې هغه ته د رد ځواب ور کړی و، امين يې هم پرې خبر کړی و. وزيري وايي، چې کاتکوف ده ته هم دغسې بلنه ور کړې وه. امين وزيري ته ويلي وو، چې کاتکوف داود پنجشيري ته د همدغه مقصد لپاره ويزه هم اخيستې وه. صولت شاه او کاتکوف بيا په 24 ساعتونو کې له افغانستان نه وايستل شول[4]. خو دغه خبر په رسمي ډول خپور نه شو، يوازې د ستګير پنجشيري په همدغسې هڅونې سره مسکو ته لاړ او د امين د واکمنۍ په اخر کې وطن ته ستون شو او په هغې مېلمستيا کې يې ګډون وکړ، چې له ده نه پرته نور ټول مسموم شول او دی مشکوک وګڼل شو.

له دغو ستونځو سره سره امين همدا، چې د ګوند عمومي منشي او د انقلابي شورا سروال شو، په زغرده په کار لاس پورې کړ. د پخوا په شان يې د لومړي وزير او د ملي دفاع چارې هم ترسره کولې، د امنيتي څانګو او چارو سروالان ټول د امين ټينګ پلويان وو. په دغه حال کې د دولت او حکومت سروال حفيظ الله امين، چې دننه او دباندې هر ډول سياست پرمخ بيوه او هر ډول چلند کاوه، په خپل فکر او نوښت کاوه. امين د دوشنبې په ماښام (26 سنبله، 1358_17 سپتمبر، 1979) په تلويزيوني وينا کې وويل، چې کوم هغه کسان چې بې موجبه بندي شوي دي، آزاد به شي او له دې ورو سته به هېڅوک له لاسونده نه پرته بندي نه شي. نور به فردي حکومت نه وي او حکومت به خلکو ته مسؤليت ولري او د قانون له مخې به چلېږي. ده دا هم وويل، چې د اساسي قانون د جوړولو لپاره به يو خاص کميسيون وټاکل شي او په وطن کې به "قانونيت، مصؤنيت

(c) ketabton.com: The Digital Library

او عدالت" وي[5].

د بندیانو موضوع سمدلاسه مهمه وه، په دې اړه حکومت دوه کارونه وکړل: یو یې د نومبر په 16مه د له مینځه وړل شویو بندیانو لستونه د کورنیو چارو وزارت په دېوالونو وځړول، د دوی ټول شمېر دولس زره ښودل شوی و، خو دغه شمېر یقیني نه و او لستونه هم زر ټول شول. د مؤلف فرهنګ په وینا "خانواده های اشخاص زندانی و مفقود بوزارت داخله سرازیر شده بعضی نام وابستگان شان را در فهرست مشاهده کرده فریاد و فغان و لعنت و دشنام وداد ند و برخی دیگر که نام شخص مطلوب را در فهرست نیافتند، در شک و تردید جانکاه باقی ماندند. اما هنگامیکه سر و صدای اعتراض عامه اوج گرفته نزدیک بود به قیام عمومی منجر شود، فهرست ها از دیوارها برچیده شد."[6] دغه لستونه دقیق او سم هم نه وو، "بعدها معلوم شد که فهرست چنان ناشیانه ترتیب شده بود که یک تعداد اشخاص که نام های شان در ان درج بود، از محبس بیرون شدند و کسانیکه نام شان تثبیت نشده بود از بین رفته بودند."[7] دا له دې امله و، چې خلقي ماموران په دفتري چارو نه پوهېدل او په هغه سربېره څنګه چې د اګسا چارواکیو بندیان بې له لیکلي تحقیق او محاکمې نه هم له مېنځه وړل، په دفترونو کې یې هویتونه لیکل شوي نه وو.

په هر حال، ددغو لستونو له ځړولو نه مقصد دا و، چې دغه وژنې د اګسا چارواکیو کړي او کام به څوک له لاسوندونو پرته نه بندي کوي.

دویمه دا چې حکومت له وعدې سره سم په کابل کې 850 تنه بندیان جوپه په جوپه ازاد کړل او پاتې 2700 یې د جنورۍ په لومړۍ ورځ د ګوند دشپاړسمې کالیزې په ویاړ خوشې کول، خو په هغه وخت کې نسکور شوی و[8]. حکومت په همدغه لړ کې د کشتمند، عبدالقادر او رفیع اعدام د اوږدو مودو په بند سره تبدیل کړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امين په وخت کې اساسي موضوع د اساسي قانون د کميسيون جوړول و. د اساسي قانون لړل اول پولټبورو او ورو سته انقلابي شورا ومنل، تر دغه وخته پورې د فرمانونو له لارې حاکميت چلول کېده نه د کوم اساسي قانون پر بنسټ، چې د حکومت واک او د خلکو حقونه ټاکل شوي او د زورواکۍ مخه نيول شوې وي، يا لږ تر لږه زورواکي محدوده شوې وي، نو په خلقي دوره کې تر دغه وخته پورې د چارواکيو د زورواکۍ غټ علت د اساسي قانون نه شته والی و چې اوس امين غوښتل حکومت يې د قانون له مخې حکومت وکړي. هغه و، چې ددغه کميسيون د جوړولو لپاره د اکتوبر په سر کې له ټول هېواد نه پنځوس تنه غړي وټاکل شول، چې هغه ځينې حکومتي وزيران، غير ګوندي پوهان، ځينې نظامي افسران، قومي لويان او روحانيان وو[9]. د کميسيون لومړۍ غونډه په خپله امين پرانېستله او کار يې په اوو کمېټو وويشل شو او ډول ډول نظرونه او وړانديزونه پکې واورېدل شول. د قانون جوړولو کار پای ته رسېدلی و، چې شورويانو په افغانستان ودانګل او په پرچمي رجيم کې هغه د افغانستان د موقتي اساسي قانون په شکل واېستل شو، خو عمل پرې ونه شو.

داسې هم امين د سپتمبر په اخره کې په دې پيل وکړ، چې د کودتا نه دمخه حکومتونو په شان هېواد ته د پلان له مخې انکشاف ورکړي. ددغه مقصد لپاره يې د خپل مرستيال شاه ولي په سروالۍ او د عامه روغتيا، ماليې، کانو او صنايعو، د پلان جوړولو او سوداګرۍ وزيرانو په غړيتوب يو لوی اقتصادي کميسيون جوړ کړ. په دې اړه دمخه هم يو کميسيون جوړ شوی و، خو هغه غېر فعال و. نوي کميسيون په ټينګه کار پيل وکړ او دغسې پېنځه کلن اقتصادي پلان يې واېست، چې د نوي لمريز کال په شروع (مارچ 1980) کې به يې پلي کېدل شروع شي[10].

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اکتوبر په پای کې امین انقلابي شورا ته د اقتصادي_اجتماعي انکشاف لپاره لس کلن پلان وړاندې کړ، چې د هغه له مخې د پېنځه کلن انکشافي پلان په هدفونو باندې له سره نظر اچول شوی و. ددغه تجویز له مخې شوروي اتحاد د خپلو پورونو د تادیې وخت بېرته غورزولی و او سوشلستي هېوادونو د پلان د 66 سلنې پیسو مرستې منلې وې[10]. د پلان ځانګړتیاوې مشخصې نه وې، خو که هغه په دغومره مرستو سره پلی شوی وای، په افغانستان کې به د شوروي اتحاد نفوذ لا ډېر شوی وای، خو څنګه چې نورو حکومتونو نه غوښتل د امین له حکومت سره مرسته وکړي، هغه هم دغومره ډېره مرسته حکومت ته بله لاره هم نه وه پاتې. امین په دې باور و، چې د شوروي اتحاد مرستو ته "حد نه شته]او هغه[پوره زموږ په توان پورې اړه لري، چې جذب یې کړو او کار ترېنه واخلو."[11] د امین دغه باور پر ځای نه و. شوروي اتحاد ته ګرانه وه، چې له افغانستان سره دغومره ډېره مرسته وکړي، که څه هم تر دغه وخته یې له خلقي حکومت سره ډېر قراردادونه لاسلیک کړي وو. شوروي اتحاد لا د افغانستان د ګاز بیه، چې له 1968نه وروسته یې له شبرغان نه واردوه، له بین المللي نرخ نه لږه ورکوله. پر هغه سربېره د ګاز د اندازې میتر په شوروي اتحاد کې نصب شوي او د شوروي ماهرانو تر څارنې لاندې و. افغان حکومت د هغومره متر مکعب غاز اندازه منله، چې شوروي ماهرانو ورکوله[12]. په دې ډول افغانستان په خپل یوه غټ صادراتي قلم باندې تاوان کاوه.

د خلقي حکومت درې وزیرانو د عبدالکریم میثاق په ګډون په یوه ګډ لیک کې له شوروي اتحاد نه وغوښتل، چې د ګاز په بیه باندې له سره نظر وکړي. د شوروي حکومت ځواب معلوم نه دی، خو دا معلومه ده چې امین د شوروي له یرغل نه لږ دمخه خپل یوه لوړ پوړي چارواکي ته ویلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

و، چې د شوروي حكومت ورنه غوښتي و، چې افغانستان دې د تيلو بيه درې كرته زياته وركړي. امين په ځواب كې ويلي و، چې موږ د ضعيف اقتصاد له امله دغه زياتوالى منلى نه شو او كه مجبور شو، زموږ خلك به له بايسكيلونو كار واخلي[13].

امين پوهېده، چې كه حكومت يې د ضعيف اقتصاد له امله سقوط و نه كړي، لږ تر لږه له سختو ستونځو سره به مخ شي. افغانستان د ثور له كودتا نه وروسته نه دا چې په اقتصادي لحاظ انكشاف نه و كړى، له بحران سره مخامخ و. هغه وړې فابريكې، چې پخوا په كار شوې وې، په تېره د كابل په صنعتي پارك كې تړل شوې وې. د توليدي مؤسسو خاوندانو او پانګه ورو خپلې شتمنى په خطر كې ليدلې او چې كولى يې شول، دباندې تلل. سوداګري هم سخته زيانمنه شوې وه او انتقالات په لويو لارو كې خوندي نه وو. باندي سيلانيان، چې افغانستان ته په راتګ سره يې د وطن عوايد ډېرول، له كودتا نه وروسته نه راتلل. په سيلانيانو پورې اړوند صنعت لكه د انتيك څيزونو هټۍ او هوټلونه هم تړل شوي وو. عمومي وزګارتيا ډېره شوې وه او وار په وار ډېرېده. زراعتي محصولات، چې د ملي اقتصاد مهمه برخه ده، د ځمكو وېش سره كم شوي و، په داسې حال كې چې كرنه له كودتا نه دمخه تر يوه حده پورې په خاص ډول په هلمند كې ماشيني شوې وه او افغانستان د اصلاح شويو تخمونو او كيمياوي سرې په استعمال سره د كرنې د محصولاتو له دركه تر ډېره حده پورې پر ځان بسيا شوى و. عمر ساپى وايي، چې "د ثور د پاڅون وروسته هم پروګرام داو، چې نو موړې پروژې تكميل شي او لا انكشاف ور ته ور كړل شي، خو حالات داډول راغلل چې هرڅه دكاغذ پر مخ پاتې شول."[14] دى "د زركونو اقتصادي ستونزو" له ډلې نه دا هم وايي، چې د كودتا په لومړي كال "د افغانستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دفاع وزارت بودجه د عقرب په مياشت کې خلاصه شوه.[15]" په دغه کال کې د پاڅونونو له امله نظامي عمليات او لګښتونه بيخي زيات شوي وو، عجيبه ده چې په ټولو هغو اثارو کې چې د خلقي نظام په اړه ليکل شوي دي، د افغانستان د اقتصادي او مالي وضع په اړه لږ څه پکې ويل شوي دي. هغه ټول د سياسي او امنيتي وضع په اړه دي.

د اکتوبر په دريمه حکومت د هېواد ټول خلک څه باندې پېنځلس نيم مليون وښودل، چې شمېر نه يې د جون د 15مې او جولای پېنځمې پورې شوې وه. د هغې ناارامي له امله، چې په هېواد کې خوره وه، دغه شمېرنه ناشونې وه، خو د مرکزي سرشمېرنې مؤسسې د ملګرو ملتونو د مؤسسې هغه نمونې، چې دمخه يې تنظيم کړې وې، اساس وګرځولې او دغه شمېرنه يې په تخميني ډول وړاندې کړه[15الف].

اساسي موضوع د امنيت وه، چې د امين په واکمنۍ کې هم خرابه وه، خو نه هغومره چې مخالفانو په تېره پرچميانو او وروسته شورويانو ويل او د شوروي يرغل يې د کرارولو دليل ښودل شوی. د امين په وخت کې يواځينۍ غټه ناارامي د رېښخورو د فرقې وه، چې د اکتوبر په 14مه د جمعې په ورځ پېښه شوه او ډزې يې په بله ورځ په کابل پوهنتون کې هم اورېدل کېدلې. ناارامي په اصل کې د تره کي پلوو او زرغوني افسرانو کار و، خو په اړه يې دقيق معلومات نشته او هغه زر وځپل شوه. حکومت د هغه پړه په دوو "خاينو جنرالانو" واچوله او د افغان ملت ګوند مؤسس غلام محمد فرهاد يې مشر وښودل شو. په ځپلو کې يې له جنګي الوتکو، زرو ټانکونو او نورو قوتونو نه کار واخيستل شو، نه د څلورمې زغرورې قوې له ټانکونو نه، چې له هغو نه شايد د وطنجار له امله کار نه وي اخيستل شوی[16]. ددغه نابريالي پاڅون په کرارولو کې

"دومره ډېرې وسلې په څو ډيپوګانو کې د هوايي بمبارۍ په ذريعه له منځه لاړې، چې ارزښت يې مليونونو مليونو افغانيو ته رسېږي. ويل شوي، چې په دغو ډيپوګانو کې ډېرې زړې ډول ډول وسلې هم وې، چې ځينې يې حتی د امير عبدالرحمن د وختو هم وي. پاڅون د توپچي د غونډ له خوا پيل شوی و. (17)" حکومت زر وروسته دا هم څرګنده کړه، چې "يو شمېر انقلاب ضد او خلق ضد عناصرو د غلام محمد فرهاد په مشرۍ غوښتل په ښار کې نارامي راولي، خو دوی له اسنادو سره ونيول شول. (18)" له فرهاد سره د سپين غر په نامه يو متقاعد جنرال هم ملګری وښودل شو، خو فرهاد له خپل زوی سره تر دې يوه اونۍ دمخه بندي شوی و. پر دې سربېره د يوه بندي په وينا "د هغه عمر دغومره زيات و، چې په مشکله يې خبرې اورېدلای او درک کولای شوې. (19)" ويل کېده، چې فرهاد ځکه ددغه پاڅون مشر وښودل شو، چې شورويانو ته وښودل شي چې دوی د نېشنلستانو مخالف دي.

په هر حال، په دغه کار سره افغان ملتيان هم ناراضه شول. دغه پاڅون که څه هم زر وځپل شو، پايلې يې ژورې وې. يو دا چې څنګه چې دا پېنځم پوځي پاڅون و، پوځ يې لا هم ضعيف کړ، په تېره چې په هغه کې ډېر سرتېري او افسران تلف شول. بله دا چې لکه چې دمخه ويل شوي، په ارګ کې د تره کي په وژل کېدلو سره او بيا په دغه ناکام پاڅون سره په خلقي ګوند کې يو بل درز راغی او ګوند تر پخوا لا ضعيف شو. له دې وروسته حاکمې خلقي ډلې، چې تر دغه وخته يې تره کي په غټو لقبونو ستايه، د تره کي په بد ويلو پيل وکړ. په يوې ګوندي ليکنې کې ويل شوي و، چې "تره کي د ثور په ستر او نه ماتېدونکي او په شا نه تلونکي انقلاب کې هېڅ رول نه لاره. دغه افتخارات په دې ده ته ورکړل شول، چې دی يو سپين ږيری او د حزب مؤسس و، مګر ده خپل قدر و نه پېژنده او غوښتل يې چې د يوه خارجي قدرت

(c) ketabton.com: The Digital Library

په مرستې سره نور له مېنځه یوسي او له ببرکیانو سره اتیلاف او حاکمیت وکړي.[20]" په مقابل کې پرچمیانو او "یو شمېر خلقیانو" امین پر ضد شپې لیکونه خپرول. د یو شمېر آستخباراتي موټرو په واسطه د کابل ښار په مختلفو برخو کې تیتیدلې او د شب نامو په متن کې په صراحت سره د امین د سقوط مطالب لیکل کېدل او خلکو ته د یوه نوي او سالم حکومت د راتګ غږونه پکې ښکاره کېدل.[21]" نبي عظیمي هم وایي، چې "عده ای را عقیده بران بود که برخی از این شب نامه ها در سفارت شوروی ترتیب و از طریق اعضای سفارت مخفیانه از طرف شب پخش میشدند." دی دا هم وایي، چې "در شب نامه ها به ضرورت وحدت و همبستگی حزب خلق و پرچم بخاطر از بین بردن امین تائید میگردید.[22]"

حکومت د تره کي پلوو خلقیانو او پرچمیانو په وړاندې کې غوځ عمل کاوه، په لنډ ډول حکومت یو شمېر پېژندل شوي تره کي پلوه او زړ غوني خلقیان بندي کړل. د شېرزاد خلقي په وینا، د ننګرهار په محبس کې د هغو شمېر یو پنځوس او د هاشم وطنوال خلقي په وینا په کابل کې د هغو شمېر تر دیرشو نه ډېر وو[23]. له کارملیانو سره خو د امینیانو اړیکې له اول نه ترخه وو، دغو شپې لیکونو هغه نور هم ترخه کړل. امین په دې هم پوهېده، چې کارمل که څه هم پراري دی، دده اصلي ژوندی سرسخت رقیب دی، خو دا به دده ته معلومه نه وه، چې شورویانو هغه او ملګرو ته یې ډاډ ور کړی، چې په واک به یې ور سوي. د امریکې د څو استخباراتي څانګو په یوه یادښت کې د سپتمبر په 27مه ویل شوي و، چې "موږ دغسې راپورونه ترلاسه کړي وو چې شورویانو د خلق دموکراتیک د پرچم د مخالفې ډلې لویان، چې په اروپا کې پراري دي، هڅولي دي چې ډاډه اوسي چې شورویان به یې په واک راولي او که داسې ونه شول، شوریان به په نظامي کودتا لاس پورې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي.[24]" د همدغې ډاډېنې له امله و، چې پرچمیان بیا هم کرار نه، بلکې په حېرانوونکي ډول فعال وو. په دغه حال کې حکومت په پرچمیانو باندې د دویم ځل لپاره سخته ونیوله. لومړی ځل یې وروسته له هغه پرې سخته نیولې وه، چې لویان یې د کودتا په تور نیولي وو. اوس د حکومت پروګرام دا شو، چې پرچمیان له حکومتي ادارو نه وباسي، تنظیم یې له منځه یوسي او له ټول ملک نه یې کمبله ټوله کړي.

په کابل کې یې پېژندل شوي پرچمي مامورا ن یو په بل پسې نیول او بندي کول. غېر حکومتي پرچمیان یې هم، چې ګوتو ورتلل نیول او بندي کول. سره له دې هم ډېر پرچمیان پټ شول. دوی د مقابلې توان نه لاره، خو پروپاګند یې ډېر کاوه. امین یې د سي آی اي "ایجنټ" ګاڼه او ویل یې چې له دوی نه یو نیم زر تنه بندي شوي دي. واقعیت دا دی، چې ټول هغه پرچمیان چې د شوروي د یرغل په سبا له زندان نه خوشې شول، شپېږ سوه تنه وو. له دوی نه ډېر له منځه وړل شوي هم نه دي. په هغو "دولس زره" اعدام شویو کې پرچمیان د ګوتو په شمار وو. دوی د تره کي پلوو خلقیانو په اندازه کړل شوي هم نه دي. دا سې ښکاري، چې خلقي حکو مت د شوري مشاورانو له امله په پرچمیانو نور څه نه کول، یا کولی نه شول. هر څه چې و د غو پېښو ګوندي کړکېچ او دا چې امین تر فشار لاندې و چې باید ډېر کار وکړي، په هغه یې بد اثر کړی و. د ساپي په وینا "امین د ګوند د تشتت او د خپلو مخالفینو د بهرني شیطاني نقشونو په نتیجه کې ناراحت و... د پخوا وختونو په تناسب زهیر معلومېده.[25]" ساپی امین د شوروي له یرغل نه لږ څه دمخه په کابل کې لیدلی و.

د ریشخورو له پاڅون نه غیر د امین په واکمنۍ کې بل غټ پاڅون لیدل شوی نه دی، البته هېواد ناارام و، خو امنیتي وضع مخ په ښه کېدو

وه. د بېلګې په ډول د امین د واکمنۍ په سر کې په پکتیا کې یواځې خوست او ګردیز د حکومت تر کنټرول لاندې وو او سیمې او قومونه یې له حکومتي کنټرول نه ازاد وو، خو وروسته ټوله پکتیا ارامه شوه[26]. د ګردیز، احمدزی رود، سید کرم، احمدخېلو او میرزکي خلکو او مشرانو لا په عاجل ډول د کابل د خلکو هغه تنګسیا له مېنځه یووړه، چې په سره ژمي کې د سونګ لرګیو د لږ والي له لامله پېښه شوې وه. د هغه وخت د پکتیا والي محمد عمر ساپي د امین په مخامخ غوښتنې سره دغه خلک وهڅول، چې د لرګیو رسول اسان کړي[27]، هغه همدغسې وکړل. دغه وخت چې په کابل کې سخته ګراني وه) اوړه من په پېنځه اتیا، سکاره من په پېنځه نوي او لرګي من په دېرش افغانۍ وو(حکومت له پکتیا والو نه لرګي په بیه رانیول او کابل ته یې په چټکه رسول. د اکتوبر په دېرشمه له لرګیو نه نږدې شپېته ډکې لارۍ په کابل کې د نندارې په ډول وګرځول شوې، په داسې حال کې چې په سرو جنډو پوښل شوې او ډولچیانو ډهلونه دربول[27]، خو څنګه چې دغه کار په نظامي قوت ترسره شو، اوازه شوه چې په پکتیا او غزني کې لوی نظامي عملیات وشول. په پکتیا کې بیا د امین د واکمنۍ تر پایه پورې امنیتي وضع خرابه نه وه. د ساپي په وینا "زه د پکتیا د والي په حیث اکثره د ولایت په دولتي موټر کې کابل ته تللم راتللم، پرته له دې چې زره پوش او یا نور جدي امنیتي تدابیر د ځان دپاره ونیسم.[29]" زه هم د پوهنتون له څو استادانو سره له کابل نه د ننګرهار پوهنتون ته د درس ورکولو لپاره په اونۍ کې یو ځل د شوروي تر یرغل پورې تللم، بې له دې چې د بد امنیتي کومه نښه مې لیدلي وي، د وطن د نورو سیمو وضع هم لږ و ډېر همدغسې وه، یواځې د بدخشان، د پنجشیر سر درې د مخالفانو په لاس وې، خو مخالفان په هېڅ سیمې کې له حکومتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسله والو ځواکونو سره مخامخ کېدلی نه شول. د لغمان د الیشنګ په ولسوالۍ کې مخالفان د اکتوبر له 30مې نه دمخه د درې له سر نه تر صبرآباد، ګنجاوڼ او شکرمان پورې رسېدلي وو، خو له حکومتي ځواکونو سره بې له مقابلې نه په شا شول[30]. خو له ترین کوټ نه پرته ارزګان د حکومت په ولکه کې نه وو. امین د نومبر په 24مه په یوې مطبوعاتي مرکې کې وویل، چې "په ټول افغانستان کې ارامي ده او ددغو پرخلاف ویناوې ټولې د بین المللي امپریالزم او ارتجاع اختراعات دي."[31]

***

له شوروي اتحاد سره اړیکې

د ثور له کودتا نه وروسته افغان_شوروي اړیکې د خاصې دوستۍ په شکل شوول کېدلې، خو په هغو کې کړکېچ هم ډېر او ټینګ و. د غو اړیکو څو مرحلې لرلې: له کودتا نه د امین تر لومړي وزیر کېدو پورې، بیا د تره کي تر وژل کېدلو پورې او وروسته د امین د واکمنۍ په بهیر کې.

د شوروي اتحاد حکومت په اصل کې د ثور له کودتا سره جوړ نه و، په دغه غټ دلیل، چې افغانستان د سوشلستي انقلاب لپاره تیار نه و. لا مهمه دا ده، چې کودتا په اساسي ډول د خلقیانو او په خاص ډول د امین کار و، نه د پرچمیانو. خو څنګه چې په افغانستان کې مسکو پلوه د خلق دموکراتیک ګوند د لومړي ځل لپاره دولتي واک ترلاسه کړ، شوروي حکومت ته بله لاره نه وه، خو دا چې د ټینګښت لپاره یې مالي او تخنیکي مرستې او وسلې ورکړې او په دې لار کې لګښتونه وکړي او تاوانونه وګالي. شوروي اتحاد د کودتا په اولو ورځو کې له خلقي حکومت نه دوه امتیازونه ترلاسه کړل: یو دا چې لکه چې دمخه ویل شوي په حکومت کې یې پرچمیانو ته له خلقیانو سره برابر مقامونه وګټل. بله دا چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوزانوف له تره کي نه دغه وعده ترلاسه کړه، چې "افغانستان به د مارکسزم_لیننزم په پیروي د سوشلزم د ودانولو په لور روان وي او سوشلستي کامپ پورې به اړه ولري." تره کي دا هم وویل، چې په دغې کرښې باندې به په احتیاط سره تګ وشي او ګوند به ددغو رښتینو موخو په اړه خلک وروسته خبر کړي. افغانستان به په خپل باندني سیاست کې د ناپېیلو هېوادونو په لار روان وي، خو لومړۍ درجه همکاري به یې له شوروي اتحاد سره وي[32].

پرچمیانو ته د غه امتیاز ګټل سمدلاسه مهم و. شوروي اتحاد پرچمي لویان په خاص ډول کارمل خپل منونکي ایجنټان ګڼل او په حکومت کې یې د هغو شته والی مهم ګاڼه. پوزانوف ددې لپاره، چې پرچمیانو ته اتبار ورکړل شي، حتی له تره کي او امین نه زیات له کارمل سره په رسمي ډول لیدل. هغه لا خپل حکومت ته ویلي وو، چې د "ثور انقلاب" د هغه د نوښت زېږنده دی. شورویانو دغه کارونه په دې هم کول، چې امین په نوي نظام کې د سر سړی نه وي، خو هغه په واقع کې و او د پرچمیانو په اړه د هغه نظر د شوروي لویانو د سیاست پرخلاف و، چې په پای کې یو شمېر پرچمي لویان د کارمل په ګډون، لکه چې دمخه ویل شوي، دباندې پراري شول او یو شمېر یې په څرخي پله زندان کې بندي شول. د شوروي حکومت ددغو انکشافونو په اړه په رسمي ډول څه و نه کړل، خو بریژنیف د همدغه کال په دسمبر کې د کریملن په ماڼۍ کې له افغان پلاوي سره د "اختلاف" مسئله پورته کړه. دغه "اختلاف" مشخص نه شو، خو هغه په غالب احتمال د پرچمیانو په اړه و، چې خلقي حکومت ځپلي و او په هغه سربېره په حکومت کې دولتي واک په زیاتېدونکي ډول د امین لاس ته ور ته. بریژنیف بیا د هرات د پاڅون په وخت کې له تره کي نه، چې د یوې شپې لپاره په پټه مسکو ته تللی و، وغوښتل چې "امین د ملي دفاع

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وزارت څخه ګوښه کړي.[33]" خو ددغه دستور نتیجه په کابل کې سرچپه شوه. په دې ډول، چې امین اول د هېواد لومړی وزیر او وروسته د جولای په 27مه د ملي دفاع وزیر هم شو. بیا نو د شوروي حکومت په ظاهر کې له امین سره دوستي کوله، خو په واقع کې یې د مرستو او دوستۍ په نامه د هغه د حکومت تخریب کاوه.

د شوروي اتحاد د کمونست ګوند پولټبورو یا سیاسي دفتر، چې په واقع کې تر نورو ټولو لوړه واکمنه څانګه وه، د هرات له پاڅون نه وروسته د افغانستان په اړه یو لوړ کمیسیون رامېنځ ته کړ، چې د ک.ج.ب سروال یوري اندروپوف، د باندنیو چارو وزیر اندري ګرومیکو، د ملي دفاع وزیر دیمتري اوستینوف او د مرکزي کمېټې بین الملي څانګې آمر بوریس پانوماریف نه جوړ و. له وروستي نه پرته، چې د پولټبورو نه رایه ورکوونکي غړي و، نور ټول د هغه پوره غړي وو. د کمیسیون وظیفه دا وه، چې د افغانستان په اړه "وړاندیزونه وکړي او عملونه همغاړي کړي.[34]" په واقع کې د کمیسیون وظیفه د افغانستان په اړه د شوروي اتحاد حکومت سیاست غوره کول و. د همدغه کمیسیون په سپارښتنه و، چې د شوروي اتحاد دوه نظامي کمیسیونونه افغانستان ته واستول او د امین د حکومت د نسکورولو په مقصد په افغانستان باندې وسله وال تېری وشو. څنګه چې بریژنیف له 1977 څخه وروسته د فعال کارتوان له لاسه ورکړی و، د غه کمیسیون په اسانۍ سره د خپلو پرېکړو په اړه د هغه موافقت حاصلولی شو، نو دا یو ډېر مهم کمیسیون و.

د شوروي اتحاد د حکومت دننه په افغانستان کې د تخریب او نفوذ خپرولو وسیلې ملکي او نظامي مشاوران او واړه نظامي ډلګي وو، چې شمېر یې وار په وار ډېرېده. په دغه لړ کې د سروري ډله وه، چې ک.ج.ب والو د امین پر ضد

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمسوله او په دې اړه دمخه بحث شوی دی. د امین په واکمن کېدلو سره دوی ته)له مزدور یار پرته چې په کور کې تر رڅارنې لاندې نیول شوي و(افغانستان کې ځای نه و. دوی د سپټمبر په خونړۍ ورځ چېرته په لوګر کې پټ شول. د سروري په وینا "با برکناری ما سر نوشت ما معلوم بود باین جهت خود را باو [امین] تسلیم نکرده هر سه ماه از شهر جانب لوگر رفتیم، شب را در دامنه یک کوه سپر بردیم. هوا خیلی سرد بود، من و گلابزوی به هیزم جمع کردن رفتیم. وقتی باز گشتیم وطنجار به شدت میگریست و اشک میریخت و میگفت: سر نوشت زن و فرزندم چه خواهد شد؟ ما با و گفتیم وقتی تاب و توان این روزها را ندا شتی [باید] مبارزه نمیکردی. چند روز بعد بصورت مخفی به شهر بر گشتیم." بیا دوی د شوروي سفارت د دریم سکرتر والیري ساموتن هستوګنځي ته ورغلل، چې سفارت ته نژدې پروت و. ګلابزوی ته دغه ځای معلوم و، چې هلته یې له 1973 نه تر 1975 پورې په غونډو کې ګډون کړی و. "هغوی بیا د ایوانوف په دستور او د پوزانوف په مشوره د)زینت(د خاص واحد تهکاوۍ ته په پټه ولېږدول شول، قوارې یې ورته واړولې، برېتونه یې وروخرییېل او د هغه واحد نظامي یونیفورم یې ور واغوستل." خو د شورویانو له خوا هغوی ته پناه ورکول لکه د امین له حکومت سره دښمني کول و. "نو د ک.ج.ب ځانګې ته هدایت شوی و، چې د هغو له شته والي نه انکار وکړي او پراخ کارونه وکړي، چې د غه حقیقت پټ و ساتل شي، چې دوی په دغې هستوګنځي کې دي.[35]" د هغو د پیداکولو په اړه د حکومت پلټنو او پوښتنو نتیجه ورنکړه. حکومت له شورویانو سره د هغو د شته والي په اړه لاسوندونه هم نه لرل، که څه هم پوهېده چې هغوی یې پټ کړي دي. سروري او ګلابزوی به د پرچمیانو په شان د ک.ج.ب چارواکو ته په ټینګه ویل، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

امين د سي.اى.اى ايجنټ دى او د غو چارواکو د غه راپورونه اندروپوف، بريژنيف او د بولټبورو نورو غړو ته رسول[36]. خو د ک.ج.ب لپاره په کابل کې د هغو پټه ساتنه غټ مشکل و، نو يې د سپتمبر په 19مه هغوى تاشکند ته ولېږدول، په دې ډول چې وطنجار او ګلابزوى يې چې شکلونه يې يو څه بدل کړي او د زينټ نظامي واحد يونيفورم يې وراغوستى وو، له شوروي پوځيانو سره يو ځاى د بګرام له هوايي ډګر نه په الوتکه کې تاشکند ته ورسول، خو د سروي انتقال له دې امله چې پښو له وراپه پېژندل کېده، ګران و. هغه په يوه سرپټي او مهر شوي لوى ظرف کې چې د شپږو ساعتو لپاره يې اکسيجن لاره، تاشکند ته ورسول شو. دغه بريالى انتقال په خپله اندروپوف وستايه او چارواکيو ته يې انعامونه ورکړل. ک.ج.ب سره له دې هم په سروري او ملګرو يې اعتبار نه کاوه. د يوې مياشتې لپاره يې په تاشکند کې په دغسې کور کې و ساتل، چې د غږ ثبتولو په آلو مجهز و. وروسته له دې، چې د هغو د خبرو فيتې واورېدل شوې او شورويانو ته د اعتماد وړ وګرځېدل، بيا په بلغاريې کې کوم پټ ځاى ته ولېږدول شول[37]. په دې ډول د شوروي امپراتورى يوې برخې ته دهغو په انتقال سره د شوروي حکومت په دې قادر شو، چې وروسته يې له پراري پرچميانو سره متحد کړي او په افغانستان باندې په نظامي يرغل کې تربنه کار واخلي. دوى ټول پوهېدل، چې د خپل وطن افغانستان په مقابل کې د شوروي حکومت له خوا د دوى استعمال له وطن سره د نه بښنې وړ غټ خيانت دى. سره له دې دوى په خپله خوښه او اراده ورته تسليم شول او په دې ډول يې خپل افغانيت او انسانيت د تل لپاره داغي او نيمګړي کړ.

په افغانستان کې په خلقي دوره کې شوروي چارواکي سمدلاسه ډېر شول، دوى افغانستان ته په اسانه راتللى شول. دوى ک.ج.ب والو په ګډون د

(c) ketabton.com: The Digital Library

سفارت چارواکي يا ديپلوماتان، مشاوران، متخصصان او ورې نظآمي ډلې وې. مشاورانو يې د خلقي ګوندي او حکومتي نظام په جوړښت کې ونډه لرلې. دوی په واقع کې د افغانستان د سياست يوه برخه شوي وو، خو په دوی کې هم ډېرو يې د خپل حکومت د سياست له مخې عمل کړی او کارمليان يې د حکومت په برابر کې لمسولي او په دې ډول يې له حکومت سره د دوستۍ او مرستې په نامه ورانې کړی او د امنيت ټينګولو په برخه کې يې د حکومت ستونځې ډېرې کړې وې، خو ټولو مشاورانو په افغانستان کې د خپل حکومت لار نه ده نيولې، زياتره غټانو يې د خلقيانو په پلوۍ په ملکي او پوځي چارو کې چارې ترسره کړي او لکه چې وروسته به ولېدل شي، د شوروي حکومت دوی په بېلو پلمو شوروي اتحاد ته بېرته غوښتلي دي او ددې پرخلاف د پرچمي پلو مشاورانو راپورنه او فکرونه يې د اعتماد وړ ګڼلي او حتی پرې عمل کړی دی.

ډېر شوروي مشاوران د خپل مسلک وړ نه وو، په خپله امين هم د هغو په اړه شکايت کاوه "موږ ستاسو مشاورانو ته په افغانستان کې ډېر قدرت ورکړی، موږ هغو ته ډېره سخته سزا ورکوو چې ستاسو د ملګرو مشوره نه مني. له دېنه ښکاري، چې ستاسو ټول مشاوران په کافي اندازه لياقت نه لري."[38] سره له دې هم څنګه چې خلقيانو د ثور له کودتا نه وروسته په افغانستان کې د يوه نوي شوروي ډول نظام په پښو درولو پيل وکړ. دغو "ناوړو" شوروي مشاورانو ته اړ شول او هغو ته يې تر افغانانو نه زيات اهميت ورکړ. که د موروزوف د غه وينا سمه وي، هغو له شورويانو نه وغوښتل چې "موږ قدرت ترلاسه کړی، خو په دې نه پوهېږو چې څه ورسره وکړو. مهرباني وکړئ زموږ وسله والو پوځونو، د افغانستان د خلق دموکراتيک ګوند او زموږ د هر وزارت لپاره هغومره مشاوران

(c) ketabton.com: The Digital Library

راوا ستوئ چې کولی شي. موږ ته وښيي چې موږ دولت څنګه تنظيم کړو او موږ به په هغه څه عمل وکړو، چې موږ ته ويل کېږي.(39)" د افغان پوځ لپاره د لومړي ځل لپاره پاچا امان الله باندني ماهران استخدام کړي وو، چې هغه ترکان وو، خو د پاچا امان الله دولتي نظام ملي او افغاني وو، چې هغه د امير شېر علي او امير عبدالرحمن د نظامونو په دوام وو. د پوځ لپاره شوروي مشاوران د لومړي ځل لپاره صدراعظم محمد داود استخدام کړل. دوی ځکه استخدام شول، چې د شوروي حکومت د افغان پوځ د عصري کولو او په نويو وسلو د هغو د سمبالولو لپاره افغانستان ته د وسلو او پېسو کريډټونه منلي وو، خو دغو مشاورانو د حکومت په تنظيم کې هېڅ رول نه لاره او حکومتي نظام د پخوا په شان اسلامي او ملي بڼه لرله.

په دې کې غټ شک دی، چې موروزوف به د خلقي لويانو دغه غوښتنه په دقيق ډول بيان کړې وي، خو دا به سمه وي چې هغوی به په خپل وطن کې د شوروي ډوله نظام د جوړولو لپاره د هغوی مشاوران غوښتي وي. دلته بايد وويل شي، چې په افغانستان کې د دولتي نظام جوړولو عنعنه د روسانو تر هغې نه ډېره پخوانۍ ده. روسانو د نهمې پېړۍ تر نيمايي پورې بې دينه او بې دولت په دغه وخت کې د سکنديانو وو، وانګانو ته بلنه ورکړه، چې د دوی لپاره د نووګراد په ښار کې دولتي نظام جوړ کړي(40).

په هر حال، د ثور له کودتا نه دمخه افغانستان هم د ډېرو مجربو مسلکي کدرونو خاوند شوی و، خو خلقي لويانو هغوی د "نور چشمان" او "ضد انقلاب" په نامه رد کړل او له حد نه زياته ډډه يې په شوروي ماهرانو وکړه. دوی په خپلې دغې پاليسۍ سره په خپل نظام کې شوروي مشاورانو ته د نفوذ او توطيه کولو لپاره موقع په لاس ورکړه، چې تخريبي اثر يې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاص ډول د امین په واکمنۍ کې ثابت شو. د ایډیالوجۍ په جال کې ګېر شوي خلقي لویان دېته ځیر نه شول، چې د شوروي حکومت د خلقي ایډیالوجۍ په نامه چې هرڅه کول، په اصل کې یې د خپل ملت لپاره کول. حکومتي سیاستونه او چلندونه په نهایت کې ملي وي، نه ایډیالوجیکي او هېڅ ملي حکومت په خپل ملک کې باندنیو ته په هر نامه، چې وي، واک نه ورکوي. البته د امین په واکمنۍ کې افغان چارواکي موظف شوي وو، چې له شوروي مشاورانو نه یوازې مشوره ترلاسه کړي. په دغه وخت کې دوی ته د خپل حکومت له خوا هم دستور ورکړل شوی و، چې د مصلحت لپاره په ظاهر کې د حکومت رښتیني مشاوران وي او هغه پرځان مشکوک نه کړي.

په خلقي دوره کې د شوروي مشاورانو شمېر په یقین سره معلوم نه دی، د 1979 په مارچ کې د کوسیګین په وینا د 550 تنو په شاوخوا کې وو[41]. د مؤلف براډشیر په وینا د کودتا په اولو درېیو میاشتو کې د شوروي د نظامي مشاورانو شمېر درې واره ډېر شو او اوه سوو ته ورسېد، چې ځینو یې د ملي دفاع وزارت چارو په ترسره کولو مرستې کولې او د 650 ملکي مشاورانو څخه، چې تر کودتا دمخه په افغانستان کې وو، ډېر یې له اطراف نه کابل ته راغلل، چې د وزارتونو په تنظیمولو کې برخه واخلي. د تره کي او امین په وخت کې د دوی شمېر وار په وار دومره ډېر شو، چې د شوروي سفارت مجبور شو په نوي څلور پوړې ودانۍ کې اپارتمانونه ورته جوړ کړي[42]. د امریکې استخباراتو په حواله د ثور د کودتا په وخت کې اټکل 350 نظامي مشاوران د افغانستان په پوځ کې وو. د 1979 په اولو کې د هغو شمېر د 750 او 1000 ترمېنځ ډېر شو، چې په هغو کې لږ تر لږه پېنځه جنرالان وو. د همدغه کال د سپتمبر تر پای پورې یې شمېر دوه نیم زرو ته ورسېد. په یوه بل راپور کې د دوی شمېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

د درې زرو او درې نيم زرو ترمېنځ ښودل شوی. ملکي مشاوران له هغو نه بېل وو، چې د 1978 په پای کې اټکل دوه زره تنه وو[43]. د 1979 کال په پای کې په کابل کې ويل کېدل، چې په افغانستان کې ټول ټال پېنځه نيم زره مشاوران په ملکي او نظامي ساحو کې کار کوي[44].

د شوروي مشاورانو غټه ستونځه دا وه، چې د خپل حکومت په دستور د خپلو مسلکي کارونو تر څنګه سياسي فعاليت هم وکړي، نو دوی پخوا له دې چې افغانستان ته تللي وي، په مسکو کې د مرکزي کمېټې د باندنيو اړيکو په څانګه کې "د افغانستان د وضع د تحليل په جريان کې به دوی ته ويل کېدل، چې په افغانستان کې بايد د پرچميانو په ګټه کار وکړي او خلقيان به د شورويانو د مخالفينو په څېر ورپېژندل کېدل.[45]" خو دغه هدايت به دوی په افغانستان کې ستونځمن کول. پرچميان په ګوند او حکومت کې د 1978 کال له اګست نه وروسته رټل شوي او خلقيان په پوځ، حکومت او ګوند کې واقعيت وو او واقع ليدونکيو مشاورانو هغه له نظر نه غورزولی نه شو. "نو ځکه يو شمېر مشاورينو د شوروي د مشرتابه د لارښودنې پرعکس خپل دريځ ته بدلون ورکاوه او د پرچميانو پرځای يې د خلقيانو څخه ملاتړ کاوه." په دې ډول شوروي مشاوران دوه ډلې شوي وو: "د افغانستان په اردو کې د شوروي مشاورينو غوڅ اکثريت د مرکزي کمېټې او د ګوند په اپارات کې د شوروي يو شمېر مشاوران د خلقيانو ملاتړي وو، خو په اګسا کې شوروي مشاوران او په کابل کې د شوروي سفارت کارکوونکي او د زياتو وزارتونو مشاوران په بشپړه توګه د پرچم ملاتړي وو.[46]" امين د شوروي مشاورانو په جلبولو کې غټ اثر لاره، هغه لومړنی ډله مشاوران، چې د نيکولای سايمونينکو په مشرۍ له کودتا نه درې اونۍ وروسته کابل ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورسېده، تر خپل اثر لاندې راوستل او د "خلقي ګوندګي ملاتړ يې کړل."[47]

امين سايمونينکو ته په لسو مادو کې دغسې يو يادښت وسپاره، چې په هغه کې يې خلقيان د شوروي حکومت رښتيني ملګري او پرچميان د افغانستان د پخوانيو حکومتونو ملګري ښودل شوي وو. امين ته په دغه وخت کې معلومه نه وه، چې پرچمي لويانو له شوروي اتحاد سره خاص علايق لرل او شوروي حکومت پرچميان تر خلقيانو نه غوره بلل. سايمونينکو بيا امين ته په ځوابي يادښت کې، چې د ک.ج.ب له خوا تهيه شوی و، په دغه ډول ليکچر ورکړ: "لينن په ډېرو موقع ګانو کې په ټينګه ويلي و، چې انقلاب هغه وخت مهم کېدلی شي چې په دې پوه شي خپل ځان څنګه وساتي.... دغه رسالت يواځې هغه وخت ترسره کېدلی شي، چې د افغانستان خلق دموکراتيک ګوند د يوه موټي شوي او سره تړل شوي سياسي مؤسسې په څېر عمل وکړي او په يوه عزم او يوه واحد هدف سره ټينګ شوې وي."[48] د امين يو بل کوښښ هم د هغه په زړه نتيجه ورنکړه، چې مطلب يې په مسکو کې د بريژنيف په مخالفې ډلې باندې اثر کول و. د زلمي خروټي په وينا په مسکو کې د "بريژنيف ضد ګروپ په اصل کې د بريژنيف له خوا د هغه تېر ايستلو لپاره جوړ شوی و."[49]

ک.ج.ب (د دولتي مصؤنيت کمېټه) يوه عادي حکومتي څانګه نه وه، په واقع کې هغه د شوروي اتحاد اصلي حکومت و، چې په افغانستان کې يې لکه چې دمخه يادونه شوې، د لينن له وخت راهيسې جاسوسان لرل. هغه وخت د "چيکا" په نامه يادېدله. په خلقي حکومت کې ک.ج.ب په افغانستان کې په دوو برخو سره وېشلی شوې وه، يوه يې د هستوګنځي (**Residency**) په مستعار نامه يادېده، چې د شوروي سفارت دننه يې کار کاوه. بله يې د "استازو" (**Representative**) په نامه يادېده، چې چارواکيو يې د خلقي حکومت په بېلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

څانګو په تېره په امنیتي څانګو کې مشاوري کوله. په دوی دواړو سربېره په سلګونو نور استخباراتي کارکوونکي وو، چې هویت یې خلقي حکومت ته هم معلوم نه وو. په دوی کې افغانان هم وو. د 1978 له ژمي نه وروسته د ک.ج.ب خاصو واحدونو دننه په افغانستان کې د اسلامپالو په مقابل کې هم عملیات کول[50]. په خلقي دوره کې ک.ج.ب د خپلو امرانو جنرال ایوانوف او اوساد چي او داسې هم د اګسا د سر مشاور کرنیل بوګدانوف له لارې ډېر اثر کړی دی. د امین حکومت هم په اصل کې د ک.ج.ب والو په نوښت، راپورونو او حتی کړو سره نسکور شوي دي. داسې هم د ک.ج.ب د هغو خلقي پلو د مشاورانو مخه نیوله، چې د خلقي حکومت د ټینګښت او د خپل حکومت د احتمالي نظامي یرغل د بېځایه ښودلو لپاره کوښښ کاوه. غټ او مهم مثال یې د وسله وال پوځ سرمشاور جنرال واسیلي زاپلاتین دی، چې د شوروي د لوی نظامي هیئت مشر جنرال پاونوفسکي په شان په دې نظر و، چې حکومت په ستونځو بریالی کېدلی شي او شوروي اتحاد ته شایي ور سره مرسته وکړي، خو څنګه چې هغه یو مهم شخص و او په نظامي چارو سربېره په سیاسي چارو هم ښه پوهېده او د خلقي حکومت ټینګ ملاتړ و، د خپل حکومت د سیاست په برابر کې خنډ کېدلی شو.

زاپلاتین بیا د اندروپوف په دستور دشوروي یرغل په درشل کې مسکو ته په بېړه په خاصه الوتکه کې وغوښتل شو، چې کورنۍ یې ور ته کوم ډول خاص ضرورت لري. داسې هم جنرال دیمتکوف، چې د جنرال ګاریلوف پر ځای په کابل کې د ملي دفاع وزارت مشاور شو، زر بېرته مسکو ته وغوښتل شو چې د خلقیانو لوری یې نیولی و[51]. په دې ډول ک.ج.ب له افغانستان نه د خپلو مشاورانو د سر هغه کسان واېستل، چې د واقعیتونو او خپل فکر له مخې یې په نورو اثر

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د یرغل پرخلاف استدلال کولی شو.

لکه چې دمخه و ویل شوي د کابل ک.ج.ب د سپتمبر په اوله ورځ مسکو ته د افغانستان د وضع په اړه یو یادښت استولی او وړاندیزو نه کړي و. د همدغه یادښت له مخې و، چې بریژنیف په مسکو کې تره کی د امین پر ضد عمل ته وهڅوه، چې د هغه نتیجه د تره کي مرګ او د امین سروالي شوه. په دغې پېښې سره بیا دغسې نوي کړکېچونه پیدا شول، چې پای یې د امین وژنه او د خلقي حکومت نسکوریدل شول. لومړی غټ کړکېچ له دېنه راولاړ شو، چې په داسې حال کې چې له تره کي سره د شوروي درې جنرالان او سفیر پوزانوف وو، بیا هم په امین باندې ډزې وشوې، خو هغه له مرګ نه بچ شو او تره کي څه باندې درې اونۍ وروسته له منځه یووړل شو. د هغې ورځې له پېښې نه زر وروسته پوزانوف او هغو درې جنرالانو له امین سره د ملي دفاع وزارت په ماڼۍ کې لنډه لیدنه وکړه او د هماغه ماښام په اوو نیمو بجو یې د دوه نیمو ګړیو لپاره بیا ورسره ولیدل. د خبرو موضوع تره کی و. امین د هغې ورځې خونړۍ پېښې ورته بیان کړې او ویې ویل، چې "زه پوره باور لرم چې دوی غوښتل ما ووژني. تر سلو نه ډېرې ډزې په ما وشوې او تاسې په خپله پوهېږئ، چې تره کي څه غوښتل. زه پوهېدم، چې زما د ژوند په اړه ناوړی پلان جوړ شوی و او څه وخت، چې ما تره کي له هاوانا نه د ستنېدو په وخت کې په هوایي ډګر کې ولید، زه هغه ته تیار وم. نن تره کي غوښتل ما ووژني. د هغه پلان دا نه و، چې د شوروي ملګرو په شته والي کې دغه کار وکړي، خو د هغه به له یاده وتلي وي، چې خپل امر فسخ کړي او خپل ساتونکي پرې خبر کړي."[52]

امین دا هم وویل، چې پوځ او ګوند په دغو پېښو سره لړزېدلی دی او تره کی باید په خپله خوښه د ناورغۍ په دلیل د مرکزي کمېټې په پلینوم کې له عمومي منشي توب نه ځان ګوښه کړي او یواځې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انقلابي شورا سروال پاتې شي. په بله ورځ (ستمبر 15مه) دغو شورويانو بيا د شوروي د ګوند د مرکزي کمېټې په هدايت له امين سره د غرمې په يوولسو بجو وليدل. د هغو په وينا "موږ د عمومي منشي توب له مقام نه د تره کي د تجويز شوي ګوښه کولو پر ضد وغږېدلو، چې په انقلاب باندې به ناوړې اغېزه وکړي." خو امين په ځواب کې څرګنده کړه، چې "د تره کي ګوښه کېدل به ګوندي اتحاد له مېنځه يو نه سي، د هغه پرعکس پياوړی به يې کړي. که تره کي خپل مقامونه وساتل، دغه دوه مخيزتوب به پاتې وي او بيا په د نويو شخړو خطر وي."[53] امين په عين حال کې کوښښ کاوه، چې د شوروي خوا خوښه وساتي. ويې ويل، چې "د انقلاب د برخليک په اړه د شوروي ملګرو په انديښنې ښه پوهېږي." دا يې هم وويل، چې "د شوروي اتحاد د کمونست ګوند د مرکزي کمېټې پولټبورو او په خاص ډول د ملګري بريژنيف، ملګري پانوماريف، د شوروي سفير او شوروي ملګرو سپارښتنې او نظرونه د افغان د خلق دموکراتيک ګوند او هېواد لپاره مهم دي. د امين په فکر تره کي په هغو عمل ونه کړ او دی به هغوی قادر کړي، چې له افغانستان سره خپل سياسي ملاتړ پراخ کړي او د دواړو هېوادونو د وسله والو پوځونو ترمېنځ همکاري لا پياوړې کړي. سره له دې هم شوروي اتحاد د سپتمبر په 15مه د تره کي د ګوښه کولو په سر امين ته اخطار ورکړ، چې "دغه کار به هم د ګوند او هم د هېواد لپاره ناوړې پايلې ولري." په اصل کې شوروي مشران په امين ډاډه نه وو، دستور يې ورکړ، چې "موږ بايد له امين نه وغواړو او خپل نظر ورته څرګند کړو، چې که تره کي له خپلو مقامونو نه ګوښه کېږي، ضرورت به نه وي چې پر ضد يې څپونکي کارونه وشي يا کوم ډول محاکمې ته کش شي." خو "موږ بايد له امين سره تماسونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولرو، ددې لپاره چې د هغه د سیاسي نظر او ارادې په هکله نور معلومات ولرو." د دوی بل هدایت دا و، چې له دې وروسته د وسلو په رسولو کې کمی راوستل شي او هغه به یواځې پرزې او هغه وسلې وي، چې د یاغیانو د ځپلو لپاره ضرور وي[54]، خو امین سره له دې هم لکه چې دمخه ویل شوي، تره کی ګوښه کړ او ځان یې د هغه مقام ته ورسوه.

دوه ورځې وروسته (17 سپتمبر) جنرال پاولوفسکي، جنرال ایوانوف او جنرال ګوریلوف له امین سره د هغه په دفتر کې ولیدل او د خپل حکومت له خوا یې د هغه د واکمن کېدو په مناسبت مبارکي ورکړه، خو مبارکي توده او صمیمي نه وه. امین هم کومه خاصه ډاډینه ورنکړه، خو دغه وعده یې ورکړه، چې "هغه به له خپلو شوروي ملګرو سره له نزدې نه کار وکړي او دغسې ګامونه به واخیستل شي، چې څرګندې نیمګړتیاوې سمې شي او د خپل کار طریقې او طرزونه به ښه کړي."[55]

په عین حال کې امین هیله ښکاره کړه، چې شوروي ملګري به د مارکسزم_لیننزم په روحیې سره په اقتصادي او نظامي ډګرونو کې او داسې هم د امنیت په ټینګولو کې له افغانستان سره مرسته او همکاري وکړي. پوزانوف هم په همدغه ورځ امین ته مبارکي وویله، هغه بیا په سفارت کې خپل مشر دیپلوماتان سره ټول کړل او ورته یې وکړه، چې "موږ له یوه پېښ شوي واقعیت سره مخ یو. امین په واک رسېدلی دی، تره کی و نه شو کولی چې واک ته د امین د رسېدلو مخه ونیسي. واقعیت دا دی، چې تره کی ضعیف او لټ و، هغه د خپل قول په اندازه ښه نه و. د هغه پرعکس امین هر وخت له موږ نه مشوره اخیستلې ده. امین پیاوړی دی او موږ باید له هغه سره کار وکړو او ملاتړ یې وکړو."[56] د پوزانوف د همدغه فکر له مخې به و، چې بریژنیف د خپل ګوند په پولټبورو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د سپتمبر په شلمه د لومړي ځل لپاره د امین
په اړه له احتیاط نه ډک ښه نظر ښکاره کړ:
"موږ باید داسې وګڼو چې د افغان_شوروي په
اړیکو کې به کوم ډول غټ تغییر رانه شي او
داسې ښکاري، چې هغه به د پخوا په شان دوام
وکړي. امین به د روانې وضع او د هغو ستونځو
له امله، چې د افغان حکومت به د اوږدې مودې
لپاره ورسره مخامخ وي، په همغه لور کش شي.
افغانستان په دوام لرونکي ډول علاقمن دی، چې
له شوروي اتحاد نه نظامي، اقتصادي او نور ډول
مرستې او ممکن حتی په ډېر مقدار ترلاسه کړي.
داسې ښکاري، چې امین به لږ تر لږه په ظاهري
ډول دېته دوام ورکړي، چې په هغو سپارښتنو عمل
وکړي، چې موږ دمخه)تره کي(ته ورکړې وې،
خو)زموږ(دنده به ستونزناکه او حساسه وي."
لس ورځې وروسته بریژنیف له امین او حکومت
سره یې د همکارۍ لار ونیوله او د اکتوبر په
لومړۍ یې خپلې پولټ بورو ته څرګنده کړه، چې
"امین یو څو ویناوې کړي او له هغو نه
معلومېږي، چې د انقلاب د پراخولو او له شوروي
اتحاد او نورو سوشلستي هېوادونو سره د همکارۍ
د پیاوړي کولو په لور روان دی. شاوخوا یې یو
شمېر]دغسې[صادق کسان او رښتیني انقلابیان
راټول دي، چې د مارکسزم_لیننزم په اصلونو
باندې ټینګ ولاړ دي او د شوروي اتحاد په لور د
ښو میلان لري او زده کړه یې زموږ په هېواد کې
کړې ده." بریژنیف په عین حال کې په دې فکر هم
و، چې "موږ به په ځیر سره د امین د فعالیتونو
څارنې ته دوام ورکړو او وګورو چې هغه خپلې
وعدې تر سره کوي لکه څنګه چې پېښې غواړي پرې
عمل وکړي.[57]" څلور ورځې وروسته بریژنیف په
ډاډینې سره وویل، چې "موږ وینو چې امین اوس
هغه څه کوي کوم چې ما تره کي ته ویلي و." له
دغې څرګندونې نه د بریژنیف مقصد دا و، چې هغه
تره کي ته د اساسي قانون له مخې د حکومت کولو

سپارښتنه کړې وه. هغه دا هم وویل، چې "وضع په هېواد کې ښه شوې، خو په ځینو ولایتونو کې له هغو یاغیانو سره مقابله کېږي، چې له پاکستان نه په نېغ یا په نا نېغ ډول او له ایران، امریکې او چین نه په نېغه مرسته ترلاسه کوي.[58]"

خو د اکتوبر په شپږمه د دواړو حکومتونو ترمېنځ اوبه خړې شوې، په دغه ورځ د باندنیو چارو وزیر شاه ولي د کمونستي حکومتونو د سفیرانو په مخ کې، چې یې خپل دفتر ته غوښتي وو، له پوزانوف نه شکایت وکړ، چې د افغانستان په چارو کې لاسوهنه کوي. د پوزانوف پرځای وسیلي سفرچخوک غوښتل شوی و، چې د شوروي مهم دیپلومات و. د ک.ج.ب په راپورونو کې نه دي ویل شوي، چې شاه ولي په کومو ټکو پوزانوف تورن کړ. په دغو راپورونو کې د غومره ویل شوي، چې شاه ولي په ارګ کې یواځې د خونړۍ پېښې قصه وکړه، چې په امین باندې د پوزانوف له ډاډینې سره سره او په داسې حال کې، چې هغه له تره کي سره ناست و، ډزې وشوې[59]. خو د سفرنچوک په روایت شاه ولي وروسته له هغه، چې هغه "څلور کسیزه ډله" په دې تورنه کړه، چې په وار وار یې د خپل صدراعظم د وژلو کوښښ کړی، له یوه مانا لرونکي ځنډ نه وروسته وویل، چې "له توطیه ګرو سره د افغانستان د دوست هېواد سفیر ا.م.پوزانوف له خوا مرسته شوې." دا یې هم وویل، چې "پوزانوف له تره کي سره مرسته وکړه، چې صدراعظم په تلک کې ګیر کړي." د شاه ولي بل تور دا و، چې د شوروي سفارت هغې "څلور کسیزې ډلې" ته پناه ورکړې او سفرنچوک دغه تورونه په ټینګه رد کړل او شاه ولي یې وپوښته، چې "دی ددې درک کوي چې تورونه به یې له شوروي اتحاد سره د افغانستان په اړیکو باندې په نه جبران کونکي ډول ناوړې اغېزې وکړي.[60]" سره له دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم شاه ولي د افغانستان په چارو کې د لاسوهنې له لامله د اخطار په ډول له شوروي حکومت نه په رسمي ډول وغوښتل، چې پوزانوف بېرته و غواړي او پرځای یې بل سفیر واستوي[61]. پوزانوف، چې په 1972 کې کابل ته د سفیر په توګه راغلی و او د شوروي یو ډېر مهم سفیر پېژندل شوی و، د نومبر په نولسمه له افغانستان څخه ووت.

پوزانوف د تره کي له مرګ نه وروسته د یوې بلې دندې په تر سره کولو کې هم پاتې راغی او هغه دا چې امین وهڅوي، چې کارمل خپل صدراعظم کړي. د زلمي خروټي په روایت ماما یې امین یوه ورځ ورته وویل، چې پوزانوف په دفتر کې یې ترڅنګه کېناست او ورنه یې وغوښتل، چې کارمل د خپل صدراعظم په توګه وټاکي، خو هغه سمدلاسه په مخ په څپېړه ووهه[62].

دغه څه ماده خه په لړ توپیر سره د یوې بلې سرچینې له مخې په خپل کتاب کې هم راوړي. راوي دا هم ویلي و، چې په هغه سربېره امین په پښتو کې مارکس، لینن او بریژنیف ته سپکې سپورې هم ویلې[63]. د امین یو وزیر هم وايي، چې امین پوزانوف په څپېړه وهلی، خو نه غواړي چې نوم یې واخیستل شي. د ک.ج.ب یو راپور هم شاید د همدغې پېښې په اړه وي، چې پکې ویل شوي چې امین د اکتوبر په دیارلسمه د پوزانوف په اړه "د نه لیکلو ژبه استعمال کړې وه.[64]"

د پوزانوف قضیه د هغه تر وتلو پورې اوږده او د امین لپاره په پای کې ټاکونکې شوه، چې زر به یې بیان وشي. دلته به د غومره وویل، چې شاه ولي د افغانستان د باندنیو چارو د وزیر په توګه د پوزانوف د نامطلوب کس د شودلو لپاره د دیپلوماسۍ مقررو پرخلاف د نورو سفیرانو په مخ کې یوه نندارہ جوړه کړه او د امین غبرګون، خو په واقع کې د سلیم عقل پرخلاف و. د سفیر پوزانوف سپکاوی د هغه د سیالانو په مخ کې او د هغه مخ په څپېړه وهنه داسې وه، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه په خپله شوروي اتحاد سپک شوی او په ځپېړه وهل شوی وي. د کور به حکومت له خوا د باندنیو دیپلوماتانو وهل ناوړې پایلې لري. امین باید لږ تر لږه په بښنې غوښتنې سره د هغه تسکین کړی وای.

شوروي اتحاد د پوزانوف وهل کېدل په رسمي ډول یاد نه کړل، خو له هغه وروسته یې د امین او د هغه د حکومت په برابر کې خپل سیاست په اساسي ډول په پټه واړوه. په افغانستان باندې د هغه نظامي یرغل تر زیاتې اندازې ددغې پېښې له امله و، چې په بل اثر کې به په هغه پوره رڼا واچوم. په نامه د افغان_ شوروي جنګ دلته به د شوروي اتحاد په هغه غبرګون وغږېږم، چې د شاه ولي د خبرو په اړه یې وښود. درې ورځې وروسته له هغې پېښې (اکتوبر نهمه) پوزانوف، پاولوفسکي، ګوریلوف او بوګدانوف (د ایوانوف پر ځای) له امین سره د ماښام په شپږو بجو د هغه په دفتر کې ولیدل. ددې لپاره "چې د شاه ولي په وینا اعتراض وکړي او د هغې تردید وغواړي." شوروي خوا د شاه ولي روایت نه منه، ادعا یې کوله چې پوزانوف د سپتمبر په 14مه د تره کي له دفتر نه له امین سره په ټلیفون کې د ترجمان له لارې هېڅ خبرې نه دي کړي، خو امین د شاه ولي په وینا ټینګ ودرېد او د دوی ترمېنځ یو اوږد او غېر عادي بحث پیل شو، چې له هغه نه د امین شخصیت په داسې حال کې، چې د شوروي اتحاد د څلورو بېلو حکومتي څانګو له استازو سره په یواځې ځان غږېده، معلومېږي. هغه هم د هغې لیکنې له مخې، چې د شوروي استازي بوګدانوف له خوا تهیه شوې او هغه په اصل کې د امین مخالف و.

په هر حال، دغو استازو وویل چې دی "باید په دې پوه شي چې د شاه ولي ویناوې چې حقیقت یې اړولی، نه یواځې د هغو ورورې اړیکو نقض کوي، چې زموږ د ګوندونو او هېوادونو ترمنځ موجود

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي، بلکې هغه به په حتمي ډول ز موږ د د ښمنانو له خوا وکارول شي، چې د افغان انقلاب داعیه له خطر سره مخامخ کړي او له هغو نه به ز موږ د دښمنانو له خوا د افغان_ شوروي د اړیکو د بې اعتباره کولو لپاره کار واخیستل شي." نو "موږ ټینګار کوو، چې د افغان کوم صلاحیت لرونکی استازي د سوشلستي هېوادو نو سفیرانو ته د پېښو رښتینی بیان وکړي او هغه ناسمه انتباه سمه کړي، چې د شاه ولي له وینا څخه به ارومرو پیدا شوې وي.[66]" امین په ځواب کې وویل، چې دی به د پروتوکول پروا ونه کړي او له شوروي ملګرو سره به لکه یو ملګري وغږېږي او هیله کوي، چې شوروي ملګري به هم همدغسې وکړي. "...تاسې شکایت کوئ او اندېښنه ښکاره کوئ، خو هغه دمخه ویل کېدلی شول. موږ له هغه وخت نه تراوسه ډېر غږېدلي یو، خو تاسې دمخه ددغو موضع ګانو په اړه هېڅ نه دي ویلي. هغه څه چې د شاه ولي له خوا د سوشلستي هېوادونو سفیرانو ته وویل شول، ددې لپاره وویل شول چې هغه د افغانستان خلق دموکراتیک ګوند د مرکزي کمېټې پولټبورو ته په څرګند ډول ویل شوي و، خو زموږ] شوروي[ملګرو موږ ته هېڅ ونه ویل او حتی تاسې اوس درې ځلور ورځې وروسته له هغه راغلي یئ، چې شاه ولي غږېدلی دی. دا د افسوس ځای دی. ز موږ شوروي ملګرو باید موږ ته ویلي وای، چې څه ووایو او څنګه عمل وکړو.[66]" وروسته له هغه، چې د غه شورویان په هماغه ډول بیا وغږېدل، امین کړه چې "زه یقین لرم چې خبره دغسې نه ده. د تره کي له خوا تلیفون وشو، پوزانوف د ترجمان په وسیله وویل، چې امین تره کي ته راتللی شي او دا چې په امین باندې به ډزې ونه شي." لکه چې دمخه ویل شوي، د ک.ج.ب پخوانی چارواکی موروزوف هم د امین په ملاتړ وایي، چې "د تره کي ټینګار ته په تسلیمېدو سره هغه موافقه وکړه، خو له پوزانوف

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه يې د خپل مصؤنيت ضمانت وغوښته. وروستي په تلفون کې دغه ضمانت امين ته ورکړ.[67]"

د ک.ج.ب په راپور کې دا هم راغلي، چې امين وويل، چې "په دفتر کې له ما سره افغان ملګري وو، چې زما خبرې يې اورېدلې. البته اوس ممکنه ده له هغه نه انکار و شي. زه اماده يم چې د شوروي ملګرو خاطر و ساتم. موږ تل حاضر يو د ديپلوماسۍ او بين المللي اړيکو په اړه د شوروي ملګرو مشورې ومنو." امين دا هم وويل، چې په دغې موضوع چې هغوی غواړي ما ووژني، ما ملګري ايوانوف او بوګدانوف خبر کړل او که دغه موضوع د هغو ملګرو له ياده وتلې وي، چې له تره کي سره ناست وو، د ترجمان به په ياد وي، ځکه چې زه له هغه سره وغږېدم. دغه شخص به ډ.پ اوربکوف په نامه د پوزانوف ترجمان وي. امين بيا هغو شورويانو ته وويل، چې زه په خپل روايت ټينګ ولاړ يم او "شاه ولي د هيڅ څيز ګرم نه دی." که زموږ ګوندي پلينوم ته زما وينا رښتيا نه وي "بيا نو ټوله ملامتي په ما راځي، ځکه چې دغه ټولې پېښې ما د خپلو درکونو له مخې رواني کړي، خو که زما قسمت وي، چې مړ شم زه به په ځرګند وجدان سره مړ شم، ځکه چې هر څه ما د خپلو درکونو پر بنسټ وکړل." امين بيا هغوی ته د نه باور کولو وړاندېز وکړ. په دې ډول، چې "که زما د شوروي ملګرو خوښه وي، زه به د افغانستان خلق دموکراتيک ګوند د مرکزي کمېټې پلينوم راغواړم او د عمومي منشي له مقام نه به ځان ګوښه کړم او پرې به ږدم، چې يو بل څوک غوره شي." داسې ښکاري، چې امين غوښتل دغو شورويانو ته ليکچر ورکړي او تر تاثير لاندې يې راولي. زياتره به خپله غږېده او هغو ته يې د خبرو کولو لږه موقع ورکوله او څه وخت، چې هغو ټينګار وکړ، چې پېښې بايد هغسې وويل شي، چې پېښې شوې وي، امين وويل چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

"زه باید خپل ملګري راوبولم او ورته ووایم، چې هر هغه څه چې دوی اوربدلي، هغه نه و چې په رښتیا پېښ شوي وو. البته زه د خپلو شوروي ملګرو درناوی کوم. زه حاضر یم دغه کار وکړم، خو ایا هغه به سم کار وي؟ آیا دا به سمه وي، چې هغه وړې خپرونې بېرته وغواړم، چې په ګوند او پوځ کې ویل شوي په نامه د تره کي له خوا د حفیظ الله امین پر ژوند باندې عمل کول او د نابریالي توب؟ په دغو خپرونو کې واقعیتونه په هماغه ډول بیان شوي. هغه به د عمومي منشي په حیث ما او ټول ګوند ته زیان ورسوي." امین د خبرو په دوام کې دا هم وویل، چې "که تاسې غواړئ موږ به په دغه اړه نورو ته بل هېڅ څیز ونه وایو، موږ پوهېږو چې شوروي لویان اندېښمن شوي دي، موږ په دې کې هېڅ ستونځه نه وینو، که څه هم دغه قصه خورا مهمه ده. تېروتنې او ناسم پوهاوی به شوی وي. زه په دې باور لرم، چې زما درکونه سم دي، خو زه په عین حال کې د خپلو شوروي ملګرو د درکونو درناوی کوم. زما په نظر که تاسې غواړئ تاسې کولی شئ، خپل نظر په څرګند ډول بیان کړئ او د هغو څلورو وزیرانو وطنجار، ګلابزوی، مزدوریار او سروري په اړه زموږ وېناوې رد کړئ."

امین د شوروي استازو ددغې وینا په ځواب، چې د شاه ولي له وینا نه به د افغان_شوروي د دوستۍ دښمنان استفاده وکړي، وویل چې "مه وېرېږئ! پر ېږدئ، چې له واشنګتن نه خلک راشي او په خپله ووینې، چې زموږ دوستي زیانمنه کولی نه شي. زموږ د ښمنان خپه دي او دوی هېڅ هیله نه لري. زه تاسو ته وعده درکوم، چې موږ د کمونزم په لور درومو. د افغان او شوروي خلکو د دوستۍ او وروري او د دواړو هېوادونو د کمونستي ګوندونو په اړه باید هېڅ اندېښنه نه وي." امین دا هم وویل، چې که د افغان خوا د شاه ولي موضوع بېرته واخلي، په ګوند او هېواد

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندې به ناوړه اغېزه وکړي. "دوی به ووايي، چې د هغې تکذيب د شورويانو په فشار شوی دی... که په دې اړه څه پوښتنې وي، تاسې ووايئ، امين وپوښتئ، هغه به هرڅه درته ووايي، تر هغه ځايه چې په موږ پورې اړه لري، موږ به رسنيو ته په خپلو خبرو ټينګ ودرېږو، خو که موږ بېرته اخيستل پيل کړل، ډېرې خبرې به بيا ترېنه راووځي. په ګوند کې به هغوی ووايي، چې زه څه ډول قومندان وم، چې هغوی مې وغولول او په هغه سربېره زه به له خپلو عقيدو نه وانه وړم او زما شوروي ملګري به دا و نه غواړي، چې زه له هغه څه نه تېر شم، چې پرې عقيده لرم. دا به د کمونست لار نه وي، خو که ضرور شوه، زه حاضر يم تسليم شم او د خپلو عقيدو پر ضد عمل وکړم، خو دا به په دې مانا وي، چې زه له خپل وجدان نه تېر شوی يم. ددې لپاره، چې زه له خپلو عقيدو نه واوړم، بايد له منځه لاړ شم." په پای کې امين وويل، چې "... حاضری دی هغه څه وکړي چې شوروي ملګري يې غواړي که څه هم هغه به د هغه د غوښتنو پرخلاف وي، خو ښه به دا وي چې شوروي ملګري د هغه امين، له نظره خبر وي او د هغو پر بنسټ خپلې پرېکړې وکړي.[68]" دغو خبرو نږدې دوه ساعته وخت ونيوه. په ياد دې وي، چې که هغه په خپله افغانانو ثبتې کړي وای، محتويات او د بيان طرز به يې متفاوت وای، خو دلته هم ليدل کېږي چې امين هم په خپل او هم د شاه ولي په روايتونو ټينګ ودرېد او مقابلې خواته يې نه کوم امتيازونه او نه د هغې خوښ ساتلو لپاره غوږې خبرې وکړې. البته شوريانو ته يې د ښو اړيکو لرلو وعده ورکړه او په دې خامې طمع هم کړل، چې افغانستان د کمونزم په لور روانېږي. ددغې مباحثې غټه پايله شايد دا وي، چې تره کي په همدغه ورځ له منځه يووړل شو، بې له دې چې په دې اړه شورويانو ته څه ويل شوي وي. شورويان له دغو خبرو نه ناراضه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ووتل. دغه ناراضي توب د بوګدانوف په هغه راپور کې ځرګند دی، چې يې خپل مرکز ته مخابره کړه او پکې وويل، چې "حفيظ الله امين ددغو خبرو په بهير کې بې پروا او پارونکی و. ځينې وخت يې خپل غضب په سختۍ سره کنټرول کولی شو. د شوروي استازو په ځبرو کې به ولوېد او چانس يې ورته نه ورکاوه، چې خپل نظر په ارام ډول بيان کړي. په عين حال کې دغسې شېبې هم وې، چې ښکارېده خپل فکرونه راټولوي او د غه انتباه يې ورکوله، چې نه غواړي]له شوروي اتحاد سره[خپلې اړيکې خراب کړي.(69)" امين هم درک کړې وه، چې شوروي لويان يې په خبرو سره ناراضه شوي او د شوروي دغو استازو له امين سره په بلې لېدنې کې د اکتوبر په دياړلسمه ويلي وو، چې شوروي مشران نه غواړي د غه موضوع په همدغه حال پاتې وي(70).

له بلې خوا امين د خپلو نژدې ملګرو په مخ کې پوزانوف په مشخص ډول "دروغجن" وباله، په دې ډول چې "زه پوهېږم چې دا ممکنه او ضرور وه چې د هغې تنظيم شوې توطيې ځينو اړخونو ته تفصيل ورکړم، چې زما په ژوند شوې وه، بې له دې چې زموږ د دوستۍ په خاطر چې زموږ لوی هدف دی، د شوروي اتحاد حيثيت زيانمن شي، خو څه وخت چې سفير پوزانوف ما ته په نېغه دروغ وويل او کوښښ يې کاوه، چې ما قانع کړي، چې د خپل ترجمان له لارې يې نه وم غوښتی... په هغه وخت کې چې دی له تره کي او جنرالانو پاولوفسکي، ګوريلوف او ايوانوف سره ناست و، بيا نو زه نه شم کولای، چې د هغه په اړه د هرڅه له ويلو نه ډډه وکړم. زه نه غواړم ورسره وويښم او وغږېږم. ګرانه ده، چې پوه شم دغه دروغجن او بې تدبيره ځنګه د اوږدې مودې لپاره سفير پاتې وی، ماته ښه نه ښکاري، چې د شوروي سفير... کوښښ کوي چې د سپتمبر څوارلسمې پېښې په بل ډول وښيي او بيا له مانه و غواړي، چې زه دغه دروغ تاييد کړم. زه به هېڅکله دغسې ونکړم.(71)"

(c) ketabton.com: The Digital Library

له هغه وروسته و، چې د ک.ج.ب پروپاګنډې ماشین په خاص ډول د امین پر ضد چالان شو. د غه ماشین دغسې ویل پیل کړل، چې په افغانستان کې شوروي پلوه افغانان ځپل کېږي، له پاکستان او امریکې سره د شوروي اتحاد په تاوان اړیکې ښه کېږي، په حکومتي هڅونې سره شوروي ضد تبلیغونه کېږي او له اسلامي بنسټ پالو سره د ائتلاف خبرې هم کېږي. د شوروي اتحاد حکومت سره له دې هم خپلو چاروکیو ته هدایت ورکړ، چې له امین او چاروکیو سره یې د پخوا په شان چلند وکړي او متوجه اوسي، چې امین او نور د شوروي په سیاست شکمن نشي. د هغو د غولولو په مقصد شورویانو د امین ټولو هغو غوښتنو ته مثبت ځواب ورکاوه، چې یې د افغانستان ته د ډول ډول مرستو لپاره کولې، خو د دسمبر 12نه وروسته، چې د شوروي ګوندي پولټبورو په افغانستان باندې د یرغل پرېکړه وکړه. کوښښ دا شو، چې شخص امین په کوم ډول سره له مېنځه یووړل شي او که دغه کار ونه شو، بیا دې په افغانستان باندې وسله وال یرغل وشي. دغه ټولې موضوع ګانې ما په یوه بل اثر کې څېړلي په نامه د افغان_شوروي جګړه. اوس به دلته په پاتې پاڼو کې له پاکستان او امریکې سره د امین د واکمنۍ په بهیر کې اړیکې تر بحث لاندې ونیول شي او دغه اثر به ختم شي.

له امریکې سره اړیکې

د امریکې متحدو دولتونو حکومت په کال 1934 کې افغانستان په رسمي ډول وپېژندە، خو په کال 1943 کې یې د دویم نړیوال جنګ په بهیر کې ورسره اړیکې ټینګې کړل او په کابل کې یې خپل سفیر هستوګن کړ. امریکا د پاچا امان الله په وخت کې د هغه خاص استازي محمد ولي وړاندیز نه و منلی، چې د دواړو هېوادونو د اړیکو د ټینګولو لپاره واشنګټن ته په سفر تللی و. امریکې هغه وخت له افغانستان سره علاقه نه ښودله او افغانستان یې د برتانوي هند تر نفوذ لاندې

(c) ketabton.com: The Digital Library

هېواد ګانه، که څه هم افغانستان په کال 1919 کې پوره خپلواک هېواد شوی و. څنګه چې امریکا یو لوی شتمن او پرمختللی هېواد و او افغانستان د شوروي اتحاد او برتانوي هند ترمېنځ پروت و، افغان چارواکیو کوښښ کاوه د امریکې علاقه افغانستان ته راواړوي او په انکشافي پروجو کې یې برخه واخلي، چې د هلمند ناوې د زراعتي انکشاف پروجه یې یوه څرګنده بېلګه ده، خو د شلمې پېړۍ په پنځوسمې لسیزې کې د دواړو هېوادونو باندني سیاستونه په بېلابېلو لارو روان شول. په دغه وخت کې امریکې د ولسمشر ایزنهاور په دوره کې د شوروي اتحاد شاوخوا د فاعي نظامي تړونونه رامېنځ ته کړل او نوی هسک شوی پاکستان په دوو دغسې پکتونو کې ګډ شو او په دې ډول یې له امریکې سره خاص اړیکې پیدا کړل، په داسې حال کې چې افغانستان له شوروي اتحاد سره د چم ګاونډیتوب او د خپل جغرافیوي موقعیت او اقتصادي حال له امله د مثبت ناپېیلتوب سیاست غوره کړ. مطلب دا و، چې افغانستان به د شوروي اتحاد په مشرۍ او د سوشلستي کامپ او د امریکې په سروالۍ له لویدیځ کامپ سره د ناپېیلو هېوادونو د غړي په توګه دوستي کوي، خو امریکې د پښتونستان په کشاله کې د پاکستان خوا ونیوله او دد غه متحد په خاطر حتی ددې خنډ شوه، چې افغانستان د امریکې له وسله جوړونکیو فابریکو نه وسلې په بیه واخلي او خپل پوځ پرې پیاوړی او عصري کړي، خو امریکې په نورو برخو کې له افغانستان سره خپلې دوستۍ ته دوام ورکړ او یو څه مرستې یې هم ورسره وکړې، په تېره د پوهنې په ډګر کې[72].

دا هغه وخت و، چې د شوروي اتحاد سروال نکیتا خروشچف د سوله ییز ګډ ژوند په نامه د ستالین د دورې پرخلاف یو نوی نړیوال سیاست غوره کړ او د هغه له مخې یې د درېیمې نړۍ له

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرمختیايي هېوادونو سره د سولې او همکارۍ چلند پېیل کړ. ددغه نوي سیاست په رڼا کې د صدراعظم محمد داود په وخت کې د افغان_ شوروي په اړیکو کې څرګند انکشاف راغی. په کال 1956 کې خروشچف او صدراعظم مارشال بولګانین افغانستان ته د رسمي سفر په بهیر کې د پوځ د عصري کولو او د پرمختیايي پروجو د عملي کولو لپاره کریدتونه او مرستې ومنلې، چې حجم يې د وخت په تیر بدو سره وار په وار ډېر بده. شوروي چارواکیو دغه مرستې بې غرضه ښودلې، خو له هغو نه د خروشچف اصلي مقصد دا و، چې افغان حکومت به امریکې ته اجازه ورنکړي، چې هلته نظامي هډې جوړې کړي، چې په هغه حال کې به شوروي اتحاد مجبور نه وي، په منځنۍ اسیا کې متقابل ترتیبات ونیسي او که مجبور شو، بیا به دومره ډېر لګښتونه وکړي، چې له افغانستان سره د شوروي ټولې مرستې به "د سمندر د یوه څاڅکي" په اندازه وي(73). په هر حال، د شوروي ددغو مرستو او له افغانستان سره د شوروي اتحاد د ښو اړیکو پایله په افغانستان کې د کمونستي حرکت ټوکېدل او د ثور کودتا شوه، چې دمخه يې بیان شوی دی.

د ثور په کودتا سره امریکا په افغانستان کې څو ګامه وروسته پاتې شوه او د هغې پرخلاف شوروي اتحاد په افغانستان کې تر هر بل وخت نه ډېر ښکېل شو. سره له دې هم د خلقي حکومت او امریکې ترمېنځ اړیکې پر ځای، خو ساړه وو، خو دغه ساړه اړیکې هم د 1979کال د فبرورۍ په څوارلسمه ناڅاپه خړې پړې شول. په دغه ورځ په کابل کې د امریکې سفیر اډولف ډبس (Adolf Dubs)، چې د معمول په شان په موټر کې د سفارت په لور روان و، د څلورو کسانو له خوا ونیول شو د کابل هوټل په یوې کوټې کې بندي شو. دغه تښتونکي ستمي ډلې ته منسوب وښودل شول، چې د سفیر د ازادولو په بدل کې يې له حکومت نه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل مشر بهرالدین باحث ازادول غوښتل. په داسې حال کې، چې هغه کلونه دمخه د بدخشان په درواز کې د الله ګولې په تور بندي شوی او 1978 کال په اوړي کې علي آباد روغتون ته د علاج لپاره بستري شوی او له هغه ځایه د ملګرو په مرسته تښتېدلی او بیا نیول شوی او له مېنځه وړل شوی و.[74]

اوس پوښتنه دا ده، چې د غه ډبس تښتونکي ولې ددغې یوه کس ازادول وغوښتل، چې پوهېدل هغه دمخه له مېنځه وړل شوی و؟ دغه پوښتنه په دې هم پر ځای ده، چې دغه انسان تښتوونکي د ک.ج.ب په راپورونو کې ماوستان ښودل شوي، نه ستمیان.

په هر حال، د میتروخین په روایت "امین د ک.ج.ب د مشاورو په مشوره افغان ضربتي ډلې ته، چې په کلاشنکوفونو سمباله وه او د شوروي او مرمي ضد کرتۍ یې په ځان وې، د ډزو امر وکړ. د لنډې مودې په ډزو کې، چې وشوې د بس او دوه انسان وژونکي ووژل شول، دریم یې ونیول شو او څلورم یې وتښتېد. ک.ج.ب بیا ددې لپاره، چې تر هغو په اغېزناک ډول ممکن وي، په پټولو لاس پورې کړ، چې په دغو عملیاتو کې خپله ونډه او د ډبس په وژنه کې خپل مسؤلیت پټ کړي. د امریکې امنیتي ماهران، چې هوټل ته ورغلي وو، پرې نه ښودل شول چې له هغې کوټې نه د ګولیو پوچاقي ترلاسه کړي. دغه ګوریلایان په درې توپنګچو سمبال وو، کلاشنکوف ته ورته یو توپک چې اصل یې معلوم نه و، په کوټې کې واچول شو، چې وښیي هغو په هغه سره سفیر وژلی دی. امریکایانو ته ددې لپاره چې له هغو دوو ژوندیو ګوریلایانو نه پوښتنې کولی ونه شي، وویل شول چې څلور واړه یې په ډزو کې وژل شوي دي. په واقع کې نیول شوي ګوریلایي له تښتونې نه وروسته په هغه شپه کې ووژل شو، لکه هسې چې هغه بندي ووژل شو، چې په غلطه یې ادعا شوې وه، چې تښتېدلی دی. ددې لپاره چې امریکایانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته وښودل شي څلور جسدونه پوره شول، په افغان ورځپاڼو کې د دريو اصلي ماوستانو او يوه جعلي ماوست عکسونه خپاره شول. د او ساد چې په غوښتنه چې په کابل کې د ک.ج.ب آمر و، امين او وزيرانو يې د خواخوږۍ د څرګندونې په وخت کې امريکايانو ته وويل، چې دوی يواځې په خپل نوښت عمل کړی او شوروي مشاوران پکې دخيل نه وو."[75]

حقيقت چې هر څه و، په اصل کې په تښتوونکو باندې ډزې کول د سليم عقل مخالف کار و، هغوی محاصره وو او تښتېدلی نه شول. غوره لار له هغو سره د خبرو وه، نه د ډزو چې په هغه حال کې د يرغمل ژوند هم په خطر کې کېده، لکه چې همداغسې وشول. ک.ج.ب مه مکن همدغه څه غوښتل، ددې لپاره چې د سفير په وژل کېدلو سره له امريکې سره د افغان حکومت اړيکي خراب شي، نو ځکه د امريکايانو دغه وړانديز و نه منل شو، چې له تښتوونکيو سره دې خبرې وشي. په دې اړه د امريکې يوه ديپلومات د خپل حکومت انديښنه په دې ډول ښکاره کړه، چې "کوم څه چې د سفير ډېس د تښتولو په قضيه کې موږ ناارام کړو، هغه ددغې کشالې په حل کولو کې د افغانستان دموکراتيک جمهوريت د پوره همکارۍ يا حتی د مشورې نه شته والی و." دغه نه همکاري شاه ولي هم تاييد کړې، په دې ډول چې "ځينې پېښې وشوې، چې د افغانستان دموکراتيک جمهوريت نه غوښتل. د افغانستان دموکراتيک جمهوريت خپل نهايي کوښښ وکړ، چې ثابته کړي د غه پېښې د هغه له کنترول نه وتلې وې."[76] په دغې پېښې سره د ملي ستم ډله د لومړي ځل لپاره په ملي او بين المللي سطح کې وپېژندل شوه او له امريکې سره د افغانستان اړيکي خړ پړ شول... د امريکې حکومت له کابل نه خپل ديپلوماتان وايستل او وروسته ولسمشر جمي کارټر د امريکې د کانګرس دغه لايحه قانوني کړه، چې پکې ويل شوي و، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر هغو چې خلقي حکومت بشپړه ونه غواړي او د سفير ډبس په مرګ کې خپل مسؤليت ونه مني، ورسره به مرسته ونه شي[77]. د امريکې حکومت د ثور تر کودتا پورې د افغانستان د اقتصادي او ټولنيزو چارو د پرمختيا لپاره هر کال شل مليون ډالره وړيا ورکول، په ټوليز ډول په دغې پېښې سره خلقي حکومت له امريکې نه لېرې او په شوروي اتحاد نور هم متکي شو.

د ډبس له مرګ نه وروسته د امريکې سفارت او خلقي حکومت ترمېنځ ليدنه کتنه تر اخري حده پورې لږه شوه، خو ترمنځ يې د خبرو ور خلاص و. د امريکې سفارت د لږو غړو لپاره د افغانستان د جاري وضع او په تېره دشوروي اتحاد د چلند په اړه د معلوماتو ټولول او له افغانستان سره د بانډنيو ديپلوماتانو او حکومتونو د سياستونو اندازه نيول، د دوی مهمه وظيفه شوه او دا د هغه سفارت چارج دافر بروس امستونز مسؤليت شو. امستونز په خاص ډول له سفرنچوک او د ختيځ جرمني له سفير هرمن شوای سا سره ډېر ليدل. هرمن هم د سفرنچوک په لار په ټينګه روان و او دواړو په ديپلوماتيکي کړيو کې دغسې فکر پيدا کړی و، چې د سفرنچوک فکر په هر ډول چې وي، عملي شي حتی که په کودتا سره هم د امين لېرې کول او پرځای يې د کارمل راوستل وي.

امستونز لا د جون په مياشت کې سفرنچوک ته په ډاګه کړې وه، چې "د افغانستان په اړه د امريکې سياست له پخوا نه دا و، چې په سيمه کې ثبات خوندي وي. موږ غواړو، چې افغانستان له خپلو ګاونډيو سره په سوله کې وي، نه يوازې له شوروي اتحاد بلکې له ايران، پاکستان او چين سره هم." د هغه په راپور کې دا هم راغلي، چې "ما سفرنچوک ته وويل، چې د سيمې د ثبات د خوندي ساتلو په اړه د امريکې سياست له مخې موږ هيله لرو، چې افغانستان به زموږ دوو هېوادونو ترمېنځ د مقابلې ډګر نه وي."

(c) ketabton.com: The Digital Library

سفرنچوک موافقه وښودله، خو سره له دې هم امستونز د اخطار په ډول ور ته څرګنده کړه، چې "که شوروي اتحاد افغانستان ته خپل پوځ واستوي، دا به د امریکې او شوروي اړیکې ډېر پیچلې او زیانمن کړي.[78]" خو دا او دغسې نور اخطارونه، چې یو وخت بل وخت شورویانو ته ور کول کېدل، موثر ثابت نه شول. افغانستان د شوروي اتحاد چم ګاونډی او تر ټینګ نفوذ لاندې هېواد و او په لږ وخت کې یې نظامي یرغل پرې کولی شو. د سپتمبر د پېښو په وخت کې، چې د افغانستان په چارو کې د شوروي اتحاد قوي لاس ښکاره شو، د امریکې د سي.ای.ای سروال ترنرد خپل حکومت ملي امنیت شورا ته څرګنده کړه، چې شوروي اتحاد شاید په افغانستان کې اوس تر هر بل وخت نه ډېره غټه مداخله وکړي.[79]" د سپینې ماڼۍ د ملي امنیت سروال بریژنسکي هم له سپتمبر نه تر دسمبر پورې ټینګار کاوه، چې په افغانستان کې دې د شوروي اتحاد د دخیل کېدلو په اړه خپرونې پراخې شي، خو د باندنیو چارو وزارت په دې اړه چندان علاقه نه ښودله. سره له دې هم یوه ویاند یې د سپتمبر په نولسمه څرګنده کړه، چې "د افغانستان په دننیو چارو کې امریکا د هرې مداخلې مخالف ده." نورو مامورانو یې هم "په وار وار شوروي حکومت ته د هغو خطرونو یادونه کوله، چې په افغانستان کې به جنګ د نورو له نېغ دخیل کېدلو نه راولاړ شي.[80]" خو لکه چې وروسته به ولیدل شي، د نومبر له اولو نه وروسته د ایران د نوي حکومت له خوا د امریکایي مامورانو برمته کول نور هر څه تر سیوري لاندې ونیول. غېر له هغه هم امریکایي چارواکي په دې فکر وو، چې له باندې نه د افغانستان په چارو کې لاسوهنه به شوروي حکومت مداخلې ته وهڅوي او حتی په حقه به یې کړي، نو یې دغه هڅه پیل کړه چې د سیمې هېوادونه په دغه نظر کړي، چې "د ورځې موضوع د

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوروي د لویې غوښتنې شنډول وي، نه له پخوانیو سیمه ییزو دښمنیو نه ګټه اوچتول." په عین حال کې د امریکې حکومت په دې فکر شو، چې په سیمې کې به "د امریکې غټ نظامي شتون مناسب وي، چې پاکستان او د خلیج سیمې لپاره ملاتړ وښودل شي."[81] ددې مانا دا کېده، چې د شوروي حکومت په افغانستان کې د عمل آزادي لري او د امریکې حکومت به یې پر ضد عمل ونه کړي. د همدغه فکر له مخې به و، چې په افغانستان باندې د شوروي د یرغل په وخت کې د امریکې نظامي قوه د دیګوګارسیا په ټاپو کې ځای پر ځای شوه.

امین له خپل سروال کېدو نه وروسته په دغه کوښښ پیل وکړ، چې په داسې حال کې چې افغانستان له شوروي اتحاد سره خاص اړیکې لري، له نورو هېوادونو سره هم باید اړیکې ولري. ده غوښتل له ټولو هېوادونو سره انډولیز سیاست پرمخ بوځي. مؤلف براډشیر وایي، چې امین غوښتل په باندني ډګر کې د موسی شفیق او محمد داود په لار روان شي، چې مانا یې "غیر کمونستي ګاونډي ته مخ اړول و، ددې لپاره چې د شوروي نفوذ لږ او متوازن کړي."[82] له "غیر کمونستي" هېواد نه مطلب پاکستان دی، چې وروسته به پرې بحث وشي.

د باندنیو چارو وزیر شاه ولي، چې د ملګرو ملتونو په عمومي اسامبلې کې د ګډون لپاره د سپتمبر په 27مه نیویارک ته لاړ، هلته یې په یوې خاصې ناستې کې د امریکې د باندنیو چارو مرستیال وزیر "نیوسم ته ډاډ ورکړ، چې د هغه حکومت خپلواک دی، د بل حکومت یا ګوند تر نفوذ لاندې نه دی." هغه دا هم وویل، چې "افغانستان د ناپېیلي غورځنګ رښتینی غړی دی او غواړي خپل سیاست پرمخ بوځي." نیوسم هم وویل، چې غواړي د دواړو هېوادونو ترمېنځ د پوهاوي او مخابرې لار خلاصه وي او خوښ دی، چې امین په همدغه ورځ زموږ چارج دافر خپل حضور ته بللی او هیله

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي، چې دا به د دواړو هېوادونو په اړیکو ښه اغېزه وکړي[83]. د امستونز په وینا امین هغه ورځ "ټول سحرا او ملګرتوب" و او د امریکې له حکومت سره د ښو اړیکو په پلوي وغږېد[84]. له هغه وروسته امریکې له افغانستان سره یو څو وړې مرستې هم وکړې: آریانا هوایي شرکت ته یې یوه مسافر وړونکې الوتکه ورسوله، د څو اطرافي ښوونځیو او روغتیایي مرکزونو د جوړولو د لګښتونو د بېرته تادیه کولو موده یې اوږده کړه او په کابل کې یې د عاجل ضرورت د رفع لپاره د دوه سوو ټنو د غنمو د نقل ترتیب ونیول شو. وروسته د امریکې حکومت له دهلي نه د خپل سفارت نایب سفیر آرچر بلډ کابل ته په څرګند ډول ددې لپاره ولېږه، چې د امستونز پر ځای، چې په رخصتۍ تللی و، کار وکړي خو د هغه د سفر اصلي مقصد له امین سره خبرې کول و.

امین له بلډ سره د اکتوبر په 27مه یو ځل ولیدل، دوام یې یو ساعت و. امین له امریکې سره د اړیکو ښه کېدل او له افغانستان سره د امریکې مرسته وغوښتله، خو بلډ "ورته وویل چې تر هغو چې د ډبس په وژنه کې د خپل رول په اړه موږ قانع نه کړي، دوی د هغو هیله کولی نه شي." بلډ ددغې ناستې په اړه وروسته وویل، چې "زه یو څه وهڅول شوم، چې د وخت په تېرېدلو سره به موږ سره جوړ شو چې که موږ د ډبس یاد له ذهن نه وباسو. هغه]امین[ټینګ ایډیالوګ نه و. ما ته دغسې یو کس معلوم شو، چې په سخت حال کې دی، ټینګ دی او کوښښ یې کاوه چې ژوندی پاتې شي.[84 الف]" امین چې هرڅه بلډ ته ویلي دي، د هغه له اشارو څخه معلومېده، چې له مسکو نه وېرېده. بلډ ته یې ویلي و، چې "دی فکر نه کوي تر ډېرې مودې ژوندی وي.[85]" خو په دغه حال کې هم دی د افغانستان په خپلواکۍ تر ډېره حده ټینګ ولاړ و، چې بلډ ته یې ویلي وو، چې "که په خپله

(c) ketabton.com: The Digital Library

بریژنیف ورنه وغواړي چې د افغانستان د خپلواکۍ پر ضد کوم عمل وکړي.... دی به په دې کې ټکنی نه شي، چې خپل ژوند دغسې غوښتنې پرخلاف قربان کړي.(86)" خو د امین له کوښښونو سره سره د امریکې حکومت له ځای نه و نه ښورېد. د باندنیو چارو وزیر سایرس وانس لا وویل، چې "موږ چې ډېر وکړو له افغانانو سره به په دغه جاري دیالوګ کې د لږو لانجمنو اړیکو امکانات ولټوو او موږ په دې هم باور نه لرو، چې د دغه محدود مقصد به پرځای پاتې وي.(87)" لکه چې دمخه وویل شول، د امریکې حکومت خلقي حکومت څه، چې په خپله افغانستان یې هم د شوروي تر نفوذ لاندې هېواد او په خپله امین "کمونست" او زورواک واکمن ګاڼه، نو یې نه غوښتل د شوروي له منګولو نه یې وژغوري او په اړه یې کوم عمل وکړي.

په دغه وخت کې د امریکې ټینګه توجه ایران ته وه. هلته د روح الله خمیني په سروالۍ د ایران نوی حکومت، چې د 1979 په جنورۍ کې یې د محمد رضا شاه پهلوي پاچايي نسکوره کړې وه، د همدغه کال په نومبر کې د امریکې د سفارت 66 تنه ماموران برمته کړي و. د کارتر حکومت، چې په دې اړه هر څه وکړل، خپل چارواکي یې خلاصولی و نه شول. د دغه کوښښونه د ولسمشر ریګن په وخت کې د 1981 کال په جنوري کې بریالي شول او برمته شوي امریکایان ازاد شول، نو کابل ته د امستونز په بېرته راتګ سره د شوروي اتحاد تر یرغل پورې د امین او امریکایي چارواکیو ترمېنځ د یادونې وړ لیدنه کتنه نه ده شوې، خو امین د نومبر په شلمه له مولفې ریه ستیورت سره په کابل کې په یوې مرکې کې وویل، چې غواړي د امریکې نوی سفیر کابل ته راشي. امین د نومبر په شلمه د لاس انجلس ټایمز او واشنګټن پوسټ خبریالانو ته په یوې مرکې کې دا هم وویل، چې "موږ غواړو د امریکې متحده دولتونه دغې

(c) ketabton.com: The Digital Library

سيمې چارې په واقع لېدونکي توګه تر کتنې لاندې ونيسي او پر هغه برسېره له موږ سره دوستي وکړي. (87 الف)

امستونز د نومبر په شلمه واشنګټن ته په يوه ديارلس مخيز تيلګرام کې د افغانستان د راتلونکي په اړه د څو احتمالي پېښو وړاندوينه وکړه، خو د شوروي د احتمالي يرغل په اړه يې کې څه ونه ويل شوي. د امريکې د بانډنيو چارو وزارت هم ځانله زحمت ورنکړ، چې په منځنۍ اسيا کې د شوروي د پوځونو او وسلو په حرکتونو باندې په کابل کې خپل سفارت خبر کړي(88). په دغه حال کې د امين لپاره دوه لارې پاتې وې: يوه دا چې شوروي لويان قانع کړي، چې د افغانستان په اداره کولو کې دې تر ټولو وړ شخص دی او بله دا چې له پاکستان سره خپل اړيکي ښه کړي.

***

له پاکستان سره اړيکي

هغومره چې افغانستان له پاکستان سره ډېر اړخيز اړيکي لري، په نړۍ کې به يې بل دوه هېوادونه شايد سره ونه لري. يو دا چې د اصلي افغانستان يانې له اباسين نه تر هلمند پورې د کوېټې په ګډون غټه برخه په اوسني پاکستان کې نيول شوې، بله دا چې د ډيورنډ کرښې په دواړو خواوو کې په عمده ډول پښتانه قومونه پراته دي او دوی له لرغوني مهال نه وروسته په دغې مېنې کې اوسېدلي، خو دوی په رسمي ډول د ډيورنډ په کرښې سره بېل شوي، چې په 1893 کې د برتانوي هند حکومت له خوا د افغانستان امير عبدالرحمن باندې تحميل شوې وه.

په پاکستان کې د اصلي افغانستان د غټې برخې نيول کېدل و، چې د افغانستان اړيکي يې له هماغه اول سر نه ورسره ترخه کړل، يانې له 1947 نه وروسته، چې د هند لويه وچه په هند او

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاکستان وويشل شوه او پاکستان د يوه بېل هېواد په توګه سر پورته کړ. په ملګرو ملتونو کې افغانستان يواځينی هېواد و، چې دد غې موضوع په سر يې د هغه د غړيتوب په وخت کې منفي رايه ورکړه. د ثور تر کودتا پورې د افغانستان او پاکستان اړيې دد غې کشالې يانې د پښتونستان په سر سره ترخه وو.

د ثور کودتا، چې په افغانستان کې يې شوروي پلوه حکومت په واک کړ، د پاکستان واکمن جنرال ضياءالحق يې انديښمن کړ. دی هم يو کال دمخه په 1977کې په نظامي کودتا سره واکمن شوی و. په دغه وخت کې د سوشلستي هېوادونو د کامپ د سروال په توګه د شوروي اتحاد وزن او حيثيت تر هر بل وخت نه لوړ شوی و. د ثور له کودتا نه دمخه د محمد داود د ولسمشرۍ په اخر وخت کې د افغانستان او پاکستان د اړيکو د ښه کېدلو په لور د لومړي ځل لپاره اساسي ګامونه اخيستل شوي وو[89]. ضياءالحق "...له محمد داود سره د اړيکو د ښه کېدلو د موافقې په له مېنځه تللو او د پښتونستان او بلوڅو د کشالو په اړه د افغان تبليغو نو له سر نه نيولو انديښمن کړی و. ضياء پرېکړه وکړه، چې کابل ته لاړ شي او له لويانو سره يې وغږېږي." خو هغو د خبرو موضوع ځنډوله. هغه ټينګار وکړ او د سپتمبر په نهمه يې تره کي او امين په پغمان کې وليدل. "ضياء وړانديز وکړ، چې په هرې موضوع به وغږېږي، چې افغانستان يې غواړي، تخنيکي مرستې ورکړي او مټيقن کړي، چې د تزائزيت لارې اسانې کړي. تره کي په ځواب کې له خپل عامه ملاتړ نه زيات او د مشخصو موضوع ګانو په اړه په مجمل ډول وغږېد. ضياء اريان دريان ستون شو او د 1979 په مې کې يې افغانستان د شوروي تر لاس لاندې هېواد وبا له او وويل، چې افغانستان نور نو حايل هېواد نه دی."[90] له بلې خوا کابل د پښتونستان داعيه ټينګه ونيوله، نه يواځې په خبرو، په عمل سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم، چې زر به یې بیان وشي، په داسې حال کې چې د افغانستان پخوانیو حکومتونو ادعا کوله، چې پښتانه او بلوڅ دې ازادي ولري، چې د خودارادیت د اصل له مخې خپل سیاسي برخلیک په خپله وټاکي. امین د امو او اباسین ترمېنځ د افغانانو په یووالي ودرېد، تره کي او امین په دې ډول لوی افغانستان غوښته.

تره کي د دغه مسئله له بریژنیف سره هم یاده کړې او ورته ویلي و، چې افغانستان باید د هند تر سمندر پورې ورسېږي. پاکستان د هغه په نظر یو بېگانه وجود و او ویل یې چې "موږ باید د پاکستان پښتانه او بلوڅان د امپریلستانو په لاسونو کې پرې نه ږدو. اوس دغه امکان برابر شوی دی، ددغو قومونو ترمېنځ د ژغورنې جگړه شروع کړو او د پښتنو او بلوڅو سیمې په افغانستان کې ورگډې کړو."[91] امین لا د 1978 په اگست کې پوزانوف او گوریلوف ته څرگنده کړې وه، چې "د افغانستان سیمه باید د عمان د خلیج او د هند سمندر غاړو ته ورسېږي. موږ غواړو سمندر په خپلو سترگو ووینو." ده هم د تره کي په شان عمل غوښته او په بلې ناستې کې یې هغو ته وویل، چې "زموږ دنده دا ده چې خپل پوځي افسران او سرتېري او ټول افغانان د ډیورند د کرښې په لور چې موږ یې نه پېژنو او د اباسین په لور وهڅوو چې باید زموږ پوله شي. زموږ لپاره حتمي ده، چې د هند سمندر ته لار ولرو."[92] امین امریکایي لیکوال هریسن ته هم په همدغه ډول غرېدلی و، چې "تاریخ موږ ته دغه سپېڅلی رسالت راکوي. موږ نه شو کولی چې له خیبر نه اخوا خپل ځپل شوي پښتانه وروڼه ترک کړو. پاکستان وایي، چې د پښتنو او بلوڅو نومونه مه اخلئ. خو موږ دا څنگه منلی شو.؟" په داسې حال چې امین ادعا کوله، چې پاکستان او امریکا "افراطي" مسلمانان زموږ پر ضد یاغیگری

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته هڅوي، په ډاډه زړه وويل، چې "پښتانه او بلوڅان به په پاکستان کې زموږ د رجيم په دفاع کې جګ شي." امين د ثور "انقلاب" هم د پښتونستان له مسئلې سره تړلی وښود، په دې ډول چې "هيڅ څوک انکار کولی نه شي چې د افغان انقلاب او د پښتونستان موضوع سره تړلي دي."(93)

د پاکستان لوړ پوړ چارواکي د تره کي او امين له دغو وينا وو نه خبر نه وو، خو د هغو د نورو سياستونو او څرګندونو نه په داسې حال کې چې د شوروي اتحاد حکومت يې ملاتړ ګاڼه، په انديښنه کې وو. اغا شاهي د پاکستان د باندنيو چارو وزارت سکرتر د 1979 کال په اکتوبر کې په واشنګټن کې د امريکې مامورانو ته د افغانستان له خوا له نظامي خطر نه غږ بدلی و، په دې ډول چې "د حايل دولت په توګه د افغانستان تاريخي رول له مېنځه تللی او پاکستان تيار نه دی او نظامي وسلې نه لري، چې له نظامي خطر سره مقابله وکړي." خو د هغه غټه انديښنه دا وه، چې د افغانستان له خوا به د پښتنو او بلوڅو له لارې د پاکستان پرضد فعاليتونه وشي او څه وخت، چې حکومت ټينګ او پياوړی شي، بيا به "له خپل نوي نظامي ظرفيت نه د پاکستان پر ضد کار واخلي" هغه "دغه رجيم د پښتون شوونيزم او ايډيولوجيکي لېوالتيا يو مخلوط وګاڼه، چې د پاکستان ګټو ته يې له دواړو خواوو ته خطر پېښ کړی دی." د اغا شاهي په نظر کابل ځوان پښتانه او بلوڅ او هغوی، چې مارکسستي ميلونه لري، د پاکستان پر ضد فعاليتونو لپاره هڅولي دي. د هغه په نظر " د پاکستان د خلکو عقلاني تخريب لا دمخه د بري نښې ښوولي او ډېرو پاکستانيانو خپل دريځونه د افغانستان په لور اړولي دي." ده دا هم څرګنده کړه، چې دغه ميل د ثور له کودتا نه وروسته پيل شوی او د افغانستان حکومت غواړي "دغسې موقع خلق کړي، چې دوی بيا

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتون نېشنلزم د اتلانو په شان ښکاره شي."

له هغه نه وروسته امریکایي چارواکي دغې نتیجې ته ورسېدل، چې پاکستانیان "تر پخواني رجیم نه ډېر د امین د یوه کس له واکمنۍ نه ناراحته دي." ددغو پاکستانیو اندېښنه به رښتینې وه، خو دوی غوښتل په دغسې ویناوو سره له امریکې نه د لویو وسلو او ډالډینې ترلاسه کولو لپاره لار هواره کړي. د امریکې چارواکیو دغسې ډاډینه هم ورکړه: "د پاکستان پرضد د افغان د تېري په مقابل کې د 1959 تړون زموږ په نظر د اعتبار وړ دی."[94] په دغه وخت کې له څلور لکه افغان کډوالو نه برسېره د اسلامي تنظیمونو لویان هم په پېښور کې وو او افغانستان په خپل وار له پاکستان نه اندېښمن و، چې پاکستان به هغوی د افغانستان پر ضد ولمسوي او د وسلو مرسته به ور سره وکړي. دواړو خواوو ته ښه موقع برابره وه، چې د خپلمنځي کشالو د هوارولو په اړه سره وغږېږي.

د دواړو هېوادونو مشران له یوه بل نه په اندېښنه کې وو. دغه اندېښنه په دې هم ټینګه وه، چې د دواړو حکومتونه کودتایي وو او وېرېدل، چې یو به د بل له مخالفانو سره ډول ډول مرستې وکړي، چې په هغو سره به لږ تر لږه د دوی په هېوادونو کې امنیت په خطر کې شي.

په سپتمبر کې، چې ضیاءالحق او نور محمد تره کي د ناپېیلو هېوادونو د سرانو په کنفرانس کې د ګډون لپاره د کیوبا مرکز هوانا ته لاړل، دوه ځله یې سره په ځانګړي ډول ولیدل. لومړی ځل د ضیاءالحق او دویم ځل د تره کي په هستوګنځي کې. دوی په هغو مسئلو سره وغږېدل، چې د دواړو هېوادونو اړیکي یې سره خراب کړي وو. ددې لپاره لا "...د ضیاءالحق له خولې څخه د بي. بي. سي له لارې څرګندونې و شوې، چې دی غواړي د کیوبا د مشر فیدل کاسترو په مینځګړتوب د افغان مشرتابه له پلاوي سره د خپلمنځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

اختلافاتو د لیرې کولو په هکله خبرې اترې وکړي." د افغانستان د اطلاعاتو او کولتور وزیر خیال محمد کټوازی، چې په دویمې غونډې کې حاضر و، د دواړو اندېښنې په دې ډول څرګندې کړي: "کله چې تره کي ضیاء ته پوښتنې وړاندې کړې، چې ولې په افغانستان کې لاسوهنې کوي او ولې زموږ پر ضد زموږ مخالفینو ته روزنه او وسلې ورکوي؟ ضیاء په ځواب کې ورته وویل، چې په دې کې شک نشته، چې موږ دا کار کوو او دا ځکه چې موږ د تاسې له اړخه دوه تشویشونه لرو: یو دا چې تاسې پښتانه یاست او اورومرو به د پښتونستان مسئله رامېنځ ته کوئ او بل موږ له دېنه وېره لرو، چې تاسې به شوروي پلوه انقلاب یو وخت پاکستان ته هم راصادر کړئ." د تره کي ددغې وینا په برابر کې، چې د افغانستان پخواني مشران هم پښتانه وو، ضیاءالحق وویل چې "د هغوی پښتو ژبه نه وه زده او د پاکستان له پښتنو سره تفاهم ستونزمن و او کلونه کلونه موږ په عمل کې د هغوی له خوا کوم مشکل نه دی لیدلی.[95]" له بلې خوا د ثور له کودتا نه وروسته پاکستان د افغان کډوالو او د درې افغان اسلامي تنظیمونو له لارې هم د افغانستان حکومت ته امنیتي ستونځې پیدا کولې شوې، چې په اړه یې لږ دمخه غږېدلی یم، خو پاکستان له یوه بل اړخ نه هم له کابل نه په اندېښنه کې و. د کټوازي په وینا کوم شی چې "ضیاء ته د تشویش وړ و، هغه په پاکستان کې د خلک دموکراتیک ګوند جوړښت و، چې د نور محمد تره کي ترمشرۍ لاندې یې مبارزه کوله. ضیاء الحق [تره کي ته] دا خبره په ډاګه کړه، چې دغه ګوند چې تاسې په پښتنو او بلوڅو کې نوی جوړ کړی دی، اوس ورځ په ورځ زموږ له کنټرول څخه وځي." د کندهار والي صاحبجان صحرایي، د پېښور قونسل رحیم سالارزی او د کوټې قونسل په پېښور، کوټې، پښین او نورو سیمو کې په پېسو، خپرونو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

هڅو نو سره دد غه ګوند په پياوړتيا کې غټ رول لوبولی دی. د کټوازي په نظر په اصل کې د همدغه ګوند له امله و، چې ضياء "سولې ته نږدې شو او د مذاکرو غوښتنه يې پيل کړه." کټوازی دا هم وايي، چې "په پاکستان کې د خلک دموکراتيک ګوند دومره چټکه وده وکړه، چې هيڅ فکر يې نه کېده. برسېره پر دې د خلق جريده په ځلورو ژبو... هره هفته د پاکستان... په کليو او بانډو کې وېشل کېدله. همدارنګه د افغانستان په ختيځ کې د شمشاد د غره په سر باندې د تلويزيون په يوه سټېشن باندې کار روان و، چې خپرونې يې په پاکستان کې پښتنو ته په نظر کې نيول شوې وې."

په دويمې غونډې کې ضياءالحق او تره کي د لاندې موضوع ګانو په اړه په دې ډول موافقه وکړه، چې د هغو په اړه مقدماتي کارونه به د دواړو خواوو چارواکي سرته ورسوي او بيا به دوی په کابل کې هغه په رسمي ډول لاسليک کوي:

1_ پاکستان به ټول افغان مهاجران او د حکومت مخالفان، چې پاکستان ته راوښتي دي، د هغو له مشرانو او وسلو سره د افغانستان حکومت ته سپاري.

2_ د افغانستان حکومت به ضمانت کوي، چې د هغو ژوند به خوندي وي او غچ به ترېنه نه اخيستل کېږي.

3_ د افغانستان حکومت به په پاکستان کې خپل د خلق دموکراتيک ګوند ړنګوي.

4_ د افغانستان حکومت به د شمشاد غره باندې د تلويزيون جوړولو کار بندوي.

5_ افغانستان به د خلق جريده نور نو پاکستان ته نه رسوي.(96)

کټوازی دا هم وايي، چې د ضياء او تره کي ترمېنځ د خبرو بله موضوع د پښتونستان وه، خو په اړه يې بحث ځکه اوږد نه شو چې تره کي وويل

چې دا "داسې یوه مسئله ده، چې یو دولتي مشر نه شي کولی د ولسونو له ارادې پرته اقدام وکړي." بیا دوی سره ومنله، چې "په اوسنیو خبرو اترو کې دا موضوع له اجندا وایستله شي. اوس دې په نوي کړکېچ یوې پرېکړې ته ورسېږي." د دوی ترمېنځ د بحث بله موضوع پاکستان ته د "سره انقلاب" صادرول او له شوروي اتحاد سره د افغانستان د دولت دریځ و. په نتیجه کې "ضیاء په دې ډاډمن شو، چې افغان دولت یو مستقل]دولت دی[او د] بل[چا تر اغېزې لاندې فعالیت نه کوي. ددغې ډاډینې له امله ضیاءالحق "ومنله چې پاکستان ته په دې هکله هم کوم خطر نه شته."

امین هم وروسته له هغه، چې د تره کي پرځای د ګوند او حکومت سروال شو، له پاکستان سره د اړیکو د ښه کولو غږ پورته کړ. د توجه وړ ده، چې امین د دولت د رییس په توګه په خپلې لومړنۍ وینا کې له شوروي اتحاد سره د افغانستان د دوستۍ دوام په لنډو او سړو کلمو کې یاد کړ، په دې ډول چې "په هېواد کې هر باخبر فرد د هغې اهمیت په ښه ډول درک کولی شي." د پاکستان په اړه یې وویل، چې علاقمن دی له هغه سره ناپوهاوی له مېنځه یوسي. هیله یې ښکاره کړه، چې ضیاءالحق او اغا شاهي، چې د هغه د باندنیو چارو وزیر په شان کار کاوه، څومره ژر کېږي، کابل ته راشي. په عین حال کې هغه دا هم وویل، چې علاقمن دی د ایران له مسؤلو کسانو سره هم همدغسې لیدنې کتنې وکړي(97).

پاکستان بیا د ریشخورو فرقې له پاڅون نه وروسته، چې هېواد د ارامۍ په لور روان شو او نور وسله وال مخالفان حکومت ته خطر کېدلی نه شو، په دې اړه د افغانستان پلاوی منلو ته تیاری وښود. امین بیا په کومې نېټې کې خپل د

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندنیو چارو مرستیال شاه محمد دوست پاکستان ته د یوه پلاوي په مشرۍ ولېږه. په پاکستان کې د هغه تودهرکلی وشو، خو د خبرو تفصیل یې معلوم نه دی. د کټوازي په وینا پاکستان "په ټولو هغو وعدو چې په هاوانا کې یې له تره کي سره کړې وې، پابند پاتې شوی و." پاکستان ومنله، چې څه وخت چې د موافقت لیک وروستی لیکنه پوره شوه، اغا شاهي به کابل ته لاړ شي. شاه محمد دوست له پاکستاني چارواکیو سره د خپلو خبرو راپور کټ مټ حکومت ته ورکړ "او دا یې څرګنده کړه، چې پاکستاني مشرانو دوی ته دا لوز ور کړ، چې نور به د پاکستان له خوا په افغانستان کې یو ډز هم ونه شي." څنګه چې له شاه محمد دوست سره نور افغان دیپلوماتان هم وو، خبرې یې له هغو نه پټولی نه شوې، نو هغه نه شو کولی حکومت ته ناسم راپور ورکړي، که څه هم دی د خلقي حکومت مخالف و.

د کټوازي په وینا "شاه محمد دوست یو نامتو پرچمی، د شورویانو نږدې دوست او خواخوږی، د کارمل شخصي ملګری او پخوانی هم صنفي و. نو موږ ی د بهرنیو چارو په وزارت کې یو پخوانی او باتجربه دیپلومات و.... خو د خپل مهارت له مخې یې د امین په پوست کې ځان ننوېستلی و." خو له خلقي حکومت سره د هغه مخالفت او د هغه پرخلاف د پرچم ګوندګي او شوروي اتحاد ته د هغه وفا د غومره ټینګه وه، چې په کابل کې یې ک.ج.ب چارواکیو ته په دغه ډول څرګنده کړه، چې د کټوازي په وینا "که د اغا شاهي له راتګ څخه مخکې حفیظ الله امین... نسکور نه شي... د سولې په شرایطو کې به د امین وهل ستونزمن کار وي."

له بلې خوا داسې پېښه شوه، چې پاکستان هم کابل ته د خپل استازي په لېږلو کې بېړه و نه ښودله. اغا شاهي منلې وه، چې پخوا له دې چې له ضیاءالحق سره د عربستان او ایران په سفر کې ملګرتوب وکړي، د دسمبر په 22مه به کابل ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځان ورسوي، خو د هغه په وينا د پاکستان نظامي قوې د راپور له مخې په د غه ورځ د کابل هوايي ډګر د ډېرې واورې له امله بند و. شاه ولي سره له دې هم د هغه د هرکلي لپاره ځان ميدان ته رسولی و او چې اغا شاهي له نه راتګ نه خبر شو، په ټليفون کې يې ورنه په ټينګه وغوښتل، چې په بله ورځ کابل ته ورسوي، خو څنګه چې هغه له ضياء سره په سفر روان و، وعده ور کړه چې د دسمبر په 29مه به کابل ته ورسېږي، خو شورويانو په هغه وخت کې کابل په پوځ سره نيولی، د امين حکومت يې نسکور کړی او په خپله امين يې وژلی[98] او په دې ډول يې د افغان_شوروي جنګ شروع کړی و، چې څه باندې نهه کاله يې دوام وکړ او د غه ټولې موضوع ګانې مې په يوه بل اثر کې په نامه د افغان _شوروي جنګ بيان کړی دي.

دا به ساده ګي وي، چې فکر وشي چې کابل ته د اغا شاهي په راتګ او د پاکستان او افغانستان ترمېنځ د موافقې په کېدلو سره به شورويان په افغانستان باندې د يرغل وړلو له فکر نه اوښتي وای. شوروي واکمنو د دسمبر په دولسمه په افغانستان باندې د يرغل پرېکړه کړې وه او پاکستان دد غه يرغل په برابر کې له افغانستان سره مرسته کولی نه شوه او دا د افغانستان او پاکستان د چارواکيو ترمېنځ د خبرو او موافقې موضوع هم نه وه، خو شوروي اتحاد ته د شاه محمد دوست خدمت او له افغانستان او افغانانو سره د هغه خيانت به شورويان هڅولي وي، چې د يرغل نيټه رادمخه کړي. شورويان پوهېدل، چې افغانستان په اصل کې له پاکستان سره د اختلاف له امله د شوروي اتحاد په لور کوږ شوی و او اوس به يې د غه دوستي له پاکستان سره نزدې او له شوروي اتحاد لېرې کړي، چې په هغه حال کې به افغانستان نور نو د دوی تر نفوذ لاندې هېواد نه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

یادښتونه

د ثور کودتا

1. شاه زمان وریځ ستانیزی، سهل انگاری محمد داود خان و کودتای 7 ثور، ناشر کتابفروشی فضل، پشاور، 1378، 30ز
2. عبدالقدوس غوربندی، نگاهی به تاریخ حزب دموکراتیک خلق افغانستان، ناشر مولف، سوید، 1379، 59.
3. ستانیزی، اثر یاد شده، 30
4. عطا محمد شیرزی، چشم دید واقعات و حوادث چند دهه اخیر، تاسیس حزب دموکراتیک خلق و تجاوز شوروی بافغانستان، ناشر مولف، کولن، المان، 2001، 56.
5. اثر بالا، 57
6. غوربندی، اثر یاد شده، 54
7. شیرزی، اثر یاد شده، 57
8. اثر بالا، 58
9. غوربندی، اثر یاد شده، 54
10. اثر بالا
11. دستگیر پنجشیری، ظهور و زوال حزب دموکراتیک خلق افغانستان، بخش دوم، کتابفروشی فضل، 1999/1378، پشاور، 59
12. غوربندي، اثر یاد شده، 55
13. پورته اثر، 58
14. محمد حسن کاکړ، ببرک کارمل، خپل یا پردی؟ خپلواک یا بلواک؟ د ړنا او دفاع کتاب، د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز، پېښور، 1999/1377، 146_181.
15. جنرال عمرزی، شب های کابل، ناشر سبا کتابخانه، پشاور، 1374، 3
16. پنجشیری، اثر یاد شده، 57
17. کاکړ، افغانستان، د شوروي یرغل او د افغانانو ځواب، خپرونکی د کلیفورنیا پوهنتون، برکلي، 1995، 310.
18. شاه محمود حصین، مثلث بی عیب در نوشته اردو و سیاست، ناشر و جای چاپ نامعلوم، 1380، 46_48

(c) ketabton.com: The Digital Library

19. ستانیزی، اثر یاد شده، 32
20. ستانیزی، 35
21. د افغانستان د خلکو د دموکراتیک گوند لنډ تاریخ، د افغانستان کالنی، 1358 کابل، 33، 570
22. غوث الدین فایق، رازی را که نمی خواستم افشا کردد، کتابفروشی فضل، پشاور، 1379، 174.
23. پاینده محمد کوشاني، بآور میکنی یا نه؟ مجله آئینه افغانستان، جدی 1368/جنوري 1990، 160_161
24. فایق، اثر یاد شده، 163_164
25. محمد نبی عظیمی، اردو و سیاست. در سه دهه اخیر افغانستان، جلد اول، مرکز نشراتی میوند، چاپ سوم، 1378، 133
26. نقل قول در کرباس پوشهای برهنه پا، از محمد حسن شرق، 162، عظیمی، ج 1، 133
27. لیون پولاده او لیلا پولاده، د افغانستان سلطنت او د امریکـــې متحـــد دولتونـــه، 1928_1973، د افغانســـتان مطالعو لپاره د امریکې مرکز، د نبراسکا پوهنتون، لنکن، نبراسکا، 1995، 151
28. عظیمي، اثر یاد شده، 134
29. محمد نذیر کبیر سراج، رویدادهای نیمه اخیر سده بیست در افغانستان، چاپ آریانا پلورنځی فرانکفورت، 1997، 109.
30. فرهنگ، اثر یاد شده، 49
31. کوشاني، مقاله یاد شده، 62
32. سراج، اثر یاد شده، 112
33. سراج، 112
34. سراج، 108، عظیمي، 132
35. عظیمی، 137
36. سراج، 113
37. عظیمی، 140
38. انتونی هایمن، افغانستان د شوروي تر لاس لاندې، خپرندوی میکمیلن، لندن، 1984، 76.
39. سراج، اثر یاد شده، 111
40. فضل الرحمن تاجیار، مدافعه ارگ جمهوری افغانستان بمقابل هجوم یاغیان خلقی و پرچمی توسط قطعه گارد در جریان کودتای هفت ثور 1357، افغان_جرمن انلایـــن، 26 دسمبر 2008، 6
41. تاجیار، نوشته بالا، 9
42. پنجشیری، اثر یاد شده، ج 2، 95_96

(c) ketabton.com: The Digital Library

43. پنجشیری، 43
44. عبدالحق مجددی، افغانستان از امیر کبیر تا رهبر کبیر، انجمن معارف، پشاور، 1378، 597_598
45. مجددی، 598
46. سراج، 114
47. عظیمی، 143. عاصم اکرم، نگاهی به شخصیت، نظریات و سیاست های سردار محمد داود، انتشارات میزان، 1380، جای طبع الیکزاندریه، ورجنیا، امریکا، 326
48. امین الله دریځ، افغانستان در قرن بیستم، انجمن نشراتی دانش، پشاور، 2001/1379، 612. ستانیزی، اثر یاد شده، 71
49. واسیلي میتروخین، ک.ج.ب په افغانستان کې، له روسي نه انګرېزي ته ترجمه او مقدمه د کرستلین او سنترمان او اوډو ستاډ، خپرونکی د پوهانو لپاره د وډرو ولسن بین المللي مرکز، واشنګټن، 2002، 25
50. ج.م.کورنینکو، افغان کوښښ، د نظامي لاسوهنې او د پر شا تګ حېرانتیاوې، د جنوبي اسیا او منځني ختیځ مطالعو جورنال، ژمی 1994، 2.
51. میتروخین، یاد شوی اثر، 25، اقبال وزیري، د ثور پاځون د کې.جي.بي دسیسې او شوروي یرغل، دپښتونخوا د پوهنې دېره، پېښور، 2007/1386، 95
52. ستانیزی، یاد شوی اثر، 49
53. ستانیزی، 70
54. ج.م.را برټس، د نړۍ تاریخ، پنګون خپرونه، لندن، 1992، 693.
55. لینن، کینې تلونکی کمونزم، د ما شومانو ناروغي، مترقي خپروونکي مؤسسه، مسکو، انګریزي چاپ، 1977، 96.
55ب: مارشال پو، د نړۍ په تاریخ د روسیې مقام، د پرنستن پوهنتون خپرونه، پرنستن، 2003، 7. نیکولاس رای سانوفسکي، د روسیې تاریخ، خپرونه د اکسفورډ پوهنتون، 1977، نیویارک، 512.
56. کالنی، یاد شوی اثر، 667.

***

دویم څپرکی

د افغانستان لومړنی ایډیالوجیکي حکومت

1. د افغانستان خلق دموکراتیک ګوند د تاسیس بیان د هغه د دوو غړو په اثرونو کې شوی دی: صالح محمد زیري، د نیمې پېړۍ خاطرې، د لیکونکي چاپ، پېښور،

(c) ketabton.com: The Digital Library

2005، 89. میر صاحب کاروال، درس های تلخ و عبرت انګیز افغانستان، بنګاه انتشارات و مطبعه میوند، 1384، کابل، 16_20

2. د تره کي د قول نقل، میتروخین، ک.ج.ب په افغاسنتان کې، یاد شوی اثر، 22
3. په افغانستان باندې د شوروي یرغل په اړه سندونه، د وډروولسن مرکز خپرونه، واشنګټن ډي سي، 2004، 148. دغه سندونه، چې زیاتره یې د افغانستان په اړه د شوروي اتحاد د کمونستي ګوند د پولټبورو پریکړې او د هغې د مهمو غړو ویناوې پکې ثبت شوي دي، د همدغه مرکز د 1996 کال په بولټېن کې هم په عین ترتیب خپاره شوي دي. په وروستۍ کې د اوډ وسټاد یوه لویه مقدماتي لیکنه هم نیول شوې، په نامه د الف]افغانستان[وضع په اړه، په افغانستان کې د شوروي مداخلې په اړه نوي روسي شواهد. دلته زما یادښتونه له سندونو څخه دي. عبدالعلي نور احراري، یو شمېر دغه سندونه د افغانستان د اتحاد شوري تر عنوان لاندې په فارسي اړولي او چاپ کړي دي. د هرات دولتي مطبعه، 2204/1983.
4. د کارمل د وینا نقل، پورتنی اثر، 149
5. د محمود بریالي وینا، میتروخین په افغانستان کې، یاد شوی اثر، 32
6. ر چرد پایپس، د کمونزم لنډ تاریخ، ایډن فیلډ اونکلسن خپرونه، لندن، 2001. لایمن سارجن، اوسنۍ سیاسي ایډیالوجي ګانې، درسي خپرونه، شیکاګو، 1987.
7. میتروخین، یاد شوی اثر، 19، 22_24.
8. پاسنی اثر، 23
9. کاکړ، رښا او دفاع، یاد شوی اثر، 160
10. الیکزاندر موروزوف، په کابل کې زموږ سړی، نیو ټایمز، 38، 1991، 39. موروزوف له 1975 نه تر 1979 پورې په کابل کې د ک.ج.ب مرستیال و. کوزیچلکین، په کابل کې کودتاګانې او وژنې، ټایم، نومبر 22، 1982، 33
11. میتروخین، ک.ج.ب په افغانستان کې، یاد شوی اثر، 16_22
12. زیری، یاد شو اثر، 482
13. مارشال پو، یاد شوی اثر، 77
14. وزیري، 75
15. وزیري، 96
16. وزیري، 96

(c) ketabton.com: The Digital Library

17. زیری، 372_374
18. الیکزاندر یاکولیف، په روسیې کې یوه پېړۍ تشدد، انګریزي ژباړونکې انتوني آستین، دیېل پوهنتون خپرونه، نیوهیوِن، لندن، 2002، 21.
19. میتروخین، ک.ج.ب په افغانستان کې، 41
20. یاکولیف، یاد شوی اثر، 91
21. کالنی، 50_56
22. زیری، 410
23. کالنی، 1364
24. کالنی، 612
25. ګل زرک زدران، د تاریخ له خاطرو نه، درسونه عبرتونه، لومړی ټوک، د مؤلف خپرونه؟ پېښور؟، 1367، 581_586.
26. میتروخین، یاد شوی اثر، 26
27. وزیري، 95
28. وزیري، 98
29. وزیري، 97
29الف: سلیګ هري سن او کوردوویز، له افغانستان نه دباندې، هري سن، 280، د اکسفورډ پوهنتون خپرونه، نیویارک، 1995، 28
30. ستانیزی، 22
31. کاکړ، رښا او دفاع، 151
32. کاکړ، افغانستان، د شوروي یرغل، یاد شوی اثر، 64
33. غوربندی، 50_53
34. وزیري، 57
35. وزیري، 58
36. زیری، 363
37. د کارمل د وینا نقل، د شوروي اتحاد سندونه، یاد شوی اثر، 134
38. یاد شوی اثر، 135
39. وزیري، 97
40. عظیمي، 156
41. عظیمي، 157
42. وزیري، 99
43. کالنی، 1285
44. میتروخین، ک.ج.ب په افغانستان کې، 33
45. ش.ن. حق شناس، د سایس و جنایات روس در افغانستان، جمعیت اسلامی افغانستان، تهران، 1363، 386

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

درییم څپرکی

سور بېرغ او درې وروستي فرمانونه

1. زیری، زمین و آب به دهقانان، دغه لیکنه د پرچم د رجیم په کومې خپرونې کې راوتلې وه، په کال 1363 کې چې پوره درک یې له ما سره نه شته. 156 مخ
2. کالنی، 417
3. فضل رحیم مومند په نقل د زیري، 393_397
4. کاکړ، په افغانستان کې حکومت او ټولنه، د امیر عبدالرحمن واکمني، د تکساس پوهنتون، 1979، 81، 75
5. زیری، 399
6. زیری، 397
7. زیری، 397
8. زیری، 398
9. زیری، 399
10. زیری، 402
11. کالنی، 742_747
12. د قول نقل، زیری، 401
13. د قول نقل، زیری، 401
14. زیری، 407
15. زیری، 425
16. زیری، 407
17. زیری، 406
18. زیری، 398_409
19. زیری، 407
20. زیری، 407
21. زیری، 407
22. زیری، 402_411
23. زیری، مقاله یاد شده زمین و آب به دهقانان، 157.

***

څلورم څپرکی

بندي توب او جزا

1. کاکړ، د افغانستان ټولنه او حکومت، یاد شوی اثر، 38_40
2. میتروخین، ک.ج.ب په افغانستان کې، 37
3. زیری، 410
4. ن.حسینی، خاطرات زندان پلچرخی، شورای ثقافتی جهاد افغانستان، پشاور؟ 1367/1988، 1
5. احمد شاه روشن، بیست ماه در زندان پلچرخی، شخصی

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپرونه، پېښور، 1363، 7
6. کاکړ، د افغانستان ټولنه او حکومت، یاد شوی اثر، 37
7. سلطان علي کشتمند، یادداشت های سیاسی و رویدادهای تاریخی، جلد اول و 2، ناشر مؤلف 1381/2002، 419.
7الف: محمد عثمان هاشمي، فرار از کام مرگ، چاپ شخصی، استین، تکساس، 1999
8. عزیز احمد عزیزی، افغان ها که دو ابر قدرت را بزانو در اورد، دارالنشر افغانستان، ج 1، پشاور، 1378، 102
9. فرهنګ، ج 2، 96
10. فرهنګ، 2، 72_75. د فرهنګ دغه لیکنه د رحمت الله غرزي له کتابګوټي نه نقل شوې په نامه د خاطراتی از زندان پلچرخی. رحمت الله د وکیل محمد اسماعیل نورستاني وراره و.
11. ډورن سورو، پای ته نه رسېدونکی انقلاب، د کولمبیا پوهنتون خپرونه، نیویارک، 2005، 54
12. پورتنی اثر، 54
13. محمد حسن کاکړ، د پاچا امان الله واکمنۍ ته یوه نوې کتنه، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه، پېښور، 2005/1384.
14. مجددی، از امیر کبیر تا رهبر کبیر، اثر یاد شده، 604
15. فرهنګ، 2. 75
16. کاکړ، د افغانستان سیاسي او دیپلوماتیکي تاریخ، 1901_1963، برل، نیدرلیند، 2006، 96_105
17. زیری، 426
18. اسدالله نوابی، سرګذشت زندان، په افغانستان کې د سره استعمار د مظالمو څرک، شخصي چاپ، پېښور؟، 1361
19. روشن احمد شاه، یاد شوی اثر، 60
20. حسینی، خاطرات زندان پلچرخی، اثر یاد شده، 41_42
21. حسینی، 50
22. حسینی، 41_45_46
23. محمد هاشم زماني، زنداني خاطرات، شخصي چاپ، چاپ ځی؟، 2000/1379
24. روشن احمد شاه، 74
25. پورتنی اثر، 61
26. هاشمی، فرار از کام مرگ، اثر یاد شده، 211
26الف: سیدا ګل غریبیار، د څرخي پله له زندانه د راکي

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر غرونو، ګڼ هېواد نشراتي مؤسسه، چاپ ځی؟، 1380، 16
27. روشن احمد شاه، 23
28. حسيني، 71
29. روشن احمد شاه، 36
30. حسيني، 71
31. پاسنی اثر، 159
32. کاکړ، افغانستان د شوروي يرغل او د افغانانو ځواب، ياد شوی اثر، 72
33. روشن احمد شاه، 9
34. پورتنی اثر، 10
34الف: روشن احمد شاه، 10
34ب: پورتنی اثر، 12. حسيني، 5
34ج: روشن احمد شاه، 12
35. روشن احمد شاه، 12
36. پورتنی اثر، 45
37. پورتنی اثر، 47
38. پورتنی اثر، 48
39. هاشمي، 222
40. روشن احمد شاه، 25
41. پورتنی اثر، 54_55
42. پورتنی اثر، 27
43. پورتنی اثر، 28
44. پورتنی اثر، 28
45. پورتنی اثر، 36
46. غريبيار، 24
47. غريبيار، 20
48. غريبيار، 20
49. غريبيار، 28
50. هاشمي، 231
51. هاشمي، 231
52. هاشمي، 232
53. حسيني، 35
54. حسيني، 35
55. هاشمي، 256
56. حسيني، 77
57. حسيني، 74_86
58. حسيني، 100
59. حسيني، 267
60. روشن احمد شاه، 78

(c) ketabton.com: The Digital Library

61. هاشمي، 76
62. حسيني، 131
62الف: هاشمی، 270. روشن احمد شاه، 78
63. زيري، 422_446
63الف: روشن احمد شاه، 82
64. حسيني، 80
65. روشن احمد شاه، 81
66. غربيار، 22
67. ميتروخين، ک.ج.ب په افغانستان کې، 36
68. زيري، 382

❋❋❋

پېنځم څپرکی
د خلکو پاڅونونه

1. کاکړ، د افغانستان ټولنه او حکومت، یاد شوی اثر، 139
2. کاکړ، د څرخي پله یادښتونه
3. سيد شريف يوسفي، قيام گلگون کفنان 24 حوت هرات قهرمان، خپرونکی او چاپ ځی؟، دویم چاپ، 16. کاکړ، د څرخي پله یادښتونه.
4. مير علم ساپی، د هرات د اولسمې فرقې د حق پاڅون، خورونکی، چاپ ځی او نېټه؟، 43_48. محمد علم ساپی د کونړ اوسېدونکی او د هرات په فرقه کې ډگروال او د پاڅون په وخت کې د خپلو ملگرو افسرانو له خوا د پاڅون مشر غوره شو. دی د هرات فرقې د لارښودنې په سطح کې د پاڅون په اړه دغسې مهم معلومات ورکوي، چې په نورو اثرونو کې نه ليدل کېږي. له ارواښاد محمد يوسف لغماني نه مننه کوم، چې دغه مهم اثر يې ماته راکړی و. محمد يوسف لغماني په هرات کې د فرقې سرطبيب و.
5. مير علم ساپی، 22_23
6. ساپی، 32
7. ساپی، 26
8. ساپی، 45
9. يوسفي، ياد شوی اثر، 24_28. د هرات پاڅون په اړه نور کتابګوټي دا دي: قيام 24 حوت هرات، شورای ثقافتی جهاد افغانستان، پشاور، 1984/1363. محمد يعقوب شاه قاضي زاده، هرات، 24 حوت و 25 هزار شهيد، پشاور؟ سال و ناشر طبع؟ سيد محمد خير خواه، خاطره بياد بود قيام شهدای 24حوت هرات، جمعيت اسلامی، 1365، چاپ پنگوسن، احمد شاه فرزان، قيام هرات.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انتشارات فرید، مشهد، 1995/1374.

10. قیام 24 حوت هرات، 20
11. پورتنی اثر، 21
12. میر علم ساپی، 80
13. سید شریف یوسفي، قیام گلگون کفنان، 33
14. قیام 24 حوت هرات، 27، 33
15. سید شریف یوسفي، 77. قیام 24 حوت هرات، 37
16. یوسفی، قیام گلگون کفنان، 82_83
17. ساپی، 45
18. ساپی، 46
19. یوسفی، 99. قیام 24 حوت هرات، 44. احمد شاه فرزان، قیام هرات، اثر یاد شده، 98.

19الف: کاکړ، د څرخي پله یادښتونه.

20. قیام 24 حوت هرات، 44
21. ساپی، 70
22. ساپی، 56
23. میر احمد اکسیر، رښتینی جګړن، شهید جګړن شمشیر خان درویش، د مؤلف چاپ، کاناډا، نېټه؟، 218. د لیکونکي له درنې کورنی نه منڼه کوم، چې د غه اثر یې له کاناډا نه ماته استولی دی.
24. ساپی، 54
25. قیام 24 حوت هرات، 49
26. وزیري، 103
27. په افغانستان باندې د شوروي د یرغل په اړه سندونه، 145_146. ددغو تلیفوني خبرو ترجمه د شوروي د نظامي سر مشاور جنرال گوریلوف او باتساتوف کوله. ددغو خبرو ټول متن چې په انګرېزي کې د جنوبي اسیا او منځني ختیځ د مطالعو په جورنلا)اولسم ټوک دویم لمبر)1994 ژمي ګڼه(کې خپور شوی، په کال 1995 کې زما په کتاب کې د لومړي ځل لپاره نیول شوی و، په نامه د افغانستان د شوروي یرغل، یاد شوی اثر، 321_326
28. وزیري، 105
29. په افغانستان باندې د شوروي یرغل په اړه سندونه، 137
30. پاسنی اثر، 150
31. پاسنی اثر، 151
32. قیام 24 حوت هرات، 49
33. ساپی، 58
34. ساپی، 51

(c) ketabton.com: The Digital Library

35. ساپی، 49
36. یوسفي، قیام ګلګون کفنان هرات، 109_110 او 111
37. وزیري، 104
38. ساپی، 74
39. ساپی، 66
40. عبدالعلي نور احراري، یاد شوی اثر، 31
41. سید شریف یوسفي، 133. قیام 24 حوت هرات، 79
42. نظیف الله نهضت، د پردیو فتنې او تېرې، چاپ د دانش خپرندویې ټولنې، پېښور، 1384، 84
43. په افغانستان باندې د شوروي د یرغل په اړه سندونه، 143
44. کالنی، 1364
45. سید شریف یوسفي، 128. قیام 24 حوت هرات، 50
46. نهضت، یاد شوی اثر، 75
47. ساپی، 83
48. احمد شاه فرزان، یاد شوی اثر، 24
49. عظیمی، 191
50. شیر زمان طایزی، د ثور انقلاب، خپرونکی: د پېښور پوهنتون، پېښور، 1986، 107. کاکړ، څرخې پله یادښتونه.
51. دلاور سهری، جهاد در کنرها، اتحادیه نویسندګان افغانستان ازاد، پشاور، 1989، 3
52. اثر بالا، 3
53. اثر بالا، 4
54. دلاو سهری، 5
55. دلاور سهری، 6
56. دلاور سهری، 11. قیام اسمار، شورای ثقافتی جهاد افغانستان، پشاور، 1985/1364، 17
57. دلاور سهری، 16
58. دلاور سهری، 13
59. اثر بالا، 33
60. اثر بالا، 30
61. انتونی هایمن، افغانستان د شوروي تر لاس لاندې، یاد شوی اثر، 127
62. قیام اسمار، اثر یاد شده، 112
63. قیام اسمار، 24
64. قیام اسمار، 25
65. قیام اسمار، 29
66. قیام اسمار، 30

(c) ketabton.com: The Digital Library

67. قیام اسمار، 31_32
68. قیام اسمار، 31_32
69. قیام اسما، 34
70. قیام اسما، 39
71. قیام اسما، 37_38
72. دلاور سهری، جهاد در کنرها، اثر یاد شده، 22
73. اثر فوق، 23
74. وزیري، 109
75. کاکړ، څرخي پله یاددښتونه
76. کاکړ، د افغانستان ټولنه او حکومت، یاد شوی اثر، 158_160
77. محمد صدیق فرهنګ، 2، 86
78. فرهنګ، 2، 90
79. فرهنګ، 2، 91. شیر زمان طایزی، یاد شوی اثر، 110. عظیمي 191
80. انتوني هایمن، یاد شو اثر، 152
81. کاکړ، جورنال، لومړی ټوک، 1979_1982، 6
82. د قول نقل، عظیمی، 194
83. حق شناس، یاد شوی اثر، 394

***

شپږم څپرکی

د تره کي_امین دښمني، د اندروپوف شیطاني

1. زیری، 414
2. زیری، 384
3. وزیري، 94
4. وزیري، 96

4الف: میتروخین، ک.ج.ب په افغانستان کې، یاد شوی اثر، 386

5. پورتنی اثر، 393
6. وزیري، 91_93
7. زیری، 392
8. وزیري، 106
9. وزیري، 107
10. د افغانستان د جنګ په اړه د بین المللي تاریخ په لور، 1979_1989 د ودروولسن مرکز، واشنګټن، د امریکې سندونه، د کرسیتن او سترمان او میرسي مینټین تدوین، اپریل، 2002. د سندونو دغه ډېره پنه ټولګه د مخونو شمېرن ه لري، هغه دلته ما په نښه کړې دي. 184

(c) ketabton.com: The Digital Library

11. وزیري، 108. کاکړ، افغانستان د شوروي یرغل د افغانانو ځواب، یاد شوی اثر، 36
12. میتروخین، ک.ج.ب په افغانستان کې، 48
13. ګریګوري فایز، لوی قمار، په افغانستان کې د شوروي جنګ، هار پر کالنز خپرونه، نیویارک، 2009، 38
14. عبدالقادر، شخصي پوهاوی. دی په هالېنډ کې اوس یو لوی طبي ډاکټر دی. زه او دی په کال 1983 کې د څرخي پله زندان په اول بلاک کې په یوه کوټه کې وو، چې زموږ د کوټې نور ملګري یې د اعدام لپاره یووړل او د 1983 په دسمبر کې په دغه شپه د اټکل درې نیم سوو په نښه شوي بندیان له ټولو بلاکونو څخه د اعدام لپاره وړل شوي وو، چې د چمتلې په دښته کې د خاد جلادانو له مېنځه یووړل. د څرخي پله زندان کې د اعدام دغه عملیات تر ټولو ستر و. دغه غمناکه شپه په موږ دواړو ډېره ګرانه او ترخه تېره شوه.
15. وزیري، 107
16. هنري براډشیر، افغانستان او شوروي اتحاد، د ډیوک پوهنتون خپرونه، درهم، 1985، 106
17. زلمی خروټی، شخصي پوهاوی، لندن، 2007. زلمی خروټی حفیظ الله امین خوریه او موټروان و.
18. خیال محمد کټوازی، زما سترګو لیدلی حال. له کټوازي نه مننه کوم، چې زما لیکل شویو پوښتنو ته یې ځوابونه راکړي دي.
19. واسیلي میتروخین او کرستفر اندرو، نړۍ زموږ په لور روانه وه، ک.ج.ب او د دریمې نړۍ لپاره جنګ، خپرونکی: بېسک بوکس، نیویارک، 2005، 386.
20. ریمونډګارتوف، دیتانت او تقابل، بروکنګز انستیټوشن، واشنګټن، 1994، 901
21. براډشیر، یاد شوی اثر، 102
22. براډشیر، 103_104. ګارتوف، 102
23. سلیک هري سن، له افغانستان نه دباندې، یاد شوی اثر، 38
24. ګارتوف، 903
25. سلیک هري سن، 38
26. ګارتوف، دیتانتاو تقابل، یاد شوی اثر، 905. براډشیر، 152
27. براډشیر، 108
28. ګروهی از دانشمندان انستیتوت تاریخ نظامی فدراسیون روسیه، جنګ در افغانستان. ترجمه از روسی بفارسی از عزیز اریانفر، مرکز نشراتی میوند، پشاور، 1999،

(c) ketabton.com: The Digital Library

238. له ښاغلي عزيز اريانفر نه مننه کوم، چې دغه اثر او خپلې يو څو نورې ګټورې ترجمې يې ماته راکړې دي.
29. ګارتوف، ديتانت او تقابل، ياد شوی اثر، 902
30. براډشير، 104
31. کټوازی، زما سترګو ليدلی حال
32. ميتروخين، ک.ج.ب په افغانستان کې، 49
32الف: ميتروخين، 50
33. پورتنی اثر، 50
34. وزيري، 113
35. راجا انور، د افغانستان تراجيدي، ترجمه له اردو نه د خالد حسن، ورسو خپرونه، لندن، 1988، 197
36. راجا انور، 168. هري سن، له افغانستان نه دباندې، ياد شوی اثر، 40
37. راجا انور، 166
38. راجا انور، 166
39. وزيري، 116
40. وزيري، فايفر ليکي، چې "ځينو مشاورو لا دمخه په مسکو ټينګار کاوه، چې موضوع په خپل لاس کې ونيسي. دوی د افغانستان د ستونځو د هوارولو لپاره چاره سنجولې وه، چې هغه د امين وژل و. د ک.ج.ب زينت تر سپتمبر پورې يو پلان اېستلی و، چې په هغه سره لومړی وزير]امين[وتښتوي او شوروي اتحاد ته يې يوسي، چې هلته ممکن ووژل شي، خو ددغه عمل د اجرا امر ونه شو." فايفر، لوی قمار، ياد شوی اثر، 43
41. عمر ساپی، ياد شوی اثر، 164
42. عمر ساپی، 164، عظيمي، 198. کاکړ، افغانستان، د شوروي اتحاد يرغل، 38
43. ميتروخين، ک.ج.ب په افغانستان کې، 51
44. پورتنی اثر، 51
45. وزيري، 117
46. ميتروخين، ک.ج.ب په افغانستان کې، 52
47. پاسنی اثر، 52
48. پاسنی اثر، 52
49. وزيري، 117
50. ميتروخين، 52_53
51. وزيري، 118
52. وزيري، 118
53. کټوازی، زما سترګو ليدل حال
54. موروزوف، ياده شوې ليکنه، نيو ټايمز، 41، 1991، 33

(c) ketabton.com: The Digital Library

55. په افغانستان باندې د شوروي د يرغل په اړه سندونه، 154
56. مورزوف، ياده شوې ليکنه، نيو ټايمز، 41، 1991، 32
57. وزيري، 119
58. وزيري، 119
59. ميتروخين، ک.ج.ب په افغانستان کې، 60
60. له ياد نه وتلې، په متن کې نشته
61. موروزوف، په کابل کې زموږ سړی، نيو ټايمز، 41، 1991، 34
62. وزيري، 119_120
63. ميتروخين، 63
36الف: وزيري، 122
64. زيری، 421
65. عظيمي، 202. فرهنګ، 2، 103
66. راجا انور، ياد شوی اثر، 180
67. ميتروخين او اندرو، نړی زموږ په لور روانه وه، ياد شو اثر، 397
68. پورتنی اثر، 387

***

اووم څپرکی

د امين سل او درې ورځې واکمني

1. ميل، 194
2. زيری، 410، 419
3. زيری، 374، 410، 438
4. وزيري، 127
5. کاکړ، سياسي جورنال
6. فرهنګ، 2، 105. براډشير، 120. کاکړ، سياسي جورنال
7. فرهنګ 2، 105
8. کاکړ، افغانستان، د شوروي يرغل د افغانانو ځواب، ياد شوی اثر، 72
9. مېل، 193. ارنلد د قانون د کميسيون د غړو شمېر 95 تنه ښودلی دی. انتوني ارنلد، د افغانستان دوه ګوندي کمونزم، ستېنفورد پوهنتون خپرونه، 1983، 94. فرهنګ 2، 106
10. ميل، 193
10الف: ميل، 195
11. براډشير، 118
12. کاکړ)1995(، 41
13. پورتنی اثر، 41

(c) ketabton.com: The Digital Library

14. عمر ساپی، د ثور نظامي پاڅون، یاد شوی اثر، 185
15. پورتنی اثر، 160
15الف: براډ شیر، 120
16. پورتنی اثر، 120
17. کاکړ، سیاسي جورنال، 1، 103
18. پورتنی لیکنه، 1، 34
19. د قول نقل، زیری، 434
20. کاکړ، جورنال، 1، 42
21. عمر ساپی، 217
22. عظیمي، 208
23. زیری، 420، 435
24. د افغانستان د جنګ په اړه د بین المللي تاریخ په لور، یاد شوي سندونه، 193 مخ شا.
25. عمر ساپی، 213. زیری، 421
26. عمر ساپی، شخصي مفاهمه، دسمبر 13، 2007. نجیب احمدزی، شخصي مفاهمه، دسمبر 15، 2007.
27. عثمان عمر ساپی، د ثور نظامي پاڅون، یاد شوی اثر، 214
28. کاکړ، سیاسي جورنال، 1، 48
29. عثمان عمر ساپی، 213
30. کاکړ، سیاسي جورنال، 1، 44
31. پورتنی جورنال، 87
32. په افغانستان باندې د شوروي اتحاد د یرغل په اړه سندونه، یاد شوی اثر، 133
33. وزیري، 106
34. میتروخین او اندرو، نړۍ زموږ په لور روانه وه، یاد شوی اثر، 392. هري سن، له افغانستان نه دباندې، یاد شوی اثر، 45
34الف: د قول نقل، شاه محمود حصین، مثلث بی عیب، یاد شوی اثر، 107
35. میتروخین، ک.ج.ب په افغانستان کې، 75
36. میتروخین او اندرو، نړۍ زموږ په لور روانه وه، 395
37. پورتنی اثر، 396
38. میتروخین، ک.ج.ب په افغانستان کې، 44
39. موروزوف، یاده شوې لیکنه، 38، 1991، 39
40. کاکړ)1995، 217
41. په افغانستان باندې د شوروي د یرغل په اړه سندونه، 139
42. براډشر، 90

(c) ketabton.com: The Digital Library

43. د افغانستان د جنګ په اړه د بین المللي تاریخ په لور یاد شوی سندونه، 90_151_155
44. کاکړ، جورنال، 1، 106
45. وزیري، 138
46. وزیري، 139
47. موروزوف، یاده شوې لیکنه، 38، 1991، 39
48. پورتنی لیکنه، 39
49. زلمی خروټی، شخصي پوهاوی، لندن، جولای 2007
50. پیلامه د کرستین او سټرمان او و ستاډ په ک.ج.ب په افغانستان کې، 2
51. وزیري، 139، 141، 143
52. میتروخین، ک.ج.ب په افغانستان کې، 62
53. میتروخین، ک.ج.ب په افغانستان کې، 65
54. په افغانستان باندې د شوروي د یرغل په اړه سندونه، 155
55. میتروخین، ک.ج.ب په افغانستان کې، 66
56. موروزوف، یاده شوې لیکنه، 41، 1991، 34
57. د شوروي د یرغل په اړه سندونه، 156
58. د شوروي د یرغل په اړه سندونه، 157
59. میتروخین، ک.ج.ب په افغانستان کې، 67
60. هري سن، له افغانستان نه دباندې، 41
61. براډشر، 117
62. زلمی خروټی، شخصي پوهاوی، لندن، جولای 27، 2007
63. کاکړ)1995، 39
64. میتروخین، ک.ج.ب په افغانستان کې، 70
65. د پوزانوف له یادښت نه، چې د هغه د ترجمان اوریکوف په قلم کښل شوی دی. میتروخین ک.ج.ب په افغانستان کې، 71
66. میتروخین، ک.ج.ب په افغانستان کې، 67
67. موروزوف، یاده شوې لیکنه، نیو ټایمز، 41، 1991، 34
68. میتروخین، ک.ج.ب په افغاسنتان کې، 67_70
69. میتروخین او اندرو، نړۍ زموږ په لور روانه وه، یاد شوی اثر، 396
70. میتروخین، ک.ج.ب په افغانستان کې، 74
71. پورتنی اثر، 70
72. د موضوع تفصیل د لیون اولیلا پولادوه په ذکر شوي اثر کې موندل کېدلی شي.
73. جوسف نوګي او رابرټ ډانلډسن، له دویم نړېوال جنګ نه وروسته د اتحاد شوروي باندنی سیاست، پرګه مان

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرس، نیویارک، 1988، 158.
74. فرهنګ 2، 68. کاکړ)1995، 56
75. میتروخین او اندرو، نړۍ زموږ په لور روانه وه، یاد شوی اثر، 390
76. د افغانستان د جنګ په اړه د بین المللي تاریخ په لور، یاد شوي سندونه، 169
77. کاکړ)1995(، 56
78. د افغانستان د جنګ په اړه د بین المللي تاریخ په لور، یاد شوي سندونه، 54
79. پورتني سندونه، د امریکې د ملي مصؤنیت لپاره یادښت، 135
80. ریموندګارتوف، دیتانت او تقابل، بروکنګ انستیتوت، واشنګټن، 1994، 949
81. د افغانستان د جنګ په اړه د بین الملي تاریخ په لور سندونه
82. براډشر، 122
83. د افغانستان د جنګ په اړه د بین المللي تاریخ په لور، سندونه، 97)172
84. تاماس همند، د افغانستان دپاسه سور بیرغ، وستړن پرس، بولډر، 1984، 87
84الف: د قول نقل، هري سن، له افغانستان نه دباندې، یاد شوی اثر، 43
85. تاماس همند، د افغانستان دپاسه سور بیرغ، 88
86. براډ شر، 118. کاکړ)1995(، 42
87. د قول نقل، همند، د افغانستان دپاسه سور بیرغ، 87
87الف: د قول نقل، هري سن، له افغانستان نه دباندې، 43
88. همند، د افغانستان دپاسه سور بیرغ، 88
89. ددغې موضوع پوره تفصیل په دغه اثر کې شوی، صمد غوث د افغانستان سقوط، واشنګټن، 1988
90. براډ شر، 86
91. میتروخین، ک.ج.ب په افغانستان کې، 112
92. پورتنی اثر، 113
93. د قول نقل، هري سن، له افغانسان نه دباندې، 29
94. د افغانستان د جنګ په اړه د بین المللي تاریخ په لور، یاد شوي سندونه، 193_194
95. کټوازی، سیاسي یادښت،
96. کټوازی، سیاسي یادښت، وزیري، 156. نهضت هم د تره کي او ضیاءالحق د سره شوو موافقو ټکي په خپل کې راوړي، خو روایت یې د کټوازي له متن نه ډېر توپیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري. دی ليکي، چې "د افغانستا لوري د پېنځو کلونو لپاره د پښتونستان د مسئلې په اړه د پاکستان پر ضد خپلو تبليغاتو ته د پای ټکی کېږدي." په داسې حال کې چې د کتوازي په روايت لکه چې دمخه ويل شوي، په دغې موضوع باندې هېڅ بحث نه دی شوی. نهضت، چې که څه هم په کيوبا کې د افغانستان سفير و، د ضياءالحق او تره کي په غونډو کې ګډون نه درلود، خو کتوازي ګډون درلود. نهضت، د پردېو فتنې او تېري، ياد شوی اثر، 89_91. د نهضت دغه ليکنه هم سمه نه ده، چې وايي په کابل کې به اغا شاهي "د دوستۍ او همکارۍ تړون لاسليک کوي."

97. براډ شر، 122

98. هري سن، له افغانستان نه دباندې، ياد شوی اثر، 44

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایلیک

له بده مرغه دغه اثر له اوله نه تر پایه پورې د وژلو، ځپلو او توطیو داستان دی. د ثور کودتا د افغانستان د لومړي جمهوریت سروال محمد داود په وژل کېدلو سره سرته ورسېدله او د افغانستان د دموکراتیک جمهوریت د سروال حفیظ الله امین په وژل کېدلو سره ختمه شوه. په بهیر کې یې درې صدراعظمان هریو موسی شفیق، نور احمد اعتمادي او نور محمد تره کی او د لومړي جمهوریت یو شمېر وزیران له منځه یووړل شول. پر دوی سربېره هم د پخواني رجیم او هم د دموکراتیک جمهوریت ډېر پوځي افسران او ملکي چارواکي له منځه لاړل. ټول مرګونه په محبسونو، پاڅونونو او نورو پېښو کې شاید د پنځوس زرو په شاوخوا کې وو. دغومره ډېر انساني مرګونه هغه هم د شلو میاشتو په بهیر او په یوې پېنځلس نیم ملیوني ټولنې کې د یوې ډېرې ناسالمې فضا حکایه کوي. دغه ناسالمه فضا څنګه په افغانستان باندې راخوره شوه؟

دغه فضا د افغانستان د دموکراتیک جمهوریت له امله وه، چې د ثور په خونړی کودتا سره واک ته رسېدلی او په اساس کې غېر قانوني او غېر مشروع و. اول خو هغه د افغانستان د لوی پوځ د یوې ډېرې وړې برخې محصول و او ټول پوځ او ولس پکې ونډه نه لرله. دویمه دا چې د پوځ دغې وړې برخې په وچ زور یانې په کودتا سره دولتي قدرت ترلاسه کړ او برحال قانوني نظام یې نسکور کړ. دریمه دا چې دغه غېر قانوني دموکراتیک جمهوریت د افغانستان خلق دموکراتیک ګوند ته منحصر کړل شو، چې هغه په مارکسزم_لیننزم

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندې ولاړ و، په داسې حال کې چې مارکسزم د لویدیځې اروپا او لیننزم د روسیې د تاریخ او کلتور محصول و، چې هغه دواړه افغان ولس ته بېگانه وو. څلورمه دا چې دغه دموکراتیک جمهوریت او دغه دموکراتیک گوند د قانون په نشته والي کې ددغسې گوندیانو له خوا چلول کېده، چې د ټولنې او دولت په اړه نور فکرونه یې بیدخي نا سم او مردود گڼل او معتقدان یې د انقلاب ضد په نامه ټکول، نو د دوی په نړۍ لید او دولتي نظآم کې د نورو گوندونو پلویانو ته ځای نه وو، په داسې حال کې چې د افغانستان په عنعنه یېزې او دیني ټولنې کې د نورو فکرونو له مخې جوړ شوي گوندونه ډېر او یو شمېر یې په گډه کار کولو ته حاضر وو.

په دې ډول دغو گوندیانو د خپلې ټولنې د قوتونو او د سیاسي گوندونو په مخالفت حکومت کول پیل کړل او د خپل ولس سیاسي عنعنې ته شا کړه، چې افغانان د هغې له مخې په جرگو، مرکو او گډ کار او حشر سره چارې ترسره کوي.

هو، دوی مشاوران لرل، خو هغوی بېگانه او له شوروي اتحاد نه وو، نه له افغانستان نه. د غو مشاورانو د مشورو په ورکولو کې د لیننزم په بڼه د خپل حکومت خاص نظرونه پرمخ بېول او ځینو یې لا د خلقي نظام په مخالفت ورانۍ هم کاوه. سره له دې هم که د افغان دموکراتیک جمهوریت چارواکي په دولتي چارو کې د تجربو، پراخ نظر او زغم خاوندان وای، چارې به یې په مسؤلیت سره د پایلو په نظر کې نیولو سره ترسره کولای، خو دوی دغسې کسان نه وو. د هغه پرخلاف دوی چې په هره سطح کې وو، زور واکي او دکتاتوري کوله، نو د دوی ددغه کودتایي، ایډیالوجیکي او یو گوندي دموکراتیک جمهوریت ځانگړتیا زوروا کي وه، چې پایلې یې نه یوازې ولس او نورو گوندونو ته، بلکې په خپله د دوی نظام او گوند ته هم گرانې تمامې شوې. دا په

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغسې حال کې چې خلقیانو ته دغسې حکومت په لاس ورغلی و، چې د مسلکي کدرونو او منظم وسله وال پوځ او څارندوی خاوند و او څلور سوه میلیونه ډالر په بانک کې موجود وو او په خپله هم د یوه لوی ګوند غړي وو.

په حکومتي ضد پاڅونونو کې د زرګونو افغانانو د وژل کېدلو له امله و، چې په ولس کې دښمني ګانې لا زیاتې شوې او ملي پېوستون سخته صدمه ولیدله. له دې سره جوخت د خلقیانو او نورو سیاسي ګوندیانو، ملتپالو، اخوان پالو، ماوستانو او نورو ترمېنځ موجود اختلافونه په نه پخلا کېدونکې دښمنۍ بدل شول او په نتیجه کې افغان سیاست تر دې حده افراطي شو، چې په ایتلاف سره د حکومت کولو فکر له مغزونو نه ووت.

په دغه حال کې کړکېچ دغومره زیات شو، چې رسمي ګوند هم پرې لتاړ شو. هغه و، چې د دموکراتیک ګوند د پرچم ډلې مشر ببرک کارمل د حفیظ الله امین له مخالفو خلقیانو اسدالله سروري، سید محمد ګلابزوی او اسلم وطنجار سره په مسکو کې د ک.ج.ب په دستور یو موټی شو او بیا ټول د شوروي اتحاد له یرغلګر پوځ سره ملګري شول او په دې ډول قدرت ته د بیا رسېدلو په لار کې یې خپل وطن لا وران کړ. په نتیجه کې د امین په سرواله نه یواځې خلقي حکومت نسکور شو، ټول هغه څه چې حکومت د فرمانونو له لارې ترسره کړي او پرې ویاړېده، لکه د ځمکو وېش، ښځو ته خدمت، سواد زده کړه او داسې نور هم لکه هېڅ داسې شول. اوس په ټول ملک کې د خلقي حکومت کوم مثبت میراث نه لیدل کېږي، کوم څه چې اوریدل کېږي، د هغه ترخه یادونه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ځينو اثرونو پېژندنه

د تاريخ ليکونکو سرچينې بايد د باور وړ وي او دوی ددې توان ولري، چې په هغو کې واقعيت له غير واقعيت نه بېل کړي او له خپلو سرچينو څخه په صلاحيت کار واخلي. په اوله درجه سرچينې لومړنی ناچاپ شوې دفتري يا ارشيفي پاڼې دي، خو په افغانستان کې تراوسه هم دغسې يو مذځی نشته، چې دغسې پاڼې د څېړونکو لپاره پکې خوندي وي. دا چې افغان تاريخ دقيق نه دی او ادبي او ژورنلستيک رنګ يې قوي دی، په اصل کې د ارشيفي مذځي د نه شته والي له لامله دی. په افغانستان کې د قانوني پاچايي په وخت کې يو ارشيفي مرکز پرانيستل شو، خو په هغه کې تراوسه پورې يواځې خطي او داسې نور اثار خوندي دي، نه رسمي دفتري پاڼې او سندونه. په افغانانو کې د غه رواج ضعيف دی، چې د پېښو په وخت کې ليکنې وکړي، خو په دې وروستيو وختونو کې د سرطان او ثور د کودتاګانو او نورو پېښو په اړه ډېر اثرونه خپاره شوي دي، چې د هغو له ډېرو نه په دغه اثر کې کار اخيستل شوی دی.

ما د خلقي حکومت په وخت کې د بالاحصار غونډ له پاځون نه وروسته تر خپل بندي کېدلو پورې (1982 پېښې ثبتولې، چې هغه زر مخونو ته رسېږي. له هغو نه مې په کال 1995 کې په خپل يوه انګرېزي اثر کې (افغانستان، د شوروي يرغل او د افغانانو ځواب) او دا دی اوس په دغه اثر کې استفاده کړې ده. دغه ژورنال د شفاهي معلوماتو او رسمي خپرونو پر بنسټ تهيه شوی دی. په هغه سربېره پېنځه کاله بندي توب موقع

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لاس راکړه، چې د څرخي پله محبس کې له باخبرو بندیانو نه د خلقي او پرچمي رجیمونو په اړه معلومات ترلاسه کړم.
زما د معلوماتو بله سرچینه ښاغلی خیال محمد کټوازی او ښاغلی محمد اقبال وزیري دي. کټوازی تر کودتا نه دمخه د یو شمېر خلقي افسرانو رابطه ګوندي غړی او تر کودتا وروسته د اطلاعاتو او کولتور وزیر شو. هم تره کي او هم امین ته منلی و او په مسکو کې د افغان رسمي هیئت غړی او له تره کي سره د هاوانا د سفر ملګری و. نو دی چې په اصل کې جورنلست او شاعر دی، د خلقي دورې په اړه د مهمو او ډېرو معلوماتو خاوند دی. هغه ته مې په داسې حال کې د خلقي دورې په اړه پوښتنې واستولې او هغه په ورین تندي ټولو پوښتنو ته لیکلي ځوابونه واستول، چې په دې وسیله ترې نه منننه کوم. له ښاغلي وزیري نه مې هم د خلقي دورې په اړه ډېر معلومات ترلاسه کړي دي، چې د ګوند پخوانی غړی و، تر کودتا دمخه په پولي تخنیک کې استاد او په خلقي دوره کې د ملي دفاع وزارت کې د سیاسي چارو آمر او تر کودتا دمخه ډېرو خلقي افسرانو سره د ګوند رابطه غړی و.
ده په 2007 م کال کې) د ثور پاڅون، د ک.ج.ب دسیسې او شوروي یرغل(په نامه یو کتاب هم خپور کړی، چې له هغه نه مې دلته پوره کار اخیستلی دی. څنګه چې په هغه باندې مې یوه لیکنه کړې، د هغه په اړه دلته نه غږېږم. دغومره وایم، چې دا د خلقي دورې په اړه یو دقیق او مهم اثر دی. د کټوازي او وزیري معلوماتو زما د غه لیکنه ښه شتمنه کړې ده، خو هسې مې چې له خپل جورنال نه واقعیت ته په درناوي سره په انتقادي ډول استفاده کړې، د دوی له لیکنو نه مې هم په د غه ډول استفاده کړې ده.
زما بله سرچینه په 1370 مخونو کې د خلقي

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکومت د افغانستان کالنۍ ده. په دغې کالنۍ کې د خلقي لويانو، وينـاوې، رسمي سندونه، فرمانونه، حکومتي اجراات، د ګوند تاريخ او نور معلومات خپاره شوي دي. د افغانستان په بلې کالنۍ کې دغومره ډېر معلومات نه ليدل کېږي، نو دا د خلقي حکومت ښه فرهنګي ميراث دی، چې څېړونکيو ته يې پرې ايښی دی.

د خلقي دورې په هکله د ښاغلي صالح محمد زيري اثر هم يوه مهمه سرچينه ده، د نيمې پېړۍ خاطرې په نامه په اته نيم سوو مخونو کې دا يو پنډ اثر دی، خو ټول اثر يې د مهمو پېښو په اړه نه دی. دا په اصل کې د هغه د ژوند د خاطرو ټولګه ده، هغه هم په دې ډول چې کلونه کلونه وروسته يې په لندن کې خپلې خپلې ژوند پېښې، ليدنې کتنې او تجربې د خپل ياد له مخې ليکلې نه د سندونو او ليکل شويو معلوماتو پر بنا، خو څنګه چې ده په خلقي دوره کې د کرنې او اوبو لګولو د وزير او په پرچمي دوره کې د مشاور په توګه کار کاوه او د ګوند يو پخوانی او مهم غړی و، د رسمي او غېر رسمي ژوند قيصې يې ډېرې پکې بيان کړې او په اړه يې دغسې سپين او زړور ګړېدلی، چې شايد بل وخت دغسې سپين او زړه ور نه وي ګړېدلی. دی د ګوند او حکومت په سياستونو او چلندونو انتقادي هم دی. خپلو چلندونو ته يې هم د انتقاد ګوته نيولې ده. دغه اثر له دغې ډډې نه هم مهم دی، چې په هغه کې دغسې موضوع ګانې او ټکي موندل کېدلی شي، چې په نورو اثرونو کې نه ليدل کېږي، نو ويل کېدلی شي چې دغه اثر د خلقي دورې په اړه د معلوماتو بزغلی دی، خو بايد دا په نظر کې ونيول شي چې دی د غلام دستګير پنجشيري او عبدالکريم ميثاق په شان د امين په نظرونو، چلندونو او سياستونو هم انتقادي و، چې له دې لامله د کټوازي په وينا صاحبجان صحرايي په دوی باندې د "کنجکيانو" نوم ايښی و، چې هغه بيا د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی په مخالفو خلقیانو کې عام شو.
د خلقي دورې په اړه نور چاپي اثرونه)درس های تلخ و عبرت انگیز افغانستان(د میر صاحب کاروال)میوند چاپ، کابل، 2005(، غمیزه څرنګه منځ ته راغله؟ د عبدالرشید جلیلي)دانش خپرندویه ټولنه پېښور، 2008(، د پردیو فتنې، د نظیف الله نهضت او د ثور نظامي پاڅون او د خلقي ګوندیانو هیلې د محمد عثمان عمر ساپي دي. دوی ټول د خلق دموکراتیک ګوند ته منسوب خلقیان او حکومتي چارواکي وو او خپل اثرونه یې د یاد له مخې لیکلي، نه د سندونو پر بنسټ.
د کاروال درس های تلخ د نړۍ وال دویم جنګ نه د حامد کرزي دورې پورې د سیاسي او ګوندي پېښو بیان دی. خلقي برخه یې غټه او دده د خپلو لیدنو کتنو محصول ده. زیاتره روایتونه یې خپل او د نورو او د حفیظ الله امین پر مخالفت دي. دی تر دې حده پر امین انتقادي دی، چې حتی د ثور په کودتا کې یې هم د هغه په رول سترګې پټې کړې. کاروال زرغوني خلقي و، سره له دې هم په هغه کې ډېر معلومات شته، چې باید په احتیاط ترېنه کار واخیستل شي، خو ما ته ډېر وروسته په لاس راغی او له ښاغلي اکبر کرګر نه مننه کوم، چې له لندن نه یې رااستولی دی.
د ښاغلي جلیلي غمیزه څرنګه منځ ته راغله؟ د کاروال د اثر پرخلاف د خلقي حکومت په پلوۍ او د پرچمي رژیم په مخالفت د پېښو بیان دی، خو دده اثر روایتونه هم شخصي رنګ لري. څنګه چې لیکوال یې په خلقي دوره کې اول د پوهنتون رییس او بیا د کرنې او وروسته د پوهنې وزیر او د امین نزدې ملګری و، محتویات یې مهم او د استفادې وړ کېدلی شي، خو چې په احتیاط ترېنه کار واخیستل شي. دغه اثر هم ما ته وروسته په لاس راغی او د هغه له استونکي ښاغلي سید حسن نه په دې وسیله مننه کوم. د ښاغلي عثمان ساپي د ثور نظامي پاڅون یو ښه کتاب دی، زیاتره

(c) ketabton.com: The Digital Library

پېښې يې د خلقي دورې په اړه د ليکوال د خپلو معلوماتو، ليدنو کتنو او تجربو محصول دي. له ښاغلي ساپي نه هم په دغه وسيله مننه کوم، چې خپل دغه اثر يې له جرمني نه رالېږلی دی او په خپل اثر کې مې ترېنه کار اخيستی دی. د ښاغلي نهضت اثر هم د هغه د خپلو کتنو او تجربو محصول دی، دا هم يو ارزښتناک اثر دی او ګټور معلومات لري، چې بايد په احتياط سره ترېنه استفاده وشي. له ښاغلي شاه محمود پغماني نه مننه کوم، چې دغه اثر يې له جرمني نه رالېږلی دی.

په دغه اثر کې د غوث الدين فايق، محمد نبي عظيمي، محمد نذير کبير سراج، محمد حسن شرق او عاصم اکرم له اثرونو نه هم استفاده شوې ده، چې د هغو په اړه مې په خپل بل اثر کې ليکل کړي په نامه "د سرطان کودتا، د افغانستان د اوږدې بې ثباتۍ پيلامه". په دغه اثر کې مې له ډېرو نورو اثرونو نه هم په فارسي او پښتو کې کار اخيستی، چې نه غواړم د هر يوه په اړه وغږېږم. دغومره وايم، چې د ن.حسيني خاطرات زندان پلچرخي، د محمد عثمان هاشمي فرار از کام مرګ، د اسدالله نوابی سرګذشت زندان، د امين الله دريځ، افغانستان در قرن بيستم، د روښن احمد شاه، بيست ماه در زندان پلچرخی، د مير محمد صديق فرهنګ، افغانستان در پنج قرن اخير)دويم ټوک(او د سيداګل غريب يار له څرخي پله نه د راکي تر غرو پورې زه په دې قادر کړی يم، چې د خلقي حکومت په وخت کې په زندانونو کې د بنديانو په اړه اوږده ليکنه وکړم.

دغه برخه ماته ځکه مهمه ښکاري، چې په افغانستان کې د امير عبدالرحمن له وخت راهيسې ډېر افغانان په زندانونو کې اچول شوي، خو په اړه يې تراوسه هم کومه منسجمه ليکنه نه ليدل کېږي، په داسې حال کې چې دغسې تاريخ له بندي او بې وزلو انسانانو سره د حکومت او د هغه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

عمالو چلندونه په ډاګه کوي او د حکومت او حکومتيانو اصلي څېره روښانه کوي. په همدې ډول د مير علم ساپي د هرات د اولسمې فرقې د حق پاڅون، د سيد شريف يوسفي قيام ګلګون کفنان 24 حوت هرات قهرمان، د شوراى ثقافتى جهاد افغانستان قيام 24 حوت هرات او د يو څو نورو ليکوالو کتابګوټو زه په دې قادر کړم، چې د هرات پاڅون په اوږد ډول بيان کړم. دا د هرات پاڅون و، چې خلقي حکومت کې يې تغيرونه راوستل او شوروي اتحاد يې د افغانستان په چارو کې په اساسي ډول دخيل کړ.

د خلقي دورې په اړه په انګريزي ژبه کې ډېرې ليکنې راوتلې دي، چې تر ټولو مهمې يې د افغانستان په اړه د شوروي اتحاد هغه رسمي او ګوندي خپرونې دي، چې امريکا يانو ترلاسه کړي او په انګرېزي کې خپرې کړي دي. د شوروي اتحاد ټوټه کېدلو په وا شنګټن کې د پوهانو لپاره د ودرو ولسن بين الملي مرکز په دې قادر کړ، چې دغه کار وکړي. دغه مرکز په افغانستان باندې د شوروي يرغل سندونه په کال 2001 کې په يوې مجموعې کې خپاره کړي دي. ډېر مهم يې تر دغه سرليک لاندې راوړي:)شوروي اتحاد او افغانستان، 1978_1989(د روسيې او ختيځ جرمني له ارشيفونو څخه سندونه، خو د افغانستان په اړه د شوروي اتحاد ټول سندونه په دغې خپرونې کې نه ليدل کېږي. په دغو سندونو کې ډېر مهم يې د شوروي اتحاد د کمونست ګوند د سياسي بيورو يا سياسي دفتر هغه پرېکړې دي، چې د افغانستان په اړه يې کړي دي. دغه سياسي دفتر يو عادي نوم ښکاري، خو هغه په واقع کې د شوروي اتحاد تر ټولو لوړ مقام و. په دغو سندونو کې له تره کي سره د شوروي اتحاد د خبرو متنونه هم خپاره شوي دي. دد غو سندونو او ليکنو يو څو يې د اول ځل لپاره په کال 1994 کې د سهيلي اسيا او منځني ختيځ مطالعو جورنال

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجلې کې خپاره شوي و، چې ما په خپل هغه انګرېزي کتاب کې چې په کال 1995 کې خپور شو، ترېنه استفاده کړې وه. په دغو سندونو کې د کوسیګین او تره کي تلیفوني مرکه هم خپره شوې ده.

په هر حال، د شوروي اتحاد دغه ارشیفي سندونه او پاڼې، چې امریکایانو ترلاسه کړي، پوره او جامعې نه دي. یو دا چې شورویانو د افغانستان په اړه موضوع ګانو کې انتخاب کړي او بله دا چې دغه پاڼې هم ټولې ترلاسه شوي نه دي، خو دغه انتخابي سندونه که څه هم انتخابي او لږ دي، زیات ارزښت لري. اوس د هغو له مخې یانې د شورويانو د خپلو پرېکړو له مخې، د افغانستان او شوروي اتحاد د اړیکو تاریخ له احساساتي او خیالي شکل نه ژغورل کېدلی شي.

ددغو سندونو متنونه د "افغانستان و اتحاد شوروي" په نامه کتاب کې موندل کېدلی شي، چې ښاغلي عبدالعلي نور احراري په فارسي اړولي او په کال 2005/1383 کې د هرات په دولتي مطبعه کې چاپ کړي دي.

د شوروي اتحاد او په خاص ډول د ک.ج.ب د راپورونو پر بنسټ د واسیلي میتروخین په قلم "ک.ج.ب په افغانستان کې" ډېر مهم اثر دی، خو دا د میتروخین د ډېرو پاڼو د یوې وړې برخې محصول دی، چې د لسو کلونو په بهیر کې یې د ک.ج.ب له مرکزي ارشیف نه په مسکو کې په پټه او د مرګ د خطر په منلو سره نقل کړی دی، خو دا د افغانستان په اړه د ک.ج.ب د ټولو راپورونو او لیکنو ټولګه نه ده. "... د ټولو سندونو یوه وړه برخه [یې] ده." چې د میتروخین په وینا "په بیړه یې ولیکه او په نتیجه کې ځینې یادښتونه، چې ما ولیکل، ددې لپاره چې زما له بیان سره یوځای وي، جذباتي رنګ لري چې لږ څه نامتوازن بیان ترېنه جوړ شوی دی." خو دغه لاسوهنه لږه او غیر مهمه ده. میتروخین

(c) ketabton.com: The Digital Library

وايي، چې ما هغه د شوروي عمالو "د جرمي نيټونو، تورونو او كړو" د رد لپاره كړي. په اصل كې د غه احساس و، چې ميتروخين يې وهڅوه چې د سندونو ټولولو ته په پټه لاس پورې كړي. د ك.ج.ب هغو دوسيو د هغه احساسونه و پارول، چې د افغانستان په اړه وو.

دى په 1956 كې د ك.ج.ب په ارشيف كې وګومارل شو، چې ګونډي او حكومتي څانګو ته د هغو د غوښتنو له مخې سندونه وسپاري، خو په 1968 كې د پراګ پاڅون د ځپلو دوسيو دى له ك.ج.ب نه زړه تورن كړ او په دې فكر كړ، چې شوروي اتحاد نه اصلاح كېدونكى دى. د بلې لسيزې په اولو كلونو كې يې پرېكړه وكړه، چې د ك.ج.ب د باندنيو عملياتو په اړه ځانله بېل يو بيان ولري. ددغې پروجې پرمخ بيول په كال 1972 كې ورته اسان شو، چې له مسكو نه ياسي نيوو (Yasenevo) ته تبديل شو، چې د ښار په سهيل لويديځ كې پروت دى. هلته د سندونو د ټولولو او اندكس جوړولو په پروسه كې د غه فكر ورته پيدا شو، چې په باندنيو ملكونو كې د ك.ج.ب د عملياتو په اړه ځانله يو ارشيف ولري. ددې لپاره يې په خپل رسمي ارشيف كې سندونه په ميرزايي ډول نقلول او بيا په خپل اطرافي مېنه كې تنظيمول او له سره ليكل. ميتروخين د افغانستان په اړه دغه ليكنه وروسته له هغه وكړه، چې په كال 1984 كې متقاعد شو. په 1986_1987 كې يې له سره وليكله او اصلي يادښتونه يې له مېنځه يووړل، خو دى وايي چې دغه ليكنه "يواځې د شوروي د ك.ج.ب د اطلاعاتو پر بنسټ تهيه شوې" او له بلې هېڅ سرچينې نه پكې كار اخيستل شوى نه دى. د هغه ټولې دغسې غوره شوې پاڼې د نړۍ د نورو هېوادونو په اړه وي، چې ټولې يې په شپږ، لويو بكسونو كې د برتانيې د استخباراتو په مرسته د 1992 كال

(c) ketabton.com: The Digital Library

نومبر کې انګلستان ته ور سولی شوې، چې هلته میتروخین ته پناه ورکړل شوې وه.

د انګلستان حکومت د کیمبرج پوهنتون د تاریخ پروفیسر کرستوفر اندریو وروپېژندو، چې له دغو پاڼو نه نړیوال د کتابونو په بڼه استفاده وکړي، ځکه چې دغه پاڼې د نړۍ د ډېرو هېوادونو په تېره د درېیمې نړۍ هېوادونو په اړه وي، چې شوروي اتحاد تر لویدیځې نړۍ نه زیات ورته اهمیت ورکاوه. د پروفیسر اندریو د څېړنو او د دواړو د ګډ زیار او کار نتیجه په څوارلسو سوو مخونو کې دوه کتابونه شول، چې یو یې "توره او سپر" د میتروخین ارشیف او د ک.ج.ب پټ تاریخ (1999) او بل یې نړۍ زموږ په لور روانه وه، ک.ج ب او د درېیمې نړۍ لپاره جګړه (2005 نومبر). میتروخین او اندریو د دواړو کتابونو مؤلفان دي، له دغو کتابونو نه دمخه نړیوال په خپلو هېوادونو کې د ک.ج.ب له دغومره پراخو فعالیتونو نه خبر نه وو.

میتروخین وایي، چې په دغو پاڼو کې "ما ترمیمونه، زیاتونې، پریکونې او د موادو له سره تنظیمول هېڅ نه دي کړي" ددې لپاره چې د ک.ج.ب "... درواغ بربنډ، جرمونه لوڅ او حقیقت بېرته پرځای شي."

خو دا به معجزه وي، چې د ک.ج.ب له رپوټونو څخه د شپږو بکسونو په حجم د میتروخین د غوره شویو پاڼو محتویات همغه وي، چې په اصلي پاڼو کې وو، خو په دې کې هېڅ شک نه شته چې که دی د انسان په اړه د لوړ احساس او په شخصي لحاظ د ټینګ همت خاوند نه وای، دغه خطرناک کار ته به یې هېڅ لاس نه وای اچولی.

د افغانستان په اړه د میتروخین لیکنه په 2002 کال کې په واشنګټن کې د پوهانو لپاره د ودرو ولسن د بین المللي مرکز له خوا په 176 مخونو کې د څلوېښتمې خپرونې په نامه د خاصو

(c) ketabton.com: The Digital Library

علاقمنو لپاره خپره شوې، نه د معمولي کتاب په بڼه د عامه لوستونکیو لپاره. په همدغه کال کې، چې په دغه مرکز کې د افغانستان په اړه یو سیمینار جوړ شوی و، دغه خپرونه له نورو خپرونو سره ماته هم راکړل شوه. دغه لیکنه ښاغلي رحمت آریا پښتو کړې او دانش خپرندویې ټولنې په 2008م کال کې خپره کړې ده. د دانش خپرندویې ټولنې تراوسه پورې په پښتو او فارسي کې اول په پېښور او وروسته په کابل کې د غومره ډېر اثرونه خپاره کړي، چې بل شخصي افغان خپرندویې ټولنې دغومره ډېر اثرونه چاپ او خپاره کړي نه دي. دغه غټ فرهنګي خدمت د هغې د سروال ښاغلي اسدالله دانش د نوښت، زیار، علاقمنۍ او تنظیم نتیجه ده. د خوښۍ ځای دی، چې ښاغلی دانش او داسې هم زرین انځور د افغان کلتوري ودې ټولنې سروال د قدر وړ فرهنګي خدمتونه کړي دي. د ښاغلي انځور او ملګرو ټولنې یې تراوسه 116 کتابونه خپاره کړي، چې نږدې یې ټول په پښتو کې دي. په دې ډول د غو ښاغلیو او د هغو د ملګرو په کوښښ سره پښو اوس ښه شتمنه شوې ده. د دوی او داسې هم د پښتنو لیکوالو، پوهانو، ژباړونکیو او نورو خپرندویو ټولنو ددغسې خدمتونو له برکته اوس څوک نشي ویلی، چې پښتو خواره ژبه ده، که څه هم د پښتو شعري ژبه له پخوا نه شتمنه وه. د دوی ټولو په زیار سره اوس په پښتنو کې د پښتو په اړه یو غټ غورځنګ لیدل کېږي، چې یوه نښه یې د هېواد په هر ولایت کې د ادبي او فرهنګي ټولنو منظمې خپرونې دي.

ښاغلی رحمت آریا د افغانستان په اړه د مېد تروخین لیکنه په پښتو اړولې، په نامه د (ک.ج.ب په افغانستان کې). چا چې ترجمې کړي دي، پوهېږي چې په پښتو کې د کتاب ژباړه ډېر دقت غواړي. ددغسې لیکنې پښتو ژباړه، چې هغه هم ترجمه وي او اصلي لیکنه یې د خاصو چارواکیو لپاره وي، لکه دغه لیکنه چې ده لا خاص دقت

(c) ketabton.com: The Digital Library

غواړي. زه د ښاغلي آريا د غه خدمت ته د قدر په سترګه ګورم، خو په عين حال کې رښتين توب ته د در ناوي له امله غواړم د ژباړې په ځينو هغو برخو چې بايد هغسې نه واى، لکه چې دى، رڼا واچوم. دې لپاره چې په بل چاپ کې هغه په نظر کې ونيول شي.

ددغه اثر له نامه نه د هغه د پيلامه ليکونکيو او چاپ ته چمتو کوونکي نومو نه حذف شوي دي. ژباړونکي د حذف حق نه لري، خو چې حذف کوي بايد يادو نه يې وکړي. پيلامه ليکونکيو او شايد له روسي ژبې نه انګرېزي کوونکيو کرستين او سترمان او اوډ وستاډ ددغه اثر په ښه کولو، د ناڅرګندو نومونو په څرګندولو او په لمنليک کې د شرح په ورکولو سره د غه اثر نور هم ګټور کړى دى. دواړه يې په دغسې موضوع ګانو کې متخصصان وو، يو يې د ودروولسن په مؤسسه کې د ساړه جنګ د تاريخ په بين المللي پروجه کې د مدير او دويم يې د لندن پوهنتون د اقتصاد په پوهنځي کې د استاد په توګه. په دغې پوهنځي کې سياسي تيوري او فکرونه هم تدريسېږي، چې ليکچرونو ته يې زه هم څه وخت، چې په لندن پوهنتون کې مې زده کړه کوله، ورتللم. بله دا چې د ژباړې په متن کې په لسو مخونو کې د ښاغلي بروس رچرډ ليکنه هم نيول شوې، چې لکه هغه د متن يوه برخه وي. بېخبره لوستونکي به ارومرو دغسې فکر کوي.

ډېره مهمه داده چې د متن ځينې خاصې اصطلاح ګانې په دغسې کلمو اړول شوي، چې د متن له اصلي مفهوم نه توپير لري، لکه شفري يا مستعار نومونه چې په جاسوس ترجمه شوي دى، په داسې حال کې چې هر شفري نوم د جاسوس په مانا نه دى او يواځې ځينې شفري نومونه د ايجنټ يا جاسوس مانا وي.

د بېلګې په ډول حفيظ الله امين د "کاظم" په شفري نوم)مخ 26(، محمود بريالى د "شير" په

(c) ketabton.com: The Digital Library

مستعار نوم)مخ 32(او دستګیر پنجشیري د
"رچرډ" په شفري نوم یاد شوی دی)41مخ (. په
دوی کې هېڅ یو د ایجنټ په نامه یاد شوی نه
دی، خو د دستګیر په هکله د غومره و یل شوي، چې
د کابل ک.ج.ب والو "... د رچرډ اطلاعاتو ته
ډېر ارزښت ورکاوه.")42مخ(په ژباړې کې دغه
درې واړه نومونه په "جاسوس" ترجمه شوي
دي.)64_77_95مخونه(. دېته توجه نه ده شوې، چې
ک.ج.ب والو شوروي چارواکي او اداري هم په
شفري نومونو یاد کړي، لکه مرکز)Center(، په
مسکو کې د ک.ج.ب د اداري لپاره،
هستوګنځی)Residency(، په کابل کې د ک.ج.ب
څانګې لپاره، استازي)Representatives(له افغان
حکومت سره د شوروي مشاورانو لپاره،
دسنین)Desnin(د اګسا سر مشاور بوګدانوف
لپاره او داسې نور... که ژباړونکی دد غو شفري
نومونو مانا ګانو ته ملتفت نه وو، د امین په
اړه یې باید لږ تر لږه ویلي وای، چې دا څنګه
کېدلی شي چې هغه چې د کارملیانو د پروپاګنډ
له مخې د سي.ای.ای ایجنټ و، ک.ج.ب ته هم
جاسوسي وکړي، یا ک.ج.ب دغسې "جاسوس" استخدام
کړي. حقیقت دا دی، چې امین د شوروي اتحاد په
هېڅ هغه سند او رسمي راپور کې چې ما لوستلي،
د ک.ج.ب ایجنټ په نامه یاد شوی نه دی. حقیقت
ته ژمن کسان هم نشي منلی، چې امین به د ک.ج.ب
جاسوس وي. په واقع کې هغه یو وطنپال او په
خپلواک افغانستان هغه هم لوی افغانستان معتقد
افغان و، چې غوښتل یې په خپله په خپلواک ډول
پرې واکمني وچلوي. امریکایي چارواکیو هم دغه
اوازه رد کړې، چې امین د دوی سړی و. دغه بې
بنسټه اوازه د کارملیانو کار و لکه چې په
میوندوال غونډې یو لوی ملي شخص یې هم د غه تور
لګولی وو. د میتروخین د لیکنې له مخې دا
کارمل، تره کی او یو شمېر نور ګوندیان وو، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ک.ج.ب ایجنټان شوي وو. شوروي اتحاد له خپل هسکېدلو نه راهیسې په افغانستان کې ایجنټان لرلي، خو میتروخین د هغو نومونه، نه دي ورکړي. د ایجنټ کلمه تر جاسوس نه زیات د عامل، استازي او ګومارلي په مانا کارول کېږي، خو د میتروخین د متن افغان ایجنټانو د ک.ج.ب چاروا کیو ته د افغانستان په اړه اطلاعات ور کول یانې جاسوسي یې ورته کوله.

لا مهمه دا ده، چې ژباړه دقیقه نه ده، پښتو یې ګرانه او غېر معیاري ده او ناعام شوې کلمې پکې لیدل کېږي، لکه "اکر و کر" د حالت، "پالیان" د وفادار او ول د "و" او "وو" لپاره.

په 183 مخ کې امپریلزم په پانګه والي اړول شوی، په داسې حال کې چې هغه سره بېل مفهومونه دي. داسې هم د ساواک پرځای موساد کارول شوی)63مخ(، په داسې حال کې چې ساواک د ایران او موساد د اسرایل د استخباراتي ادارو نومونه دي.

د ژباړې د نادقیق توب په اړه بس یوه بېلګه وړاندې کوم:

انګریزي متن:

The failure to remove Amin sorely hurt the pride of the Kremlin elders and the KGB. They feared an unexpected turn of events. The character of Amin did not fit into the usual mould of a leader of a friendly country. P 82

پښتو ژباړه:

"د امین د کمبلې په راټولولو کې ناکامي د کریملن او د ک.ج.ب د مشرانو ویاړلي مخونه سخت ورتېي کړل. هغوی د پېښو له ناڅاپي اوښتنګ څخه کلکه وېره درلوده، هغوی ته د یوه دود یز دوست هېواد د مشرتابه په سیاسي انځور کې د امین کرکټر نه ځایېده.")182مخ(

دقیقه ژباړه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

"د امین د لیرې کولو ناکامي د کریملن لویانو او ک.ج.ب غرور سخت ټپي کړ. دوی د پېښو له نه فکر کېدونکي او ښتون څخه وېرېدل. د امین کرکټر د یوه دوست هېواد د مشر په معمولي قالب کې نه ځایېده."

په پای کې ښاغلي آریا دغه مهم اثر په پښتو کولو سره لوی خدمت کړی، خو ښه به داوي چې په راتلونکي کې د هر مهم نوي اثر او ژباړې له خپرېدلو نه دمخه د کوم صاحب نظر، نظر وغوښتل شي.

پای

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library